İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed

sallallahu aleyhi ve sellem

Dr. Yusuf MACİT

1961'de Çarşamba'da doğdu. 1979'da Samsun İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl İmam-Hatip olarak göreve başladı. Bu arada lisans eğitimini sürdürdü. 1983 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1984'de Yıldızeli ilçesine vaiz olarak atandı. 1986 yılında yedek subay olarak askerlik görevini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 1988'de din görevlisi olarak Almanya'ya gönderildi.

Münih'e bağlı Ingolstadt'da altı yıl görev yaptı. Bu süre içinde bir üniversitenin Almanca dil kursuna katıldı. Almanya'da bir üniversitede okuyabilmek için gerekli olan ve Almanca dilinin yeterliliğini belgeleyen PNDS sınavını verdi. Eichstatt Üniversitesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri derslerine katıldı.

1994'de yurda dönüş yaparak il vaizi olarak Samsun'a tayin oldu. Bu görevi yanında 1996 yılında "Ruh Sağlığı Açısından Kur'ân-ı Kerim" konulu teziyle yüksek lisans, 2002 yılında da "İletişim Psikolojisi Açısından Hz. Muhammed (s.a.s.)" konulu çalışmasıyla doktora derecesi aldı.

İl vaizliği yanında 2001–2004 yılları arasında Samsun E Tipi Kapalı Cezaevinde haftada üç gün dini danışman olarak görev yaptı. Değişik seminerlere katıldı, konferanslar verdi. 20–24 Eylül 2004 tarihleri arasında toplanan III. Din Şurasında üye olarak bulundu.

Halen mahalli bir gazetede haftada bir gün yazan Dr. Yusuf MACİT Samsun il vaizi olarak görevine devam etmektedir.

İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed

sallallahu aleyhi ve sellem

Dr. Yusuf MACİT

İLETİŞİMDE MODEL OLARAK HZ. MUHAMMED SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Mehmet SÜM

ISBN
975-6079-28-2

Yayın Numarası
26

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: *(0212) 519 39 33* Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.yeniakademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Üçüncü Bölüm
HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) İLETİŞİM İLKELERİ VE İLETİŞİMİNDEKİ KARŞILAŞTIĞI BAZI SORUNLAR

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Ay.	Aynı yer
Ank.	Ankara
AÜ.	Anadolu Üniversitesi
AÜSBF.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	İbn, Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİD.	Diyanet İlmi Dergi
Hz.	Hazreti
İAD.	İslâmi Araştırmalar Dergisi
İst.	İstanbul
MD.	Mekke Devri
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
NJ.	New Jersey
NY.	New York
OMÜ.	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ÖS.	Özel Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
sy.	Sayı

TDK.	Türk Dil Kurumu
ts.	Tarihsiz
vd.	Ve diğerleri
vs.	Ve saire
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları, Yayınevi, Yayıncılık
(...)	Önü sonu var

ÖNSÖZ

İnsan hayatının her alanında var olan iletişim, genel bir ifade ile, katılanların karşılıklı olarak bilgi ve sembol üretip birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir. İletişim sözlü, sözsüz ve yazılı araçlarla gerçekleşmektedir.

İletişim, her zaman ve her yerde vardır. Aynı sosyal ortam içinde yer alan kişiler, birbirleriyle sürekli iletişim halindedirler. İnsan, etkileyen ve etkilenen bir özelliğe sahip olduğundan, aynı ortamı paylaşan insanların birbirleriyle iletişim kurmamaları imkânsızdır.

İnsan, iletişim süreci içinde gelişir, olgunlaşır; bilgisini, görgüsünü, deneyimini artırır, kendini ve başkalarını tanır. Ayrı ve değişik bir "Ben" olmanın bilinç ve sorumluluğu içinde diğer insanlarla kaynaşır; yaşadığı toplumun ve insanlığın bir parçası haline gelir; yalnızlıktan, bilgisizlikten kurtulur, insanları ve insanlığı anlar. Kısaca iletişim, bir insan için hava, su ve besin kadar gerekli ve zorunludur.

İslâm inancına göre Allah, ilâhi mesajı insanlara bildirmek için, onların arasından bir insan seçmiş ve bu insan kanalıyla mesajlarını iletmiştir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, böyle bir misyonla görevlendirilmiştir.

Hz. Muhammed, (sallallâhu aleyhi vesellem) yaşadığı çağda geçerli olan çeşitli iletişim yöntemlerini kullanmıştır. İslâm dîni, onun insanlar üzerinde kullandığı çeşitli iletişim yöntemleriyle, geniş halk kitlelerince benimsenmiştir.

Hz. Muhammed'in 23 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirdiği yenilik ve başarıyı araştırmak arzusu, bu konuyu seçmemizde etkili olmuştur.

Danışmanımın da uygun görmesi ve yönlendirmesiyle bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde geniş bir alanda kullanılan iletişim olgusu, insan insana iletişim açısından iletişimle ilgili genel kaynaklar incelenerek, tanımı, temel öğeleri, çeşitleri, önemli bazı ilkeleri ve ortaya çıkabilecek bazı sorunları itibariyle ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bir birey olarak şahsiyeti, peygamber olarak misyonu, iletişime verdiği önem, kullandığı iletişim yolları (sözlü, sözsüz, yazılı) detaylı bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu detaylar içinde onun sohbetleri, konuşma üslûbu, hutbeleri, tartışmaları, ses tonu ve susması, beden dili, mimik ve jestleri, duyguları ve onları yansıtması, giyim ve kuşamı, devlet başkanlarına yazdığı mektuplar, çeşitli vesikaları ve çizimleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Hz. Muhammed'in iletişim ilkeleri ve iletişimde karşılaştığı bazı sorunlar değerlendirilmiştir.

Ekler bölümünde ise, Hz. Muhammed'in çeşitli devlet başkanlarına gönderdiği altı orijinal mektup ve diğer bazı yazışmalarının tercümelerine, son olarak da Medine vesikasına yer verilmiştir.

Araştırmanın bu aşamaya gelmesinde, gerek içerik ve gerekse teknik açıdan yaptığı yapıcı uyarılarından, değerli fikir ve görüşlerinden yararlandığım başta danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin PEKER olmak üzere, çalışmamın her aşamasında önemli katkılarda bulunan diğer hocalarım Doç. Dr. Ali Rıza AYDIN'a ve Doç. Dr. Mehmet OKUYAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf MACİT

GİRİŞ

İletişim, insan insana davranışlarda en önemli öğedir. Aynı sosyal ortam içinde yer alan insanlar, birbirleriyle sürekli iletişim içindedirler. Hiçbir şey yapmamak bile bir davranıştır. Hareket etmek ya da bir şey söylemek kadar, hareket etmemek veya susmak da bir davranıştır. Olumlu olumsuz, bilinçli bilinçsiz her tepki bir mesaj içermektedir.

İletişim, bireyin bilgi edinmesini ve buna göre tutum ve davranışıyla tepki geliştirmesini sağlayan bir süreçtir. İnsan, salt iletişim kurabilen değil, iletişimin bütün türleri ve biçimleri ile "konuşabilen" bir varlıktır. O, basit bir iletişim sürecinde bile, mesaj gönderen kaynak; mesajı alan alıcı; ileten kanal ve bazı durumlarda kendiliğinden mesaj ve bazen de doğrudan doğruya araç durumundadır.

İletişimde temel amaç; çevre üzerinde etkin olmak, başkalarında istenilen tutum ve davranışlar geliştirmek ve istenmeyen davranışları değiştirmektir. Bu süreç; bir birimden çıkan bilginin, haberin karşı birime ulaşması, onda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesiyle gerçekleşmekte, böylece anlamlar paylaşılmaktadır.

Bilindiği gibi, insanın kendisini ve başkalarını anlamasına, çevresiyle daha iyi iletişim kurup uyum sağlamasına ve sorunlarını çözmesine yardımcı olan psikoloji, bir bilim olarak çeşitli ilim dallarından faydalanmakta, psikolojik bilgi ve teknikler de çeşitli alanlarda uygulanmaktadır.

Hayatın pek çok alanında var olan psikoloji; genel psikoloji, eğitim psikolojisi, gelişim psikolojisi, sosyal psikoloji, kişilik psikolojisi, psikometri vb. gibi akademik uzmanlık alanlarına ayrılmıştır. Bunlardan biri de literatüre daha yeni giren ve psikolojik bilgilerin iletişim tekniklerine uygulandığı bir alan olan iletişim psikolojisidir.

Psikolojik bilgi ve verilerin iletişim yöntem ve tekniklerine uygulandığı bu alanda, insan insana iletişimin kişiler üzerindeki etkileri, iletişimin doğru veya yanlış sonuçları, olumlu veya olumsuz iletişim davranışlarının psikolojik süreçleri incelenmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) insan insana iletişiminde ve kişiler arası diyaloglarında en güzel iletişim yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmamız da ağırlıklı olarak, onun insan insana, yani yüz yüze iletişiminde kullandığı psikolojik esasların ve iletişim yöntem ve tekniklerinin belirlenmesine yöneliktir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hem mesaj ileten; hem de mesajının kaynağını temsil eden bir misyona sahiptir. O, bir peygamber olarak gönderiliş gaye ve misyonunu, insanlarla kurduğu en güzel diyalog ve iletişim yöntemleri kullanarak gerçekleştirmiştir. Onun, bir peygamber olarak iletişim alanındaki başarısı kabul edilen bir gerçektir.

İnsanî ilişkiler meselesini öncelikli problem olarak ele alan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece inanan insanları değil; dini, dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, sosyal statü ve rolü farklı da olsa bütün insanları değerli görerek muhatap almış, kucaklamış; bütün insanların aynı haklara sahip olduklarını, aralarında ayırım yapmanın doğru almadığını açık bir dille ve net tavırlarıyla ortaya koymuştur.

Bütün hayatı bir iletişim süreci içinde geçen Hz. Muhammed (as) ile çevresindeki kişiler arasındaki iletişim, sadece mescide ve hutbelere özgü değildi. Aralarındaki bilgi akışı hayatın tabiî seyri içinde evde, yolda ve çarşıda da sürmekteydi. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bu insanlara yeni bir inanç sistemi, yeni bir anlayış, yeni bir yaklaşım tarzı getirmiş ve onlarla iyi bir iletişim kurarak, büyük çoğunluğunu ikna etmeyi başarmıştır. Onun başarısına sebep olan etkenleri, genel iletişim bilimi açısından, akademik bir yöntemle tespit edip değerlendirmek günümüzde de oldukça önem arz etmektedir.

Bu nedenle Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimciliğinin, kişilerle kurduğu diyalog ve iletişim yöntemlerinin bilinmesi gerekmektedir. 23 yıl gibi bir süreçte insanlığa sunulmuş olan İslâm dini, asırlar boyunca insanlığı önemli derecede etkilemiştir ve islam dininin birçok inananı olmuştur. Dinin kabul görmesinde, çevresindeki insanlarla iyi ve etkileyici diyalog kurabilen Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim yönü kuşkusuz önemlidir.

Onu, böylesine başarıya götüren tutum ve davranışlar, bir insan ve bir peygamber olarak Hz. Muhammed'de (sallallâhu aleyhi vesellem) nasıl belirmiştir?

Bu mesaj, farklı inanç ve anlayışa sahip bir topluma, onları ikna ve tatmin edecek şekilde nasıl sunulmuştur?

Bugün iletişim alanında geçerli kavramlarla Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimciliği, evrensel boyutuyla nasıl yorumlanabilir?

Günümüzde ise, din görevlilerinin çevrelerindeki insanlarla iletişim kurmada yeterli ve başarılı olamadıkları gözlenmektedir. Hatta, bu alanda çalışanların birçoğunun, iletişim psikolojisi ile ilgili yeterli bir bilgiye sahip olduklarını söylemek de zordur. Bunun bazı sebepleri şunlar olabilir:

a-İletişim psikolojisi ile ilgili bilgilerin tarih olarak yeni olması ve sistematik ve bilimsel metotları kullanarak ortaya koyulan çalışmaların genellikle Batı'da yapılmış olması.

b-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hadislerinin iletişim biliminin verileri ışığında sistematik bir tahlile tâbi tutulmamış olması.

Şüphesiz, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) tebliğini ve tebliğ metodunu konu edinen bazı çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki, bu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, söz konusu çalışmalarda bilinen metotlar çerçevesinde Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) muhataplarına yönelik tebliğ faaliyetlerinin nelerden ibaret olduğuna dikkat çekilmekle yetinildiği görülmüştür. Fakat onun iletişimi ve iletişimindeki psikolojik unsurlar, yeteri kadar irdelenmemiştir

Bu çalışmada ise, konuya iletişim psikolojisi açısından yaklaşılmış, daha ziyade Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Allah'tan aldığı mesajı insanlara ulaştırması üzerinde durulmuştur. Kaynak olarak mesaj oluşturması ve hatta tutum ve davranışlarıyla bizzat kendisinin mesaj olarak algılanması, bu yönünün muhataplarına etkisi, mesajına geri bildirim alması ve karşı geri bildirimde bulunması gibi önemli noktalar ağırlıklı olarak iletişim psikolojisi verileri ışığında işlenmiştir.

Bütün bunlar dikkate alındığında Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimini konu edinen bir çalışmayı yapmanın şu yararları olabilir:

a-Din hizmeti alanında çalışanlar, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bir iletişim görevi ifâ ettiğini düşünerek, bilimsel verilerden yararlanmaya yöneleceklerdir. Böylece Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim yönünü tanıma fırsatı elde etmiş olacaklardır. Çünkü,

Resûl-i Ekrem'in gönderiliş gayelerinden en önemlisi, ilâhi mesajı insanlara iletmektir. Dolayısıyla bu çalışmada Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim yönü, üzerinde en çok durulan konu olmuştur.

b-Bu araştırma ile Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim yönü ve kullandığı yöntemler, psikoloji bilimi açısından incelenip ilgililerin istifadesine sunulabilecektir.

c-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) insan insana iletişimi, sözlü, yazılı ve sözsüz iletişim gibi oldukça doğal yöntemlerle gerçekleşmiştir. Onun zaman zaman kendisinin de bir insan olduğunu hatırlatması, iletişiminin tamamen insan doğasına dayandığını göstermektedir.

d-Bu araştırma ile ilgilenenler Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) gerçekleştirdiği iletişimin, iletişim bilimindeki yerini göreceklerdir.

Bu çalışmamıza, öncelikle iletişimle ilgili literatür taranmak suretiyle başlanmış, iletişim biliminin genel olarak ilgilendiği konular kısaca özetlenmiştir. Sonra Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) insan insana, yani bireyler arası iletişimi, amacı ve misyonu, mesajı ve geri bildirimi, iletişim ilkeleri ve iletişimde karşılaştığı bazı sorunlar başta Kur'ân-ı Kerim ve hadis kaynakları esas alınarak incelenmiştir. Ayrıca sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim veren Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hayatını çeşitli yönleriyle anlatan eserler, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) İslâm'a daveti ve eğitim-öğretim metoduyla ilgili eserler, psikoloji ile ilgili eserler ve ansiklopedi maddeleri değerlendirilmiştir. Kaynakçada bir listesi sunulan söz konusu literatür, objektif bir şekilde incelenmiştir.

İçerikte öncelikle Kur'ân ayetlerine ve sahih hadis kaynaklarına yer verilmiştir. Elde edilen veriler, özellikle Kur'ân ayetleri dışında kalan dokümanlar, tarafsız bir gözlemle ve doğrulukları araştırılarak çalışmada gösterilmeye çalışılmıştır. Genellikle ayet ve hadisler metin içinde yorum olarak verilmekle beraber, bazen de gerekli görülen yerlerde içerikle ilgili kısımlar tırnak içinde alıntılanmıştır. Hadis kaynakları dipnotlarda müelliflerinin adıyla gösterilmiş ve bu eserlerde yer alan kitapların sırasıyla numarası, adı, bab numarası ve parantez içinde cilt ve sayfa numaraları verilmiştir. Yorum, tanım ve bilgilendirme için Kur'ân ve hadis gibi temel kaynaklar dışındaki değişik eserlerden de faydalanılmıştır.

Birinci Bölüm

İLETİŞİME GENEL BİR BAKIŞ

İLETİŞİME GENEL BİR BAKIŞ

1- İletişimin Tanımı ve Temel Öğeleri

Sözcük olarak dilimizdeki kullanımı yeni, anlam ve uygulama olarak eski olan "iletişim", Latince kökenli "communication" kelimesinin karşılığıdır.[1] Sözlükte; "duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, haberleşme ve komünikasyon"[2] şeklinde geçen iletişim, terim olarak, "sübjektif düşünce ve tecrübelerin dil, görsel semboller; benzetmeler ve imalar vasıtasıyla ortak hale getirilmesi veya değiş tokuş edilmesi"dir.[3] Çeşitli tanımların ortak yanları dikkate alınarak, iletişim "katılanların, bilgi/sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreç"[4] olarak ifade edilmiştir.

İletişim, insan davranışının en temel öğesidir. Aynı sosyal ortam içinde yer alan bireyler, birbirleriyle sürekli iletişim içindedirler. Böyle "iki veya daha fazla kişi arasında bir anlam oluşturma sürecine" insanlar arası iletişim denilmektedir.[5] Bir iletişim biçimi olarak insan davranışının karşıtı yoktur. Hiçbir şey yapmamanın dahi davranış olduğu kabul edilir. Bu nedenle, hareket

---

1 Alois Halder, Max Müller, Philosophisches Wörterbuch, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 1993, s. 157.

2 Hasan Eren vd., Türkçe Sözlük, TDK. Yay., Ank., 1988, c.1, s. 696.

3 Mahmut Oktay, Halkla İlişkiler Mesleğinin İletişim Yöntem ve Araçları, Der Yay., İst., 1996, s. 15.

4 Üstün Dökmen, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yay., İst., 1999, s. 321.

5 L. Stewart Tubbs-Sylvia Moss, Human Communication, McGraw-Hill, NY.,1991, s. 6.

etmek ya da bir şey söylemek kadar, hareket etmemek ya da susmak da bir davranıştır ve anlamlı bir mesaj oluşturur.[6] İletişim olgusunun varlığının ve işleyişinin ana öğesi her zaman bilgidir ve iletişimde bilginin, fikirlerin, duyguların, beceri ve benzerlerinin simgeler kullanılarak iletilmesi söz konusudur.[7]

İnsan da "simgeleştirebilen" bir canlı olduğundan bu simgesel etkinliğinin ve düşünme yeteneğinin en somut örneği, onun dili ve konuşmasıdır.[8] İnsan, salt iletişim kurabilen değil, iletişimin bütün türleri ve biçimleri ile "konuşabilen" bir varlıktır.[9] O, basit bir iletişim sürecinde bile, mesaj gönderen kaynak; mesajı alan alıcı; ileten kanal ve bazı durumlarda kendiliğinden mesaj durumundadır.[10]

İletişim, bir süreç olarak işlemektedir. Buna göre iletişim; bir birimden çıkan bilginin ve haberin karşı birime ulaşması, onda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesi sürecidir.[11] Burada iki aşama vardır: Birincisi, anlamlandırma, mesajları kodlama ve göndermedir. İkincisi ise, algılama ve kod açma, yorumlama, kodlama ve geri besleme süreçleridir. Bu süreçlerde, kaynağın içeriğini belirleyip kodladığı sözel ve görsel kanal ve araçlar aracılığı ile gönderdiği mesajlar, hedef tarafından yeniden üretilip yorumlanmakta ve bu yorumlara göre oluşan tepkiler kodlanıp kaynağa geri gönderilmektedir.[12]

İletişim sürecinin en temel ve en genel ögeleri kaynak, hedef, mesaj, kanal ve araçtır.[13] İletişim sürecini daha iyi anlayabilmek için, bazı ögeleri kısaca açıklamakta yarar vardır.

Kaynak: Algılama, seçme, düşünme ve yorumlama süreçlerinde ürettiği anlamlı mesajları, simgeler aracılığıyla gönderen kişi ya da kişilerdir.

---

6 Doğan Cüceloğlu, Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitabevi, İst., 1999, s. 19-20.
7 Erol Mutlu, İletişim Sözlüğü, Ark Yay., Ank., 1998, s. 168.
8 İsa Kayaalp, İletişim ve Dil, TDV. Yay., Ank., 1998, s. 127; Merih Zıllıoğlu, İletişim Nedir?, Cem Yay., İst., 1993, s. 28.
9 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 45.
10 Gökhan Evliyaoğlu, İletişim Psikolojisi Psikolojik İletişim, Türkiye Gazeteciler Sendikası Yay., İst., 1987, s. 21.
11 Özcan Köknel, İnsanı Anlamak, Altın Kitaplar Yay., İst., 1997, s. 35.
12 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 253.
13 Tubbs-Moss, a.g.e., s. 7.

Kaynak; konuşan, yazan, çizen veya beden hareketleri yapan bir birey veya gazete, radyo, televizyon gibi resmi/özel kuruluş vb. örgütler olabilir.[14]

Hedef Alıcı: Kaynaktan gelen mesajları alan ve bunlara sözlü-sözsüz tepkide bulunan, dinleyen, okuyan, bakan ve izleyen kişi veya gruplardır.[15]

Mesaj: Yaygın olarak "ileti" sözcüğü ile de ifade edilen mesaj, bir yaşantıya ait duygu ve düşüncenin kodlanarak, sözlü, sözsüz veya yazılı yöntemle alıcı kişiye ulaşmasını sağlayan sembollere denir. Mesajın iki önemli ögesi vardır: İçerik ve yapı. İçerik anlamla; yapı, simge ve kodlarla ilgilidir.[16]

Anlam: "Anlam, bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey; bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mânâ..."dır.[17] Anlam, iletişimin ürünü ya da sonucu olarak ortaya çıkar, karşılıklı anlaşmaya dayanır ve insanların birbirlerini anlamalarını mümkün kılar[18]

Simge: "Nesnelerin, düşüncelerin ve duyguların yerini tutan sözcüklere, el ve kolla, başla yapılan davranışlara ve biçimlere simge (=sembol) denir."[19] Aslında bu, belli bir insan topluluğunun uzlaşarak kendisine belli bir anlam yüklediği somut nesne ya da işaret, bir tür özetleme ve kestirme anlatım aracıdır.[20]

Kod: Doğan Cüceloğlu'nun da ifade ettiği gibi kod, mesajın işaret haline dönüşmesinde kullanılan simgeler ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların tümüdür. Örneğin, konuşmalarda aynı anda değişik türden kodlar kullanılır. Dil, bu kodlardan ancak biridir. Yüz ifadeleri, ses tonu, kelimeler arasındaki sessizlikler, el-kol hareketleri de, ayrı ayrı kodlarla aktarılan mesajlardır.

Kodlama: Mesaj içeriğinin kod simgelerine dönüştürülmesi sürecine kodlama denir.

Kod Açma: Kodlanarak gelen mesajın içeriğini yeniden elde etmek için yapılan çözümleme aşamasıdır.

---

14 Anita Taylor vd., Communicating, Prentice Hall, NJ., 1989, s. 5; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 98

15 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 98.

16 Zuhal Baltaş, Acar Baltaş, Bedenin Dili, Remzi Kitabevi, İst., 2000, s. 29; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 99.

17 Eren vd., a.g.e., c.1, s. 71.

18 Mutlu, a.g.e., s. 38.

19 Özer Ozankaya, Toplumbilimine Giriş, AÜSBF. Yay., Ank., 1979, s. 95.

20 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 108.

Yorumlama: Kod açılarak elde edilen mesaja içeriğine, o andaki bütün ilişkiler ve diğer koşullar çerçevesinde yeniden anlam verilmesidir.[21]

Kanal: Kaynak ve hedef birimler arasında yer alan ve kodlanan mesajın gitmesine imkân sağlayan yola, geçite kanal adı verilir. Her duyuma uygun düşen bir kanal vardır. Bunları uyardıkları duyular açısından işitsel, görsel, dokunmayla, koklamayla, tat almayla ilgili kanallar olarak sınıflandırmak mümkündür.[22]

Geri bildirim: Geribesleme de denilen geribildirim, alıcının algıladığı ve yorumladığı mesajlara, sözlü veya sözsüz, verdiği her türlü tepkidir. Kaynak, böyle bir tepki sürecinin işlemesi ile, amacına ulaşıp ulaşmadığı hakkında bilgi sahibi olabilir.[23]

Ortak Referans Çerçevesi: İletişim, bir yönüyle anlamların paylaşımıdır. Kaynak, iletişim sürecinde ürettiği anlamların hedef tarafından da paylaşıldığına inanır ki, bunun gerçekleşmesi ortak bir anlamlandırma alanının bulunmasına bağlıdır. İletişime katılanların yaşantıları, bilgi düzeyleri, inanç, değer ve tutumları, o anki ruhsal özellikleri ne denli benzeşiyorsa, anlamlandırmalarda benzerliğin sağlanma şansı da o denli yüksektir. İletişimin ve anlamların paylaşımının gerçekleştiği bu alan, ortak referans çerçevesi olarak ifade edilmektedir.[24]

Kültür: Bir toplumun yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları, o toplumun diline yansır; o toplumun dilinden izlenebilir. Dil, her yönüyle bir toplumun kültürünün aynasıdır.[25]

Kültür, insanın bilgiyi kodlama modeli olarak iletişim araçlarıyla aktarılıp paylaşıldığından dolayı da, iletişimle iç içedir.[26] İnsanın yetiştiği ve yaşadığı çevre, öğrenim düzeyi, geliri, mesleği, üyesi olarak ilişkide bulunduğu gruplar, gelenekler ve görenekler iletişim sistemini etkilemektedir. Mesela, bir arkadaş grubundaki konuşma biçimi ve konuşulan konular, resmi bir toplantıda yeni tanışılan kişiler arasındaki

---

21 Tanımlar için bkz.: Cüceloğlu, a.g.e., s. 76-77.
22 Cüceloğlu, a.g.e., s. 73 ; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 116-117.
23 Mutlu, a.g.e., s. 134 ; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 247.
24 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 251-253.
25 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK. Yay., Ank., 2000, s. 13.
26 Taylor vd., a.g.e., s. 46-47.

konuşmalarla aynı değildir. Bir bilgilenme türü olarak kültür, iletişimde, bireye hedefini doğru tayin etmesinde yardımcı olmaktadır.[27] Bireyi nasıl kültürel gücü ayakta tutuyorsa, bir milleti de dünya milletleri arasında ayakta tutan, ona canlılığını veren ve sürekliliğini sağlayan kültür kaynaklarıdır ve bu kaynakların iletişim gücüdür. İletişim olmazsa kültür durağanlaşır ve aktivitesini kaybeder.[28]

Kitle iletişimi: Bu öğe, kaynak tarafından yönetilen bilgilerin, sembollerin, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması süreci olarak ifade edilmektedir. Kitle iletişiminde, kaynak ile hedef arasındaki kanallara, iletişim araçları denilmektedir.[29] Bu araçların en temel özellikleri ise, belirli bir süreklilik ve düzenlilik taşımalarıdır ki, bu düzenli yayınlar ile mesajlara yönelik talep oluştururlar. Bir başka özellik de, bunların belgesel bir nitelik ve değer taşımalarıdır. Yazılı basın için bu, hep böyle olmuştur. Radyo ve televizyon yayınlarının da, en azından yayınlayan kaynakta, kayıtları bulunmaktadır. Bu husus kitle iletişim araçlarının daha inandırıcı bulunmalarını sağlamaktadır. Bu araçların diğer bir özelliği de, her yerde aynı zamanda bulunabilme ve olay anında mesaj aktarabilmeleridir.[30]

Gelişmiş toplumlarda yaşayan insanların büyük çoğunluğu, her gün, değişik kitle iletişim araçlarından yayınlanan çeşitli mesajların etkisi altında yaşamını sürdürmekte; bilerek ya da bilmeden davranışlarını ve tutumunu, aldığı iletilere göre düzenlemektedir. Böyle bir yaşamın, insanı eğiten, geliştiren olumlu yönlerinin yanında, onun düşünce ve davranış özgürlüğünü kısıtlayan, belirli kalıplar içinde "robot" gibi davranmasına neden olan olumsuz yönleri de vardır.[31]

Kitle iletişim araçları, özelliklerine göre farklı tasniflere tâbi tutulurlar. Bunlar; gazeteler, dergiler, kitaplar, broşürler, afişler, resimler, karikatür, grafik, harita, plan, maket, sergi, slayt, tepegöz, sessiz filmler vs. gibi görme duyusuna yönelik olanlar; radyo, kaset, plak, disk, telefon vs. gibi işitme duyusuna yönelik olanlar; televizyon, video, tiyatro, sinema filmleri vs.

---

27 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 17.
28 Kayaalp, a.g.e., s. 168.
29 Dökmen, a.g.e., s. 39.
30 A. Raşit Kaya, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yay., Ank., 1985, s. 12-13.
31 Köknel, a.g.e., s. 363.

gibi hem görme hem de işitme duyusuna yönelik olan iletişim araçlarıdır.[32] İletişim sürecinde kullanılan araçlar, iletilen mesajlar kadar önemlidir. Eğer iletişim aracı, amaca uygun değilse, etkileyici iletişim olmaz veya yanlış anlamlar ortaya çıkar. İletişim araçlarının seçiminde, aracın etkinliği, kolay algılanabilir olması, birden çok duyu organına hitap etmesi gibi özellikler önemlidir.[33]

2- İletişim Çeşitleri

İletişim sözlü, yazılı ve sözsüz olarak yapılmaktadır.

2.1- Sözlü İletişim

Bilgileri, duyguları, düşünceleri anlatmanın ve paylaşmanın en önemli, en kolay ve anlaşılır yolu olan konuşma dili, iletişimin temelini oluşturur. İnsan, konuşa konuşa acısını, kederini, sevinç ve neşesini, bütün duygularını karşısındakine aktarır; geçmişi, şimdiki durumu ve geleceğiyle kişiliğini ortaya koyar, düşünceleriyle dünya görüşünü yansıtır. Kısaca kendini anlatır.[34]

Sözlü iletişimde insanın araç olarak kullandığı dil; düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.[35] Geçmişte ve günümüzde, yazısı olmayan milyonlarca insan olmuş, ama dili olmayan, konuşamayan insanlar ve toplum söz konusu olmamıştır.[36] Uygarlık ve medeniyet alanında gerçekleşen her şey, dil sayesinde olmuştur. Konuşma dili, alternatifi olmayan bir araçtır. İnsanlar arası iletişimde ister sözlü ister yazılı olsun, resim, müzik, mimik, jest vb. yardımcı öğelere ihtiyaç duyulması bu önemi azaltmaz. Zira; insan konuşurken, dinlerken, düşünürken, yazarken görsel mesajları anlamlandırırken sürekli dilini kullanır.[37]

---

32 E. Stephen Lucas, *The Art of Public Speaking*, Random House, NY., 1986, s. 248-258.

33 Orhan Doğan, *Kişiler Arası İlişkiler*, Somgür Yay., Ank., 2000, s. 78-79.

34 Köknel, a.g.e., s. 84.

35 Doğan Aksan, *Anlambilim*, Engin Yay., Ank., 1999, s. 13.

36 Köknel, a.g.e., s. 85.

37 Kayaalp, a.g.e., s. 57; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 122.

Sözlü iletişimde veya konuşma dilinde sözcüklerin; söyleyene, dinleyene, iletişim ortamına, zamana, mekana, ses tonuna ve vurgusuna, cümle içindeki yerine ve başka sözcüklerle bağlantısına göre anlam kazanacağı dikkate alınmalıdır.[38]

Sözlü iletişimde konuşan kişilerin seslerinin tonu, ritmi, yükselip alçalması, monotonluğu, tınısı gibi özellikler duyguları aksettirir ve çoğu kez sözlerin anlamına ışık tutar. İletişimde sesin özellikleri önemli yer tutar. Güvenilir, yeterince güçlü bir ses tonu ile, yerli yerinde vurgularla konuşmanın ikna edici gücü inkâr edilemez. Ses tonu, söylenen yalanı ya da gizlenen korkuyu ele verebileceği gibi, söylenenleri doğrulayan bir tanık da olabilir.[39]

2.2- Yazılı İletişim

Bu, insanın zaman ve mekandaki iletişim sınırlılıklarını genişleten ilk ve en etkin iletişim biçimidir. Sözlü iletişime göre daha güvenilir olan yazı ile iletişimin kökeni, mağara resimlerine dayanır. Tek bir resmin bir cümleyi ya da cümle grubunu temsil ettiği bireşimli yazı, mağara resimlerinden yazıya giden yolda, ikinci aşama sayılır. Kavramları dile getiren ideografik yazı ve sesleri karşılayan simgelerden oluşan fonetik (alfabetik) yazı, yazı tarihinin bilinen ve genelde birbirini izleyen aşamaları sayılır. Matbaanın icadı ve yoğun kullanımı ise, yazılı iletişimin hızla çoğalmasını, bilgi ve düşüncelerin yayılmasını sağlamıştır.[40]

Konuşma seslerden; yazı dili de, bu seslerin simgesi olan harflerden oluşur. Yazı dilinin anlatım biçimi, konuşma diline oranla daha düzenlidir ve sözcük dağarcığı daha zengindir.[41] Konuşarak iletişim kurmak isteyenler, zaman ve mekan olarak beraber olmak zorundadırlar. Oysa yazılı iletişimde, ne zaman ne de mekan olarak beraberlik gerekir.[42]

Yazılı iletişim, insanlar arası ilişkilerde ve iletişimde hem bağlayıcı hem de güvenlik sağlayıcı işlevler üstlenir. Söz, yazıya geçip başkalarına

---

38 Köknel, a.g.e., s. 97.

39 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 188, 189; J. Brun Ros, *Hatiplik Sanatı*, Çev.: Nazife Müren, Remzi Kitabevi, İst., 1973, s. 46.

40 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 174.

41 Köknel, a.g.e., s. 88.

42 Kayaalp, a.g.e., s. 163.

ulaştığında, yadsınamaz bir geçerlilik kazanır. Öte yandan bu, yazılmış sözün yorumunda ve değerlendirilmesinde, insanın daha özgür olabilmesi ve sözlü iletişim ortamının, zaman ve mekan boyutlarındaki kısıtlılığını aşarak, daha derinlemesine düşünebilmesi anlamına gelir.[43]

2.3- Sözsüz İletişim

Sözsüz iletişim, kişinin duygu ve düşüncelerini, isteklerini, karşısındakine bilinçli veya bilinçsiz, sözsüz olarak aktarmasıdır. Sözcüklerin kullanılmadığı bu iletişim biçimi, jestler; mimikler; oturuş, duruş gibi çeşitli tavırlarla beden dilini ortaya koyar. Sözsüz iletişim araçları, sözlü olanlar kadar kişinin kontrolünde olmadığından, daha doğru, daha gerçek, daha önemli bilgiler verir.[44] Nitekim, bir iletişim sürecinde, ortalama olarak kelimelerin % 10, ses tonunun % 30 ve beden dilinin % 60 rol oynadığı belirtilir.[45] Sözsüz iletişim, susma, sesin rengi ve müziği, beden dili, mekan ve zaman özellikleri, renk ve giyim-kuşam kodlarını içerir. Daha çok, ilişkilerin belirlenmesinde ve duyguların dile getirilmesinde rol oynar.[46]

Susma, iletişim sürecinde değişik mesajları yansıtır. Sessizlik bire-ye düşüncelerini toplama, fikir üretme ve problem çözümü için zaman kazandırabilir. Sessizliği, iletişimin kesilmesi şeklinde anlamak uygun değildir.[47] Sessizlik hali öfkeyi, direnci, korkuyu, onaylamayı veya reddetmeyi yansıtmış olabilir. Bunların doğru algılanabilmesinde, iletişimin gerçekleştiği ortam ve taraflar arasındaki ilişkilerin özelliği; yüz yüze iletişim durumunda ise, yüz ifadeleri, mimikler, beden hareketleri ve jestler yardımcı olurlar.[48]

Bedenle iletilen mesajlar, farkında olarak veya olmayarak meydana gelen, ruh halini ve hisleri anlatan belirtilerdir.[49] Beden dili jestlerle ve mimiklerle gerçekleşir. Yüz kaslarının bir anlamı ifade için ya da bir anlam

---

43 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 173.

44 httb://Sozialarbeitspsychologie. de/nonvkom. htm., 19.07.2002. s. 1.

45 Orhan Doğan, a.g.e., s. 73; Baltaş, a.g.e., s. 30, 31.

46 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 217; Arthur K. Robertson, *Etkili Dinleme*, Çev.: E. Sabri Yarmalı, Hayat Yay., İst., 1999, s. 135.

47 E. Gail Myers-Michele T. Myers, *The Dynamics of Human Communication*: A Laboratory Approach, McGraw-Hill Book, NY., 1988, s. 145.

48 Doğan, a.g.e., s. 76; Zıllıoğlu, a.g.e., s. 188.

49 Otto Schober, *Beden Dili*, Çev.: Süeda Özbert, Arıon Yay., İst., 1999, s. 21.

oluşturmak için kullanımı mimikleri, yani yüz ifadesini; baş, el-kol, ayak-bacak hareketleri ya da bedenin tümünün kullanımı da jestleri oluşturur.[50]

Yüz, insan bedeninin en anlamlı alanlarından biridir ve en belirgin yüz ifadeleri de evrenseldir. İnsanlar, dünyanın her yerinde duygusal durumlarını bunlarla açığa vururlar. Kızgınlık, korku, şaşkınlık, üzüntü, nefret ve sevinç gibi hisleri gösteren kas hareketleri bütün insanlarda aynıdır.[51] Baş, el-kol, ayak-bacak ve bedenin duruşundan oluşan jestler de, kişinin toplumsal konumu ve duyguları hakkında çok zengin bilgiler verirler.[52]

Kişiler arası mesafe, içinde bulunulan ortam ve mekan da yani bir odanın fiziksel düzenleniş tarzı gibi özellikler de iletişimde etkili olmaktadır.[53] Göz göze, yüz yüze iletişim kurulabilmesi için insanların belirli bir alanda bulunması, aralarında algılamayı sağlayacak bir mesafenin olması gerekir. Mesafe, insanlar arası iletişimde, kişilerin birbirlerine verdikleri değeri, önemi gösteren ve iletişim içinde kendilerini gördükleri konum hakkında bilgi veren en temel belirleyicidir. İnsanlar birbirleriyle ilişkilerini esas olarak dört bölgede düzenlerler ki, bunlar da mahrem alan, kişisel alan, sosyal alan ve genel alandır.[54]

Zaman da, kişiler arası ilişkilerin başlangıcında ve iletişim süresince verilen mesajların yönü ve içeriği üzerinde etkili olur. Bir yerde zamanında bulunmak veya bulunmamak, genelde ikili ilişkinin niteliğine göre ve karşıdaki kişiye verilen önem açısından değerlendirilir. Zamanı iyi kullanmak, etkin bir iletişim için gereklidir.[55]

Giyim kuşamın rolü de, kişiler arası iletişimde izlenim oluşturmak için çok önemlidir. Kıyafetlerin seçimi, zevkler, kişilik ve tutumlar hakkında söz ve beden kadar etkili olur.[56]

Renk de, iletişimin önemli bir aracıdır. Mesaj taşır. Anlaşılması, benimsenmesi kolay bir şifredir. Dil engelini aşan bir iletişim ve anlaşım, dolayısıyla da ikna silahıdır.[57]

---

50 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 191.

51 Schober, a.g.e., s. 21.

52 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 199.

53 Stuart Sillars, *İletişim*, Çev.: Nüzhet Akın, MEB., Yay., Ank., 1995, s. 76.

54 John Stewart- Gary D'Angelo, *Together: Communicating İnterpersonally*, Random House, NY., 1988, s. 176-177..

55 G. Paul Hiebert, *Cultural Antropology*, Baker Book, Grand Rapids, Michigan, 1983, s. 34-35.

56 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 217. Judi James, *Beden Dili*, Çev.: Murat Sağlam, Alfa Yay., İst., 1999, s. 17.

57 Reha Oğuz Türkkan, *İkna ve Uzlaşma Sanatı*, Hayat Yay., İst., 2000, s. 75.

3-İletişimde Önemli Bazı İlkeler

3.1- Kendini Tanıma

Kaynağın kendini tanıması, iletişimde önemli bir esastır. Bununla, bireyin kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendinde olup biten duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa kavuşması dile getirilmektedir. Kendini tanıyan kimse, gerçek duygu ve düşüncelerinin farkındadır. Böyle biri, başarısından dolayı elini sıktığı kimsenin yüzüne gülerken, gerçek duygusu kıskançlıksa bunu fark eder. Kendini tanımayan bir kişi ise, gerçek duygularının farkında olamaz.[58]

Kendini tanıyan kimse, dış dünyadaki olayların ve iç dünyasında oluşan yaşantıların çoğu kez farkındadır. Böyle biri, çevresindeki kişilerden nasıl etkilendiğinin farkında olduğu kadar, kendisinin de, çevresindekileri nasıl etkilediğini bilir;[59] iletişim sürecini, kendine güven ve başarıyla sürdürür.

Kendini tanıma ve bilme, insanın kendi bedeninin ihtiyaçlarını ve organlarının dilini bilmesini de gerektirir. Bunu bilen insan, içindeki gerçek duygularını, heyecanlarını ve onların birer göstergesi sayılan beden dilini tanır; bedenî ihtiyaçlarını hem kontrol eder, hem de onların isteklerini meşru şekilde tatmine çalışır. Beden dilini bilmeyen kimseler de, bedenlerinin bu ihtiyaçlarını, baskı altına alıp saklamaya örtmeye çalışırlar.[60] Başarılı iletişim kuramazlar.

3.2- Hedefi Tanıma

Kaynağın hedefi tanıması da, ilişkilerin olumlu ve uyumlu gelişmesi için önem arz etmektedir.[61] Burada, hedefin, sadece meslek yaşamını ve hayatının diğer bazı ayrıntılarını yüzeysel olarak bilmek yeterli değildir. Aynı zamanda, bu kişilerin özel yaşamlarının, ilgi alanlarının, inançlarının, görüşlerinin ve değer verip ilgilendikleri konuların da bilinmesinde fayda vardır.[62] Yine, verilen mesajın ilgi çekmesi, algılanması ve tutum değişikliği yapabilmesi için, muhatap bir toplumsa şayet, temel değerlerini, tutumla-

---

58 Cüceloğlu, a.g.e., s. 94.

59 Cüceloğlu, a.g.e., s. 95.

60 Selim Aydın, *Bilgi Çağında İnsan*, TÖV Yay., İzmir, 1994, s. 58,59.

61 H. Stafford Thomas, *Personal Skills in Public Speech*, Prentice Hall, NJ., 1985, s. 60.

62 Andrew Leigh – Michael Maynard, *Kusursuz İletişim*, Çev.: Füsun Doruker, Altın Kitaplar Yay., İst., 1999, s. 124.

rını, grup standartlarını bilmek gerekir. Ayrıca, mesajların kodlanmasında kullanılan simgelerin, onları alacak, algılayacak kişiler tarafından da bilinen simgeler olması gerektiğinden, ortak yaşam deneyimleri de bilinmelidir.[63]

Toplumu tanıma sayesinde iletişimci, isteklerinin ve başkalarından beklentilerinin hangi düzeyde olması gerektiğini bilir. Duygu ve davranışlarını kontrol ederek ne kadar gerçek olduğunu ya da altında yatan nedenlerin neler olduğunu anlamaya çalışır.[64]

3.3- İyi Bir Dinleyici Olma

İyi bir dinleyici olma da, iletişimde önemli bir ilkedir. Dinleme; bilişsel bir süreçtir ve temelde, bireyin denetimi altındadır. Ancak, dinleme işitme ile bir tutulduğundan kendiliğinden, bilinçsizce gerçekleşen doğal bir süreç gibi düşünülür.[65] Ne var ki, sözcükler işitilir ve belli zihinsel işlemlerden geçerek değerlendirilir; ama, yine de bunların tümü bilinçli olarak kavranılmaz.[66] Aslında dinleme, karşıdakinin konuştuklarını işitip anlamayı, bunları değerlendirmeyi, yorumlamayı ve sonucunda uygun tepki göstermeyi ifade eder. Dinlemede en önemli etken, dikkat ve seçici algıdır. Bir şeyi dinlemek, dikkat etmek ve algılarımızı o konuya yoğunlaştırmak demektir.[67] Çünkü dinleme, etkin bir süreçtir ve iletişimin devamı için lüzumludur. İyi bir dinleyicinin; fiziksel ve ruhsal yönden rahat ve dinç olarak dinlemeye hazır olması, dikkatini konu üzerinde toplaması, iletişim sürecinde başka konuları düşünmemesi gerekir.

Çeşitli dinlemeler vardır: Bunlar, gözü konuşmacıda, düşünceleri başka yerde, yani görünüşte dinleme; duyarlı olunan kişi, konu, olay vb. şeylerle ilgili sözleri işittiğinde dinleme; konuşmacının eksiğini, yanlışını çıkarmak için, tuzak kurucu dinleme; konuşmacının söylediklerini kendisi için bir tehdit olarak algılayıp, dolayısıyla yanıtların da hep savunma amaçlı verildiği dinleme türleridir.[68] İyi bir dinleyici, konuşmacıdan 7/10 oranında daha hızlı düşünme avantajına sahiptir. Konuşmacının gönderdiği mesajı

---

63 Ünsal Oskay, İletişimin ABC'si, Der Yay., İst., 1999, s. 42.

64 Doğan, a.g.e., s. 93.

65 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 275.

66 Kate Keenan, İletişim, Çev.: Veysel Atayman, Remzi Kitabevi, İst., 1997, s. 9.

67 Doğan, a.g.e., s. 84 ; Köknel, a.g.e., s. 397.

68 Florence I, Wolff, vd., Perceptive Listening, Holt, NY., 1983, s. 76-77.

değerlendirme, inceleme, merak ve özetlemek için bu hızlı düşünme avantajını kullanır. Anahtar sözcükleri ve kavramları arar. Yoğunlaşmayla, konuşmacının söylediklerinden daha fazlasını öğrenmeye çalışır. Yetişkin bir insan, dakikada ortalama 150 kelime söylerken, bir başkasından 282 sözcüğü kavrayıp, eksiksiz dinleyebilmektedir.[69]

İyi bir dinleyici olabilmek için, kişinin, geribildirim sürecini sık sık ve yerinde kullanmasını öğrenmesi gerekir. Böylece iletişim, tek yönlü olmaktan çıkar, çift yönlü olur. Aktif dinleme de denilen bu iletişimde, alınan mesajlar, biraz daha belirginleştirilerek konuşana geri verilir.[70]

3.4- Empati Kurma

Bir başka iletişim ilkesi olan empati ise, bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyması,[71] onun, duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlama faaliyetidir.[72] Empatinin kaynağı öz bilinçtir ve bu duygularına açık olan bireyler hisleri okumayı da becerirler. Ne hissettiği hakkında hiçbir fikri olmayanlar ise, çevrelerindeki kişilerin de ne hissettiğini anlamaktan tamamen âcizdirler.[73]

Empati kurabilmek için kişi, kendisini, karşısındakinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için de empati kurulmak istenen kişinin rolüne girilmeli, onun yerine geçerek, olaylara onun gözlüklerinin gerisinden bakılmalıdır. Burada, muhatabın hem duygularını hem de düşüncelerini doğru anlamak gerekmektedir. Kişinin muhatabının rolüne girerek, onun ne düşündüğünü anlamaya çalışması, "bilişsel nitelikli bir etkinlik"; hissettiklerinin aynısını hissetmesi ise, "duygusal nitelikli bir etkinlik"tir. Bilişsel rol alma, duygusal rol almanın ön şartı olarak görülebilir.

Empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşıdaki kişiye iletilmesi, sağlıklı bir empati süreci için gereklidir. Birey, karşısındaki

---

69 Robertson, a.g.e., s. 38

70 Wolff vd., a.g.e., s. 47.

71 Alex Comfort, Heilen-*Der Dialog mit dem Menschen*, Aus dem Amerikanischen von Liselotte und Ernst Mickel, *Umschau Verlag*, Frankfurt, 1982, s. 269.

72 Dökmen, a.g.e., s. 135.

73 A. Joseph De Vito, *The Interpersonal Communication Book*, Harper and Row, NY., 1986, s. 97.

kişinin duygularını ve düşüncelerini tam olarak anlasa bile, eğer anladığını ona ifade etmezse, empati kurma sürecini tamamlamış sayılmaz.[74]

Empati melekesi, yani başkalarının ne hissettiğini bilebilme, satıcılık ve yöneticilikten gönül ilişkileri ve ebeveynliğe; insanların acılarını paylaşmaktan siyasi etkinliğe kadar uzanan pek çok alanda karşımıza çıkar. Empati eksikliği de, oldukça önemli bir göstergedir. Bu eksiklik, suç işleyen psikopatlarda, ırz düşmanlarında, çocuklara sarkıntılık yapan sapıklarda görülür. Ahlâkî davranışın kökleri ile empati arasında da bir ilişki kurulabilir. Çünkü, acı çeken, tehlikede olan veya bir mahrumiyet içinde bulunan potansiyel kurbanlara, empati göstererek onların sıkıntılarını paylaşmak, insanları, onlara yardımcı olmaya sevk eden bu duygu sayesinde olur.[75] İşte, bu düzeyde bir iletişim ve etkileşim, insanlar arası ilişkilerde bir hedef, bir idealdir. Çünkü, paylaşma, bütünleşme ve uyum içinde davranma anlamında etkileşim, çok sık başarılabilen bir olgu değildir.[76]

Empati sözünün henüz konuşma dilimize girmemesine karşılık, günlük dilimizde kullanılan ve empati kavramından farklı bir anlam içeren, bir de "sempati" sözcüğü vardır. Aslı Yunanca olan ve duygudaşlık, halden anlama, sevgi ve yakınlık gösterme gibi anlamlara gelen sempati[77], bir insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Empatide ise, karşıdaki kişi ile aynı duyguları ve düşünceleri paylaşmak değil, sadece karşıdakinin duygularını ve düşüncelerini anlamak söz konusudur. Burada, kendimizi, sempati duyduğumuz kişinin yerine koymamız ve onu anlamamız şart değildir. Sempatide "yandaş" olmak esastır. Empati kurduğumuzda ise, karşımızdaki kişiyle aynı duyguları ve görüşleri paylaşmamız gerekmez, sadece onun duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışırız. Bir insanı "anlamak" başka şeydir, ona "hak vermek" başka şeydir. Empatide anlamak; sempatide ise, anlamış olalım ya da olmayalım, karşımızdakine hak vermek söz konusudur. Bu değerlendirmeyi, şöyle bir örnekle açabiliriz: Diyelim ki, bir ziyafettesiniz ve bir yakınınız, yanında oturan kişinin üzerine yemek döktü. Eğer yakınınızın utandığını

---

[74] Dökmen, a.g.e., s. 136-137.

[75] Daniel Goleman, *Duygusal Zeka*, Çev.: Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yay., İst., 2000, s. 126-137.

[76] Zıllıoğlu, a.g.e., s. 291.

[77] Roland Schacht, *Fremdwörter-Lexikon*, Verlag Ullstein, Frankfurt, 1972, s. 194.

fark ederseniz, bu empatidir. Eğer yakınınız yemeği döktü diye, onunla birlikte siz de utanırsanız, sempati duymuş olursunuz. Yakınınızla birlikte utanmanızın nedeni, onunla özdeşim içinde bulunmanız olabilir. Çevremizdekiler bize sempati duyduklarında, bir gruba ait olduğumuzu; bizimle empati kurduklarında ise, bizi anladıklarını hissederiz.[78]

3.5- Rol ve Statüye Uygun Davranma

Rol ve statü/durum ilişkilerine göre tutum ve davranış geliştirme de önemli bir iletişim ilkesi olarak görülür. Rol, grup ya da toplum içinde belli bir durumu, işlevi, konumu olan kişiden, başkalarının beklediği davranışların tümünü kapsar. Statü/durum ise, insanın, belli bir sistem ve zaman birimi içindeki işlevini ve konumunu gösterir. Durum sözcüğü, kişiye yönelik toplumsal saygınlık anlamında da kullanılır.

Bir erkek kendi anne - babası yanında çocuk; çocuklarına karşı baba; eşine karşı koca; iş yerinde işçi ya da işveren; bağlı olduğu dernekte üye ya da yönetici; eğlencede şarkıcı insan durumundadır. Bu duruma uygun rollere göre davranması kendisinden beklenmektedir. İnsanlar, grup içinde, durumlarının gerektirdiği rollere uygun biçimde davranmazlarsa, rol karmaşası ya da statü/durum belirleme sorunu ortaya çıkar.[79] Belli bir iletişim durumunda tarafların karşılıklı rol ve statü ilişkilerini doğru tanımlayıp belirlemeleri, iletişimin gerçekleşip sürmesi açısından çok önemlidir. Çünkü, iletişim davranışlarının gerektirdiği gibi olabilmesinde, kimin, kime, neyi, nasıl ileteceğini ve kimden nasıl tepkiler alabileceğini öngörebilmesinin önemli rolü vardır.[80]

4- İletişimde Ortaya Çıkabilecek Bazı Sorunlar

4.1- Amacın Tam Anlaşılamaması ya da Sapması

Merih Zıllıoğlu'na göre iletişimin temel amacı, çevre üzerinde etkin olmak, başkalarında tutum ve davranış geliştirmek ve değiştirmektir. İletişimde bulunan birey, amacını çoğu kez bilinçli bir biçimde belirlemez; ama yine de amacı hakkında belli – belirsiz bir fikri vardır. Bununla birlikte,

[78] Dökmen, a.g.e., s. 139.
[79] Köknel, a.g.e., s. 139-140.
[80] Zıllıoğlu, a.g.e., s. 263, 265.

birçok durumda iletişim, alışkanlıklara dayanır ve kalıplaşmış davranışlar ve mesajlarla gerçekleşir. Ne var ki, rutinleşmiş alışkanlıklar, birlikte yaşamayı kolaylaştırsa da, iletişimde yetersizliğe yol açarlar. Çünkü, gerçek amacın tanımasına ya da onun hakkında düşünmeye engel olabilirler. İletişimde, amacın iyi tanımlanmamış olması ya da alışkanlığa bağlı olarak gözden kaçması ise, hedefe ve ortam koşullarına göre, en uygun iletişim davranışlarının neler olabileceği konusunda bizi düşünmekten, karar vermekten alıkoyarak, iletişimde başarısızlığa neden olabilir.

Amacın sapması da başarılı bir iletişime engeldir. Örneğin, kalabalık bir ortamda çocuğuna ya da eşine gönül alıcı sözler söyleyen kişi, başkalarının beğenisini hedefliyorsa, mesajın yöneldiği kişiler açısından etkin bir iletişimde bulunmuş sayılmaz. Kaynakla hedefin iletişim amaçlarının ve bundan beklentilerinin uyuşmaması da, sorun oluşturabilir.[81]

4.2- Çatışma Ortaya Çıkması

İletişimde çatışma, bir kişinin davranışlarının bir başka kişiyi engellemeye, ona müdahale etmeye ya da zarar vermeye yöneldiği bir durum ve kişiler arası anlaşmazlık halidir.[82] İnsanlar, bir arada yaşadıkları sürece, ne kadar iyi niyetli ve anlayışlı olurlarsa olsunlar, aralarında sürtüşmelerin, çatışmaların çıkması doğaldır.[83] Böyle çatışmalar, uygun biçimde ele alındığında, insanlar arası ilişkileri, şartları ve durumları iyileştirici, ileriye götürücü bir etken de olabilirler.[84] Aynı zamanda, kişiler arası çatışmalar iletişimi zorlaştırabilir. İletişimi zorlaştıran en önemli yaklaşım yıkıcı tartışmadır ki, küçüklükten beri çevreden görülen ve öğrenilegelen, çoğu kimselerde de köklü alışkanlıklar haline gelmiş bir davranış biçimidir. Bireyler aralarında çıkan sorunları, bu tür yaklaşımla ele aldıklarından, elde edilen sonuç genellikle olumsuzdur. Kişiler arası çatışmaları ortadan kaldırabilecek bir diğer tartışma, yapıcı tartışmadır ve bu iyi niyet, karşılıklı güven ve eşit söz hakkı ortamında gerçekleşebilir.[85] İnsanların tartışmaları, çatışma ve kavgaları onların hâlâ birbirleriyle ilgilendiklerini gösterir. Bu

---

81 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 257, 260.
82 Mutlu, a.g.e., s. 79.
83 Cüceloğlu, a.g.e., s. 195.
84 Mutlu, a.g.e., s. 79.
85 Cüceloğlu, a.g.e., s. 217-218.

çatışma ve ilginin oluşturduğu değişiklik ihtiyacı, bildik kalıpları bozduğu için, korkutucu gelebilir, ama iletişimin devamı açısından sağlıklı da olabilir. Bu süreçte çatışma, soruna tanı koyma imkânı sağlar. Düzenli çatışmalar, sorunların birikmesini engeller.[86]

Çatışma mesajlardan da kaynaklanabilir. Kişiler, kendilerine ulaşan bir mesajın kapsamına karşı olduklarında, sırf bu yüzden mesajı gönderenle çatışmaya başlayabilirler. Bu çatışmalar giderek, mesajın tartışılmadığı, kişilerin birbirini hedef aldığı ve kişi ağırlıklı çatışmalara dönüşebilir. Bu durumdan kaçınıp, mesaj ile mesajı getiren kişiyi birbiriyle karıştırmamakta yarar vardır.[87]

4.3- Savunucu Bir Tutum Takınılması

Savunucu iletişim, insanlar arası ilişki ve iletişimde en önemli psikolojik engellerden biridir.[88] Bu iletişim, insanın benlik bilincini koruma ihtiyacından kaynaklanır ve psikolojik savunma mekanizmalarıyla yakından ilgilidir. İletişimde savunucu tarzda konuşma, savunucu dinlemeye ve yanıt geliştirmeye yol açar. Tarafların birbirlerini, savunucu bir tutumla dinlemeleri, mesajlar üzerinde yoğunlaşılmasını engeller; dinleyenin amacı, gereken savunma cevabını hazırlamak olur. Böyle bir iletişim süreci, gerilim içinde gelişip kopabilir. Savunucu iletişim ortamının karşıtı olan destekleyici iletişim ortamı, dinleyicilerin kendilerinden çok mesaja yönelebildikleri, bu nedenle de, daha sağlıklı ilişkilerin ve iletişimin gerçekleşmesine elverişli bir zemin hazırladıkları bir süreçtir.[89] Savunucu durumda olan kişi, zihin gücünü sözü edilen konudan çok, kendini savunmaya harcarken, bu tutum, sadece sözlü iletişimle değil, beden hareketlerinde, yüz ifadesinde ve sesin tonunda da, kendini gösterir.[90] İnsanın kendisinin ve karşısındakinin kullandığı savunma düzenini bilmesi ve tanıması, sağlıklı iletişim kurmak, doğru anlamak ve anlatmak açısından gereklidir.[91]

---

86 Mutlu, a.g.e., s. 80.
87 Dökmen, a.g.e., s. 133.
88 Donald Yoder vd., *Creating Competent Communication*, Brown and Benchmark, Madison, Wisconsin, 1993, s. 59-62.
89 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 281-282.
90 Cüceloğlu, a.g.e., s. 154-155.
91 Köknel, a.g.e., s. 120.

4.4- Hedef ve Alıcının Farklı Olması

Hedef ve alıcının değişik olması, yani kaynaktan çıkan mesajın hedef ve alıcılarının birbirinden farklı olması veya hedeften başka alıcıların devreye girmesi de iletişimde sorun oluşturabilmektedir. Bir arkadaşa yazılan mektubun, yanlışlıkla başkası tarafından okunması; yetişkinlere göre yapılmış bir filmin, çocuklar tarafından izlenmesi veya birisine söylenen sözlerin orada bulunan başkaları tarafından kendilerine söylenmiş sayılması gibi.

İletişim sürecinde böyle bir durumun ortaya çıkması iki açıdan sakıncalı olabilir: Birincisi, kaynağın mesajıyla istemediği etkilere-tepkilere yol açması; ikincisi, kendisine yönelik beklemediği tepkilerin ve eleştirilerin ortaya çıkmasıdır. Bu olumsuz örnekler, iletişimde amaca ulaşmak için iletişim ortamının yeterli ve doğru değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.[92]

4.5- Mesajın Değişikliğe Uğraması

Mesaj içeriğinin değişikliğe uğraması ve bozulması da insan aracılı iletişim sürecinde bir sorun oluşturmaktadır. Sözcüklerle simgelenen kavramlar, genellikle birden fazla anlamlara geldiği için, mesaja muhatap olan kişi bu farklı anlamlardan birini seçmek durumundadır. Yapılan kişisel yorum sonucu seçilen anlamın, gerçekle uyuşmadığı durumlarda, yanlış veya eksik anlamlar ortaya çıkabilir. Örneğin, "Felaket bir filmdi!" cümlesindeki "felaket" sözcüğü, hem olumlu hem de olumsuz anlamları içinde barındırmaktadır. Yapılan bir el-kol hareketinin de, kastedilen ve algılanan anlama göre farklı yorumları bulunabilir. Burada, iletişimde kullanılan kodların anlamlarının farklı farklı algılanması ve anlaşılması söz konusudur.[93] Bu tür anlaşmazlıklar, sözlü iletişim durumlarını ilgilendirmektedir. Ancak sözcüklerin seslendirilmesinde ve yazılmasında da bölgesel ağızların etkili olması durumlarında, dilin birliği ve yapısı bozulur, iletişim zorlaşır. Onun için, sözcüklerin iyi seçimi ve yerli yerinde kullanımı, iletişim içeriğinin bozulmaması için önemlidir.[94]

---

92 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 260-261.

93 Oktay, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s. 365

94 Köknel, a.g.e., s. 108.

İkinci Bölüm

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) ŞAHSİYETİ VE İLETİŞİM YÖNÜ

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) ŞAHSİYETİ VE İLETİŞİM YÖNÜ

1- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Şahsiyeti

1.1- Birey Olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), peygamberlik görevi ile bireysel özelliklerinden sıyrılıp çıkmamıştır. O, Kur'ân'ın mealen "...Ben de ancak sizin gibi bir insanım..."[95] şeklindeki ifadesi gereği vahiy alması dışında, diğer insanlardan farkının olmadığını belirtmiştir. Yüce Allah, ilâhi mesajını insanlara ulaştıracak elçinin yine bir insan olmasını istemiştir. Bu nedenle Kur'ân'a göre, bütün peygamberlerin toplumlarına ilk mesajları, hep kendilerinin de onlar gibi bir insan olduklarını ifade etmek olmuştur. "...Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi..."[96] demek suretiyle kendilerine gönderilen peygamberin insan olmasını yadırgayan ve hep onun insan üstü bir varlık olması gerektiğini düşünen Mekkelilere karşı, "Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik."[97] buyurulmuştur. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) peygamber olduğunu bildirince, o toplumun bireyleri insan peygambere karşı çıkmışlar; hayatın dışında ve hatta üstünde, tutum ve davranışları örnek alınmaz, yaşama dönüştürülemez, sâdece bereketinden istifade edilir ve kutsanır bir peygamber tasavvuru içinde olmuşlardır.[98] Allah (cc), bu istek ve beklentileri reddederek,

---

95 Kehf (18): 110.

96 Fussilet (41): 14.

97 İsrâ (17): 95.

98 Mustafa İslâmoğlu, *Üç Muhammed*, Denge Yay., İst., 2000, s. 27.

Peygamberin de bir insan olduğunu ve dolayısıyla çağırdığı şeye uymaya öncelikle kendisinin memur olduğunu bildirmiştir.[99]

Mekke'de, yetim olarak doğan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), altı yaşına geldiğinde annesini de kaybederek öksüz kaldı. Onu önce dedesi, vefat edince de amcası yetiştirdi. Başkalarının işinde çalıştı, çobanlık yaptı, ticaretle meşgûl oldu. 25 yaşında iken, kendisinden 15 yaş büyük olan Huveylid kızı Hatîce (ra) ile evlendi. Çocukları oldu. Kızı Fâtıma (ra) dışındaki çocuklarının ölüm acılarını tattı. Eşi Hz. Hatîce'yi de kaybetti. Hz. Hatice'nin vefatından sonra diğer annelerimizle evlendi.[100]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bir insanın ihtiyacı olan her şeye ihtiyaç duydu. Çamurdan inşâ edilen ve hurma dallarıyla örtülü evlerde oturdu. İçine lif doldurulmuş, deri döşeklerde yattı. Herkes gibi o da, yöresel kıyafetler giydi; eşeğe, deveye bindi.[101] Hz. Âişe'nin ifâdesine göre Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), evinde herhangi bir insan gibi davranırdı. Kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder, koyun sağar, hayvanlara yem verir ve ev işlerinde hanımlarına yardımcı olurdu.[102] Sofraya hizmetçisiyle otururdu.[103] Kölelerin dâvetine katılır, hastaları dolaşır, cenâzelerde bulunurdu.[104] Karşılaştığı çocuklara selâm verirdi.[105] Herkes bir iş görürken o da iştirak eder, insanlarla beraber çalışır,[106] boş durmazdı.

Hz. Muhammed (as), bir meclise girince, kendisi için ayağa kalkılmasını istemez ve "Yabancıların birbirlerine saygı için kalkmaları gibi ayağa

---

99 Fussilet (41): 6; Hûd (11): 83; Hicr (15): 98-99.

100 *Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili olarak bkz.: Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev.: Salih Tuğ, İrfan Yay., İst., 1980, c. 1, s. 31-32, 41-72.*

101 Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV. Yay., Ank., 2000, s. 288-289.

102 Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buharî, *Sahih*, Çağrı Yay., İst.,1992, 69/Nafakat, 8 (VI, 193); 78/Edeb, 40 (VII, 83); Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1992, (VI, 256).

103 Buharî, 70/Et'ime, 55 (VI, 214); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih*, Çağrı Yay., İst., 1992, 27/Eyman, 42 (II, 1283).

104 Buharî, 65/Tefsir Surei 9, 12 (V, 206); Müslim, 50/Münâfikın, 3 (III, 2141).

105 Buharî, İsti'zan, 15 (VII, 131).

106 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 383).

kalkmayın."[107] derdi. "Hiç kimse kendi ameliyle cennete giremez." deyince, "Sen de mi?" demişler, o da: "Evet, eğer Allah (cc) rahmet etmezse ben de."[108] demişti. Hıristiyanların Meryem oğlu Îsâ'yı aşırı yücelttikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin. Ben sâdece bir kulum; o halde: "Allah'ın kulu ve elçisi"[109] deyin buyururdu. Es'ad b. Zürâre (ra) hastalanınca Yahudîler: "Eğer Muhammed gerçekten peygamberse arkadaşını iyileştirsin." dediler. Bunun üzerine Resulüllah, "ona doğrudan fayda veya zarar veremeyeceğini" söyleyerek,[110] kendisinde insan üstü bir güç olmadığını belirtmişti. Bir defasında da şöyle demişti: "Kim Muhammed, yarın ne olacağını bilir sanıyorsa, şüphesiz o, yüce Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur." Çünkü Allah (cc): "...Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilemez."[111] buyurmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hiçbir zaman "Ben bilirim." iddiasında bulunmamış, aksine, "Vallâhi yarın nefsime ne yapılacağını bilmiyorum"[112] demişti. Eğer, Allah (cc) bildirmeseydi, onun kendiliğinden münâfıkları tanıyabilmesi söz konusu değildi.[113]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir vesileyle: "Ben ancak bir insanım, siz anlaşmazlığa düştüğünüzde bana geliyorsunuz. Belki bazılarınız delillerini diğer bazılarından daha iyi serdedebiliyor. Ben duyduğum şeye göre hüküm veriyorum. Her kime kardeşinin hakkından bir şey vermişsem onu almasın; bilsin ki, ben ona ancak ateşten bir parça vermişimdir."[114] diyerek, ısrarlı bir şekilde insânî yönüne dikkat çekmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, her insan gibi kişisel zevk ve tercihler sahibiydi. Hoşlandığı şeyler gibi hoşlanmadıkları da vardı. Fakat O, bunları dinî bir kural iletir gibi sunmazdı. Muhatapları bunu bilir ve kendi tercihlerini kullanırlardı.[115] Nitekim Berîre, Hz. Âişe tarafından azat edilince

---

107 Ebû Davud Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1992, 40/Edeb, 152, 165 (V, 398); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (V, 253).

108 Buharî, 81/Rikak,, 18 (VII, 181); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 235).

109 Buharî, 60/Enbiyâ, 48 (IV, 142); Ahmed b. Hanbel,*Müsned*, (I, 24); (III, 153).

110 Ahmed b. Hanbel,*Müsned*, (IV, 138).

111 Neml (27): 65; Müslim, 1/İman, 277 (I, 159).

112 Buharî, 23/Cenâiz, 3 (II, 71); 91/Ta'bîr, 13 (VIII, 74).

113 Muhammed (47): 30.

114 Buharî, 93/Ahkam, 20 (VIII, 112); 52/Şehâdet, 27 (III, 162); Müslim, 30/Akdiye, 4 (II, 1337).

115 İslâmoğlu, a.g.e., s. 246.

kendi arzu ve yetkisi doğrultusunda kocasından ayrılmıştı. Bu duruma üzülen kocasının ricası üzerine Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), ondan tekrar kocasına dönmesini istedi. Berîre: "Bana bunu emrediyor musunuz ey Allah'ın Elçisi?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Hayır, sadece aracılık ediyorum." buyurdu. Nebi'nin bu aracılığına rağmen Berîre, eski kocasına dönmemiş ve bu yüzden de hiç kimse tarafından kınanmamıştır.[116]

Bir gün Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), namaz kıldırırken şaşırmıştı. Bitirince arkadaşları: "Ey Allah'ın Elçisi, yeni bir hüküm mü indi?" diye sordular. "Bir şey mi oldu?" deyince, durumu haber verdiler. Bunun üzerine: "Ben de yalnızca sizin gibi bir insanım, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum"[117] buyurarak, unutkanlığa ma'rûz kalmanın insânî yönüne[118] dikkat çekmiştir.

Bir defasında da namazda iken aklına evinde bulunan altın-gümüş türü mallar gelmiş, selâm verir vermez cemaati yararak evine geçmiş ve dağıtılmalarını emretmiştir.[119] Hz. Musa da muhâtabı olan yol arkadaşına, "Unuttuğum şeyden ötürü beni kınama..."[120] demiştir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, peygamberliğinin ilk dönemlerinde vahiy geldiğinde, gelmekte olan vahyi "unuturum" endişesiyle gelen her âyeti tekrar etmekteydi ki, "(Ey Muhammed), onu tekrarlamak için dilini depretme"[121] âyeti, bir insan olarak hissettiği "unuturum" endişesine gerek olmadığını ifâde etmektedir.[122]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir defasında eşlerinden birinin, kıskançlık sebebiyle, diğer bir eşinin evinde içtiği bal şerbetinin hoş olmayan koku yaydığını söylemesi üzerine, bal şerbeti içmeyeceğine dâir yemin etmişti. Sonuçta, eşlerini memnun etmek için yüce Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi kendisine haram saymasının doğru olmayacağı hususunda vahiyle uyarılmıştır.[123]

---

116 Ebû Davud, 13/Talak, 19 (II, 670).
117 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (I, 379).
118 M. Osman Necati, *Kur'ân ve Psikoloji*, Çev.: Hayati Aydın, Fecr Yay., Ank., 1998, s. 178.
119 Buharî, 10/Ezan, 158 (I, 207); 21/Amel fi Salât, 18 (II, 64).
120 Kehf (18): 73.
121 Kıyamet (75): 16.
122 İbrahim Canan, *Peygamberimizin Yanılması Meselesi*, Rağbet Yay., İst., 1999, s. 25.
123 Tahrim (66: 1; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Çev.: Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz, Ensâr Neşriyat, İst., 1995, c. 6, s. 492.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, her insan gibi hastalanmış, ızdırap çekmişti. Hz. Âişe (ra): "Hastalığı, yüce Allah'ın elçisinden daha şiddetli olan birini görmedim." [124] demişti.

Resûlullah'ın, bazen heyecanlanıp telaşlandığı da görülmekteydi. Bir gün güneş tutulunca, telaşlanmış, aceleyle eşinin elbisesini alarak dışarı çıkmış, kendi ridasını ardından yetiştirmişlerdi.[125] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) kendisine ilk vahiy geldiğinde de, endişe etmişti. Durumunu kendisine açtığı eşi Hz. Hatîce: "Hayır vallâhi! Yüce Allah, seni kesinlikle utandırmayacak..."[126] diyerek onu teselli etmişti. Ramazan gecelerinde arkadaşlarının, terâvih namazına olan ilgisini görünce, bu namaz farz kılınır endişesini taşımış ve artık mescide çıkmamıştı.[127] Yine O, "Eğer ümmetime sıkıntı verecek olmasaydım, her namaz esnasında misvak kullanmalarını emrederdim."[128] buyurmuş, bir insan olarak ümmeti adına hissettiği endişeyi dile getirmişti.

Sahâbe-i Kiram, hem Kur'ân'ın hem de Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) özellikle üzerinde durduğu, onun insanî yönünü daima dikkate almışlar, bunu bilfiil yaşayarak idrak etmişler, onu bir melek veya insanüstü bir varlık olarak görmemişlerdir. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) devlet başkanı ve komutan olarak geçirmiş olduğu Medine dönemindeki hayatı ile, siyasi ve askeri liderliğinin olmadığı Mekke dönemindeki hayatı arasında önemli bir fark yoktur. Kendisinin de ifâde ettiği gibi o, bir kral değildir; ama arkadaşlarından imrenilecek bir ilgi, saygı ve bağlılık görmüştür. Ancak o, arkadaşlarının kendisine bir kral gibi davranmalarına meydan vermezken, diğer krallar gibi yatak, kıyâfet, lüks vb. edinmesi yolundaki tekliflere de asla iltifat etmemiştir.[129]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) bir beşerdir, yani melek değil insandır; ama alelâde bir insan da değildir. Peygamberlerin insanlık tarihi boyunca icrâ ettikleri fonksiyon gereği, diğer insanlara göre bazı farklı

---

124 Buharî, 75/Merdâ, 2 (VII, 3).

125 Müslim, 10/Kusûf, 14-16 (I, 625).

126 Buharî, 1/Bed'ü'l-Vahy, 3 (I, 3).

127 Buharî, 31/Terâvîh, 1 (II, 252); Müslim, 6/Müsâfirîn, 177-178 (I, 524).

128 Müslim, 2/Tahâret, 42 (I, 252-253).

129 Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Çağrı Yay., İst., 1992, 48/Libas, 18 (II, 917-918); Müslim, 37/Libas, 6-9 (II, 1638-1640); Buharî, 11/Cuma, 7 (I, 213-214); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 103, 146, 337; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV. Yay., Ank., 1999, s. 94, 117.

özelliklerinin bulunması doğaldır. Aksi halde, Peygamberlerin misyonunu herkes yapabilecek, dolayısıyla onlara ihtiyaç kalmayacaktı. Bundan dolayıdır ki, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, bir peygamber olarak önemli bir görevi ifa etmiştir.[130] Şimdi de, bütün bu insânî yönündeki değerlendirmelerden sonra onun peygamberlik yönünü inceleyelim.

1.2-Peygamber Olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)

Farsça'da "haberci" anlamına gelen, dilimizdeki karşılığı "elçi" olan peygamber kelimesi, dinî terim olarak, yüce Allah'ın kulları arasından seçip, emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği kişi demektir.[131] Kur'ân'ı Kerim'e göre Allah (cc), asırlar boyunca peygamberler göndermiş, insanları onlar aracılığıyla gerçeği benimseyip yaşamaya çağırmıştır. Dolayısıyla, kendilerine peygamber gelmemiş hiçbir topluluk ve ümmet bırakılmamıştır.[132]

Peygamberlik, yine Kur'ân'ın bildirdiğine göre yüce Allah'ın seçmesi ve görevlendirmesiyle gerçekleşir. Çalışma, ibâdet ve gayretle elde edilemez. Allah (cc), peygamberlik yükünü taşıyabilecekleri ve lâyık olanları bilir ve dilediğini peygamber olarak seçer.[133] Bu seçimde mal, mülk, şan, şöhret ve makam etkili değildir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de yüce Allah'ın elçi olarak seçip vahiyle görevlendirdiği peygamberlerden biridir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette onun peygamber olarak görevlendirilmesine vurgu yapılmaktadır: "Muhammed, Allah'ın elçisidir..."[134]; "Muhammed, ancak bir Peygamberdir..."[135]; "Muhammed, ...Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur..."[136]; Allah, ona kitap ve hikmet indirmiş, bilmediğini öğretmiş ve büyük lütufta bulunmuştur[137]; Allah (cc), onu doğru yol ve

[130] Cemal Ağırman, "*Hz. Peygamberden Davranış Modelleri*", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sy.: 8, İst., 2001, s. 117.
[131] Abdullah Aydemir, "*Peygamber*", İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, Hikmet Neşriyat. İst., 1993, c. 3, s. 15.
[132] Nahl (16): 36; Râd (13): 7; Yûnus (10): 47.
[133] Hac (22): 75; En'âm (6): 124.
[134] Fetih (48): 29.
[135] Âl-i İmran (3): 144.
[136] Ahzab (33): 40.
[137] Nisâ (4): 113.

hak dinle göndermiş;[138] ona her şeyi açıklayan, hidâyet rehberi, rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olan Kur'ân'ı indirmiştir.[139]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), doğru yol[140] ve büyük bir ahlâk üzerindedir.[141] Yüce Allah (cc), O'nun geçmiş ve gelecek günahını bağışlayacağını söylemiştir.[142] Ayrıca yüce Allah, onu yüceltmiş, kendisine pek çok nimet vermiştir.[143] Dâima yüce Allah'ın gözü önündedir[144] ve Allah (cc), büyük bir zaferle kendisine yardım etmiş,[145] O'nu insanlardan gelebilecek her türlü zararlardan korumuştur.[146] Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e eziyet edenler dünyada ve ahirette lanetlenmişler, onlar için alçaltıcı bir azap hazırlanmıştır.[147]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), ancak kendisine gelen mesaja tâbidir[148]; o, dînî konularda arzusuna göre konuşmaz; O'nun bildirdikleri, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir.[149] Allah'ın elçisi, yalnız yüce Allah katında olanı ve Onun gönderdiklerini tebliğ etmiştir.[150] Zîrâ o, daha önce bunlardan habersizdi, kitap nedir, iman nedir bilmiyordu.[151] Kendisine bu kitabın verileceğini de ummuyordu.[152] Ümmî idi.[153] Bu durum, Kur'ân'da açıkça vurgulanmıştır: "(Ey Muhammed), sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı o zaman (Allah'ın sözlerini boşa çıkarmaya çalışan) iptâlciler, kuşkulanırlardı, (ama şimdi ne diye şüpheleniyorlar)?"[154]

Yüce Allah'tan aldığını, kaynağından aldığı saflıkta ve temizlikte

138 Tevbe (9): 33; Saff (61): 9.
139 Nahl (16): 89.
140 Yâsin (36): 3-4.
141 Kalem (68): 4.
142 Fetih (48): 2.
143 İnşirah (94): 4; Kevser (108): 1.
144 Tûr (52): 48.
145 Fetih (48): 3.
146 Mâide (5): 67.
147 Ahzab (33): 57.
148 Yûnus (10): 15.
149 Necm (52): 3-4.
150 Ankebût (29): 18.
151 Şûrâ (42): 52.
152 Kasas (28): 86.
153 A'râf (7): 157.
154 Ankebût (29): 48.

insanlara ileten Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), kendisine inen vahiy dışında da ilâhi ilhama mazhardı. Bir Yahudi'nin muhtelif sorularını cevapladıktan sonra "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, adamın sorduğu hususlarda benim hiçbir bilgim yoktu. Ama Allah (cc), onları bana burada haber verdi."[155] buyurarak, mazhar olduğu ilhâma dikkat çekmiştir. Yine böyle bir ilhâmla o, kendine ümmetinin güzel ve kötü amellerinin gösterildiğinden bahsetmiştir.[156] Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'in gördüğü rüyalar da, sabah aydınlığı gibi çıkardı.[157] Bir bilgi ve mesaj olarak, Allah (cc) onun rüyasını doğru çıkarmıştı.[158]

Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) düşen görev, açık bir şekilde duyurup,[159] kendine tâbi olanlara daima en doğru yolu göstermektir.[160] Bütün insan-lar için rahmet olarak gönderildiğinden,[161] bizzat, insanların içinde bu-lunduğu sürece Allah (cc), onlara azap edecek değildir.[162] İnsanların zah-mete uğraması kendisine çok ağır gelen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), aynı zamanda onlara son derece düşkündür. Mü'minlere çok şefkatli ve çok merhametlidir.[163] Bir taraftan şefkat kanatlarını kendisine tâbi olanlara indirmişken,[164] diğer taraftan da inanmayanlar için, neredeyse kendini helak edecek[165] kadar önemli bir hassasiyete sahiptir ve bu görevini bütün ağırlığıyla hissetmiştir.

Kur'ân'a göre Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) itâat, yüce Allah'a itâattir[166] ve o, kendisine uyulması gereken bir şahsiyettir; yüce Allah'ı sevme ve O'nun tarafından sevilme ve bağışlanma, ancak yüce Allah'ın elçisine uymakla mümkündür.[167] Zira o, güzel bir örnektir;[168]

155 Müslim, 3/Hayz, 34 (I, 252-253).
156 Müslim, 5/Mesâcid, 57 (I, 390).
157 Buharî, 1/Bed'ü'l-Vahy, 3 (I, 3).
158 Fetih (48): 27.
159 Nur (24): 54.
160 Şûrâ (42): 52.
161 Enbiyâ (21): 107.
162 Enfal (8): 33.
163 Tevbe (9): 128.
164 Şuarâ (26): 215.
165 Kehf (18): 6; Şuarâ (26): 3.
166 Nisâ (4): 80.
167 Âl-i İmran (3): 31.
168 Ahzab (33): 21.

kendine uyanlara iyiliği emretmiş, kötülükten sakındırmıştır; onlara güzel şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılmıştır. Böylece Peygamber'e (sallallâhu aleyhi vesellem) inanıp saygı gösteren, yardım edip Onunla birlikte gönderilen nûr'a uyanlar, kurtuluşa ermişlerdir.[169] İnananlar için O, karşılaştıkları problemlerin çözümünde başvurulacak yegâne hakemdir[170] ve bu nedenle Peygamber ne verirse, insanların onu alması, nelerden sakındırırsa ondan da uzaklaşmaları gerekir.[171]

Kur'ân'da, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) şöyle demesi emredilmiştir: "Ben ancak Rabb'imden bana vahyolunana uyuyorum..."[172]; "Onu kendiliğimden değiştirme yetkisine sahip değilim".[173] Zira, "Bu Kur'ân, arşın sahibi Allah katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Arkadaşınız mecnun da değildir.";[174] şaşırmadı, azıtmadı da; O, kendi arzusuna göre de söylemiyor.[175] Bütün peygamberler gibi o da, yüce Allah'ın göndermiş olduğunu iletmekte, O'ndan korkmakta ve başka da kimseden korkmamaktadır.[176]

Kur'ân'ın Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi vesellem) güzel örnek olarak takdim etmesi,[177] Onun bedeni niteliklerinden dolayı değil, peygamberlik görevinden dolayıdır. Bu görevimden ötürü O, kaynağından aldığı, uygulamaya yönelik sonuçları olan vahiyleri, vahyin hedef kitlesine bizzat iletmiştir. Namaz bunların başında gelmektedir ve Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "Beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız, siz de öyle kılın."[178] demiş ve hac için de, "Hac ibâdetinizin nasıl yapılacağını benden öğrenin."[179] buyurmuştur.

Bir peygamber olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hayatın her alanında, insanlara faydalı olan şeyleri arkadaşlarına öğretmiştir. Hatta

---

169 A'râf (7): 157.
170 Nisâ (4): 59.
171 Haşr (59): 7.
172 A'râf (7): 203.
173 Yûnus (10): 15.
174 Tekvir (81): 19-22.
175 Necm (53): 2-3.
176 Ahzab (33): 39.
177 Ahzab (33): 21
178 Buharî, 78/Edeb, 27 (VII, 77).
179 Müslim, 15/Hac, 310 (I, 943).

bu durum yadırganmış, Selmân-ı Fârisî'ye "Sizin Peygamberiniz, tuvalet yapış tarzınıza kadar size her şeyi öğretmiş, öyle mi?"[180] diye alayvâri bir soru da yöneltilmiştir. Halbuki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu tür detayları öğretirken "Ben size, bir babanın evlâdına öğrettiği gibi öğretiyorum."[181] demiştir.

Bir muallim olarak gönderilen[182] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), namazda söylenmemesi gereken bir şeyi söyleyeni, namaz sonrası yanına çağırmış ve ona doğruyu öğretmişti. Bu zat, "Anam ve babam O'na fedâ olsun, vallâhi ondan daha hayırlı bir öğretici asla görmedim. Vallâhi beni ne eleştirdi, ne de bana kızdı." [183] demiştir. Yine bir sahabe, yaptığı zıharı[184] bozduğu için eleştirilmekteydi. Durumu Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi vesellem) arz edip çözüm yolu bulunca kavmine dönmüş ve onlara: "Ben, sizde dar görüşlülük ve anlayışsızlık; yüce Allah'ın Elçisinde ise hoşgörü ve anlayış buldum."[185] demiştir. Allah Elçisinin tutum ve davranışları, peygamberliğinin gereği olarak muhâtaplarına böyle yansımakta ve iletişimi etkili olmaktaydı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e yönelik toplumda oluşan sevgi, bağlılık ve sadakat herhangi bir politik otoriteye binaen değildi; peygamberlik misyonundan kaynaklanmaktaydı.

Hz. Muhammed (as), kendine ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet etmekle, secde edip O'na yaklaşmakla sorumluydu.[186] Peygamber olarak, şahsına has, gecenin bir bölümünde kalkıp namaz kılması emredilmiş[187]; o da, hastalandığı bir iki gece dışında, her gece kalkmış teheccüd namazı kılmıştır.[188] Yine onun peygamberliğinin tezahürü olarak, eşleri

---

[180] Müslim, 2/Tahâret, 57 (I, 223); Ebû Abdillah Muhammed b.Yezid İbn Mâce, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1992, 1/Tahâret, 16; (I, 115); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (IV, 436).

[181] İbn Mâce, 1/Tahâret, 16 (I, 114).

[182] İbn Mace, Mukaddime, 17 (1, 83).

[183] Müslim, 5/Mesâcid, 33 (I, 381); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (V, 447-8).

[184] Zıhar, dolaylı yoldan boşama yöntemidir. Kocanın eşine, "Senin karnın annemin karnına benziyor, ya da senin sırtın kız kardeşimin sırtına benziyor." diyerek onu kendine haram saymasını ifade eder. Bkz; Bayram Altan, "Zıhar", İslamî Bilgiler Ansiklopedisi, Hikmet Neşriyat, İst., 1993, c. 3, s. 315.

[185] Ebû Davud, 13/Talak, 17 (II, 661-2); Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1992, 44/Tefsir, 58 (V, 406); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (V, 436).

[186] Hicr (15): 99; Alak (96): 19.

[187] İsrâ (17): 79.

[188] Buharî, 19/Teheccüd, 6 (II, 44); Müslim, 50/Münâfıkın, 79-81 (III, 2171-2172).

müminlerin anneleri sayılmış; vefatından sonra eşleriyle evlenme kesin olarak yasaklanmıştır. Zira onlar, kadınlardan herhangi biri gibi değil, Peygamber eşleriydi.[189]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), zekat ve sadaka almayıp, hediyeyi alması da peygamberlik alâmeti olarak kabul edilmiştir.[190] Allah (cc), Peygamber olması sebebiyle, O'na ve yakınlarına ganimetten özel pay ayırmış; vefatında ise bu hisse Müslümanlara bırakılmıştır.[191] Peygamber Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi vesellem) geriye kalanlar sadaka sayıldığından, Hz. Ebû Bekir (ra), bunu Peygamber Efendimizin (sallallâhu aleyhi vesellem) yakınlarına mîras olarak vermemiş ve "Ben de Resûlullah'ın baktığı kimselere bakar, nafakalarını verdiği kimselere nafakalarını veririm."[192] demiştir.

2- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Misyonu

Kur'ân'da belirtildiği üzere, Allah (cc) en güzel biçimde yarattığı insanı[193] başıboş bırakmamış;[194] akıl ve düşünce gibi nimetler yanında, ona ilâhi mesajıyla da yol göstermiştir.[195] Allah(cc), vahyi insanlara bildirmek için kendi aralarından birini seçmiş[196] ve bu insan kanalıyla mesajlarını iletmiştir.[197] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, böyle risâlet misyonuyla görevlendirilip, gönderilen bir elçidir.[198] Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) misyonu ana hatlarıyla şunlardır:

1-Kendisine indirilen mesaja uyma (ittibâ),[199]

2-İlâhi mesajı eksiksiz iletme (tebliğ),[200]

3-İlettiği mesajı açıklama (tebyin),[201]

---

189 Bkz; Kur'ân, Ahzab (33): 6, 32, 53.

190 Müslim, 12/Zekat, 175 (I, 756).

191 Enfal (8): 41; Haşr (59): 7; Ebû Davud, 19/Harac, 19 (III, 381)

192 Buharî, 57/Humus, 1 (IV, 42); Tirmizî, 19/Siyer, 44 (IV, 157); Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 354.

193 Tîn (95): 4.

194 Kıyamet (75): 36.

195 İsrâ (17): 9; Şûra (42): 7.

196 İsrâ (17): 94-95.

197 Ra'd (13): 30.

198 Yâsin (36): 3.

199 En'âm (6): 106; Yûnus(10): 109.

200 Mâide (5): 67; Nûr (24): 54.

201 Nahl (16): 44.

4-İnsanı mesaja çağırma (dâvet),[202]
5-İlettiği mesajı yaşayarak öğretme (tâlim),[203]
6-İnsanı inanç, düşünce ve aksiyon düzeyinde arındırma (tezkiye).[204]

Misyonu gereği, içinde bulunduğu iletişim sürecinde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimin en temel ve en genel ögeleri açısından:
1-Kaynak olarak ilâhi mesajı ileten,
2-Alıcı ve hedef rolünde geribildirim veren, şeklinde değerlendirilebilir.

2.1- Kaynak Olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) asli görevi risâlettir, (elçiliktir), Ona; "Ey insanlar! Ben sizin hepinize gönderilmiş göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim..."[205] demesi emredilmiştir. Onun yaptığı yalnız, yüce Allah'ın kendisiyle gönderdiği mesajları insanlara iletmektir.[206] Yüce Allah'ın sözünü açık ve net olarak duyurmaktır.[207] Aslında kaynak, bizzat yüce Allah'tır. "Ey Elçi! Rabbinden sana indirilen mesajı ilet, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış, mesajını iletmemiş olursun..."[208] âyeti de, aslî kaynağın Allah (cc) olduğunu göstermektedir. Kaynağın bu vasfına dikkat çeken bir başka ayette de Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem), "Ben onu kendiliğimden değiştirme gücüne sahip değilim."[209] demesi bildirilmektedir.

Açıkça görülüyor ki, iletişimin temel unsurları arasında yer alan kaynak, mesajın aslî sâhibi olarak yüce Allah'tır. Elbette, Allah (cc) ile Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) arasında gerçekleşen dikey iletişim, sırf Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iyi tutum ve davranış geliştirmesi için, onun şahsına yönelik bir konuşma değildir. Bu sebeple ilâhi mesaj, insandan insana, yani Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi vesellem) insanlara yatay iletişim süreciyle iletilmekte; mesaj duraklamayarak, alıcı Peygamber (sallallâhu aleyhi

[202] Bakara (2): 119; Fussilet (41): 6; Ahkâf (46): 31-32.
[203] Bakara (2): 151.
[204] Bakara (2): 151; Âl-i İmran (3): 164; Benzeri bir değerlendirme için bkz: İslâmoğlu, a.g.e., s. 153.
[205] A'râf (7): 158.
[206] Cin (72): 23.
[207] Nûr (24): 54.
[208] Mâide (5): 67.
[209] Yûnus (10): 15.

vesellem)'den diğer insanlara ulaşmaktadır. İlk kaynak olarak yüce Allah'tan alıcı olan Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) gelen mesaj "inzal" ve "tenzil", (dikey iletişim); ikinci kaynak olarak da, Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi vesellem) hedef insanlara "tebliğ" ve "belağ", (yatay iletişim) kavramlarıyla anlatılmıştır.[210] Ancak Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Peygamberlik görevini, ilâhi mesajı aynen ileten "kanal" işlevi dolayısıyla, "postacı" rolüne indirgemek[211] mümkün değildir. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) en önemli görevi burada, kendisine ulaşan mesajın, bilgi, tutum ve davranış olarak hedef/alıcı üzerinde etkileşimini sağlamaktır. Bu fonksiyon onun, kaynak olma misyonudur. Zira o, yüce Allah'tan aldığı mesajı pratik hayata döndüren, örnek alınabilecek bir eylem haline getiren kaynaktır, yani Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Kur'ân'ın insana dönüşmüş biçimidir.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) 23 yıl boyunca aldığı mesajı iletmesi, aralarında yaşadığı insanlar tarafından İslâm dininin ikinci aslî kaynağı olarak algılanmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu şekilde bilinmesinde sebep olan etkenlerden biri de, yüce Allah'tan aldığı ilâhi mesajın sözel kodlarını açması, mecaz, istiare vb. edebi içerikli ifadelerin hikmetini açıklamasıdır. Kur'ân'daki namaz ve hac gibi ibadetlerin, kendisi örnek alınarak yerine getirilmesini istemesi, farz kılınan zekatın nelerden ve ne kadar verileceğini açıklaması, evlilik ve boşanma gibi Kur'ân'da ele alınan bazı mücmel konuları, teorik ya da pratik olarak açıklaması, O'nun dinin kaynağı olarak tanınmasını sağlayan etkenlerdendir.[212] Sonuçta ona yüklenen misyon, sadece asıl kaynaktan, yüce Allah'tan aldığı bir bilgiyi iletmek, ona dâvet etmek veya onu açıklamak değil, aynı zamanda gönderildiği topluma, bütün bunların nasıl amele dönüşeceğini öğretmektir.[213]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), kendine verilen kitap ve hikmeti, hedef kitlesine öğretmiş,[214] "Allah (cc), bilmediklerinizi size öğ-

---

210 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev.: Süleyman Ateş, Kevser Yay., Ank., ts., s. 165-168; Abdurrahman Kasaboğlu, *Kur'ân-ı Kerim ve İletişim*, Nursan Yay., İst., 2000, s. 209-212.

211 Osman Güner, "Sünnetin Anlaşılması Sorunu", DİD., c. 35, sy.: 4, DİB. Yay., Ank., 1999, s. 60.

212 Görmez, a.g.e., s. 211-212; İslâmoğlu, a.g.e., s. 248, 250.

213 Görmez, a.g.e., s. 213.

214 Bakara (2): 129, 151; Âl-i İmran (3): 164.

retmemi emretti."[215] diyerek amacını belirtmiştir. Allah (cc), Kur'ân'da, inananlara, aralarında çıkan bütün meselelerde Peygamber'in hakemliğine başvurmalarını,[216] Peygamber'in güzel bir örnek olduğunu,[217] Allah'ı sevmenin yolunun Peygamber'e uymaktan geçtiğini bildirmiş[218] ve Peygamber ne getirmişse onun alınması, neyi yasaklamışsa ondan da sakınılması gerektiği[219] emredilmiş, böylece Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kaynak olarak misyonuna dikkat çekilmiştir.

Kaynağın mesaj oluşturma misyonu da vardır ve Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de "sünnet" denilen mesajı oluşturmuştur. Onun peygamberlik süreci, ilâhi mesaj Kur'ân'ın açılımı olarak görülür. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hayatını bir toplum ve kültür içinde yaşamış, bir peygamber olarak tutum ve davranışlarıyla çevresini etkilemiştir. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) etki eden misyonu, öncelikle sünnetidir. Hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bir birey olarak sergilediği tutum ve davranışlarının yanında bir de peygamber olarak oluşturduğu "sünnet"in, mesaj ve misyon olarak algılanabilmesi için, şu özellikleri içermesi gerekir: Orijinallik, süreklilik, şuurluluk, olumluluk, örneklik, doğruluk, mutedillik ve kuralsallık.[220] O halde, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mesajı ve misyonu olarak algılanması gereken "sünnet" nedir?

Sünnet, "Hz. Peygamber'in kendi döneminde İslâm toplumunu akide, ibadet, tebliğ, siyaset, ekonomi, eğitim, ahlâk, hukuk gibi, çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında, yönlendirip yönetmede, Kur'ân başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütününün oluşturduğu bir zihniyet ya da dünya görüşüdür."[221] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu misyonuna "Dikkat ediniz, bana Kitap ve onunla birlikte bir misli verildi."[222] sözleriyle dikkat

---

215 Ahmed b. Hanbel, Müsned, (III, 328).

216 Nisâ (4): 105

217 Ahzab (33): 21.

218 Âl-i İmran (3): 31.

219 Haşr (59): 7.

220 Görmez, a.g.e., s. 222.

221 Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, "*Sünnetin Yeni Tanımının Yorumu*", İAD., c. 5, sy.: 3, Ank., 1991, s. 154.

222 Ebû Davud, 39/Sünne, 5 (V, 10); Saffet Sancaklı, "*Sünnet Vahiy İlişkisi*" DİD., c. 34, sy.: 3, DİB. Yay., Ank., 1998, s. 57.

çekmiştir. Bu nedenle Kur'ân'a, "okunan vahiy"; sünnete ise, "okunmayan vahiy" diyenler de olmuştur.[223] Nitekim Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mesajı kendisine ulaşır ulaşmaz hemen yazan birini, "Kızgınlık ve hoşnutluk hallerinde konuşan bir insan iken ondan işittiğin her şeyi yazıyorsun öyle mi?" diye tenkit ettiklerini öğrenince, eliyle ağzını işaret ederek "Yaz! Nefsim elinde olan yüce Allah'a yemin ederim ki, buradan (Allah'ın vahyettiği konularda) haktan başka bir şey çıkmaz."[224] demiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), gerçek dışı bir söz söylememiştir. Kaynak olarak ilettiği mesajlarında, yani sünnetinde, hata bulunması ihtimaline gelince, o konuda hataya uyulmasın diye Allah (cc), Onun hatasını onaylamamış, mutlaka Ona doğruyu açıklamıştır. Yüce Allah'ın, okunan Kur'ân'ı indirirken, "daha iyi olanın terki" sayılan bir hususta, hataya müdahale etmemesi düşünülemez.[225] Bu durumu şu örnekte açıkça görürüz: Bir kişi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e geldi ve "Eğer Allah (cc) yolunda öldürülürsem, günahlarım bağışlanır mı?" diye sordu. "Eğer sabırla, karşılığını sadece yüce Allah'tan bekleyerek, kaçarken değil; Allah (cc) yolunda ilerlerken öldürülürsen evet." diye cevap verdi. Daha sonra da "Nasıl demiştin?" diye sordu. Adam sözünü tekrarlayınca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu defa şöyle dedi: "Eğer borç hariç, sabırla, karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek, kaçarken değil de ilerlerken öldürülürsen evet! Cebrail bana böyle söyledi."[226] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kendisine soru sorana verdiği cevabını yinelerken ilk cevaptaki eksikliği Cebrail'in tamamladığını söylemiş ve bu tavrıyla hata üzerine bırakılmayacağını ima etmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), 23 yıllık peygamberlik sürecinde, hep etkin ve aksiyoner olmuştur. Yüce Allah'tan kendisine vahyedilen ilahi mesajlar ve insanlara öğrettiği hikmetler, güzel bir örnek[227] olarak yaşadığı hayatı, tutum ve davranışları, peygamberlik misyonun gereği olarak kabul edilmiş ve bizzat kendisi canlı bir mesaj olarak algılanmıştır.

---

223 Sancaklı, a.g.m., s. 55; Talat Koçtiğit, *Hadis Istılahları*, İlâhiyat Fakültesi Yay., Ank., 1985, s. 448.

224 Ebû Davud, 19/İlim, 3 (IV, 60-61); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (II, 162, 192).

225 Yusuf Kardavi, *Sünnetin Anlaşılmasında Yöntem*, Çev.: Bünyamin Erul, Rey Yay., Kayseri, 1993, s. 59.

226 Müslim, 33/İmare, 117 (II, 1501); Tirmizî, 21/Cihad, 33 (IV, 212); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (V, 304, 308).

227 Ahzab (33): 21.

2.2- Alıcı/Hedef Olarak Hz. Muhammed

İletişim bilgi, düşünce, duygu, tutum ve davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasında bir bildirişim, etkileşim ve değişim süreci olduğuna göre, insanlar arası iletişimde bir birey hem kaynak, yani verici hem de hedef yani alıcı olabilmektedir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, hem alıcı hem de hedeftir; alıcıdır, çünkü ilâhi mesaj önce O'na gelmiş, ilk kod açıcı O olmuş, mesaj onun aracılığıyla yazıya çevrilmiştir. Ancak, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yaşadığı bu süreci, iletişim tekniği açısından değerlendirirken; O'nun, mesajını aldığı kaynağı göremediğini ve yüz yüze iletişimin gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Zira Allah (cc), bir insan ile (başka türlü değil), sadece vahyetmek, yahut perde arkasından, yahut da elçi gönderip ona dilediğini vahyetmek suretiyle konuşur.[228] Burada, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sadece vahyi kendisine ulaştıran aracı melek Cebrâil'i gördüğü Kur'ân'da belirtilmektedir.[229] Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir sözüyle "...Bazen melek bana bir insan şeklinde görünür ve bana konuşur ve onun ne dediğini derhal bellerim."[230] diyerek Cebrâil'i gördüğünü belirtmiştir. Aracı kanalıyla gerçekleşen bu dikey iletişim sürecinde, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) alıcı konumdadır. Başka bir deyişle o, ilâhi mesajın ilk hedefidir. Öncelikli tepki onda oluşur, Kur'ân ilk olarak O'nun eylemleriyle somut hale gelirdi. Örneğin Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kaynağından aldığı "hatırlat",[231] "uyar",[232] "öğüt ver"[233] gibi emirlerle hareket etmiş, büyük çaba harcamış; çevresindekilerin duyarsızlığı karşısında yaşadığı ruh hali ise, "Mü'min olmuyorlar diye nerdeyse kendini helâk edeceksin!"[234] âyetiyle açıklanmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), gece namazında iki ayağı ve baldırı şişene kadar ayakta durmaktaydı. Eşi Hz. Aişe (ra), "Allah (cc), yaptığın ve yapacağın bütün günahlarını affetmiştir. İbadetinde niçin bu kadar sıkıntıya

---

228 Şûra (42): 51.
229 Necm (53): 13; Tekvir (81): 23.
230 Buharî, 1/Bed'ü'l-Vahy, 2 (I, 3).
231 A'lâ (87): 9.
232 Müddessir (74): 1-2.
233 Gâşiye (88): 21.
234 Şuarâ (26): 3.

giriyorsun?" dediğinde O: "Ben yüce Allah'ın bu affına karşı gece namazı ile şükreden bir kul olmayayım mı?" diye cevap vermiştir.[235] Gökyüzü bulutlandığında, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) rengi değişmekteydi. Yerinde duramayıp kah içeri kah dışarı çıkıyor; kah buluta karşı duruyor kah geri dönüyordu. Hz. Aişe (ra), ben bunu O'nun çehresinden anlardım. Niçin endişelendiğini sorduğumda bana, "Ya Aişe, belki bu bulutlar, Ad kavminin dediği gibi, bir azap olur" diyerek Kur'ân'a işaret etti demektedir.[236] Burada, ilâhi mesajın ilk alıcısı ve hedefi olan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem), o mesaja karşı oluşturduğu tepkilerini görmekteyiz. İletişimde "geri besleme" kavramıyla dile getirilen bu süreçte, kaynağa alıcısından/hedefinden gelen tepkiler, karşıt iletiler yansır. Bu iletiler, kaynağın arzulanan sonuca ulaşıp ulaşmadığına, iletişim sürecini devam ettirip ettirmeyeceğine karar vermesine ve yeni tutumlar belirlemesine etki eder.

İletişimde, geri bildirim, geri iletim de denilen geri beslemeyi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), etkili bir şekilde kullanmıştır. Çünkü, bir kaynak olarak, hedef ve alıcı kişilere ilettiği mesajlarına verilen tepkileri değerlendirmek ve karşıt tepkiler oluşturmak, O'nun misyonu ve peygamberliğinin amacıdır. Olumsuz tutum ve davranışları düzeltme, olumlu olanları ise takdir etme, O'nun iletişim sürecinde kullandığı yöntemlerdendir.

Kullandığı iletişim yöntemlerini anlatırken Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu yönüne yer vereceğiz; ancak burada, O'nun verdiği geri beslemeyi birkaç örnekle açmak istiyoruz: Bir defasında, kurbanlık hayvanını götüren birine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "O hayvana binebilirsin." buyurmuş, o kimse de, "Kurbanlık hayvana binilmez." şeklindeki batıl inancından dolayı "O kurbanlıktır." demiş, binemeyeceğini söylemiştir. Onun bu tepkisine, yani Peygamber'i reddedici tarzdaki geri iletimine karşı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) "Yazıklar olsun, ona bin!" diye cevap vererek karşı geri iletimde bulunmuştur.[237]

---

[235] Buharî, 19/Teheccüd, 6 (II, 44); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (IV, 251).

[236] Müslim, 9/İstiska, 15 (I, 616); Ayrıca bkz; Habil Şentürk, *Psikoloji Açısından Hazreti Peygamberin İbadet Hayatı*, Bahar Yay., İst., ts., s. 104.

[237] Buharî, 25/Hac, 103 (II, 180-181), 112 (II, 184); Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Sünen, Çağrı Yay., İst., 1992, 24/Menâsik, 74 (V, 176); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (III, 99).

Seleme b. Yezîd (ra), Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e, "Kendi haklarını bizden isteyen, fakat bizim haklarımızı bize vermeyen yöneticiler başımıza geçerse, nasıl davranmamızı tavsiye edersiniz?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) yüzünü çevirdi. Seleme tekrar sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) yine yüzünü çevirdi. Bir kez daha sordu. Bu arada Eş'as b. Kays (ra), Seleme'yi geri çekti. Hz. Peygamber (as), tam bu sırada şöyle buyurdu: "Dinleyin, itaat edin. Onlar kendi sorumluluklarından, siz de kendi sorumluluklarınızdan hesap vereceksiniz."[238] Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece sözle yetinmemiş, söz ve tavsiyelerine yöneltilen tepki ve iletilere karşı geri bildirimde bulunarak mesajının en iyi etkiyi oluşturmasını hedeflemiştir.

3- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) İletişime Verdiği Önem

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), en güzel iletişim yöntemlerini kullanmış ve bu alanda evrensel değerler ortaya koymuştur. İslâm dîni, onun insanlara yönelik kullandığı çeşitli iletişim yöntemleriyle, inanç, ibadet, tutum ve davranışlar olarak etki etmesiyle var olmuştur. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), ilâhi mesajları, insanlar tarafından algılanabilir, duyulup hissedilebilir, okunup konuşulabilir ve yazılabilir hale çevirmiş; hayata döndürülebilir ve yaşanıp örnekleri çoğaltılabilir bir yapıya kavuşturmuştur.

Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) bu temsil görevini veren Allah (cc), O'nun, mesajını insanlara korkusuzca duyurmasını emrederek, "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."[239] buyurmuş, şartlar ne olursa olsun iletişimi sürdürmesini istemiştir. Ancak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah'ın korumasında başladığı Peygamberlik görevinde birçok olumsuzluk ve engellemeler ile karşılaşmıştır. Bir defasında, Mekkeli Müşrikler Ebû Tâlib'e gelerek Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i himayeden vazgeçmesini söylemişlerdi. Ebû Tâlib, O'nun amcasıydı, ama peygamberliğine inanmamıştı. Geldi ve: "Yeğenim, beni de, kendini de koru! Güç yetiremeyeceğim bir işi bana yükleme!" dedi.

238 Müslim, 33/İmare, 49-50 (II, 1574-1575).
239 Mâide (5): 67.

Bunun üzerine, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), "Amca! Vallahi şu ilâhi tebliğ vazifemi terk edeyim diye güneşi sağ elime, ayı da sol elime verip bana bağışlasalar, sen de, beni terk edip bıraksan, onların bu dediklerini yapmam... Rabbim yüce Allah, bana yeter!"[240] diyerek, ilâhi mesajı iletme misyonunun, varlık sebebi olduğunu vurgulamıştır. Ne var ki, müşrikler, ısrarla bu davadan vazgeçmesini istemişler; mal, başkanlık, kadın ve hastaysa tedavi etme gibi akla gelebilecek her türlü teklifleri sıralamışlardı.[241] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ise, bütün bu teklifleri reddederek, yüce Allah'ın kendisini sorumlu kıldığı görevi tek başına da olsa yerine getirmeye çalışacağını ifade etmişti. Zira, ona gelen mesajlar arasında, "...Bundan dolayı sen (Hakka) çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol..."[242] buyurulmaktaydı ki, bir iletişimci olarak, doğruluk ve güvenilirlilik gibi herkesin takdir edeceği özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanarak, daima iletişim içinde olması istenmişti.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i iletişime yönelten önemli bir husus da "cihat" emri olmuştur. İlâhi mesaj ona, "Ey Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla cihat et."[243] ayetiyle bu misyonu yüklemiştir. İslâmi literatürdeki en genel ve kapsamlı anlamıyla cihat, "dînî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâmı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek"tir.[244] Aslında "iki grup arasında meydana gelen silahlı çatışma" anlamına gelen savaş karşılığında, Kur'ân'da "Harp" ve "Kıtal" kelimeleri ve bunların türevleri kullanılmıştır.[245] "Cihat" sözcüğünün kapsamlı manasına rağmen,[246] İslâm hukukçularının daha çok "Müslüman olmayanlarla savaş" anlamına ağırlık vermeleri, bu tür cihadın hukuki bir durum alması ve birtakım hukuki sonuçlar doğurması sebebiyledir.[247]

---

[240] Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Neşredenler, Mustafa es-Sekka vd., Kahire, (1963 baskısı), c. 1, s. 172; Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. 1, s. 109.

[241] İbn Hişam, a.g.e., c. 1, s. 190.

[242] Şûra (42): 15.

[243] Tevbe (9): 73.

[244] Ahmed Özel, "Cihad", DİA., TDV. Yay., İst., 1993, c. 7, s. 527.

[245] Mâide (5): 64; Bakara (2): 190; Nîsa (4): 77.

[246] Cihat kelimesinin Kur'ân'daki değişik anlamları ve kullanımları için bkz; Mehmet Okuyan, *Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir*, Samsun, 2001.

[247] Özel, Cihad, s. 528.; Burada hukukçular, biraz da içinde yaşadıkları toplumların sürekli savaşıyor olmalarının etkisiyle, cihada kılıç manası yansıtmışlardır.

Dolaysıyla böyle bir cihada yönelme sebebi, Müslümanların canlarına, mallarına, vatanlarına doğrudan veya dolaylı olarak saldırılmış olmasına, bağımsızlıklarını yok etmek, güvenliklerini tehdit etmek, dinlerinden çevirmek, tebliğ hürriyetini kısıtlamak vb. kötü niyet belirtilerine bağlıdır.[248] Sonuçta, cihadın silahlı çatışma olması ve hukuki bir durum alması söz konusu olduğunda, bu sadece silahlı kuvvetleri ilgilendirir.

Cihadın genel ve kapsamlı amacı ise, başta Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) olmak üzere, bütün inananları ilgilendirir. Zira burada iletişime konu olan husus dinin öğrenilmesi, sözlü-sözsüz ve yazılı yöntemlerle öğretilmesi ve iletilmesidir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, 13 yıl Mekke döneminde insanları iknaya çalışarak mücadele vermek suretiyle cihad etmiştir. Medine ise, Peygamber'in farklı iletişim yöntemleri kullanması sayesinde, ona ve arkadaşlarına kapısını açmıştır. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) geliştirdiği anlayışta asıl hedef silahlı mücadele olmamış; aksine şefkat, merhamet, adalet ve hoşgörüyü esas alıp, insanlarla diyalog zemini oluşturarak başarılı bir iletişim kurmak olmuştur. Başta Mekkeliler olmak üzere, gerek Medine Yahudileri ve gerek çevredeki şehir halkları ve kabileleriyle hep görüşme ve antlaşma yollarını denemesi, çeşitli devlet adamlarına İslâm'a davet mektupları göndermesi, savaş yoluyla değil, barış ve antlaşma yoluyla iletişimini gerçekleştirme niyetinin açık göstergesidir. Hudeybiye antlaşması da bunun en canlı örneğidir. Ancak karşı tarafın, antlaşma ve barış yollarını tıkaması, İslâm'ı ve onun temsilcilerini düşman kabul ederek, Müslümanları yok etme ve İslâm'ın iletişim sürecini engelleme yoluna gitmesi durumunda, son çare olarak askeri tedbirlere başvurulmuştur.[249] Kısaca ifade etmek gerekirse İslâmiyet kılıç zoruyla değil, söz kuvveti ile yayılmıştır.[250]

"Dinde zorlama yoktur"[251] ilkesi, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişiminde önemli bir esastır. Yüce Allah'ın Elçisi, iletişimde iknaya önem vermiş, görünüşte değil, özde inanan, samimi ve dürüst insanların

248 Vehbe Zuhayli, *İslâm Hukukunda Savaş*, Çev.: İsmail Bayer, İhtar Yay., Erzurum, 1996, s. 80.

249 Sadık Eraslan, "*Hz. Peygamberin Askeri Faaliyetleri Üzerine Bazı Düşünceler*", DİD., ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, s. 455-459.

250 A. Reşid Turnagil, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yay., İst., 1993, s.63.

251 Bakara (2): 256.

oluşturduğu bir toplum arzulamıştır. Aksi halde ona, "Sizin dininiz size; benim dinim bana"[252] demesi önerilmiştir.

"Cihadın en faziletlisi, haksızlık yapan zalim idareci karşısında doğruyu söylemektir."[253]; "İnanan kişi, hem kılıcı ile hem dili ile cihad eder."[254] şeklindeki ifadelerini, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bütün yönleriyle iletişimi gerçekleştirmeye önem verip, teşvik etmesi olarak görebiliriz. Ancak o, ikili diyalog ve yüz yüze iletişime çok önem vermiştir. Mekke'de, cihadın en önemli şekillerini, İslâm'ın ilk yıllarında göstermiş, müşriklerle karşı karşıya gelerek, bire bir veya kitle halinde, muhâtap olarak onları imana davet etmiş, atalarının inançlarından vazgeçirmeye çalışmıştır.[255] Medine'de de, başka din mensupları ile diyalog ortamı oluşturmuş; onlarla, karşılıklı insani hak ve hürriyetlere dayalı, iyi ilişkiler kurmuştu. Bu konuda Kur'ân'ın mesajı şuydu: "...Kitap ehliyle en güzel tarzda mücadele edin..."[256]

Bu tür yönlendirmeler Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişiminin özünü teşkil etmiştir. Çünkü o, öğüt vericiydi, zorba değildi;[257] ama insanların ilettiği mesajla buluşmasını çok arzuluyordu. Onu sonuca götürecek olan iletişimin, evrensel ilke ve metotları hayatını şekillendirmekteydi. Resulüllah (sallallâhu aleyhi vesellem), "En yakın akrabanı uyar"[258] talimatı ile yola çıkmış, amcası Hz. Hamza'nın katili Hz. Vahşi'yi bile İslâm'a çağıracak kadar kendini, mesajını iletmek ve misyonunu ifa etmekle sorumlu hissetmişti.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), insanî ilişkiler meselesini öncelikli problem olarak ele almış, sadece inanan insanların değil; dini, dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, sosyal statüsü vs. farklı da olsa tüm insanların aynı haklara sahip olduklarını, aralarında ayırım yapmanın doğru olmadığını açık bir dille ve net tavırlarıyla ortaya koymuştur.[259]

---

[252] Kâfirûn (109): 6.
[253] Ebû Davud, 36/Melâhim, 17 (IV, 514).
[254] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 456.
[255] Eraslan, a.g.m., s. 459.
[256] Ankebût (29): 46.
[257] Gâşiye (88): 21-22.
[258] Şuarâ (26): 214.
[259] Salih Karacabey, "*Hz. Peygamber'in İnsan İlişkilerine Verdiği Önem*", DİD., ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, s. 100.

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmediğiniz sürece de gerçekten iman etmiş olmazsınız. Davranış haline getirdiğiniz zaman, birbirinizi seveceğiniz bir şey önereyim mi? Aranızda selamlaşmayı yaygın hale getirin."[260] hadisiyle karşılıklı sevgiyi öneren Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), insanlara güler yüz göstermenin de iyilik olduğunu vurgulamıştır. Resulüllah (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece insanları sevmenin, imandan olduğunu veya Allah (cc) için sevginin en geçerli ibadet olduğunu anlatmanın yanında selamın ve güler yüzlü olmanın iletişime katkısına dikkat çekmiştir. Bizzat kendisi, arkadaşlarını sürekli sormuş, görmediğinde durumlarını araştırmıştır. Arkadaşlarına gösterdiği bu sıcak ilgi Kur'ân'da: "Size kendi içinizden öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; sizin üzerinize çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir."[261] ayetiyle özetlenmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), böyle bir ilgiyi arkadaşlarından da beklemiş, "Müminin mümine bağlılığı, taşları birbirine kenetli yalçın duvar gibi sağlamdır."[262] buyurarak, yakınlaşmayı, dayanışmayı canlı bir etkileşim ve iletişim içinde bulunmayı tavsiye etmiştir. İletişimi engelleyici gördüğü bazı tutum ve davranışları da şiddetle kınamış, söz konusu tavırların Müslümanca bir duruş olamayacağını belirtmiştir. Örneğin O, yalan söylemeyi ve yalan şahitliği yapmayı çok çirkin bir söz ve davranış olarak değerlendirmiş; gerçek gizlendiğinden dolayı kin ve nefret duyulmasına sebep olan yalancılığı, iki yüzlülük saymış; ayrıca verilen sözde durmamayı, duyulan güveni kötüye kullanmayı ve tartışmalarda karşıdaki insana ağza geleni söylemeyi de iki yüzlülük olarak değerlendirmiştir.[263] Zaten Kur'ân-ı Kerim'de de insanları alaya alma, suizanda bulunma, eksik ve kusur arama, özel hayatı araştırma ve dedikodu şiddetle yasaklanmış; kardeşlik ve dostluğun sevgi eksenli ve canlı bir iletişimle korunması istenmiştir.[264]

"(Onların) Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da

---

260 Müslim, 1/İman, 93 (I, 74); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (I, 165).

261 Tevbe (9): 128.

262 Buharî, 8/Salat, 88 (I, 123); 46/Mezâlim, 5 (III, 98).

263 Buharî, 52/Şehâdet, 10 (III, 151-152); 78/Edeb, 6 (VII, 70-71); Müslim, 1/İman, 143, 144 (I, 91-92); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (III, 131).

264 Hucurât (59): 10-12.

bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler!.."[265] ayetine paralel, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, "Ölülere küfretmeyin, çünkü hayatta olanlara eziyet etmiş olursunuz."[266] dediği gibi, hayatı boyunca, iletişimine hedef olan insanların din ve dince kutsal sayılan değerlerini hiçbir şekilde alay ve hakaret konusu yapmamıştır. Düşünce ve fikirleri saygı görmeyen bir insanın, başkasının düşünce ve fikirlerine değer vermesi ve iletişimi sürdürmesi mümkün değildir.

İnsanların, başkalarından yakın ilgi bekledikleri ve o anda yanlarında bulunanları daha iyi hatırladıkları bir gerçektir. Bunlar en sıkıntılı ve bazen de mutlu olup, bu mutlulukların paylaşılmak istendiği zamanlardır. Bu gibi durumlarda, insan insana daima etkili bir iletişim içinde olunmasını isteyen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), şöyle demiştir: "Müslüman'ın Müslüman'da altı hakkı vardır. Bunlar, karşılaşınca selamlaşmak, hapşırdığı zaman afiyet ve iyi dilekte bulunmak, çağırdığında davetine katılmak, nasihat isterse öğüt vermek, hasta olunca ziyaret etmek, ölünce cenazesine gitmek."[267] Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi vesellem), insan insana iletişime olumlu katkı sağlayacak bu tutum ve davranışları, kişiler arası ilişkiler açısından karşılıklı sorumluluk olarak değerlendirmesi, iletişime verdiği önemle açıklanabilir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişim sürecinin kesilmesini istememiş; her ne sebeple olursa olsun, kesilen karşılıklı diyalog ve ilişkilerin yeniden devam ettirilmesi gereğini vurgulayarak; "Müslüman'ın din kardeşine üç günden fazla dargın durması helâl olmaz."[268] demiştir.

"Eğer katı ve kaba yürekli olsaydın, çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affedip kusurlarını geç. Onlar için bağışlanma dile. Yapacağın işler hakkında onlara danış."[269]; "Sen, affedici ol, iyiliği emret ve kendini bilmezlere aldırma."[270] ayetleri iletişim sürecine verilmesi gereken önemi vurgular. "Kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Buna da güç

---

265 En'âm (6): 108.

266 Buharî, 78/Edeb, 4 (VII, 69); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (III, 131).

267 Müslim, 39/Selam, 6 (II, 1705); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 68).

268 Müslim, 45/Birr, 23 (III, 1983); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (I, 176).

269 Âl-i İmran (3): 159.

270 A'râf (7): 199.

yetiremeyen, kalbiyle karşı çıksın."[271] sözüyle Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), anormal tutum ve davranışlar karşısında bile, sözlü tavırla iletişime geçmeyi bir inanç konusu yapacak kadar önemli bulmuştur. O, sözlerini öğrenip gereğini yerine getirene ve sözlerini başkalarına iletene, "Allah (cc) yüzünü ak etsin."[272] diye dua etmiştir. Veda hutbesinin sonunda yapmış olduğu tavsiye, insan hayatında iletişimin ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir: "Burada bulunanlar, işittiklerini burada bulunmayanlara iletsin. Sözlerimi dolaylı yoldan işiten nice kimse, bizzat benden işitenden daha iyi anlayıp değerlendirebilir".[273] Orada hazır bulunamadığı veya sonraki nesillerden olduğu için, Peygamber'in mesajını alamayanlar, alanların iletmesi ile öğreneceklerdir. Zira, gayesi iletişim olan bir Peygamber, iletişime verdiği önemi, inananlarda dini bir şuur haline getirmek istemiştir.

4- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Kullandığı İletişim Şekilleri

4.1- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Sözlü İletişimi

Bilgileri, duyguları, düşünceleri anlatmanın ve paylaşmanın en etkili yolu olan sözlü iletişim, konuşma dili sayesinde gerçekleşmektedir. Bu, insanın en önemli özelliğidir ve iletişim sürecinde alternatifi olmayan bir araçtır. Allah (cc), insana bu özelliği ile seslenmiş, ona konuştuğu dille hitap etmiştir.

Vahiy; yani Kur'ân, yüce Allah'ın sözüdür ve söz sahibi olması da yüce Allah'ın sıfatlarından biridir.[274] Allah (cc), ilâhi mesajını insanlara sözle iletmiş,[275] Kur'ân'da sıkça tekrarlanan "De ki..." emriyle Elçisinden sözlü anlatımda bulunmasını istemiştir.

Peygamberler kanalıyla gerçekleşen iletişimde en etkili yol, sözlü iletişim, yani konuşma yoludur. Kur'ân, bu yolla indirilmiş ve yayılmıştır. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözleri de, ilk önce sözlü iletişim yoluyla rivayet edilmiştir.[276]

---

271 Müslim, 1/İman, 78 (I, 69); Tirmizî, 31/Fiten, 11 (IV, 469-470).

272 Tirmizî, 39/İlim, 7 (V, 33-34); İbn Mâce, Mukaddime, 18 (I, 84).

273 Buharî, 25/Hac, 132 (II, 620).

274 Izutsu, a.g.e., s.143; Kayaalp, a.g.e., s. 190-193.

275 Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İst., 1986, s. 46.

276 Ali Türkmen, *İslâm İletişim Hukuku*, Samsun, 1996, s. 192.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem), Peygamber olarak gönderildiği toplumda, sözlü iletişim altın çağını yaşamaktaydı. Kâhin, şair ve kıssacılar, toplumu etkilemekte ve yönlendirmekteydi. Özellikle kıssacılar, panayırlarda, şölenlerde, kitleler karşısında kıssa anlatmakta ve kendilerini Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) alternatif olarak göstermekteydiler.

Şiir de sözlü iletişimde önemli bir materyaldi. Şiirle ya methiye tarzında bir diri, ya da mersiye tarzında bir ölü yüceltilmekte veya hiciv tarzı ile, ölü olsun diri olsun biri yerilmekteydi.[277]

Kabe'ye asılan "muallekât-ı seb'a"[278] şiire verilen önemi göstermekteydi.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de elçilik vazifesini, böyle yoğun iletişim ve etkileşimin yaşandığı bir toplumda sürdürmekteydi.

Geçmiş peygamberlere tabiat aracılığıyla bazı mucizeler verilirken, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) verilen en önemli mucize, dil ve sözle ilgili olmuştur. Allah (cc), "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer (o), Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı onda birbirini tutmaz çok şeyler bulurlardı."[279] ayetiyle ilâhi mesaja dikkat çekmiş; onun üslûp ve intizam bakımından, baştan sona çelişkisiz, ihtilafsız olduğunu ifade etmiştir.

Söz sanatının en görkemli örneği olan Kur'ân, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) aslî mesajı olarak, insanlara bir benzerini meydana getirmeleri için çağrıda bulunmuş, âdetâ insanlara meydan okumuştur.[280] Çağdaşları, sözün her türlüsünü bilip söylemelerine rağmen, Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirip taklit etmekten âciz kalmışlar;[281] söze sözle karşılık verememişlerdir. Kur'ân'ın mucize oluşu karşısında çaresiz kalan bu insanlar, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) etkisini kırmak ve

---

277 İslâmoğlu, a.g.e., s. 84-89.

278 Muallekât-ı Seb'a, yedi askı demek olup, Hicaz'da Nahle ile Taif arasındaki Ukaz mevkiinde, her yıl edebi bir kongre ve fuar niteliğinde düzenlenen toplantılarda seçilen, mükâfat kazanıp altın varaklar üzerine yazılarak Kabe'nin duvarına asılan şiirlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, Çev.: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İst., 1980, c. 1, s. 140.

279 Nisâ (4): 82.

280 Bakara (2): 23-24.

281 Dominique Sourdel, *İslâm*, Çev.: Davut Dursun, İletişim Yay., İst., 1992, s. 21.

Kur'ân'ı basit göstermek için ona şair,[282] sihirbaz,[283] kâhin[284] sözü diye yakıştırmalarda bulunmuşlardı. Buna karşılık Allah (cc), peygamber de olsa bir insanın muhataplarının sözünden etkilenebileceğini ima ederek, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i "Onların sözü seni üzmesin."[285]; "Sen onların dediklerine sabret..."[286] diye teselli etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim sözün doğru,[287] güzel,[288] yumuşak[289] ve ruhlara işleyecek şekilde tesirli[290] olması gereği üzerinde durmuştur.[291] Bu konuda Kur'ân'ın, Firavun gibi ilahlık davasında bulunan büyük bir azgına bile, yumuşak söz söylenmesini tavsiye etmesi dikkat çekicidir. Böylece, iletişimin yumuşak bir üslûpla yapılması sayesinde Firavun'un ibret alması ya da yüce Allah'tan korkması umulmuştur.[292]

Firavun da sözün iletişim ve etkileyici gücüne inanmış ve Kur'ân'da belirtildiğine göre: "Yoksa ben, şu hakîr ve nerede ise söz anlatamayacak durumda olan kimseden daha iyi değil miyim?"[293] demiştir. Konuşma yeteneği ve sözlü iletişim çok önemlidir. Nitekim Hz. Musa (as) da, Firavun'a gitmesi ve ilâhi mesajı iletmesi için görevlendirildiğinde, hazırlık yapmış ve: "Rabb'im benim göğsümü aç (risâlet görevini yüklenebilmesi için yüreğimi genişlet), bana işimi kolaylaştır, dilimden (şu) düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar, bana ailemden bir vezir ver; Kardeşim Hârun'u"[294]; "Kardeşim Hârun, o, dil bakımından benden daha güzel konuşur. Onu da benimle berâber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Zirâ ben, beni yalanlayacaklarından korkuyorum."[295] diyerek dua etmiş; anormal

---

282 Hâkka (69): 41.
283 Şuarâ (26): 185.
284 Hâkka (69): 42; Tûr (52): 29.
285 Yâsîn (36): 76.
286 Kaf (50): 39.
287 Nisâ (4): 9; Ahzab (33): 70.
288 Bakara (2): 83; Nisâ (4): 8.
289 Tâhâ (20): 44; İsrâ (17): 28.
290 Nisâ (4): 63.
291 Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail L. Çakan, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Büşra Yay., İst., 1992, s. 42-47.
292 Tâhâ (20): 43-44.
293 Zuhruf (43): 52.
294 Tâhâ (20): 25-30.
295 Kasas (28): 34.

tutum ve davranışlar sergilemekten çekinmeyen Firavun'un karşısına cesaretle ve sözlü iletişimde güçlü olarak çıkmak istemiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, yüce Allah'ın dilemesiyle münafıkları, sözlerinden ve konuşma tarzından tanımaktaydı.[296] Zirâ, onların dünya hayatına dair sözleri hoşa gider; onlar etkileyici sözleriyle göz boyarlar; Kur'ân'ın mesajlarına karşı düşmanca tavır alanların en şiddetlisi olmalarına, kendilerini hiçbir ahlâki kuralla sorumlu hissetmemelerine rağmen, sözleriyle özlerinin aynı olduğuna güya yüce Allah'ı şahit tutarlar.[297] Sözün aldatıcı, büyüleyici gücüne sığınırlar ve böylece yalan sözle en büyük tahribatı yaparlardı.

İnancında samimi olan mü'minler ise, boş sözlerden ve faydasız şeylerden yüz çevirirler,[298] söz götürüp getiren kimseye itaat etmez,[299] ısrarla yalan sözden kaçınır[300] ve yapmayacakları şeyleri söylemezler.[301] Onlar, güzel bir sözün, kökü yerde sabit; dalları gökte olan güzel bir ağaca benzediğini[302] bilirler. Sözün büyüleyici gücü karşısında[303] sorumluluk duygusuyla hareket ederler. Zirâ Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), ya hayır söylenmesini ya da susulmasını istemiş;[304] gerçek Müslüman'ı da, dilinden ve elinden diğer Müslümanların zarar görmediği kimse[305] olarak tanımlamıştır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözlü iletişimle ilgili olarak ortaya koyduğu bu esaslar sözün içeriği, söyleniş ve algılanış biçimi ve hedef üzerindeki etkisi gibi noktaları öne çıkarmaktadır. Ayrıca onun, insan insana iletişimi kişinin durumuna uygun ve anlatılmak istenilen şeyi yansıtacak bir ses tonuyla sürdürülmesini istediğini görmekteyiz.

Sözlü iletişimde önemli bir yeri olan "ya hayır söylenmesi ya da susulması" önerisi ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi sözün, içeriğe ve şartlara uygun, kişi üzerinde etkili ve aynı zamanda iletişimin devamını

---

296 Muhammed (47): 30.
297 Bakara (2): 204.
298 Mü'minun (23): 3.
299 Kalem (68): 8-11.
300 Hac (22): 30.
301 Saf (61): 2.
302 İbrahim (14): 24.
303 Buharî, 67/Nikah, 47 (VI, 137); Müslim, 7/Cuma, 47 (I, 594).
304 Buharî, 78/Edeb, 31 (VII, 79).
305 Buharî, 2/İman, 4 (I, 8); Müslim, 1/İman, 64-66 (I, 65); Ebû Davud, 15/Cihad, 2 (III, 7).

kolaylaştırıcı bir yöntemdir.[306] Sözlü iletişim ve sözün önemine değindiğimiz bu kısa açıklamadan sonra Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) konuşma tarzına geçebiliriz.

4.1.1- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Sohbetleri

Sözlü iletişimin önemli olduğu bir dönemde peygamberlikle görevlendirilen Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi vesellem), çağdaşı olan Arap ediplerinin sözlü anlatımda takip ettikleri ifade tarzından daha farklı bir üslûba sahipti. Bilindiği gibi üslûp; sözlü veya sözsüz anlatımda dile ait unsur ve imkânları, bilerek veya şuursuzca tercih ediş ve kullanış farkından kaynaklanan kişisel tarz olarak tanımlanmaktadır.[307] Bu yönüyle Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), sözlerinin veciz ve anlaşılır olmasıyla, tasvirleriyle, kendine has benzetme tarzıyla ve güzel telaffuzuyla farklılığını ortaya koymaktaydı.[308]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yanında ve çevresinde bulunanlar, O'nun sohbetlerinden istifade etmekteydiler. O, halkı usandırmamak için, belirli saatlerde herkese açık sohbet etmeyi de âdet haline getirmişti ve insanlar gelip O'nu dinlemekteydi. Bu tür faaliyetler için toplantı yeri çoğu kere mescitti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), burada halkın arasına oturur, onlarla sohbet ederdi. Bu sırada, bir yabancı mescide gelse, insanlar arasında oturan Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kim olduğunu anlayamazdı. O'nun sohbet meclisleri sade ve resmiyetten uzaktı; ancak kendine mahsus bir vakarı vardı. Arkadaşları da böyle meclislerde O'nun gibi mütevâzı otururlar; O, söze başladığında kendisini sessizlikle dinler, sözünü kesmezlerdi. Buna rağmen bazı insanlar: "Devemi kaybettim, onu nerede bulabilirim?" gibi münasebetsiz bir soru sorup cevap beklediklerinde O, bu gibi tutumlardan hoşlanmasa da bu insanları dinler, soranları hoşnut edecek cevaplar verirdi.[309] Bu toplantılar,

---

306 Sözlü iletişimde karşıdaki kişinin durumunu dikkate alarak sürdürür len yapıcı ve geliştirici bir iletişim örneği için bkz.: Üstün Dökmen, *Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem Yay., İst., 2000, s. 266-267.

307 Pierre Guiraud, "*Üslûp İlminin Vazifeleri*," Çev.: Eriman Topbaş, Türk Yurdu, c. 12, sy.: 53, Ank., 1992, s. 37; Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ank., 1998, s. 39, 82-83.

308 İbrahim Bayraktar, *Edebi ve İlmi Açıdan Hadis*, Işık Yay., İzmir, 1993, s. 37.

309 Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Eser Neşriyat, İst., 1978, c. 2, s. 23-26.

erkeklere mahsus olduğu için kadınlar istifade edememekteydi. Sonra kadınlar da sohbetlerinden faydalanabilmek için, kendilerine bir gün belirlenmesini istemişler, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de onların bu arzularına uyarak, haftanın bir gününü onlara sohbet zamanı olarak ayırmıştı.[310]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) konuşmaya başladığı zaman, arkadaşları O'nu canı gönülden dinlemekteydi. Arkadaşlarından Hanzale, O'nun huzurunda bulunduğu zaman duyduğu hisleri şöyle ifade etmiştir: "Ey Allah'ın Elçisi! Yanında bulunduğumuz zaman bize cennet ve cehennemden bahsediyorsun, bunları gözlerimizle görüyor gibi oluyoruz. Huzurundan ayrıldıktan sonra eş, dost ve evlatlarımızla uğraşıyor ve bu duyguların çoğunu unutuyoruz." Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de cevaben: "Vallahi buradaki halinizi muhafaza etseniz, melekler gelir; yataklarınızda iken ve yolda yürürken sizinle musafaha ederdi. Fakat bu duygular zaman zaman olur ya Hanzale!"[311] diyerek, sözlerinden oldukça etkilenen arkadaşının kaygılarını gidermiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), gerek sohbetlerinde gerekse kendisine yöneltilen soruları cevaplarken, muhatabın ilgisini, ihtiyaçlarını ve içinde bulunduğu şartları değerlendirdiği, dolayısıyla benzer anlamlı sorulara, kişilerin durumuna göre, ayrı ayrı cevaplar verdiği de görülmekteydi.[312] Örneğin onun, "Yüce Allah'a en sevimli gelen davranış hangisidir?" sorusuna verdiği bazı cevaplar: "Az da olsa devamlı olandır";[313] "Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.";[314] "Oruca devam et, çünkü oruç benzeri olmayan bir ibadettir";[315] "Yemek yedirmen, insanlara selam vermendir."[316] şeklinde farklı farklı olmuştur.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), her yönden edepli bir insandı; konuşmalarında edep dışı, müstehcen ifadeler yoktu. Kaba, kırıcı, aşağılayıcı, zorlayıcı, rencide edici, utandırıcı, lanetleyici ve sövgülü sözler

---

310 Buharî, 3/İlim, 36 (I, 34).

311 Müslim, 49/Tevbe, 12 (III, 2106).

312 Mualla Selçuk, "Dinî Hitabet Uygulamalarımız", İAD., Ank., 1991, c. 5, sy.: 3, s.168.

313 Buharî, 2/İman, 32 (I, 16); 19/Teheccüd, 18 (II, 48); Müslim, 6/Müsâfirîn, 215 (I, 540); 13/ Siyam, 177 (I, 811).

314 Ebû Davud, 39/Sünnet, 2 (V, 7)

315 Nesâî, 22/Siyam, 43 (IV, 165).

316 Buharî, 2/İman, 6 (I, 9).

kullanan bir kişi değildi.[317] Sözlerini dikkatle seçer, gelişi güzel konuşmazdı. Arkadaşlarını da bu yönde eğitirdi. "Kölelerinize 'kulum, cariyem' demeyin, 'oğlum, kızım' deyin. Köle de sahibine 'Rabbî, Mevlâye' demesin; Rab, Mevla yüce Allah'tır. Ancak 'efendim' desin. Çünkü hepiniz yüce Allah'ın kulusunuz."[318] diyerek, hatalı sözleri düzeltir, insan insana iletişimde hitap tarzının nasıl olması gerektiğini öğretirdi.

Birini tenkit etmek istediğinde, "Ne oluyor ona, alnı toprak olasıcıya!"[319] diye söze başlardı. Kendisine hiç de hoş olmayan bir söz ulaştığında, "İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?"[320] derdi. Böyle durumlarda genel bir dil kullanan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hatalı olanları teşhir etmemekte; böylece, hem insanların onurunu korumakta hem de evrensel değerlere özen göstermekteydi.[321]

Hz. Aişe'nin açıklamasına göre Hz. Peygamber (as) konuşurken, bir kimse kelimeleri saymak istese sayabilirdi. Çünkü o, tane tane konuşur, sözlerinin arasına fasıla koyar, hızlı hızlı konuşmazdı. Çoğu kere susar, gerekmedikçe konuşmazdı. Bazen de, iyice anlaşılması ve öneminin kavranması için sözlerini üç kere tekrar ederdi.[322]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bütün konuşmaları irticaliydi. Bu, konu ile ilgili fikirleri önceden bir sıralamaya koymadan, planlamadan konuşmak demektir. Bu tarz konuşmalarda bir fikrin birden bire ortaya çıkması, bir duygu veya heyecanın, ruhî bir hamlenin birdenbire parlaması söz konusudur. Ancak bu, konuşmak için yapılmış bir hazırlığın değil, yılların kazandırdığı bilgi ve tecrübenin ürünüdür.[323] Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) konuşmaları da böyleydi; hiçbir yazılı metne dayanmamakta, ancak tecrübe ve vahye dayanmaktaydı. Zira O, ümmi bir

---

317 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, Marifet Yay., İst., 1995, s. 141.

318 Müslim, 40/Elfaz, 13-15 (III, 1764).

319 Buharî, 78/Edeb, 44 (VII, 84).

320 Ebû Davud, 40/Edeb, 5 (V, 143).

321 Hayati Aydın, *Kur'ân'da Psikolojik İkna*, Timaş Yay., İst., 2001, s. 42.

322 Tirmizî, *Şemâili Şerife*, Tercüme ve Şerh: Hüsamüddin Nakşibendi, Sadeleştiren: Mehmet Sadık Aydın, Hilal Yay., Ank., ts., s. 248-250; M. Yusuf Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, Çev.: Ahmet Meylânî, Divan Yay., İst., 1980, c. 3, s. 262-264.

323 Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri*, Milli Kültür Yay., Ank., 1963, c. 2, s. 169-170.

toplumun ümmi bir ferdiydi, ne bir kitap okumuş ne bir ders almış ne de bir bilginle birlikte bulunmuştu. Buna rağmen O, söylediklerini güzelce ifade etmeyi ve yerli yerinde konuşmayı bilirdi.

İkna edicilik Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) konuşmalarının belirgin bir özelliğiydi. Yüce Allah'ın Elçisi olarak görevini yerine getirirken hiç kimseye baskı yapmamaktaydı. Zira Allah (cc), insanı iyiliği de kötülüğü de kabul edebilecek bir fıtrat ve kabiliyette yarattığından[324] dîni kabul ettirmede zorlama olmamalıydı.[325] Bunun için Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), mesajının özünü ve temelini oluşturan "tevhid" inancını insanlara, neye, nasıl ve niçin inanmaları gerektiğini öğreterek; zor kullanmadan, bilgilendirme, sevdirme ve ikna yoluyla iletme gayreti içinde olmuştu.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), tevhid kadar, peygamberlik ve ahiret gibi her bir konuyu ikna yöntemiyle ele alarak, insanların zihnini meşgûl eden ve edebilecek olan her probleme açık bir çözüm getirmekte ve gönül rahatlığıyla inanmalarını sağlamaktaydı.[326] Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), Adî b. Hâtim et-Taî (ra) ile tanışması ve onu İslâm'a davet etmesinde, ikna edici yönünü açıkça görmek mümkündür:

Müslüman olmadan önce fanatik bir Hıristiyan ve amansız bir İslâm düşmanı olan Adî, cömertliğiyle meşhur bir babanın oğluydu ve aynı zamanda kabile reisi idi. Müslüman güçlere mukavemet edemeyince, ailesiyle birlikte Hıristiyan Arapların bulunduğu Suriye sınırına doğru kaçmıştı.[327] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le diyaloğunu şöyle anlatmaktadır:

"Hz. Muhammed'e gitmeye karar verdim. Medine'ye geldim. Mescit'te oturuyordu. Yanına vardım, selam verdim."

"Sen kimsin?" dedi.

"Adî b. Hâtim'im." dedim ve elimi uzattım, tuttu, ayağa kalktı ve birlikte evine yöneldik. Bu arada, yanında çocuğu olan yaşlı bir kadın kendisinden yardım istedi ve Peygamber de ona yardımcı oldu. Ben de içimden kendi kendime:

---

324 Şems (91): 8-10.
325 Bakara (2): 256.
326 Muhiddin Akgül, *Kur'ân İnsan ve Toplum*, Işık Yay., İst., 2001, s. 227.
327 Ali Yardım, "Adî b. Hâtim et-Taî", DİA., TDV. Yay., İst., 1988, c. I, s. 380.

"Vallahi bu adam hükümdar değil." dedim. Sonra yine elimden tuttu, evine geldik. Beni içi hurma lifinden doldurulmuş bir yastık üzerine oturturken, kendisi kuru yere oturdu. Ben yine içimden:

"Vallahi bu hükümdar işi değil." dedim. Bana:

"Müslüman ol." dedi.

"Benim dinim var." dedim. İki defa daha teklifini yineledi. Ben her defasında, "Benim dinim var." dedim, sonra bana:

"Ben senin dinini, senden daha iyi bilirim." deyince, hayret ettim, "Öyle mi?" dedim.

"Evet, sen Rekûsî (Hıristiyanlık ve sabiîlik karışımı bir dinden) değil misin?" buyurdu.

"Evet." dedim.

"Sen ganimetin dörtte birini alıyorsun? Bu, senin dinine göre helâl olmaz ki!" buyurdu. Bunu duyunca mahcûp oldum.

"Evet öyledir." dedim. Beni utandıran bu soruyu bir daha tekrarlamadı. Anladım ki, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber, birçok şeyi biliyor. Bana:

"Ey Adî, ne diye kaçıyorsun? Sen, 'Lailâhe illallah' demekten mi kaçıyorsun? Yüce Allah'tan başka bir ilah var mı? Allah'tan başka bir ilah bulunduğunu mu biliyorsun?" diye sordu.

"Hayır" dedim.

"Sen 'Allahü Ekber' demekten mi kaçıyorsun? Yüce Allah'tan daha büyük bir şey mi var? Allah'tan daha büyük bir şey olduğunu mu biliyorsun?" diye sordu.

"Hayır" dedim. Daha sonra:

"Ben, senin niçin Müslüman olmadığını biliyorum. Şimdi sen kendi kendine: 'Bu dine girenler, insanların mal ve mevki itibariyle en zayıfları, Arapların aralarından uzaklaştırdıkları güçsüz kimselerdir.' diyorsun; oysa, yüce Allah'a yeminle söylüyorum ki, yakın bir zamanda onlarda mal ve servet öyle bollaşacak ki, zekat alan bulunmayacak. Belki de senin bu dine girmene engel olan sebep, Müslümanların sayısının az, düşmanlarının ise çok olduğunu görmendir." buyurdu ve ardından:

"Ey Adî, Hire'yi bilir misin?" diye sordu.

"Görmedim, ama duyuyorum," dedim. Sonra şöyle devam etti:

"Yüce Allah'a yemin olsun ki, bu din mutlaka tamamlanacak ve işte o zaman tâ Hire'den tek başına bir kadın kalkıp gelecek ve Kâbe'yi tavaf edecek. Yine herhalde seni, devlet ve saltanatın başkalarında olduğunu görmen de, bu dine girmekten alıkoyuyor. Yüce Allah'a yemin ederim ki, pek yakın zamanda Bâbil'in beyaz saraylarının da Müslümanlara açıldığını işiteceksin."

Bu diyalog üzerine Müslüman olmaya karar verdim ve kendisine durumu bildirdim. Bu arada Peygamber'in sevinci yüzünden okunmaktaydı.[328]

İkna edici yönüyle oldukça önemli ve bir o kadar da ilginç olan bu diyalogdan, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Adî'ye Müslüman olmasını teklif ettiğinde onun, "Benim dinim var" sözü üzerine, Hz. Peygamber'in "Sen Rekûsî değil misin?" diye geri bildirimde bulunması ve "Ganimetin dörtte birini alıyorsun, bu senin dinine göre helal olmaz ki" şeklindeki açıklaması, muhatabının dini inanç ve değerler yönünü dikkate alarak onunla diyalog kurduğunu göstermektedir. Buradan, O'nun muhatabını iyi tanıdığı, onun hakkındaki bilgileri kullanarak iletişimini canlı ve etkin bir şekilde sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), muhatabının Müslüman olmaktan kaçınması üzerine, "Belki de senin bu dine girmene engel olan sebep, Müslümanların sayısının az, düşmanlarının ise çok olduğunu görmendir." demiş ve onun-la empati kurarak verdiği geri bildirim sayesinde muhatabının ruhsal durumunu iyi kavradığını ona hissettirmiştir. Diyaloğun sonunda "Hire'yi bilir misin… Yüce Allah'a yemin olsun ki, bu din mutlaka tamamlanacak ve işte o zaman tâ Hire'den tek başına bir kadın kalkıp gelecek ve Ka'be'yi tavaf edecek." diyen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), İslam'ın geniş bir coğrafyaya yayılacağını ve güven ortamının oluşacağını belirterek muhatabının kendisine güvenmesini sağlamış ve böylece onu ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca, "güç ve kudretin başkalarında olduğunu görmesinin" de onu yeni dine girmekten alıkoyduğu düşüncesini geri bildirimle Adî'ye ileterek bu konuda da "Allah'a yemin ederim ki, pek yakın zamanda Bâbil'in beyaz saraylarının da Müslümanlara açılacağını işiteceksin." sözüyle ikna etmiştir.

---

[328] M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Şamil Yay., İst., 1980, c. 10, s. 63-67; Ahmet Önkal, *Resulüllah'ın İslâm'a Da'vet Metodu*, Esra Yay., Konya, 1989, s. 187.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hedefin ilgisini bir noktada toplamak ve vereceği mesaja dikkat çekmek için, zaman zaman sorular sormuş; oluşturduğu diyalog ortamında muhataplarını ikna etmeye çalışmıştır. Bazen sorusunu üç defa tekrarlamak suretiyle vereceği mesajın önemini belirtmek istemiştir.[329] Ayrıca, mesajını hedefine aktarırken onların da düşüncelerini söylemelerini istemiş, bununla dinleyicilerini kendi etkinlik alanına çekmeyi başarmıştır. Örneğin o, bir defasında:

"Büyük günahların en ağırını size bildireyim mi?" diye sormuş ve bu sorusunu üç defa tekrarlamıştı. Arkadaşlarının:

"Evet, bildir, ey Allah'ın Elçisi" demeleri üzerine:

"Allah'a şirk koşmak ve ana-babaya itaatsizlik" buyurmuş, sonra yaslandığı yerden doğrulup oturarak:

"İyi belleyin, bir de yalan söylemek, yalancı şahitliği yapmaktır"[330] diye tekraren ilave etmiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu son cümleyi devamlı tekrarlamasındaki üslûp ve tavrı "iyi belleyin" diye vurgu yapması, alınacak mesajın ciddiyetini göstermekteydi. Hatta, Hz. Peygamber ve arkadaşları arasında gerçekleşen bu iletişimi aktaran Sahabi, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) daha fazla üzülmesini istemediklerinden "keşke sussa"[331] diye arzuladıklarını bir gözlem olarak belirtmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kişisel üslûbunun bir özelliği olarak, günlük dilde kullanılan kelime ve kavramlara bazen yeni anlamlar vermekte; dar olan anlam çerçevesini genişletmekte veya anlam daraltması yapmaktaydı.[332] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kavramlaştırma yöntemini kullanarak gerçekleştirdiği iletişimde, dinleyicinin dikkatini, vereceği mesajın içeriğine olduğu kadar, kullandığı kelimelere de çekerek, muhtemelen, hem kişisel üslûbunu hem de kavramlara yüklediği yeni mânâları göstermek istemişti. Örneğin o, arkadaşlarına:

"Sizce 'pehlivan' kimdir?" diye sormuştu. Onların:

"Hiçbir erkeğin güreşip yenemediği kimsedir." demeleri üzerine:

---

[329] M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlakı*, Nesil Yay., İst., 1980, s. 373

[330] Buharî, 52/Şehâdât, 10 (III, 152); 78/Edeb, 6 (VII, 70); Müslim, 1/İman, 143 (I, 91).

[331] Buharî, 52/Şehâdât, 10 (III, 152); 78/Edeb, 6 (VII, 70); Müslim, 1/İman, 143 (I, 91).

[332] Görmez, a.g.e., s. 269.

"Hayır, asıl pehlivan, öfkelendiğinde nefsine hâkim olandır."[333] buyurarak, pehlivan kavramına, irade gücüne sahip olma gibi, maddi güç dışında yeni bir anlam katmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yine bir defasında:"...Herc çoğalmadıkça kıyamet kopmaz." buyurmuş, "Herc nedir?" diye sorulunca, cevaben:

"Öldürmedir, öldürmedir."[334] diyerek iki defa tekrarlamış, hem kullandığı kavrama açıklık getirmiştir, hem de konunun önemini ima etmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Peygamberlik misyonunu ifa ederken konuştuğu dilin bütün anlatım tarzlarını kullanmış, benzetme ve örneklendirmeler yaparak mesajının daha iyi anlaşılmasını hedeflemiştir. Mesela o, beş vakit namazı evin önünden, sürekli akıp duran bir nehre benzeterek:

"Sizden birinizin kapısının önünde günde beş kere yıkandığı bir nehir olsa acaba o kişinin üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?" diye sormuş; Muhataplarının:

"Onun kirinden hiçbir şey kalmaz" demeleri üzerine:

"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Yüce Allah, beş vakit namazla bütün hataları siler."[335] buyurmuştur. Burada Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), günde beş vakit namaz kılmanın önemine ve faydasına dikkat çekmekte ve inananları namaz kılmaya teşvik etmektedir. Bu yönlendirme için Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hedef insanlarla önce bir iletişim ortamı oluşturmuş; anlaşılması güç düşünce ve duyguların, soyut kavramların, somut kavramlar aracılığıyla anlatılmasını[336] bir üslûp ve bir yöntem olarak tercih etmiştir. Yani, beş vakit namazın insanı ruhen arındırmasını, günde beş defa su ile yıkanmaya benzeterek, hem muhatabın bilgisinden istifade etmiş, hem de muhatabın konu üzerinde düşünmesini sağlayarak sonuca ulaşmayı hedeflemiştir.

---

333 Müslim, 45/Birr, 106 (III, 2014).

334 Müslim, 52/Fiten, 18 (III, 2215).

335 Buharî, 9/Mevâkıt, 6 (I, 134); Benzer örnek için bkz.: Adem Dölek, *Edebi Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Ekev Yay., Erzurum, 2001, s. 261.

336 Görmez, a.g.e., s. 256.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sözlü iletişimle vermek istediği mesajın daha iyi anlaşılması için, zaman zaman, her dil ve kültürde olduğu gibi kıssalara ve temsili hikayelere başvurmuş; iletmek istediği mesajın, insanların zihnine en iyi şekilde yerleşmesini gaye edinmiştir.[337]

Kur'ân-ı Kerim'de önceki peygamberlere ait kıssalara yer verilirken, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de geçmiş ümmetler arasındaki dikkate değer hadiseleri anlatmıştır. Örneğin o, bir annede olması gereken evlat sevgisini şu kıssa ile dile getirmiştir:

"Önceki toplumlardan birinde iki kadın çocukları ile beraberken, bir kurt gelip onlardan birinin çocuğunu kapıp götürdü. Bu olay üzerine kadınlardan biri arkadaşına:

'Kurdun kapıp götürdüğü çocuk seninkiydi.' dedi. O da:

'Hayır, benimkini değil, seninkini götürdü.' dedi.

Aralarında sorunlarını çözemeyen kadınlar, Hz. Davud (as)'a başvurdular. Hz. Davud (as), çocuğun yaşlı kadına ait olduğuna karar verdi. Kadınlar oradan ayrıldıktan sonra, bir de Hz. Davud'un oğlu Süleyman Peygamber'e giderek durumu ona ilettiler. Hz. Süleyman (as) da:

'Bana bir bıçak getirin, onu ikiniz arasında paylaştıracağım.' dedi.

Bunun üzerine genç kadın, iddiasından vazgeçerek:

'Allah sana rahmet etsin, öyle yapma! Çocuk onundur.' dedi. Hz. Süleyman (as) da çocuğun küçük kadına ait olduğuna hükmetti.[338]

Bu özlü kıssa ile, Peygamberlerin yüce Allah'tan aldıkları vahiy dışında, kişisel kanaatleri sebebiyle farklı içtihatlarda bulundukları, özellikle Hz. Süleyman'ın davasında haklı olan kadını tespit için, ilginç bir yönteme başvurduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu kıssada, iki kadından biri olan gerçek annenin şefkat duygusuyla çocuğunun kesilmesine engel olduğunu, yavrusunun bir başkasının elinde hayatta kalmasını ölmesine tercih etmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Hz. Peygamber (as), böyle bir kıssa ile, anne şefkatini ve fedakârlığını överek anlatmıştır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), konuşma ve sohbetleriyle canlı bir iletişim içinde idi. Kimisine soru sormakta, kimisine de cevap vermekteydi. Bazen soru sorana, sorusu kadar cevap vermekte,

---

337 Görmez, a.g.e., s. 265.

338 Buharî, 60/Enbiyâ, 40 (IV, 136); Müslim, 30/Akdiye, 20 (II, 1344); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 322).

bazen de verdiği cevaba başka şeyleri ilave etmekteydi. Yüce Allah'a yeminle sözüne başladığı ve öğretmek istediği konu için darb-ı mesel[339] söylediği de görülürdü. Bazen bir hikmet sebebiyle soru soranı, sorduğu şeyden başka bir şeye yönlendirirdi. Kimi zaman cevabı açıklıkla verir, kimi zaman da kapalı olarak verir, bazen de cevabı işaretle öğretirdi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), cevabını söylemek için şüphe edilen bir konuyu ileri sürdüğü, bir taraftan öğreteceğini şaka ve bilmece yoluyla öğrettiği, diğer taraftan da birtakım şeyler arasında kıyaslamalarda bulunarak öğrettiği olurdu. Aynı şekilde, cevap vermek için sebepler sıralar, kimi zaman da cevabını bildiği halde sınamak için arkadaşlarına birtakım sorular yönelterek doğru cevabı onlara buldururdu.[340]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) başarısında, insan insana ikili diyalogları, belli bir mekan ve zamanla sınırlandırılmayan, âdeta bütün yaşamını kuşatan sohbetleri çok önemli yer tutmuştur. Ara sıra başvurduğu hitabeleri, kısa ve heyecanlı konuşmaları da, İslâm'ın kitlelere açılımında bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bu vesileyle, biz çalışmamızın bundan sonraki kısmında, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişiminde önemli yeri olan hitabeleri üzerinde duracağız.

4.1.2- Hz. Muhammed'in Hitâbeleri

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), İslâm'a daveti gizlice yaptığı devrede Erkam'ın evini kendisi ve arkadaşları için bir buluşma yeri yapmıştı. İlk Müslümanlar, müşriklerden uzak olarak burada Hz. Muhammed'in etrafında toplanmakta, onun ilettiği mesajı müzakere edip ezberlemekte ve böylece ilk İslâmî bilgilerini Peygamberden almaktaydılar. Daha sonra ise Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendi evi, Müslümanların buluşup görüştüğü bir yer haline gelmişti.[341] Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve arkadaşları arasında diyalog ve iletişimin gerçekleşmesi için uygun bir

---

[339] Misal olarak söylenen, bir hadiseye binaen söylenen meşhur söz, hikmetli söz, ata sözü, bkz.: Abdullah Yeğin vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, Türdav Basım Yayım, İst., 1978, c. I, s. 258.

[340] Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, Çev.: Enbiyâ Yıldırım, Yâsîn Yay., İst., 2001, s. 59; Ayrıca örnekler için yine bu kitabın 87, 90, 93, 99, 115, 128, 141. sayfalarına bakılabilir.

[341] Muhammed Accâc Hatib, "Hz. Peygamberin Öğretim Metodu", Çev.: Mücteba Uğur, Diyanet Dergisi, c. 12, sy.: 2, Ank., 1973, s. 90.

ortamın bulunması zarureti gerek Mekke'de gerekse Medine'de büyük bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmekteydi.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Medine döneminde öncelikle, insanlarla iletişim kurabileceği sağlıklı bir ortamın oluşmasına öncülük etti. Müslümanları cuma için, cemaat için ve diğer maksatlarla bir araya getiren camileri tesis etti. Bu kurumlar sadece manevi yönden, kulun Allah (cc) ile iletişimini sağlamak için değil; aynı zamanda maddi yönden halkın Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le iletişimine imkan veren yerler oldu.[342] Sosyal hayatın merkezinde yer alan caminin fonksiyonları, peygamberliğin sonuna kadar önemini artırarak devam etti.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hicret eden Mekkeli Müslümanlar ve Medineliler arasında kardeşlik bağları kurarak, birbirini seven ve birbirine ilgi ve şefkat duyan bir toplum meydana getirdi. Yüksek ahlâkî duygu ve vicdani sorumluluk hissini yerleştirdi. Fertlere Müslüman olsun olmasın, herkesin aynı toplumun bir parçası ve aynı siyasi otoritenin vatandaşı oldukları bilincini verdi. Hoşa gitsin veya gitmesin, kötülükle emrolunmadığı müddetçe yöneticilere itaat edilmesi gereğini bir şuur haline getirdi. Zenginin yükümlülüklerini ve fakirin haklarını belirleyen iktisadi bir yapı oluşturdu. Getirdiği sisteme uygun olarak yaşanması gereken hayatın pratikte nasıl olması gerektiğini gösterdi.[343] Sosyal hayat için vazgeçilemez bir unsur olan ve daha çok sözlü iletişime dayanan "iyiliği emredip kötülükten vazgeçirme" yönündeki faaliyetleri, doğrudan doğruya inanca bağlayıp, herkesi ilgilendiren dînî, ahlâkî ve hukukî bir zemine oturttu.[344] Toplumu eğitmek için yoğun çaba sarf etti, eğitimciler yetiştirdi. Medine'de oluşan bu atmosfer Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) insanlarla iletişim kurmasını kolaylaştırdı. Bütün bunlarda onun sohbetleri ve hitâbeleri etkili oldu.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) topluluklar karşısında yaptığı konuşmalar, hitâbe ve hutbe olarak ikiye ayrılır.

---

342 Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Çev.: İhsan S. Sırma, Bir Yay., İst., ts., s. 88.

343 Hakkı Dursun Yıldız vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yay., İst., 1992, c. I, s. 360-362; Abdülkerim Zeydan, *İslâmda Fert ve Devlet Münasebetleri*, Çev.: Burhanettin Kayhan, Kayıhan Yay., İst., 1978, s. 146.

344 Mustafa Çağırıcı, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker", DİA., TDV. Yay., İst., 1985, c. 11, s. 138.

Hitâbe; bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşmadır.[345] Hitâbe, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), insanları dine çağırmak ve hedef kitlesini ikna etmek için başvurduğu yöntemlerden biriydi. Peygamberliğinin ilk yıllarında, sadece kendi soyuna mensup insanlara Safâ tepesinden yaptığı konuşma onun hitâbesinin ilk örneğidir.[346]

"(Önce) en yakın akrâbanı uyar"[347] ayetiyle aleni davet ve kitlesel iletişim başlamıştı. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Safâ tepesine çıktı, bütün akrabasını bir bir çağırdı. Geldiler. İlk hitâbesinde Hz. Peygamber şöyle seslendi:

Ey Kureyş!

"Size, şu dağın eteğinde düşman atlıları var, size saldıracaklar desem bana inanır mısınız?" Onlar:

"Evet, sana inanırız. Çünkü şimdiye kadar yalanını görmedik", dediler.[348] Hz. Peygamber:

"Öyleyse ben, şimdi size önünüzde şiddetli bir azap günü olduğunu, yüce Allah'a inanmayanların o büyük azaba uğrayacaklarını haber veriyorum. Sizi o çetin azaptan sakındırmak için gönderilmiş bulunuyorum."

"Ey Kureyş!

Size karşı benim durumum, düşmanı gören ve ailesine zarar vereceğinden korkarak haber vermeye koşan bir adamın hali gibidir."

"Ey Kureyş!

Siz uykuya dalar gibi öleceksiniz. Uykudan uyanır gibi dirileceksiniz. Kabirden kalkarak yüce Allah'ın huzuruna varacaksınız. Dünyadaki bütün hareketlerinizin hesabını vereceksiniz. İyi işlerinizin mükafatını kötülüklerinizin cezasını göreceksiniz. O mükafat; ebedî cennettir. Ceza da sürekli cehennemdir."[349]

---

[345] Mahmut Kaya, "Hitâbet", DİA., TDV. Yay., İst., 1998, c. 18, s. 156.

[346] Hüseyin Elmalı, "Hitâbet", DİA., TDV. Yay., İst., 1998, c. 18, s. 159.

[347] Kur'ân, Şuarâ (26): 214.

[348] Burada Hz. Peygamberin mesajını direk iletmediği, öncelikle muhatablarının kendisine karşı güvenlerini test ettiği, kitleyi psikolojik olarak mesajını almaya hazır hale getirdiği ve güven ortamı oluşturduktan sonra mesajını ilettiği düşünülebilir.

[349] Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİB. Yay., Ank., 1978, c. 9, s. 244-246; İsmail L. Çakan, *Dînî Hitâbet*, Kuşak Yay., Ank., 1975, s. 18-19.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) belirli bir zamana bağlı olmaksızın yaptığı hitâbeler, daha çok bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı veya henüz o esnada meydana gelmiş bir olay da çıkış noktası olabilmekteydi.[350] Örneğin, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutulmuştu. İnsanlar, "Güneş İbrahim'in ölümü yüzünden tutuldu" demeye başladılar. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) bunu işitince derhal mescide geçti ve insanlar toplanınca yüce Allah'a hamd-ü sena ettikten sonra, kısa bir hitâbede bulunarak, şöyle dedi:

"Ey İnsanlar!

Güneş ve ay yüce Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiç kimsenin hayatı için de vefatı için de tutulmazlar. Bunları tutulmuş gördüğünüzde, hemen mescitlere koşunuz ve açılıncaya kadar yüce Allah'a dua edip namaz kılınız."[351]

Burada görmekteyiz ki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), insanlarca yanlış algılandığı anlaşılan bir olayı, bir hitâbeye konu olacak kadar önemli bulmuş, sıcağı sıcağına değerlendirerek halkı uyarmış; yanlış yorumların önüne geçerek, böyle bir olay karşısında asıl yapılması gerekenin ne olduğunu göstermiştir.

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi vesellem) cuma ve bayram hutbeleri de birer hitâbedir. Ancak hutbe, literatürde; başta cuma ve bayram namazları olmak üzere, belirli ibadetlerin icrası esnasında irat edilen, genelde vaaz ve nasihat içeren konuşmayı ifade etmektedir. Hutbe, bazı ibadetlerin şekil veya tamamlayıcı unsuru olarak, maddi ve manevi hayatın ihtiyaçlarıyla ilgili, bireysel ve sosyal hayatın problemlerini çözüme yönelik, toplum huzurunda yapılan konuşmadır.[352] Toplumu ilgilendiren resmi beyanlar hutbe sırasında yapılmıştır. Bunlar da genellikle o sırada vuku bulan dini ya da siyasi olaylardan doğmuştur.[353]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hutbelerine "hamd", "övgü" ve "şehâdet" le başlamakta, sonra da "emmâ bâ'du" yani "bunlardan sonra" diyerek devam etmekteydi. Bu süreçte insanların kendisine yaklaşmalarını ve susup dinlemelerini istemekte, hatta konuşan biri olsa ona "sus"

---

[350] Selçuk, *Dînî Hitâbet Uygulamalarımız*, s. 171.

[351] Köksal, a.g.e., c. 10, s. 19.

[352] Mustafa Baktır, "Hutbe", DİA., TDV. Yay., İst., 1998, c. 18, s. 425.

[353] Fazlur Rahman, *İslâm*, Çev.: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yay., İst., 1993, s. 73.

denmesini de hoş karşılamamaktaydı. Ancak bir soru yöneltildiğinde, hutbesini keser, onu cevaplar, sonra da kaldığı yerden konuşmasına devam ederdi.[354] Böylece her tavrıyla o, sözlerinin iyi anlaşılması için, dinleyiciler üzerinde hakimiyet sağlardı.

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi vesellem) çoğu hutbelerini Kur'ân ayetlerinden seçerdi.[355] Onun on yıl kadar süren Medine dönemi hayatında, yaklaşık beş yüz hutbe okumuş olması gerekirdi. Ancak bunlardan bize intikal eden hutbeleri çok azdır. Bütün konuşmaları gibi özlü ve veciz olan hutbelerinin çoğu Kur'ân ayetlerinden oluştuğu için, muhtemelen Ashab-ı Kirâm nakletme ihtiyacı duymamışlardı.[356]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim yöntemlerinden biri olarak değerlendirdiğimiz hutbeleri, toplumu yönlendirmede önemli bir fonksiyona sahipti. Burada örnek olarak onun Medine'de kıldığı ilk Cuma namazında, yaklaşık yüz kişilik bir cemaate okuduğu ilk hutbesinin bazı kısımlarını sunmak istiyorum: (Allah'a hamd ve senâdan sonra):

"Ey İnsanlar!

Her şeyden evvel kendi nefislerinizi düşününüz:

Şunu biliniz ki, sizlerden biri ölür de geride bıraktığı sürüyü çobansız kor ve sonra ne bir aracı ve ne de bir tercüman olmaksızın Rabbi ile karşılaştığında Allah (cc) ona:

'Sana benim gönderdiğim Elçim gelmedi mi? Ben sana çok mal-mülk vermedim mi? O halde bana ne getirdin?' diye sorması üzerine o adam sağına bakar, soluna bakar ve kendisini kurtaracak kimseyi göremez. Sonra önüne bakar, cehennemi görür. O halde sizden kim bir hurmanın yarısıyla bile olsa, sadaka vermek suretiyle kendini ateşten koruyabiliyorsa korusun. Sadaka olarak verecek hiçbir şeyi bulunmayanlar ise, tatlılık ve iyilikle söz söylesinler. Çünkü orada iyiliklere on misliyle karşılık verilir, tâ yedi yüz misline kadar da artırılabilir. Allah'ın selamı üzerinize olsun."[357]

---

354 Muhammed bin Ebî Bekr el-Cevzîyye İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, Çev.: Şükrü Özen vd., İklim Yayınları, İstanbul, 1988, c. 1, s. 398-401.

355 İbn Kayyım, a.g.e., c. 1, s. 396.

356 Ahmet Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I. Din Şûrası, DİB. Yay., Ank., 1995, c. I, s.148; Mualla Selçuk, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 1999, s. 67.

357 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. I, s. 190; Köksal, a.g.e., c. I, s. 17; M. Yusuf Kandehlevî, *Asr-ı Saâdet Hutbeleri*, Çev.: Kerim Türkoğlu, Fırat Kitabevi, İst., ts., s. 15.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hitabe girişindeki "Her şeyden evvel kendinizi düşününüz" sözüyle benlik bilincinin önemine vurgu yapmış,[358] hedefin mesajla kendisi arasında bir ilgi kurmasını ve mesajın kendisi açısından önemini kavrayarak iletişimi kolaylaştırması yöntemini kullanmıştır. Bu hitabede o, ayrıca "Sana benim gönderdiğim Elçim gelmedi mi? Ben sana çok mal-mülk vermedim mi? O halde bana ne getirdin?" sözüyle sorumluluk duygusuna dikkat çekmiş, yüce Allah'ın nimetlerini saymak suretiyle muhatabın kendi sorumluluğunu daha iyi anlamasını hedeflenmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) bu ve benzeri hutbeleriyle sadece dini konularda değil, sosyal, askeri, idari ve ekonomi gibi her konuda peygamber olarak görüşünü açıklamakta, insanları aktüel konularda aydınlatmaktaydı.[359] Dini konularda ise özellikle putperestliği ve her türlü cahiliyye inancını terke çağırarak, bütün insanları İslâm'a davet etmekte; ayrıca İslâm inancının güzelliğini, insanları dünya ve ahirette mutluluğa götüren yolları anlatmakta,[360] özellikle de itikâdî konulara ağırlık vermekteydi.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hutbeleri deyince akla öncelikle, meşhur "Veda Hutbesi" gelmektedir. Bu, Hz. Peygamberin ömrünün sonuna doğru ilk ve son olarak yaptığı hac ibadeti dolayısıyla Arafat'ta irat ettiği hutbedir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu haccına, orada bulunan Müslümanlarla vedalaşması sebebiyle "Veda Haccı"; yaptığı konuşmaya da "Veda Hutbesi" denilmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu hutbesini irat ederken "Kasva" adlı devesinin üzerindeydi. Karşısında hedef kitlesi olarak, Arabistan'ın çeşitli yerlerinden gelmiş, içlerinde hiçbir müşrik bulunmayan yaklaşık 124.000 Müslüman hazır bulunmaktaydı. Büyük bir kalabalık oluşturan bu insanlar, sessizliğe davet edilip susturulunca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), devesinin üzengisi üzerinde yükselerek ve omuz adaleleri sarsılacak derecede haykırarak konuşmasını yapmış, bu konuşma ayrıca gür sesli insanlar tarafından da cümle cümle "Resulüllah diyor ki..."

358 Benlik bilinci ve kendini tanıma hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Cüceloğlu, a.g.e., s. 98-106.

359 Abdurrahman Çetin, *Hitâbet ve İrşad*, Aksa Yay., Bursa, 1998, s.14.

360 Elmalı, a.g.m., c. 18, s. 159.

diyerek tekrarlanmıştır.[361] İçerdiği konular itibariyle hadis kaynaklarında farklı bölümlerde yer alan hutbe şudur:[362]

Veda Hutbesi:

"Ey insanlar! Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha birleşemeyeceğim.

Ey İnsanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz-Mekke-nasıl mübârek bir şehir ise; canlarınız, mallarınız, ırzlarınız da öyle mukaddestir; her türlü müdahaleden korunmuştur.

Ashabım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız. Ve bu günkü her hal ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin! Olabilir ki, bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlayarak muhafaza edebilir.

Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine versin! Faizin her türlüsü kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lakin borcunuzun aslını vermek gerektir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Yüce Allah'ın emri ile faizcilik artık yasaktır. Cahiliyetten kalma bu çirkin âdetin her türlüsü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdülmüttalib'in oğlu Abbas'ın faizidir.

Ashabım! Cahiliyet devrinde güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası da Abdülmüttalib'in torunu Rabia'nın kan davasıdır.

Ey İnsanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden nüfuz ve saltanatını kurmak kudretini ebedi surette kaybetmiştir. Fakat siz, bu kaldırdığım şeyler haricinde küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız, bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan da sakınınız.

Ey İnsanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta yüce Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları yüce Allah emaneti olarak aldınız. Ve onların namuslarını ve ismetlerini yüce Allah adına söz vererek helâl edindiniz! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin

---

361 Mevlana Muhammed Ali, *Peygamberimizin Hayatı*, Çev.: Ali Genceli, Nur Yay., Ank., ts., s. 310; Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, s. 282-283.

362 Veda Hutbesi hiçbir râvi tarafından tam ve birbirine bağlı bir şekilde nakledilmemiştir. Hadis kaynaklarında uzun ve kısa metinler halinde bulunmaktadır. Hadis kaynaklarında çoğu müşterek olan bu hutbeyi Kamil Miras tarafından derlenen şekliyle veriyoruz. Bkz.: Miras, *Tecrid-i Sârih*, c. 10, s. 397-399.

üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların aile hariminizi sizin hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer onlar razı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvanıza alırlarsa, onları hafif surette darbedin! Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, örf ve âdete göre her türlü yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir.

Ey Müminler! Size bir emanet bırakıyorum ki, siz ona sıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emanet yüce Allah'ın kitabı Kur'ân'dır.

Ey Müminler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi muhafaza ediniz! Müslüman Müslümanın kardeşidir ve böylece bütün Müslümanlar kardeştirler. Din kardeşinize ait olan herhangi bir hakka tecavüz, başkasına helâl değildir. Meğer ki gönül hoşluğu ile kendisi vermiş olsun. Ashabım! Nefsinize de zulmetmeyiniz! Nefsinizin de üzerinizde hakkı vardır.

Ey İnsanlar! Cenabı Hakk her hakkın sahibine hakkını Kur'ân'da vermiştir. Vâris için vasiyete lüzum yoktur. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa ona aittir. Zinakar için mahrumiyet vardır. Babasından başkasına nesep iddia eden soysuz, yahut efendisinden başkasına intisaba kalkan nankör, yüce Allah'ın gazabına, meleklerin lanetine ve bütün Müslümanların ilencine uğrasın! Cenabı Hakk bu insanların ne tövbelerini, ne de adalet ve şehadetlerini kabul eder.

Ey İnsanlar! Yarın beni, sizden soracaklar, ne dersiniz! (Hz. Peygamberin bu suali üzerine karşısındaki onbinlerce insan):

Yüce Allah'ın risaletini tebliğ ettin; elçilik vazifeni ifa ettin, bize vasiyet ve nasihatte bulundun! diye şehadet ederiz dediler. (Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) şehadet parmağını önce göğe doğru kaldırdı ve sonra da cemaat üzerine çevirip üç kere):

Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab! Şahit ol Ya Rab! buyurdu."[363]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu hutbede de görüleceği üzere, fikirlerini sade, açık ve anlaşılır bir dille; özenle, inanç ve heyecanla anlatmış; etrafını saran, fedakarlıkları ve dostlukları yüzlerinden okunan kendisiyle duygusal ve kültürel bağ kuran binlerce insana, ağırbaşlı, gösterişsiz, sıcak

[363] Bu hutbeyi oluşturan söz konusu rivayetler için şu kaynaklara bakılabilir: Buhari, 25/ Hac, 132 (II, 191); 73/Edâhî, 5 (VI, 235); 92/Fiten, 8 (VIII, 91); 3/İlim, 9 (I, 24); 86/Hudud, 9 (VIII, 15); 87/Diyat, 2 (VIII, 36); 64/Megâzi, 77 (V, 126); 78/Edeb, 43 (VII, 84); 95 (VII, 112); Müslim, 1/İman, 118-120 (I, 81-82); 28/Kasame, 29-31 (II, 1305-1307); Tirmizi, 48/Tefsir, 10 (V, 272); 31/Vasaya, 5 (IV, 433); 34/Fiten, 2 (IV, 462); Ebû Davud, 5/ Menasik, 68 (II, 483); 34/Sünne, 16 (V, 63); İbn Mâce, 36/Fiten, 5 (II, 1300); İbn Hişam, a.g.e., (1936), c. 4, s. 250-253.

ve içten gelen bir üslup ve ses tonuyla hitab etmiştir. Birçok emirden oluşan bu hutbe, ifade tarzıyla, uygun kelimelerin seçimi ve cümlelerinin akıcılığıyla en belagatlı ve en yüksek hutbeler sırasına girmiştir.[364]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), "Ey İnsanlar! Sözümü iyi dinleyin!" hitabıyla başlayan bu tarihi konuşmasında, genel olarak, bütün insanlığı ilgilendiren konulara yer vermiş; Allah'a iman, insan haklarına saygı, özellikle kadın haklarının gözetilmesi, dini bağların güçlendirilerek din kardeşliğinin korunması, insanların eşitliği, Kur'ân ve sünnete sarılmanın önemi üzerinde durarak[365] mesajının içeriğini belirlemiş, "İlk kaldırdığım faiz Abdülmüttalib'in oğlu Abbas'ın faizidir"; "Kaldırdığım ilk kan davası da Abdülmüttalib'in torunu Rabia'nın kan davasıdır" gibi somut örneklerle de, hedef kitlenin ilettiği mesajı benimsemesini ve kolay anlaşılmasını hedeflemiştir. "Şahit ol Ya Rab…" sözleriyle de, mesajın hedef kitle tarafından benimsenip benimsenmediği geribildirim yöntemiyle gözlenmiştir. Ayrıca bu sözüyle Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişim sorumluluğunu yerine getirdiğini hedef insanlara kavratmış ve onlara hedeflerini göstererek sorumluluğu onlarla paylaşmıştır.

Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözlü iletişimi hem "...hikmet ve güzel öğütle çağır..." yöntemiyle, hem de "...onlarla en güzel bir şekilde mücadele et (tartış)..."[366] yöntemi ile olmuştur. Zira bazı insanlar kendi düşüncelerinde ısrar eder, karşı görüş bildirirler; onlarla iletişimde ikna yöntemi yeterli değildir, ister istemez tartışmaya girmek gerekmektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu yöntemi de bazen kullanmış, çevresindeki insanlarla tartışmıştır. Şimdi de O'nun tartışmaları üzerinde duralım.

4.1.3- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Tartışmaları

Bir yöntem olarak "tartışma", görüşülen konu veya probleme değişik açılardan bakma ve birlikte konuşarak mümkün olan çözüm yollarını aramaktır. İlmi çalışma sürecinde bir sonuca ulaşmak için yapılan görüşmeler de bir tartışma sayılır. Bir bakıma istişare de bir tartışmadır.[367]

Kur'ân'da insanın tartışmaya çok düşkün bir varlık olduğu vurgulan-

---

364 Şiblî, a.g.e., c. 2, s. 33.

365 Elmalı, a.g.e., c. 18, s. 159.

366 Kur'ân, Nahl (16): 125.

367 Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay., Konya, 1997, s. 170.

makta;[368] ancak bildiği konularda tartışması istenerek: "Haydi (diyelim) siz biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız; ama hiç bilginiz olmayan şey hakkında neden tartışıyorsunuz?..."[369] buyrulmaktadır. Böylece Kur'ân, bir iletişim yönelişi ve tebliğ metodu olarak gördüğü tartışmanın, bilgi esası üzerine kurulmasını istemekte ve bunu gerçeğin ortaya çıkması için araç olarak görmektedir.[370]

Kur'ân, inatçı, münakaşacı ve mücadeleci mizaçtaki insanları doğruya iletmek için, onlara karşı yürütülen tartışma ve mücadelelerin; en güzel yöntemle,[371] sağlam kanıt ve delillerle, yumuşak ve tatlılıkla yapılmasını istemektedir.[372] Dolayısıyla bu tartışmalarda "en güzel" yol izlenmeli; kırmadan, incitmeden, güzel bir üslûpla muhatabın yanlış düşünceleri düzeltilmelidir. Bilgisiz, kanıtsız, kaba söz ve davranışlarla hareket etmek fayda değil; zarar getirir.[373]

Seyyid Kutub'un yorumuyla "en güzel tartışma", hedefin üzerine gitmeden ve onu aşağılamadan yapılmalıdır. Zira, her insanın kendine özgü bir gururu ve inadı vardır. İletişimci, muhatabına tatlılıkla yanaşmalı, güven duygusu vermeli, tartışma amacının üstün gelmek olmadığını hissettirmelidir; yoksa insan, savunduğu düşüncesinden kolay kolay vazgeçemez ve yenilgiye düşmekten de rahatsız olur. Tartışılan tezin değeri ile muhatabın onuru ve kişisel değeri hemen birbirine karışır. Görüşünden vazgeçmeyi onurundan, saygınlığından ve değerinden ödün vermek şeklinde düşünür. "En güzel tartışma" ile, hassas olan gurur duygusu rencide edilmez. İnsan muhatabı karşısında kendi kişiliğinin korunduğunu, değerinin ve onurunun garanti altında olduğunu görür. Davetçinin bir gerçeği dile getirmekten ve Allah (cc) için bu gerçeğe çağırmaktan başka bir amacı olmadığını; kendi kişiliğini güçlendirmek ve karşısındakinin görüşünü çürütmek gibi bir gayret içinde bulunmadığını anlar.[374]

Kur'ân, gerçek bilgiye ve kesin delile dayanmayan, yanlışı doğru,

---

368 Kehf (18): 54.
369 Âl-i İmran (3): 66.
370 Mehmet Şanver, Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, Pınar Yay, İst., 2001, s. 225.
371 Nahl (16): 125.
372 Sâbûnî, a.g.e., c. 3, s. 354-355.
373 Çetin, Hitâbet ve İrşad, s. 143.
374 Seyyid Kutub, Fî Zılâli-l Kur'ân, Beyrut, 1971, c. 5, s. 292-293.

doğruyu yanlış göstermek suretiyle gerçeği ters yüz etmeye yönelik tartışmaları yasaklamıştır. Buna karşılık, kesin delil ve gerçek bilgiden hareketle yanlış fikirleri çürütme ve gerçeği ispat edip savunma maksadıyla yapılan tartışmaları uygun görmüştür.[375]

Tartışma, karşılıklı görüş ve tezlerin, doğal olarak akli, mantıki kanıtlarla ortaya konulduğu, çift yönlü bir iletişim şeklidir. Taklitten uzak, tahkike yönelik, istişareye açık; başkalarının fikirlerinin dikkatle dinlendiği, düşünce ve görüşlerinden istifade edildiği bir yöntemdir.[376]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), misyonu gereği, zaman zaman müşriklerle ve ehl-i kitapla tartışmış, bazen de, kendi arkadaşlarından itiraz görmüştü. Hz. Peygamber'in bu türden karşılaşmış olduğu olayları örneklendirerek, kısa bir değerlendirmeye tâbi tutabiliriz:

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir gece kızı Fâtıma'nın evine gitmiş; yatmış olan kızına ve damadına "Namaz kılmaz mısınız?" diye sormuştu. Damadı Hz. Ali'nin: "Ya Resulallah, nefislerimiz Allah'ın elindedir, bizi kaldırmak istediğinde kaldırır." demesi üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), geri dönmüş, giderken de elini dizine vurarak, "İnsan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür."[377] ayetini okumuştu.[378] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), damadı Hz. Ali'nin vâki itirazına karşı, yanlarından ayrılarak, elini dizine vurup Kur'ân'dan ayet okuyarak geri bildirimle tepki vermiştir.

Hudeybiye antlaşmasıyla imza altına alınan maddeler, ilk bakışta Müslümanların aleyhine gibi gözükmekteydi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) antlaşma maddelerini karar alındığı gibi yazdırmıştı. Tam bu sırada daha antlaşmanın mürekkebi kurumadan, Mekkelilerin delegesi olan Süheyl'in oğlu Ebû Cendel, Mekke'de Müslümanlığı kabul edenlerden olduğundan babası tarafından hapsedilmişti. O sırada bir yolunu bulup kaçıp gelmiş, oracıkta Peygamber'e sığınmıştı. Ancak, Süheyl oğlunu görür görmez hemen yakalamış, ona bir tokat atarak Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi vesellem) dönmüş ve:

---

375 Yusuf Şevki Yavuz, "Cedel", DİA., TDV. Yay., İst., 1993, c. 7, s. 208.

376 Özbek, a.g.e., s. 170-179.

377 Kehf (18): 54.

378 Buharî, 96/İ'tisam, 18 (VIII, 155); 19/Teheccüd, 5 (II, 43); 97/Tevhid, 31 (VIII, 190); Müslim, 6/Müsâfirîn, 206 (I, 537).

"Muhammed, işte senin antlaşmayı uygulayıp uygulamayacağını gösterecek hadise! Ebû Cendel'i iâde edin." demişti. Bütün bu gelişmeler karşısında fedakârlıkların hep kendi taraflarından yapıldığını düşünen Müslümanların canı sıkılmıştı. Kendini tutamayan Hz. Ömer (ra), Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yanına gelmiş ve aralarında şu konuşma geçmişti. Hz. Ömer (ra):

"Sen Allah'ın Elçisi değil misin?"

"Evet."

"Biz Müslüman değil miyiz?"

"Evet."

"Onlar, müşrik değil mi?"

"Evet."

"Öyleyse niye bu zilleti kabul ediyoruz?"

"Ben Allah'ın kuluyum ve Peygamberiyim, O'na itaat ederim."

"Sen, Allah'ın bize yardım edeceğini, Kâ'be'yi tavâf edeceğimizi söylemiştin."

"Evet, söylemiştim. Ama bu yıl tavaf edeceğiz diye söylememiştim. Ben Allah'ın Peygamberiyim, ancak ona itâat ederim, O beni bırakmaz."[379]

Hudeybiye antlaşmasındaki Mekke'den iltica edenlerin iade edilmesini isteyen madde gereği, o sırada Müslümanlara sığınmak isteyen Ebu Cendel'in, müşriklere geri verilmesi üzerine bir diyalog yaşanır. Hz. Ömer (ra), Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e Allah'ın Elçisi olduğunu, kendilerinin de Müslüman olduğunu, karşı tarafın ise müşrik olduğunu hatırlatarak, niye bu ağır şartlar, içeren zilletin kabul edildiğini sorar. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), "Ben yüce Allah'ın kulu ve peygamberiyim. O'na itaat ederim." diyerek iletişimde güvenirliliği vurgulamış ve antlaşmaya uymak gerektiğini göstermiştir.

Antlaşmanın yazım işi bitince Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) arkadaşlarından, yanlarında getirdikleri kurbanlarını kesip, tıraş olmalarını istedi. Fakat Müslümanlar yıldırımla vurulmuş gibiydiler. İçlerinden hiçbiri yerinden kımıldayamadı. Hatta Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu sözünü üç defa tekrarladığı halde, yerinden kalkan tek bir kişi dahi

[379] İbn Kayyım, a.g.e., c. 3, s. 337-338; Ali Himmet Berki-Osman Keskioğlu, *Hazreti Muhammed ve Hayatı*, DİB. Yay., Ank., 1981, s. 319-320; Yıldız vd., *Büyük İslâm Tarihi*, c. 1, s. 492.

olmadı. Bundan üzüntü duyan Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), durumu eşi Ümmü Seleme (ra) ile görüştü, o da cevaben:

"Artık bir şey söyleme! Sen kendi kurbanını kes ve ihramdan çıktığını göstermek için saçını tıraş et." demişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, arkadaşlarından gördüğü sessiz tepkiye karşılık, eşiyle yaptığı istişarenin sonucuna göre hareket etmiş; Müslümanlar da, yapılan bu antlaşmadan artık dönülemeyeceğini anlayarak, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e uymuşlar, kurbanlarını kesip tıraş olarak ihramdan çıkmışlardı.[380]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) antlaşma sonrası Müslümanlardan kurbanlarını kesip traş olmalarını istemesine rağmen, hiç kimsenin kımıldamaması üzerine görüştüğü eşi Ümmü Seleme'nin, "Artık bir şey söyleme! Sen kendi kurbanını kes ve ihramdan çıktığını göstermek için de saçını traş et." şeklindeki tavsiyesinin muhatapların ihramdan çıkmalarında etkili olduğu görülmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, "Peygamber'in emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belânın çarpmasından veya kendilerine acı bir azabın uğramasından sakınsınlar."[381] âyeti de, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'i örnek almalarında etkili olmuş, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendilerine, Allah'ın ona böyle emretmiş olduğunu söylemesi üzerine, artık kimsede bir tek kelime söyleme cesareti kalmamıştır.[382]

Müşrikler, aldıkları men kararı gereği, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendileriyle iletişim kurabileceği ve okuduğu Kur'ân'ı dinletebileceği insanları, onun etrafından uzaklaştırmaktaydılar. Aslında onlar, "Sakın Muhammed'i dinlemeyin!" dedikleri insanlarda, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'i dinlemek için bir ilginin oluştuğunun farkında değillerdi. Müşriklerin bu tutumu, Müslümanların lehine olmuş, Kur'ân dinleyenler artmış ve Müslümanların sayısı günden güne çoğalmıştı. Bir gün, müşriklerle bir toplantı sırasında sohbet ederken, ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa:

"Ne dersiniz, Muhammed'e gitsem biraz öğüt verip, onu bu da'vâdan vazgeçirsem! Ne isterse verelim. Böylelikle bu kargaşa ortadan kalksın!"

380 İbn Kayyım, a.g.e., c. 3, s. 338-339; Şiblî, a.g.e., c.1, s. 312.
381 Nûr (24): 63.
382 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 279.

demişti. Kureyş bu teklifi kabul etmiş ve Utbe'yi elçi olarak Peygamber'e göndermişlerdi. Bunun üzerine Utbe, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e gelmiş ve:

"Muhammed! Ne istersen verelim; seni istediğinden daha zengin yapalım, servet toplayalım. Mekke'ye hâkim olmak sevdasında isen mevki verelim, asîl ve güzel bir kadınla evlenmek istersen bulalım, ne istersen yapalım, yalnız şu söylediklerinden vazgeç!" diyerek, içinde ne varsa hepsini boşaltmıştı. Utbe, sözlerini tamamladıktan sonra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ona:

"Diyeceklerin bitti mi?" diye sormuş; Utbe'nin "Evet" demesi üzerine Hz. Peygamber:

"Öyleyse şimdi de beni dinle!" demiş ve Fussilet suresinden okumaya başlamıştı:

"Hâmîm, (bu), Rahman, Rahîm'den indirilmiştir. Bilen bir toplum için âyetleri açıklanmış, Arapça okunan bir kitâp'tır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak (gönderilmiştir). Fakat çokları (onu düşünüp kabul etmekten) yüz çevirmiştir; onlar işitmezler. Şöyle diyorlar:

Bizi çağırdığın şeye kalplerimiz örtüler içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen (istediğini) yap, biz de (istediğimizi) yapıyoruz," De ki:

'Ben de, ancak sizin gibi bir insanım. Bana, tanrınızın bir tek Tanrı olduğu vahyediliyor. O'na doğrulun (O'na yönelerek işlerinizi düzeltin), O'ndan mağfiret dileyin. (O'na) ortak koşanların vay hâline!'

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) Fussilet sûresini okumağa devam etti:

"Gece, gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Ne güneşe, ne de aya secde edin. Onları yaratan Allah'a secde edin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız (böyle yapın)." ayetine gelince, secdeye kapandı ve uzun müddet öylece kaldı; secdeden kalkarak kalan âyetleri de okuyup sûreyi tamamladıktan sonra gözlerini Utbe'ye çevirdi. Baktı ki, Utbe ellerini yanlarına salmış, sessizce dinlemekteydi:

"İşittin mi ey Utbe? İşte sen ve işte onlar, dilediğin gibi yap!" dedi. Utbe hiç bir şey söylemeden kalktı, düşünceler içinde yürüdü, gitti.[383]

---

383 İbn Hişam, a.g.e., (1963 baskısı), c. 1, s. 189-190; Köksal, a.g.e., MD., s. 242-247.

Utbe, Kureyş'in önde gelen reislerinden biriydi. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i davasından vazgeçirip yola getirme düşüncesi ile gelmişti. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) de kendisi gibi düşündüğünü zannederek, empatik iletişim kurmak istemiş, o günkü toplum hayatında değerli görülen şeyleri öne çıkararak "Ne istersen verelim; seni istediğinden daha zengin yapalım, servet toplayalım, Mekke'ye hâkim olmak sevdasında isen mevki verelim, asîl ve güzel bir kadınla evlenmek istersen bulalım, ne istersen yapalım." diye tekliflerde bulunmuştu. Ancak, onun tartışma konusu yaptığı tezine karşılık Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece Kur'ân'dan bir bölüm okuyarak cevap vermişti. O, okuduğu Kur'ân âyetleriyle, muhatabın verdiği örneklerin geçiciliğine işaret etmiş, kalıcı olanın ise mülkün gerçek sahibi olan yüce Allah'a iman olduğunu vurgulamış ve böylelikle muhatabı üzerinde iletmek istediği mesajın etkisini artırmayı amaçlamıştır. Sonuçta, dinlediği Kur'ân âyetleri karşısında Utbe'nin diyeceği bir şey kalmamıştı.

Necran Hıristiyanlarından bir heyet de, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le tartışmıştı. Necran Hıristiyanları kendilerine yapılan daveti kabul ederek Medine'ye geldiler. Mescide girdiklerinde, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve arkadaşları, ikindi namazını henüz kılmışlardı. Onlar da ibadet saatleri geldiği için, Mescid'e girip doğu istikametine yöneldiler ve ibadet etmeye hazırlandılar. Müslümanlar onlara mâni olmak isteseler de, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), onların rahat bırakılmalarını ve ibadetlerini yapmalarına engel olunmamasını istedi. Daha sonra Necran heyeti adına dinî liderleri Ebû Hâris, emirleri Abdülmesih ve seyyidleri Eyhem, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ile görüştüler. Yüce Allah'ın Elçisi onları İslâm'a davet etti. Onlar:

"Biz senden önce Müslüman olduk." dediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem):

"Yalan söylüyorsunuz, sizi İslâmiyet'i kabul etmekten üç şey alıkoymaktadır: Bunlar, domuz eti yemeniz, haç'a tapınmanız ve Tanrı'nın oğlu olduğuna inanmanızdır." dedi ve bu sözleriyle onların Müslüman olmadıklarına işaret etti. Daha sonra Hz. İsa hakkında tartışma oldu. Söz hakkı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e geldiğinde şöyle dedi:

"Siz her çocuğun babasına benzediğini bilmiyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Siz Rabbimizin hayat sahibi olduğunu, asla ölmeyeceğini, halbuki İsa için yokluğun söz konusu olacağını ve olduğunu bilmiyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Rabbimizin her varlığa hayat verdiğini, hayatta devam ettiren 'Kayyum' olduğunu, onları koruyup rızık verdiğini bilmiyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Peki İsa, bunlardan birine güç yetirebilir mi?"

...

"Yüce Allah'a yerde ve gökte hiçbir şeyin gizli kalmadığını bilmiyor musunuz?"

"Evet. Biliyoruz."

"Peki İsa, yüce Allah'ın bildirdiklerinden başkasını bilir mi?"

"Bilmez."

"Rabbimiz, İsa'ya ana rahminde dilediği gibi sûret ve şekil vermiştir. Bunu biliyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Rabbimizin yemek yemediğini, içmediğini, ihtiyaç gidermediğini bilmiyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Bir kadının çocuğunu karnında taşıdığı gibi İsa'yı da anasının karnında taşıdığını, sonra bir kadının çocuğunu doğurduğu gibi İsa'yı doğurduğunu, sonra çocuk nasıl emzirilirse öylece emzirip beslediğini, daha sonra İsa'nın yemek yediğini, içtiğini, ihtiyaç giderdiğini siz bilmiyor musunuz?"

"Evet, biliyoruz."

"Hal böyle olunca, İsa nasıl sizin iddia ettiğiniz gibi olabilir?"[384]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu tartışmada, muhataplarının Hz. İsa ile ilgili yanlış düşüncelerini ileri sürmüş; onların "doğru" diyorsun demeleri veya susarak kendisini tasdik etmeleri üzerine de, onların tasavvur ettikleri gibi bir peygamber olamayacağını, gerçek peygamberin kendisi olduğunu ortaya koymuştur.

---

[384] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Cami'u'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mısır, 1968, c. 3, s. 161-163; İbn Hişam, a.g.e., (1963 baskısı), c. 2, s. 412-424; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd., Feza Gazetecilik, İst., ts., c. 2, s. 287-289; Süleyman Ateş, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar*, Kevser Yay., Ank., ts., s. 346-357.

Necran heyeti ile tartışmalar uzun sürmüş, bu arada Hz. İsa (as)'ın şahsiyeti ve Hıristiyanlıkla ilgili birçok meseleyi içine alan Âl-i İmran sûresinin seksenden fazla ayeti inmiştir. Bu ayetlerde yüce Allah'ın ezeli ve ebedi olduğu, Kur'ân'ın Tevrat ve İncil'i tasdik ettiği; Hz. İsa (as) kanalıyla görülen mucizelerin, onun ilahlığına değil, peygamberliğine delil teşkil ettiği anlatılmaktaydı. Necran heyetine karşı Kur'ân'ın bu kat'i emirlerini alan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), davasında haklı olduğunu daha kesin göstermek için, yüce Allah'ın emri gereğince; Necranlıları lanetleşmeye davet etmişti. Böylece, davalarında haksız olup, önyargılarında ısrarlı olanlar için, tezlerini ispatlama adına toplumsal bir örf olan "lanetleşme" kullanılacak ve "Allah'ın laneti" istenecekti.

Sonuçta Necran heyeti özel görüşme için çekilmiş; bu istişarelerinde aldıkları kararı:

"Ey Ebû-l Kasım! Seninle lanetleşmemeye karar verdik. Seni, kendi dininle baş başa bırakacağız. Biz de kendi dinimizde kalacağız. Biz sana istediğin şeyi verelim ve seninle antlaşma yapalım." diye Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) ilettiler. Burada onların Hz. Peygamberle gerçekleştirdikleri tartışmada da görüldüğü gibi, aslında ikna olmalarına rağmen kabilecilik anlayışı, kişisel çıkar, sosyal statü ve rolleri[385] gereği Müslüman olmaktan kaçındıkları düşünülebilir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), İslâm'ın "genel dînî müsamahasının" bir gereği olarak, Necranlıları uzun bir süre misafir edip ağırladığı, mescidinde ibadetlerini yapmalarına müsaade ettiği gibi bu tekliflerini de hoş karşılamış; cizye ödemeleri karşılığında maddi ve manevi güvenliklerinin İslâm devletine ait olduğunu bildirmiştir.[386]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Medine'ye gelince Yahudileri de İslâm'a davet etmişti. Önceki adı Husayn b. Selam olan, Abdullah b. Selam da bu davete uyarak Müslüman olanlardan biriydi. Abdullah'ın İslâm'a girişinden sonra, Yahudilerin tavrını gösteren ilgi çekici bir hadise olmuştur. Yahudilerin ileri gelenlerinden olan Abdullah b. Selam, İslâm'ı seçince inancını diğer akrabalarına ve Yahudilere de ulaştırmak ve onların da Müslüman olmasına aracı olmak istedi. Peygamber'e gelip:

---

[385] Kişiler arası iletişim çatışmalarının önemli kaynaklarından olan kurallar ve roller için bkz.: Dökmen, a.g.e., s. 113, 119.

[386] Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. 1, s. 668-671; Mehmet Aydın, "Kur'ân-ı Kerim'in Işığında İslâm-Hıristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi", DİD., ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, s. 431.

"Ey Allah'ın Elçisi! Yahudilere Müslüman olduğumu açıklamadan önce durumumu onlardan bir öğren." dedi. Peygamber, Abdullah'ı evinin bir tarafına gizleyerek, bir grup Yahudi'yi davet etti. Sohbet devam ederken bir ara onlara:

"Husayn b. Selam'ı nasıl tanırsınız?" diye sordu. Yahudiler:

"O, bizim efendimizdir, efendimizin oğludur. İçimizde âlim ve bilgindir." dediler ve onu övmeye devam ettiler. Onlar sözlerini bitirince, Abdullah b. Selam gizlendiği yerden çıkıp:

"Ey Yahudi topluluğu! Yüce Allah'tan korkun ve Muhammed'in getirdiği dîni kabul edin. Vallahi siz O'nun, yüce Allah'ın Peygamberi olduğunu biliyorsunuz. Onu elinizdeki Tevrat'ta isim ve sıfatlarıyla okuyorsunuz. Ben şehadet ederim ki, yüce Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve Muhammed de Allah'ın elçisidir." dedi. Bunun üzerine Yahudiler:

"Sen içimizde adi bir kimsesin, yalancının birisin." diyerek hakaret etmeye başlalar. Abdullah b. Selam da:

"Ey Allah'ın Elçisi! Ben Yahudilerin iftiracı ve sapık bir millet olduğunu sana haber vermedim mi?" dedi.[387]

Münafıklar, itikâdî açıdan kâfirlerden daha fena sayılmalarına, faaliyetlerinin de yıkıcı bulunmasına rağmen, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) onlara karşı hep müsamahakâr davranmış, yanlış tavırlarına karşı af ve sabırla karşılık vermiştir. Resulüllah'ın muhatap olarak kabul edip iletişimde bulunduğu, konuşup tartıştığı insanlardan hiçbirine: "Sen münafıksın, sana yönelik tutumumuz da şudur." diye tavır aldığı bilinmemektedir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi vesellem), münafıklık yapan kimselerin durumunu açığa vurmamış, ayırımcılık yapmamış, herkese eşit davranmıştır. Dolayısıyla onlar, Müslümanların sahip oldukları haklara sahip olmuşlar, aynı imkânlardan diğerleri gibi faydalanmışlardır. Muhtemelen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), haklarında hiçbir zorlayıcı tedbire başvurmayarak onları, mü'minlerden kopup, ayrı bir grup teşkil etmekten veya müşrik, Yahudi gibi hasım gruplarla işbirliği yapıp yıkıcı faaliyetlere girişmekten alıkoyma gayreti içindeydi.[388]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) tartışmaları güzel bir üslûpla, muhatabın içinde bulunduğu şartları olduğu gibi kabul ederek, inançlara

---

[387] Yıldız vd., *Büyük İslâm Tarihi*, c. 1, s. 291-292.

[388] Canan, Peygamberimizin Tebliğ Metotları, s. 186-187.

saygı, yakınlaşma, uzlaşma ve "tevhid" gibi ortak bir değerde buluşma isteği doğrultusunda olmuştur.

Buraya kadar verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) taraf olduğu tartışmalarda, herkes düşünce ve kanaatini hür ve açık bir şekilde ortaya koymuş ve savunmuştur. Baskı ve taassubun olmadığı bu tartışmalardan beklenen hedef, gerçeği ortaya çıkarıp aydınlanmayı sağlamaktır. Bu tartışmalarda dikkat çekici bir husus da, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), karşısındaki kişilerin o an düşünemedikleri veya çekindiklerinden dolayı söyleyemedikleri şeyi, gayet samimi bir şekilde açması, değerlendirme imkânı tanımasıdır. Böylelikle tartışmanın devamı sağlanacak, düşünce ve fikirler daha yakından net bir şekilde öğrenilerek, tartışmadan beklenen hedef gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Muhtelif tartışmalarda da görüldüğü gibi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Peygamberlik makamını hiçbir zaman karşısındakini ezme, küçük düşürme, savunduğu tezini baskıyla kabul ettirme amacıyla kullanmamıştır. Hiçbir zaman kaba ve çirkin söz söylememiş; diğer konuşmalarında olduğu gibi, tartışmalarında da kimsenin tutumunu eğlenme ve alay konusu yapmamıştır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), tartıştığı insanların bilgi ve inançlarını daima dikkate almış; hoşlanmayacağı bir tutumla karşılaşsa bile sabırla, nazik bir şekilde problemleri çözmeyi bilmiştir.

4.2- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Yazılı İletişimi

"Ey Muhammed, sen bundan önce bir Kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı (o zaman Allah'ın sözlerini boşa çıkarmaya çalışan) iptalciler, kuşkulanırlardı, (ama şimdi ne diye şüpheleniyorlar)?"[389] ayeti, Kur'ân'ın okur-yazarlığı olmayan Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) vahy edildiğine işaret etmektedir. Buna karşılık, ilk vahy edilen ayetlerde[390] kalemin rolü ve bu sebeple yazıya dikkat çekilmekte; insanın en önemli özelliği olan bilgi öğrenme ve öğretme yönü vurgulanmaktadır. Daha sonra gelen ayetlerde ise, satır satır yazılmış Kitap ve yazı malzemesi olarak ince deriden bahsedilmektedir.[391] Bir başka ayette de "Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun."[392] buyrulmaktadır.

---

[389] Ankebût (29): 48.
[390] Alâk (96): 1-5.
[391] Tûr (52): 2-3.
[392] Kalem (68): 1.

İnsanlığı cahiliyetten irfana, ümmilikten ilme çıkarmayı gâye edinen Kur'ân'a, "yazılı metin"[393] mânâsına gelen "kitap"[394] adını veren; insana kalemle öğreten Rabbimiz,[395] ilâhi mesajının kalemle yazılmasını, zımnen emretmektedir.[396] Ayrıca bu âyette, kalem ile öğrenmenin yüce Allah'ın büyük bir ikramı olduğuna dikkat çekilerek, okuyup yazma teşvik edilmektedir.[397]

Bu emir ve yönlendirmeye Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) cevabı, yazıya aktarmak suretiyle Kur'ânı muhafaza ve tedvin etmek olmuştur.[398] Allah (cc) tarafından vahyedilip okutulanı, unutmayacağına dair kendisine güvence verilen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem),[399] ezberleme ve kavrama amacıyla yazıya ihtiyacı olmadığı halde, indirilen ayetleri ümmetin öğrenmesi için vahiy katiplerine okumakta ve yazdırmaktaydı.

Katiplerinden Zeyd b. Sâbit, onun metodunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Allah'ın elçisi inen ayeti bana yazdırmakta ve bitirince de yazdığım ayeti yine bana okutturmaktaydı. Şayet bir yanlış veya noksan bulursa bunu düzelttirmekteydi. İşte bundan sonradır ki, ben kalkıp bu âyeti insanlara duyurmaktaydım."[400]

Kur'ân, yazıyı zaruri kılan ve kullanma sahasını genişleten âmilleri de beraberinde getirmiştir.[401] Allah (cc): "Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda adâletli bir yazıcı onu yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın; borçlu olan da yazdırsın..."[402] diye emretmiştir. Açık hükümler içeren bu ayette, yazma işinin, yüce Allah'ın kendisine öğrettiği

---

393 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İst., 1995, s. 749.
394 Bakara (2): 2.
395 Alâk (96): 4.
396 Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İst., 1983, s. 57.;
397 Yazır, a.g.e., c. 9, s. 325.
398 Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu,* Çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İst., 1990, s. 26.
399 A'lâ (87): 6.
400 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 754.
401 Nihad M. Çetin, "Arap", DİA., TDV. Yay., İst., 1991, c. 3, s. 283.
402 Bakara (2): 282.

gibi olması istenirken, kastedilen "ilim" ifadesi, yazı sanatı olarak[403] da anlaşılmıştır. Âyetin asıl mesajı ise, hayatın akışı içersinde gerçekleşen birtakım işlemlerin "yazılı bir belge" ile kaydedilmesidir. Bu anlamıyla ayet, yazının belge değeri taşımasını istemektedir. Çünkü, ihtilaf halinde bu, hem problemlerin çözümüne yönelik kalıcı bir belge hem de şüphelerden uzak olarak şahitler için güvenilir bir vesika hükmündedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Medine'de giriştiği eğitim faaliyetlerine yazı öğretimini de katmıştır. Bedir Savaşında esir alınan yetmiş kişiyi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), fidye karşılığı serbest bırakmıştır. Ancak, bunlardan fidye vermeye güç yetiremeyenler, Medinelilerin çocuklarından on çocuğa yazı öğretmeleri karşılığında serbest kalmışlardır.[404] Özellikle mescitlerde, çocuklara Kur'ân öğretilmesi dini bir sembol olarak algılanmış; Kur'ân'daki âyetlere ve bazı hadislere dayanan İslâm inancının kökleşmesi bu eğitim, okuma ve yazma faaliyetleri sayesinde olmuştur.[405]

Hadislerin yazılmasına gelince; Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yazmak isteyen herkese önceleri izin vermemiş, ama yazılmasını da kesin olarak yasaklamamıştır. Daha sonraki yıllarda ise; âyetlerin çoğunun inmiş olması, bunların yazımında gerekli titizliğin gösterilmesi, Kur'ân hafızlarının çoğalması, Müslümanların ekseriyeti tarafından Kur'ân üslûbunun kavranması ve artık kendi sözlerinin Kur'ân'la karışması ihtimalinin veya hadisle meşgul olup Kur'ân'ı ihmal etme endişesinin kalmaması üzerine hadisleri yazmak isteyenlere izin vermiştir.[406]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yazı işlerinde en çok istihdam ettiği kişi Zeyd b. Sabit olmakla birlikte, yazıcılarının sayısı kırkın üzerindedir.[407] Abdullah b. Amr da, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözlerini yazanlardandı. Şöyle demektedir:

"Allah'ın Elçisinden her ne işitirsem yazardım. İnsanlar bana engel

---

[403] Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, DİB. Yay., Ank., 1985, c.1, s. 566.

[404] Köksal, a.g.e., c. 1, s. 189-190.

[405] İbn Haldun, a.g.e., c. 1, s. 1295.

[406] M. Yaşar Kandemir, "Hadis", DİA., TDV. Yay., İst., 1997, c. 15, s. 30.

[407] Muhammed Abdülhay Kettânî, *Terâtîbu'l-İdârîyye*, Çev.: Ahmet Özel, İz Yay., İst., 1990, c. 1, s. 200-201.

olmak istediler; 'Sen her şeyi yazıyorsun, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de bir beşerdir, sevinçli veya öfkeli halde de söz söyler.' dediler. Bir müddet yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resulüllah'a bildirdim. Bunun üzerine, parmağını ağzına götürerek:

'Yaz! Allah'a yemin ederim ki, buradan (yüce Allah'ın vahyettiği konularda) hak sözden başkası çıkmaz.'[408] buyurdu."

Bu konuda Ebû Hüreyre'nin tutumu da ilginçtir: Bir gün talebelerinden biri, kendisine bir hadis hatırlatmış, Ebû Hüreyre de: "Ben bu hadîsi hatırlamıyorum." diye cevap vermişti. Talebesinin: "Nasıl olur, bunu bana sen rivayet ettin!.." demesi üzerine, Ebû Hüreyre (ra): "Şayet ben bu hadîsi sana rivayet ettiysem, bunun benim yazılarımın arasında bulunması gerekirdi." demiş ve talebenin elinden tuttuğu gibi onu kendi evine götürmüş ve ona, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le ilgili çok sayıda kitap göstermiştir. Aramayı müteakip en sonunda söz konusu hadîsi bulmuş ve şunu ilave etmiştir: "Sana, şayet onu ben rivayet ettiysem, benim yanımda yazılı olması gerekirdi demedim mi?"[409]

Burada verdiğimiz örnekler, bir kısım hadislerin Peygamber Efendimizin'in (sallallâhu aleyhi vesellem) arkadaşları tarafından yazı ile tespit edildiğini açıkça göstermektedir. Hatta, "Yazmak, ilmi bağlamaktır" ifadesi sahabeler arasında konuşula gelen bir söz olmuştur.[410]

Yazı, bu dönemde iletişim aracı olarak, sadece Kur'ân'ın yazımında değil, ihtiyaç duyulan her alanda kullanılmaktaydı. Örneğin, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) devlet başkanlarına mektup göndermekteydi ve bu mektupları, arkadaşlarından Zeyd b. Sabit (ra) yazmaktaydı. Ali b. Ebî Tâlib (ra) antlaşmaları, Abdullah b. Erkam (ra) da insanlar arasındaki sözleşme ve borçları yazmaktaydılar. Muğire b. Şu'be (ra) ortaya çıkan ihtiyaçları, Muaykıb b. Ebî Fatıma (ra) ganimetleri, Huzeyfe b. Yeman (ra) da Hicaz hurmalarını tahmin edip yazmaktaydılar. Yine bu dönemde nüfus sayımı yapıldığı, 1500 kadar kişinin isminin tesbit edildiği, gazaya

---

[408] Ebû Davud, 19/İlim, 3 (IV, 60-61); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 162, 192). Konu hakkında bir değerlendirme için bkz.: Ahmet Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİB. Yay., Ank., 1978, c.1 s. 43.

[409] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 772.

[410] Subhi Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*, Çev.: M.Yaşar Kandemir, DİB.Yay., Ank.,1981, s. 24.

katılacak olanların isimlerinin kaydedildiği ve devlet gelirlerinin de yazıldığı anlaşılmaktadır.[411]

Kullanılan yazı materyaline gelince; Kur'ân, Hadis ve bunlar dışındaki vesikaların yazımında insanların ellerine geçirebildikleri birtakım kağıt, bez parçacıkları, deri, tuğla, yassı taş, yassı kemik ve benzeri yazıma uygun şeylerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.[412]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) tarafından gerçekleştirilen ve araç olarak yazının kullanıldığı iletişim, sözlü iletişimle üretilen malzemenin hem tespitini, hem de belge ve arşiv olarak nesiller arası ruhsal ve kültürel bir bağ oluşturmasını sağlamış; hatta, bu önem ve değerini günümüze kadar taşımıştır. Bugün dünyanın her yerinde kendilerine rahatça ulaşabildiğimiz Kur'ân ve Hadis Külliyatları, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yazılı iletişimle ulaştığı seviyeyi göstermektedir.

Şimdi de araştırmamızda kutsal metinler dışında, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) dönemine ait mektup ve çeşitli vesikaları değerlendireceğiz.

4.2.1- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Mektupları

Kur'ân-ı Kerim, "Dinde zorlama yoktur."[413]; "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."[414] ilkesiyle, İslâm'daki din, inanç, fikir ve ibadet hürriyetinin temel prensiplerini ortaya koymuştur.[415] Buna göre, İslâm'a çağrının "hikmetle ve güzel öğütle"[416] gerçekleştirilmesi emrine Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ve arkadaşları uymuştur. Müslümanlar, askeri güç kullanmak zorunda kalsalar ve hatta düşmanlarını mağlûp etseler bile, hiçbir zaman insanları gönülsüzce İslâm'a girmeye zorlamamışlar; hem Mekke hem de Medine döneminde insanları en güzel öğütle, ikna edici kanıtlarla ve Kur'ân'dan ayetler okuyarak İslâm'a davet etmişlerdir.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi vesellem), muhataplarıyla hoşgörü

---

411 Mustafa A'zamî, "Asr-ı Saâdet'te Yazı ve Vahiy Katipleri", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm, c. 1, Beyan Yay., İst., 1994, s. 370-371.

412 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 757; Köksal, a.g.e., c.1, s. 183.

413 Bakara (2): 256.

414 Kafirun (109): 6.

415 Servet Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB. Yay., Ank., 1992, s. 105-110.

416 Nahl (16): 125.

ilkesi doğrultusunda iletişim kurmaya çalışırken, özellikle Mekke döneminde kendine ve arkadaşlarına düşmanlık yapan, işkence edip şiddet uygulayanlara, aynı yolla karşı çıkmamış, onlardan intikam alma yoluna gitmemiştir. Sabır ve hicret, bu dönemin en belirgin özelliğidir. Medine döneminde ise düşman tarafın saldırıları savaş haline dönüşmüş, "Kendileriyle savaşılan (mü'min)lere, (savaşma) izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir..."[417] ayeti inince Müslümanlar savaşa savaşla karşılık vermişlerdir. Ancak, bu savaşma, barış ortamının bozulması halinde, düşman saldırısına, yani zarurete binaen ve zaruret miktarınca söz konusu olmuştur.[418] Sonuçta, Medine'de de şiddete maruz kalan Müslümanlar, önce Bedir'de olmak üzere Uhut'ta ve Hendek'te özellikle Mekkeli müşriklerle savaşmak zorunda kalmışlardır. Hicri altıncı yılda ise, Mekkelilerle tarihî Hudeybiye antlaşması yapılmıştır.

Hudeybiye antlaşması, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) İslâm'a çağrı misyonuyla görevlendirildiği ilk yıllardan beri özlediği, iletişim için oldukça elverişli bir ortam oluşturdu. Ancak bu safhaya, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi kolayca gelinmedi. Daha antlaşmanın kaleme alınması safhasında bile sıkıntılar yaşandı. Yukarıda da temas edildiği gibi, başta Hz. Ömer (ra) olmak üzere Müslümanların, hem kendilerini hem de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve İslâmiyet'i küçük düşürücü buldukları bu antlaşma, onlarda rahatsızlığa ve huzursuzluğa sebep olmuş; hatta onları bir dereceye kadar antlaşmanın hikmetini araştırmaya yöneltmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ise, insanların gönüllerini kazanma yolunun silah zoruyla ve askeri tedbirlerle değil; aksine İslâm'ın hedeflediği barış ortamında ve gönüllerin fethiyle elde edilebileceğini bildiği için, hoş olmasa da, sabır ve metanetle Mekkelilerin şartlarını kabul etmişti. Kur'ân'da da "apaçık bir fetih"[419] olarak takdim edilen bu antlaşma, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) tarafından, kılıç yerine kalemle, sözle varılan önemli bir fetih olarak arkadaşlarına müjdelenmiştir.[420]

Hudeybiye antlaşması ile Mekkelilerin Müslümanlara karşı fiili düşmanlığı sona erdi. Hem Müslümanlar hem de müşrikler savaş tehdidinden

---

417 Hac (22): 39.
418 Ahmed Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, Marifet Yay., İst., 1984, s. 41.
419 Fetih (48): 1.
420 Eraslan, a.g.m., s. 457.

uzak bir ortamda, birbirlerini daha iyi tanıma ve aralarındaki ilişkileri geliştirme imkânı buldular. O zamana kadar, diğer Araplar nezdindeki itibarından faydalanarak, Medine devleti aleyhine gerçekleştirilen her hareketin başlatıcısı olan Kureyş ile barış yapılınca, esasen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ile doğrudan bir anlaşmazlığı bulunmayan diğer Arap kabileleri de Müslümanlarla rahatça görüşüp İslâmiyet hakkında bilgi edindiler ve onların giderek artan güç ve nüfuzları karşısında İslâm'a girdiler.[421] Halid b. Velid (ra) ve Amr b. Âs (ra) gibi önemli şahsiyetler, Mekke'den Medine'ye gelerek Müslüman oldular. Bu barış atmosferiyle Müslümanlar ve hatta diğer topluluklar rahatça Ka'be'yi ziyaret etme fırsatı buldular.

Bütün insanlığa hitap eden İslâm dini, Hudeybiye antlaşmasının getirdiği barış havasıyla birlikte, daha Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sağlığında dışa açılma imkânı buldu. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu safhaya kadarki dönemde yetiştirdiği ekiplerini çeşitli yerlere gönderdi. Hicrî yedinci yılın başı (628 Mayıs)'da da, çevredeki devlet başkanlarına mektuplar yazarak, onlarla muhatap oldu ve hepsini İslâm'a davet etti. Kaynaklarda geçen bu mektupların bir kısmı orijinal olarak günümüze kadar ulaşmış, bunların sadece altı adedini Muhammed Hamidullah tesbit etmiştir.[422]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), siyasî veya dinî misyonlar için kendileriyle devlet başkanlarına mektuplar gönderdiği elçileri en liyakatli ve yetenekli kişiler arasından seçmiş, elçilerinde özellik olarak; ahlak ve yüz güzelliği, ikna gücü, idrak kabiliyeti, hitâbet yeteneği, dürüstlük, bilgi, İslâmî konulara vakıf olma ve dinî hükümleri titizlikle yerine getirme gibi vasıflar aramıştır.[423] Ayrıca bu kimseler elçi sıfatıyla gidilecek ülkeyi, evvelce ziyaret eden ve bu ülkelerin dilini bilen kişilerdi.[424]

Mektuplar Arapça kalem alınmakta ve parşömene yazılmaktaydı. Diplomatik yazı üslûbu basit ve sadeydi, fazla değişiklik arz etmemekteydi. "Bismillâhirrahmânirrahîm" ile başlayan mektuplar, Herakliyus'a hitaben

---

421 Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", DİA., TDV. Yay., İst., 1998, c. 18, s. 299.

422 Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 61; Söz konusu mektuplar ve çevirileri için Ek-1 ve 2'ye bakınız.

423 Mehmet İpşirli, "Elçi", DİA., TDV. Yay., İst., 1995, c. 11, s. 3-4.

424 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 840.

yazılan mektup örneğinde de görüldüğü gibi,[425] önce gönderici olarak Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) adı "Allah Resulü Muhammed'den" şeklinde; sonra da gönderilen kişinin adı; "Bizanslıların büyük reisi Herakliyus'a" gibi sade ünvanıyla yazılmaktaydı. Selam, Allah'a Hamd, sena ve emmâ ba'du, ardından da mesaj metni, sonuna da "Allah'ın Selamı sana olsun" ibaresi vardı. En altta ise üç satır halinde ve içinde "Allah, Resul, Muhammed" yazılı iki buçuk santim çapındaki mühür yer almıştır. Ayrıca elçiler, mektupla birlikte gittikleri kimselere takdim edilmek üzere hediyeler de götürmekteydiler.[426]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sade ve güzel bir üslûpla kaleme aldığı mektuplarla devlet başkanlarını İslâm'a davet etmekte, tehdit etmemekte, gerçekleri duyurmaktaydı. Yine mektuplarında, devlet başkanlarının itibarını korumakta, onlara unvanlarıyla hitap etmekteydi. Ayrıca her başkana durumuna göre hitap ederek; eğer kitap ehliyse dinler arası ilişkiye değinmekte; değilse, insanlığın yüce Allah'a dönmesini ve yüce Allah'tan başkasına kulluk etmemesi gerektiğini belirtmekteydi.[427]

Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem) mektup alan devlet başkanlarından kimisi, davete olumlu yaklaşıp Müslüman olmuş, kimisi de Müslüman olmamakla beraber, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e karşı saygılı davranmış ve hediyeler göndermiştir. Bu gelişmeler, mektupların iletişim işlevini yerine getirdiğini göstermektedir. Nitekim, mektupla iletilen mesaj bazı devlet başkanı ve ilgili kişilerle tartışılmış, cevabın nasıl olacağı ve nasıl bir tavır takınılacağı hususu uzun uzun müzakere edilmiştir. Bu süreçte elçilerden açıklayıcı bilgiler alınmış, hatta bazı elçiler karşılaşılan yeni durumu netleştirene kadar alıkonulmuştur.[428]

Bizans İmparatoru Herakliyus da mektubu alınca, gelen mesaja ilgi duymuş ve bölgesinde Araplardan kim bulunabilirse getirilmesini istemiştir. Muhtemelen, ön araştırma sonucunda elçiden aldığı bilgilere ilaveten daha kapsamlı olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) hakkında bilgi edinmek istemişti. Bu arzusu üzerine, bir ticaret kervanıyla bölgede bulunan Arapları huzuruna davet etmişti. "İçinizden Peygamber'e en yakın

[425] Herakliyus'a yazılan mektup için Ek-1'e bakınız.
[426] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 1081-1087; A'zamî, a.g.m., s. 375-377.
[427] Yıldız vd., *Büyük İslâm Tarihi*, c. 1, s. 502-503.
[428] İbn Kayyım, a.g.e., c. 4, s. 236-238.

olan hanginiz?" diye sormuş, Arap tüccarlardan biri olarak orada bulunan Ebû Süfyan "Benim" cevabını vermiş, bunun üzerine Kral, o sıralar henüz Müslüman olmayan Ebû Süfyan ile tercüman vasıtasıyla konuşmuştu. Aralarında şöyle bir diyalog geçmişti; Kral sordu, Ebû Süfyan cevapladı:

"Peygamberin mensup olduğu ailenin durumu nasıldır?"

"Muhammed, asil bir aileye mensuptur."

"O'ndan evvel, ailesi içinde peygamberlik iddiasında bulunan oldu mu?"

"Hayır!"

"Ailesinden bir hükümdar çıkmış mıdır?"

"Hayır!"

"Yeni dine girenler hangi sınıfa mensuptur?"

"Çoğunlukla zayıf ve yoksul kimselerdir."

"Peygamber'in arkadaşları çoğalıyor mu, yoksa eksiliyor mu?"

"Çoğalıyor."

"Bu adamın bundan önce hiç yalan söylediğini duydunuz mu?"

"Asla."

"Hiç sözünde durmadığı oldu mu?"

"Hayır. Fakat son zamanlarda kendisiyle bir antlaşma yaptık, ona uyup uymayacağını göreceğiz."

"Kendisiyle hiç savaştınız mı?"

"Savaştık."

"Sonuç nasıldı?"

"Bazen biz galip geliyorduk, bazen o."

"Bu peygamber, size ne tavsiye ediyor?"

"Yalnız Allah'a kulluk etmek, O'na asla ortak koşmamak, namaz kılmak, nâmuslu ve iffetli olmak, doğruyu söylemek, akrabalık bağlarına saygılı olmak..."

Kral, aldığı bu bilgi üzerine şu değerlendirmeyi yaptı:

"Size Peygamber'in ailesini sordum, asil bir aileye mensup olduğunu söylediniz. Peygamberler daima asil ailelerden gelir. Ailesinden hiçbir kimsenin evvelce peygamberlik iddiasında bulunmadığını söylediniz. O halde onun, ailesi adına hareket etmesi düşünülemez. Onun yalan söylemediğine tanıklık ediyorsunuz; insanlara yalan söylemeyen, Allah

hakkında da söylemez. Zayıf ve yoksul insanların kendisine tâbi olduğunu belirtiyorsunuz. Peygamberlere ilk inananlar, genelde bunlar olur. Yeni dine girenler, günden güne çoğalıyor, diyorsunuz; hak din böyledir, imanın tadı bir defa kalbe girdi mi, oradan çıkmaz. Kimseyi aldatmadığını söylüyorsunuz. Gerçekten de peygamberler öyledir. Peygamber'in sizi Allah'a kulluk etmeye çağırdığını söylemektesiniz. Bu da doğrudur. Eğer gerçek sizin söylediğiniz gibi ise, hemen belirteyim ki o, benim bu ülkeme girecektir. Ben bu Peygamber'in ortaya çıkacağını biliyordum, fakat onun Arabistan'dan çıkacağını zannetmiyordum. Eğer onun yanında bulunsaydım, ayaklarına su dökerdim."[429]

Ebû Süfyanın ifadesine göre, Kral sözünü tamamladıktan sonra Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mektubunu okudu. Ancak onun bu saygılı tavrı papazları kızdırdı. Muhtemelen gönlünde olanı söyleme imkânı bulamadı.[430] Şayet etrafındaki din adamları da bu dini kabul etseydi, bir başka ifade ile Herakliyus, iman ettiği takdirde hoş karşılanacağını ve yine tahtında kalabileceğini bilseydi, iman etmesi söz konusu olabilirdi. Fakat o, dinini değiştirdiği takdirde, halkın kendinden yüz çevireceğini ve büyük ihtimalle yapılacak bir ihtilal sonucu tahtını kaybedeceğini hesaba katarak, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) hediyeler göndermiş; fakat iman ediyorum diyememiştir.[431]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), İslâm'a çağrı amacıyla yazdığı mektuplardan başka, esir mübadelesi, başka bir ülkedeki düşmanın tertip ve desiselerine engel olma arzusu, yahut yabancılar yanında kalan Müslümanların içinde bulunduğu şartların düzeltilmesi, nikah isteği, sığınmacı Müslümanların geri gönderilmesi isteği, her çeşit haber alma işleri, anlaşma ve sözleşmeleri konu alan diplomatik yazışmalar yapmıştır.[432]

Bu konular dışında değerlendirebileceğimiz bir yazışma da Tenîm kabilesine mensup bir kişi ile yapılmıştır. Bu zat, Eksem b. Sayfî (ra) idi. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) huzuruna bizzat gitmek ve görüşmek istiyordu; fakat yakınları yaşlı olduğunu öne sürerek kendisine engel

429 Naim-Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, c.1, s. 21-24; Şiblî, a.g.e., c. 1, s. 317-318.
430 Berki-Keskioğlu, *Hazreti Muhammed*, s. 327.
431 Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberimize Neden İnanmadılar*?, Nil Yay., İzmir, 1991, s. 251.
432 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 2, s. 1088.

oldular. Bunun üzerine o, oğlu kanalıyla Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e bir mektup yazdı.[433]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de Eksem b. Sayfî'nin ilgi duyduğu konuları cevabî bir mektupla bildirmiştir.[434]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), İslâm'a davet ve toplumlar arası ilişkileri kapsayan diplomatik amaçlar dışında da, mektuplar yazmıştır. Örneğin o, Muâz b. Cebel (ra)'e bir taziye mektubu göndermiş, baş sağlığı dileğinde bulunmuştur.[435]

Üslûp olarak, diplomatik mektupların baş tarafındaki özellikler, bu mektuplarda da aynen görülmektedir.

Arkadaşlarıyla oldukça canlı ve samimi bir iletişim içinde olan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), vali olarak başka bir yerde bulunan Muâz b. Cebel'e, iletişimi kolaylaştırdığı için mektup göndermiş ve üzüntülerini paylaşmıştır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) alıntıladığımız bu son iki mektubu, sözlü iletişimin önemli bir yer tuttuğu, yazılı iletişimin ise yok denecek kadar az olduğu bir toplumda, iletişim açısından çok anlamlı olmalıdır. Zira o, özellikle günümüzde her zaman ve her alanda kullanılan, hatta elektronik ortamda da önemli bir yeri olan yazılı iletişimi, yaşadığı çağda gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleriyle bütünleştirmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), peygamberlik misyonuyla ilgili görevlerinin ifasını, çağın ve hayatın akışına bırakmamış; en son, evrensel ve ilâhi bir dinin temsilcisi olarak hareket etmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yazılı iletişiminde belge ve vesikalara da yer vermiş; yeni oluşan İslâm kültürünün nesilden nesile, günümüze kadar iletilmesini hedeflemiştir. Şimdi önemli dokümanların tarihi arka plânı ve neticeleri üzerinde durabiliriz.

4.2.2-Hz. Muhammed'in Vesikaları

Hicretten önce Medine, müşrik Arap ve Yahudi toplulukların dağınık, birbirlerinden bağımsız ve ortak bir organize ve otoriteden mahrum vaziyette yaşadıkları, sadece Yemen-Suriye ticaret yolu üzerinde olması

---

433 Mektub için Ekler bölümüne bkz.
434 Mektub için Ekler bölümüne bkz.
435 Mektub için Ekler bölümüne bkz.

bakımından önemi olan bir yerdi. Ancak Medineli yeni Müslümanlar, bütün dünyaya karşı savaş ilanına sebep bile olsa, Akabe görüşmelerinden beri, Mekkeli Müslümanları kabul ederek onlara sığınma hakkı tanımışlar; hatta onları savunmaya ve korumaya söz vermişlerdi. Böylece Mekke'den zorla göç ettirilen Müslümanlardan sonra şehir, hem siyasi hem de askeri yönden önem kazanmış, dikkatleri üzerine çekmişti.[436] Bu durum başta Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) olmak üzere, muhacirlerin yeni bir sıkıntılı döneme girdiklerinin açık bir işaretiydi ve çözüme muhtaçtı.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hicretle başlayan Medine döneminde, tevhid inancına dayalı sağlam bir inanç, kardeşlik, eşitlik, adâlet, ahlâki olgunlaşma, toplumsal dayanışma, karşılıklı haklara saygı ve hukukun üstünlüğü, entelektüel cesaret ve siyasi katılım gibi erdemlerle donanmış yepyeni bir toplum hedeflemişti. Bu toplumda efendi ve kölenin, zengin ve yoksulun, kadın ve erkeğin, beyaz ve siyahın, yerli ve yabancının, bilgin ile ortalama insanın, şehirli ile taşralının bir arada, karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı bir ruh içinde yaşamasını ve ortak bir toplumun organizasyonunda rol almasını arzulamaktaydı.[437]

Medine'de yaşayan on bin kişiden, yaklaşık bin beş yüzü Müslüman, geri kalan nüfus henüz İslâm'a girmemiş putperest Araplarla Yahudilerden oluşmaktaydı. Bu sayı içinde çok da münafık bulunmaktaydı. Ayrıca, başta Mekke müşrikleri olmak üzere, Müslümanların aleyhine kışkırtılan kırsal alan putperestleri de vardı. Bilhassa Mekkeliler, hem kırsal alan insanıyla, hem Medine'deki münafık ve Yahudi toplumuyla, hem de, zaman içinde Hayber bölgesi Yahudileriyle, Müslümanlar aleyhine geniş bir düşman ittifakı oluşturma çabasına girecekleri çoktan anlaşılmıştı. Bu durumda, Medine'de vatan ve sosyal alan oluşturmaya çalışan Müslümanlar, içten ve dıştan çeşitli engellemelerle ve problemlerle karşı karşıya idiler.[438]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), nasıl bir zorlukla karşı karşıya olduğunu biliyordu. Bunun için önce, Evs ve Hazrec kabilelerinden oluşan Medineli Müslümanlarla Mekke'den göç eden Kureyşli Müslümanlar arasında, kendi Peygamberliği ve liderliği altında çok sıkı bir kardeşlik bağı

---

436 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 203-204; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İrfan Yay., İst., 1978, c.1, s. 72.

437 Ali Bulaç, "Asr-ı Saâdet'in Siyasi Olayları" Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm, c. 2, s. 46-47.

438 Hüseyin Algül, "Asr-ı Saâdet'te İdari Hayat", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm, c. 2, s. 151.

oluşturdu. Bu sağlanınca Müslüman olmayan grupları da bir şehir devleti halinde bir arada yaşamaya ikna ederek, onları da kapsayan ve her kesime birtakım haklar ve sorumluluklar getiren yazılı bir vatandaşlık antlaşması yaptı. Medine şehir devletini oluşturan toplulukları, bunların birbirleriyle ve yabancılarla olan ilişkilerini, bu toplulukların idari ve adli yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan bu metin, şekil açısından bugünkü anayasalardan farklı da olsa, maddi açıdan bir anayasa niteliğindedir. Ayrıca, bugüne kadar, tespit edilebildiği kadarıyla tarihteki ilk yazılı anayasa özelliğini taşımaktadır.[439]

Öte yandan, Medine toplumunda önemli bir yer tutmaya başlayan Müslümanlar, hem kendi aralarında tam bir dayanışma içinde olmak, hem de Kureyş'ten gelebilecek muhtemel saldırılara karşı Medine'nin Müslüman olmayan sakinlerinin desteklerini de sağlamak ihtiyacı hissetmekteydiler. Bu şartları değerlendiren Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), tarafları bir araya getirmiş, onlarla anlaşmış, böylece bir taraftan Medine'nin iç huzurunu sağlayacak, diğer taraftan da dış düşmana karşı birlikte olmayı temin edebilecek siyasi bir yapılanmaya gitmiştir. Bunun içindir ki, anayasa maddelerinin önemli bir kısmı iç düzeni ve dış düşmana karşı topluca dayanışmayı sağlamaya yöneliktir.[440]

Vesika hakkında verilen bu tarihi arka plan ve takdimdeki bilgilerden sonra, etraflıca bir tahlile tâbi tutulmasını hukukçulara bırakmayı düşünüyoruz. Ancak, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem), yazılı belge ve vesika türünden materyalleri, iletişim aracı olarak kullandığını hatırlatalım. O'nun (sallallâhu aleyhi vesellem) yaşadığı dönemde hedeflenen etkiyi sağlayan bu vesika, yazılı doküman olarak o günkü Müslümanların arşivinden günümüze kadar ulaşmış ve aynı zamanda Peygamber Efendimizin sunduğu ilâhi mesaja uygun olarak bildirişim ve etkileşim görevini, asırlarca yerine getirmiştir.[441]

Söz konusu vesika, metin içersinde "kitap" ve "sahife" olarak değerlendirilmekte; "yazılı olup da tutum ve davranışlarda uyulması gerekli kurallar"[442] anlamını hatırlatmaktadır.

---

439 M. Akif Aydın, "Anayasa", DİA., TDV. Yay., İst., 1991, c. 3, s. 153.

440 Aydın, a.g.m., c. 3, s. 153.

441 Vesikanın bir çevirisi için EK-2'ye bakın.

442 Salih Tuğ, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İrfan Yay., İst., 1969, s. 45.

Bu vesika, hukuki bir metin olmasına rağmen kullanılan dil ve üslûbun gayet açık, net ve anlaşılır olması yönüyle de dikkat çekicidir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) tarafından yazdırılan önemli bir vesika da Hudeybiye Antlaşmasıdır. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Hendek Savaşından sonra Mekkelilerle aradaki düşmanlığı kaldırmak, geçmişte olan şeyleri unutarak onlarla dostane ilişkiler kurmak, Kâbe'nin Müslümanlar tarafından da kutsal olarak algılandığı mesajını vermek için, Mekke'ye yönelmişti. Ancak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), Mekke'ye yaklaştığında engellenmiştir. Misillemede bulunmayı düşünmeyen Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), umre yapılmazsa da en azından bir barış antlaşması yapılmasını arzu etmiştir. Diplomatik yönden bunu temine çalışan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Kureyş adına gelen elçilerden bazılarıyla görüşmüş, onlara amacının barış olduğunu bildirmiş ve bu barışı gerçekleştirmiştir.[443]

Medine döneminin altıncı yılındaki bu antlaşma, Medine'deki Müslümanlar adına Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve Mekkeli müşrikler adına Süheyl b. Amr tarafından imzalandı. Ancak vesikanın kaleme alınması bir hayli tartışmalı oldu. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) antlaşma metninin başına "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazılmasını istemişti. Buna, karşı tarafın delegesi itiraz etti ve "Biz o cümleyi bilmeyiz." diyerek, "Bismikellâhümme" yazılmasını istedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) kendi adına yazım işini yürüten Hz. Ali'den istenildiği gibi yazmasını istedi. Daha sonra, müşrikler, "Bu antlaşma Allah'ın Resulü Muhammed ile Süheyl b. Amr arasında barış antlaşmasıdır." cümlesindeki "Allah'ın Resulü" anlamındaki "Resulüllah" sıfatına, "Eğer biz senin Peygamber olduğunu kabul etseydik seninle savaşmaz ve sana bağlanırdık." diyerek itiraz ettiler. Onun yerine "Abdullah'ın oğlu Muhammed" anlamına gelen "Muhammed b. Abdillah" yazılmasını istediler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu değişikliği de kabul etti, Hz. Ali'den düzeltme istedi. Ancak Hz. Ali (ra), bunu yapamayacağını, silemeyeceğini söyleyince, bizzat kendisi sildi ve yerine "Muhammed b. Abdillah" yazarak istenilen değişikliği yaptı. Daha sonra, karşılıklı müzakereler sonucu alınan kararların

---

443 M. Ali Kapar, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, Esra Yay., Konya, 1993, s. 216

yazıldığı belge, taraflara birer nüsha olarak verildi.[444] Bu antlaşmanın maddeleri şunlardır:

- Müslümanlar Kâbe'yi (Mekke'yi) ziyaret etmeksizin Medine'ye geri döneceklerdir.

- Bir sene sonra orayı ziyaret edebilecekler, fakat üç günden fazla kalmayacaklardır. Yanlarında sadece kınında kılınç, yay ve diğerleri olabilecektir.

- Medine'deki Müslümanlardan Mekke'ye iltica edenler iade edilmeyecektir.

- Hz. Muhammed Medine'ye gelen bir Mekkeliyi, bu şahsın büyüğü istediği takdirde iâde edecektir.

- İki taraf arasında 10 senelik sulh yapılmıştır. Bu barışı imzalayan tarafların müttefikleri de antlaşmaya dahildir. Bu antlaşma, taraflardan her birinin arazisini diğer tarafın halkına barış içinde geçiş için açık tutmaya ve taraflardan biri, üçüncü bir tarafa harp halinde olduğu zaman diğerini tarafsız kılmaya mecbur kılar.

- Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbesttirler.[445]

Görüldüğü gibi, özellikle Mekkeli delegelerin itirazları karşısında Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) sabırlı davranmış; ama antlaşmayı da imzalamıştır. Böylece, birbirinin kanlı düşmanı olan iki taraf, uzlaşma ve diyaloğ zemini elde etmiş oldular ki, sonuçta bu, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) için misyonunu gerçekleştirmesi adına çok şey ifade etmekteydi.

Bu vesika, yazılı kaynaklar aracılığıyla günümüze kadar gelmiştir. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) diplomatik ilişkilerini göstermesi, diyaloga açık ve uzlaşmacı kişiliğini yansıtması açısından da yazılı iletişimin önemli bir belgesidir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yazılı iletişimde her çeşit yönteme başvurmuştur. Bu yöntemlerden biri de çizgi ve şekillerdir.

4.2.3- Hz. Muhammed'in Çizimleri

Konuşma sanatının her çeşidini kullanan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yazılı olarak da, özellikle diplomatik ağırlıklı mektuplara ve

---

444 Kapar, a.g.e., s. 216-217.

445 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 278; Berki-Keskioğlu, *Hz. Muhammed*, s. 319; Kapar, a.g.e., s. 217.

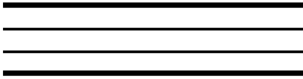
vesikalara yer verdiğini ifade etmiştik. Kaynaklarda ancak iki-üç örneğine rastladığımız çizimleri de Efendimizin, mesajını insanlara sağlıklı bir şekilde iletebilmesi için, mümkün olan her yöntem ve araca müracaat ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bazı soyut anlamları, anlaşılması kolay ve göze hitap eden şekiller çizerek göstermekteydi.[446] Sözlü anlatımla kulağa; sözsüz anlatımla, yani mimik ve jestlerle duyulara; toprak vb. şeyler üzerine yapılan çizimlerle de, öncelikle gözlere hitap edilmektedir. Bir mesajı iletmek ve insanlar üzerinde istenilen etkileşimi sağlamak için en ideal yol, bu araçları yerli yerinde kullanmak olsa gerektir.

Bir gün Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), birbirine paralel dört çizgi çizmiş ve sonra da onların ne olduğunu arkadaşlarına sormuştu. Onlar, "Allah (cc) ve Resûlü daha iyi bilir." deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yaptığı çizimlerin ne anlama geldiğini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

"Bunlar cennet ehlinin en faziletli kadınları olan Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fâtıma, Müzâhim kızı Âsiye ve İmran kızı Meryem'dir."[447]

Anlatımlara göre çizim şöyledir:

Bu birbirine paralel çizgilerden her biri, yukarıda ismi geçen faziletli kadınlardan birini temsil etmektedir.[448] Muhtemelen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sözlü iletişimle vermek istediği mesajının etkisini güçlendirmek için yazılı iletişime, yani çizgiye yer vermiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yine bir gün toprak üstünde, doğru bir çizgi çizmiş, "Bu yüce Allah'ın yoludur." demiş, sonra bunun sağına ve soluna çizgiler çizmiş ve arkasından da şu açıklamayı yapmış:

"Bunlar muhtelif yollardır. Her biri üzerinde, kötülüğe davet eden şeytan vardır." Sonra da, "İşte, benim doğru yolum bu; ona uyun, başka

---

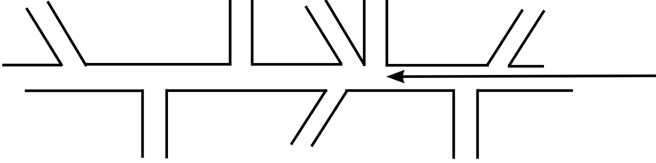
446 M. Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, Çev.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ank., 2000, s. 196.

447 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 293, 316, 322.

448 Özbek, a.g.e., s. 216.

yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın!"[449] mealindeki ayeti okumuştur.[450]

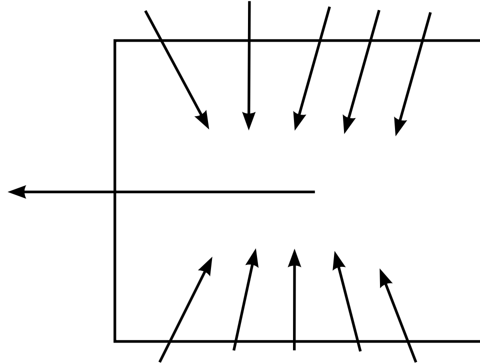
Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çizdiği şekil şuna benzetilebilir:

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), başka bir zaman toprak üzerine bir kare çizmiş, bu karenin ortasına bir çizgi çekmiş, bu son çizdiği çizginin yanlarına da birçok çizgiler çizmiştir. Sonra karenin dışına bir çizgi daha ilave etmiş ve bu çizgileri şöyle açıklamıştır:

"Şu ortadaki çizgi insandır. Bu kare, insanı her taraftan kuşatan ecelidir. Karenin dışındaki çizgi de insanın bitmez tükenmez arzularıdır. Kare içindeki küçük çizgiler ise insanı hedef alan afetlerdir. Şimdi, insana şu afet dokunmazsa bir başka afet isabet eder. O afet de dokunmazsa öbürü dokunur."[451]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) toprak üzerine çizdiği şekil şuna benzetilebilir:

449 En'âm (6): 153.
450 İbn Mâce, Mukaddime, 1, (I, 6).
451 Buharî, Rikak, 4 (VII, 171); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (I, 293); Naim-Miras, *Tecrîd-i Sarîh*, c. 12, s. 359.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), çizdiği bu şekille, insanoğlunun bitmez tükenmez emellerinin, dertlerle, insanı yatağa mahkûm eden hastalıklarla, ihtiyarlıkla veya ani bir ölümle nasıl kesildiğini açıklamış ve arkadaşlarının yaşamın çeşitli sürprizlerine hazır olmaları gerektiğini vurgulamıştır.[452]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), mesajının açık ve iyi anlaşılır olması için farklı iletişim yollarına başvurmuş; sözünü ettiğimiz sözlü iletişimini, toprak üzerine resmettiği çizimlerle desteklemiştir.

4.3- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Sözsüz İletişimi

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözlü iletişimini sohbetleri, hitâbeleri ve tartışmaları adı altında değerlendirmiştik. Fakat onun, konuşurken kullanmakta olduğu sözcüklerin; iletişimin içinde gerçekleştiği ortam, zaman ve mekana göre, dinleyiciye göre, ses tonuna ve vurgusuna, cümle içindeki başka sözcüklerle bağlantısına göre anlam kazanması üzerinde durmamıştık. Zira bu, kaynak ile alıcı, yani söyleyen ile dinleyen arasındaki psikolojik ve kültürel bağla ve dolayısıyla sözsüz iletişimle ilgilidir.

Sözsüz iletişimde, kaynak ile hedef arasında, karşılıklı olarak, duygu, düşünce ve isteklerin bilinçli veya bilinçsiz aktarımı vardır. O halde, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem), sözün ötesinde kalan; ama söze anlam katan mimik ve jestleri, oturuş, duruş gibi beden dilini ortaya koyan tutumları nasıldı? Ayrıca, susması, sesini kullanış biçimi, tercih ettiği giyim kuşam ve renkler nasıldı?

Sözsüz iletişim öğeleri, kullanılan sözler kadar kişinin kontrolünde olmadığına göre verilen mesaj hakkında daha gerçekçi bilgi ve önemli ipuçları verirler. Hatta, daha önce iletişim hakkında genel bir değerlendirme yaparken değindiğimiz gibi, bir iletişim sürecinde yaklaşık olarak sözcükler % 10, ses tonu % 30, beden dili ise % 60 oranında etkiye sahiptir.[453] Buna göre, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) tutum ve davranışlarının arkadaşları üzerindeki etkisi nasıldı? Başka bir ifade ile arkadaşları O'nun bu yönünü nasıl değerlendirmekteydiler?

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) tutum ve davranışlarının, peygamberlik misyonuyla bağlantılı olduğunu öncelikle belirtmek gerekir.

---

452 Ebû Gudde, a.g.e., s. 98.

453 Zıllıoğlu, a.g.e., s. 217.

Zira O'na, hep alçak gönüllü olması[454], bilinçsizce yapılan hareketlere aldırmaması ve cahillerden yüz çevirmesi[455] emredilmiştir. Aslında bunlar, söz ötesi duyguları yansıtan, sözsüz mesajlardır.

Burada, surat asma ve yüz ekşitme gibi mimiklerden, yani yüze yansıyan duygularından dolayı Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) ikaz alması, onun söz ötesi iletişimi ile de daima bir kontrol altında olduğunu açıkça göstermektedir.

Sözlü iletişim, sözsüz unsurlar ile yönlendirilir, sınırlandırılır veya yoğunlaştırılır; âdeta sözün içerik ve anlamı görüntülenir. Bu, mimik ve jestlerin, ses özelliklerinin yani tonun, konuşma hızının, nefes aralıklarının ve dile ait imaların yine dille aktarılmasıyla gerçekleşir.[456] Bunlar aynı zamanda duyguları, düşünce ve niyetleri dolayısıyla kişiliği yansıtan söz dışı imalardır: "...Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın..."[457] âyeti, gerçekte inanmamış olan iki yüzlülerin, üslûplarından, yani sözün söyleniş tarzı, edası, eğimi,[458] sözlerindeki tutarsızlık, alaycı konuşma ve münafıklığa ait imalardan[459] tanınabileceğini anlatır. Sese ait özellikler "...sakın onlara 'öf' deme, onları azarlama!.."[460] ayetinde açıkça görülebilir. Burada anne ve babaya yönelik tutum ve davranışlarda itici mimik ve jestlerin olmaması ve sözün kızgınlık, sinir ve öfke yansıtan azarlayıcı ve aşağılayıcı bir tonda söylenmemesi istenmektedir. "Rabb'ini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma!"[461] âyeti de, duayı, insanın bütün samimiyetiyle, içinden nasıl geliyorsa, nağmelere, sun'îliklere, jestlere, feryatlara ve formüllere uymak zorunluluğu duymaksızın yapması gerektiğine[462] işaret eder. Zira söz, birtakım mimik ve jestlerle, yapmacık feryatlarla desteklense bile, içtenlikten yoksunluğu gizleyemez.

Kur'ân, sesin içtenliği kadar tonuyla, âhengiyle, vurgusu ve konuşma aralığıyla, güzel bir üslûpla olmasını ister. "...Güzel söz söyle"[463]; "...

---

454 Hicr (15): 88.
455 En'âm (6): 35; A'râf (7): 199.
456 Zeki Karakaya, *Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Etüt Yay., Samsun, 1999, s. 67-68.
457 Muhammed (47): 30.
458 Yazır, a.g.e., c. 7, s. 148.
459 Şadi Eren, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yay., İst., 2001, s. 19.
460 İsrâ (17): 23.
461 A'râf (7): 205.
462 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun, 1993, s. 70.
463 İsrâ (17): 23.

Sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."[464] âyetleri, güzel bir üslûba sahip olmayı ve sesi güzel kullanmayı istemektedir. Bu, söz söylerken duygu ve düşünceleri doğru ve üslûbuna uygun olarak anlatmak için sesin ahengini, söylenişini, mimik ve jestleri, alınacak tavırları yerli yerinde ve güzel kullanmayı gerektirmektedir. Günümüzde bu "diksiyon"[465] kavramıyla anlatılmaktadır.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, sesi güzel bir üslûpla ve yerli yerinde kullanmıştır. O'nun sözlü iletişimini incelerken, insanlara sözünü doğru, güzel, örfe uygun, yumuşak ve ruhlara işleyecek bir şekilde söylediğini, yani hikmetle, muhâtabın algılama kabiliyetine ve içinde bulunduğu şartlara göre, akıllıca ve ölçülü, öğüt verici, gerekiyorsa en güzel bir şekilde tartışma ile ikna edici konuştuğunu belirtmiştik. Şüphesiz bu hususlara, sesini güzelleştirerek yerli yerinde kullanmasını ve aslî mesajı olan Kur'ân'ı okuma stilini de ilave edeceğiz. Çünkü O, Katâde'nin de ifade ettiği gibi, "Hem yüzü hem de sesi güzel biriydi."[466] Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını istemekteydi.[467] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Kur'ân okurken, kelimeler gayet açık bir şekilde anlaşılırdı, uzatmalara riayet ederdi; bazen yüksek sesle, bazen de içinden sessizce okurdu. Sesli okurken başka evdekiler duymazdı. Hiçbir zaman sesi çıktığı kadar alabildiğine bağırarak okumazdı. Tatlı ve yumuşak bir sesi olan Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), etkileyici bir okuyuşa sahipti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Kur'ân okurken, dinleyenleri bir vecd kaplar ve kendilerini sanki bir başka âlemde hissederlerdi.[468]

Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Kur'ân okuyuşunu ve sesini kullanmasını bir de Abdullah b. Mugaffel'in gözleminden dinleyelim:

"Mekkenin fethi günü, Peygamber'i (sallallâhu aleyhi vesellem) devesine binmiş vaziyette, Fetih suresinden "terci"[469] ederek, "İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ..." âyetlerini gayet güzel bir sesle okurken gördüm. Eğer

---

464 Lokman (31): 19.

465 Nüzhet Şenbay, *Alıştırmalı Diksiyon Sanatı*, MEB. Yay., İst., 1997, s. 242.

466 Tirmizî, Şemâil, s. 324.

467 Buharî, 97/Tevhid, 52 (VIII, 214); Ebû Davud, 8/Vitr, 20 (II, 155, 157).

468 Tirmizî, Şemâil, s. 320-325; Ayrıca bkz.: Hüseyin Algül, *Peygamberimiz'in Şemâili Ahlâk ve Âdâbı*, Nil Yay., İst., ts., s. 54.

469 Terci; titrek bir sesle, uzata uzata okumak; âââ gibi, boğazda sesi tekrarlaya tekrarlaya okumak, bkz., Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Uludağ Yay., Bursa, 1992, s. 114.

halkın başıma üşüşmesinden çekinmesem, Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi vesellem) o günkü okuyuş tarzını andıran bir sesle okuyabilirim."[470]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) böyle güzel, etkileyici Kur'ân okuyuşu hedef kitlesinin dini uyanışa geçmesinde rol oynamıştır. Zira sesin, insan üzerinde her zaman ve her yerde etki eden bir gücü vardır. Nitekim, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) müezzini Bilâl-i Habeşî de güzel bir sese sahipti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onun ezan sesini manevi bir zevk içinde dinler ve bazen de "Ey Bilâl kalk, bizi ferahlandır."[471] derdi. Onun bu tavrı, ezanın, özellikle güzel sesle okunması halinde, uyandırdığı etkiyi gözler önüne sermektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) güzel "ses"e verdiği önemi, bir örnek olayla değerlendirelim. Ebû Mahzure (ra) anlatıyor: "Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) Huneyn Savaşı'ndan dönmekteydi. Biz de on kadar Mekkeli genç, Huneyn yolunda kendisiyle karşılaştık. Müezzini, namaz için ezan okumaktaydı. Biz, bir köşeye çekildik ve alay ederek müezzinin söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resulüllah bizi duydu, ezan bittikten sonra 'Şunların içinde güzel sesli biri var.' diye gönderdiği adamlar, bizi Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yanına götürdüler. 'Sesi gür olanınız hanginiz?' diye sordu. Yanımdakiler beni gösterdiler. Resulüllah (sallallâhu aleyhi vesellem), diğerlerini saldı ve beni yanında alıkoydu. Sonra bana: 'Haydi ezan oku!' dedi. Kendisinden ve benden istediği ezandan nefret ettiğim halde, çaresiz kaldım, önünde ayakta durdum. Bizzat kendisi bana ezanın okunuşunu öğretti. Ezan bitince bana, içinde bir miktar gümüş para bulunan bir kese verdi. Daha sonra da alnımı ve göğsümü sıvazlayarak: 'Mübarek olsun' dedi. Ben:

'Ey Allah'ın Elçisi! Mekke'de ezan okumama müsaade et!' dedim.

'Müsaade ettim.' dedi. İşte bu karşılıklı diyalog ve iletişimden sonra, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e karşı duyduğum kin ve nefretten bende eser kalmadı, gönlümde ona karşı bir sevgi oluştu."[472]

Bu arada Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), bir iletişim tekniği olarak, gür ve güzel sesli Bilâl'i ve Ebû Mahzure'yi müezzin olarak görev-

---

470 Tirmizî, Şemâil, s. 324.

471 Ebû Davud, 40/Edeb, 78 (V, 262).

472 Ahmed b. Hanbel, Müsned, (III, 409); İbn Mâce, 3/Ezan, 2 (I, 234); Nesâî, 7/Ezan, 5, 6 (II, 4-7).

lendirmekle, insan unsurundan faydalandığı ve kabiliyetleri en iyi yerde değerlendirdiği de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), okuduğu Kur'ân dışında da, sesini etkili bir şekilde kullanmıştır. Arkadaşlarından İrbaz b. Sariye (ra):

"Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bir gün, çok tesirli bir öğüt verdi. Hatta bundan dolayı insanlar ürperdi ve ağladılar. Bunun üzerine insanların:

'Ey Allah'ın Elçisi, bu öğüt, sanki ayrılmak üzere olan birinin öğüdüne benziyor, bari bize bir tavsiyede bulun."[473] dediklerini ifade etmiştir. Burada sahabenin, sadece sözle verilen mesajın içeriğinden değil, aynı zamanda, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kısa ve özlü konuşmasından, sesi etkili ve dikkat çekici bir şekilde kullanma tarzından da etkilendiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) halka hitaben konuştuğunda gözleri kızarmakta, sesinin tonu yükselmekte ve hiddeti artmakta; sanki düşmanın gelişini haber verip "Düşman, sabahleyin size baskın yapacak, akşam hücum edecek" diyen uyarıcı gibi (hiddetli ve heyecanlı) olmaktaydı ki,[474] bu durum açıkça O'nun, sözlü iletişimde, söze ait olmayan unsurları ve özellikle sesini etkili bir şekilde kullandığını ve hedef kitleye de olabildiğince tesir ettiğini göstermektedir. Bu tutumunu şu olay açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Kureyş'in ünlü ailelerinden birine mensup bir kadın, hırsızlık yapmış ve durum adalete intikal etmişti. Çevresi, kadının cezalandırılmasını hoş bulmamış, olayın örtbas edilmesini arzulamıştı. Bunun için de Üsame b. Zeyd'i aracı olarak Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e göndermişlerdi. Üsâme (ra) Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çok sevdiği bir kişi idi, muhtemelen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onu kırmayacaktı. Nitekim, Üsâme bu rica ile Peygamberimize gelmiş ve durumu anlatmıştı. Onu dinlerken Hz. Peygamber'in yüzü renkten renge girmiş, o sözü bitirir bitirmez de "Üsâme! Sen, yüce Allah'ın kesinlikle uygulanmasını istediği bir cezanın affı hususunda mı aracı oluyorsun?"

---

473 Ebû Davud, 39/Sünnet, 5 (V, 13); Tirmizî, 39/İlim, 16 (V, 44).

474 Müslim, 7/Cum'a 43 (I, 592); Nesâî, 19/İdeyn, 22 (III, 188); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (I, 17).

diyerek onu azarlamıştı. Üsâme de hoş karşılanmayan bu davranışından dolayı özür dilemişti.[475]

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi vesellem) başka bir olay sebebiyle duymuş olduğu öfkenin, sesine etkili bir şekilde yansımasını, Ebû Mes'ud şöyle anlatmıştır: Bir adam gelmiş ve

"Ey Allah'ın Elçisi! Falanca kimse bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, vallâhi sabah namazına gitmekten âdetâ geri kalıyorum." demişti. Bu şikayeti alan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) öyle öfkelendi ki, O'nu, o günkü kadar hiçbir konuda böyle öfkeli görmemiştim. Bunun üzerine hemen ayağa kalktı ve oradaki hazır topluma hitâben:

"Ey İnsanlar! İçinizde, halkı nefret ettirenler var. Sizden kim namaz kıldıracak olursa kısa tutsun. Çünkü cemaatin içinde güçsüz olanlar, yaşlılar ve iş-güç sahibi olanlar vardır."[476] buyurdu.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bir başka hitâbesinde de şöyle demiştir:

"Şanı Yüce Allah, kıyamet günü gökleri toplayıp dürer, sonra onları sağ eline alır: 'Melik benim. Nerede cebbarlar, nerede kibirlenenler?' der..." Olayı anlatan Abdullah b. Ömer demiştir ki:

"Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bunları söylerken parmaklarını açıp kapamakta ve 'Melik benim...' der diye anlatmaktaydı. Minbere baktım da, tâ dibinden sarsılmaktaydı. Öyle ki, Hz. Peygamber'le birlikte devrilecek zannettim."[477]

Bu iki örnekten birincisinde, oldukça öfkelendiği için; diğerinde ise hitâbetine konu olan içerik dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yüksek sesle, hiddetli ve dikkat çekici konuşmuş olduğu anlaşılıyor ki, bu da Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi vesellem), sesini yerli yerinde kullandığını; sesin tonu ve ahengine gereği gibi önem verdiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), yapılan bir işten, yahut söylenen bir sözden memnun olup olmadığını yüzünden anlama imkânı olduğu gibi, sesinin tonu ve vurgusundan da öğrenme imkânı bulunmaktaydı.[478]

---

475 Buharî, 86/Hudud, 12 (VIII, 16).
476 Buharî, 3/İlim, 28 (I, 31).
477 Müslim, 50/Münâfıkın, 24-25 (III, 148).
478 Tirmizî, Şemâil, s. 360.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) sözsüz iletişim öğelerinden susma ve sessizliği de etkin bir şekilde kullanmaktaydı. Bir gün o, hutbe okurken şöyle demişti:

"Ey Müslümanlar! Size hac farz kılınmıştır, o halde hac yapınız." Bir adam:

"Her sene mi, ya Resûlallah?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) cevap vermeyip sustu. Adam sorusunu üç defa tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem):

"Şayet 'evet' desem, her sene haccetmeniz farz olurdu, sizin de buna gücünüz yetmezdi.[479] buyurdu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), burada "susma" tarzında verdiği geri bildirimle, aynı soruyu bir beklenti içinde üç defa soran kişiyi onaylamadığını yansıtmış; sonra da sözlü olarak tepkisini dile getirmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi susma, iletişim sürecinde değişik mesajları yansıtmaktadır. Örneğin, kişinin düşüncesini toplama, fikir üretme ve problemi çözme için zaman kazanma isteği gibi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ise, bilmediği konularda susmuş ve vahyin gelmesini beklemiş; cevap geldikten sonra da konuşmuştur. Bundan başka sessizlik hali, muhatabın tutumunu onaylamayı veya reddetmeyi de yansıtmış olabilir. Bu durum ise, ancak yüz yüze iletişimde, mimikler ve jestler yardımıyla anlaşılabilir.

Kur'ân'ın değişik ayetlerinden anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e insanlar tarafından zaman zaman değişik sorular sorulmuştur. Örneğin "ruh";[480] "haram aylar";[481] "içki ve kumar";[482] "kıyametin kopma zamanı"[483] bunlardan bazılarıdır. Ancak bunların hepsindeki ortak unsur, sorulan sorular karşısında Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendisinin cevap vermeyip susması, hatta bir müddet beklemesi, cevabın gelen bir vahiyle bizzat Allah (cc) tarafından verilmesidir.[484]

Bir hadisinde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Sizin için en çok korktuğum şey, süs ve güzelliklerin sizlere açılmasıdır." buyurmuştu.

---

[479] Müslim, 15/Hac, 412 (I, 975).

[480] İsrâ (17): 85.

[481] Bakara (2): 217.

[482] Bakara (2): 219.

[483] A'râf, (7): 187.

[484] Muhiddin Akgül, *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., İzmir, 1999, s. 82-83.

Bunun üzerine bir adam, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözünün arasına girerek "Hayır, şer getirir mi?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu sual üzerine bir müddet susmuş, sonra da kendisine vahiy geldiği görülmüştü.[485] Zira, dini konularda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), vahye dayanmaktaydı. Eğer bir kimse gelip, bilmediği bir şeyi soracak olsa, ya susarak ya da kısaca "bilmiyorum" diyerek karşılık vermekteydi. Abdullah b. Ömer (ra)'ın anlattığına göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), mühim işler için konuştuğu gibi, bazı mühim işler için de susmaktaydı.[486]

Uhud Savaşı sırasında, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) öldürüldüğüne dair bir söylenti çıkmıştı. Bu konudaki söylentileri netleştirmek için Ebû Süfyan, "Muhammed aranızda mı?" diye sormuş, Müslümanlardan hiç kimse cevap vermemişti. Zira, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) susmalarını emretmişti. Muhtemelen, düşmanlık ve öfkeleri henüz yatışmamış bir topluluğu tekrar saldırıya geçmekten alıkoyma söz konusuydu.[487]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sözsüz iletişimde, sessizlik ve susmayı etkin bir şekilde kullandığı gibi, ses ile ilgili unsurlardan gülmeyi de yerine göre etkili bir şekilde kullanmıştır. Örneğin o, kıyamet günü olacağını bildirdiği bir hâdiseyi anlatırken gülmüştü. Ebû Zerr'in anlatımına göre, kıyamet gününde hesap yerine birisini getirecekler. Büyük günahları kendisinden saklanarak, küçük günahları gösterilecek ve kendisine: "Sen filan günde şu günahı, falan günde şu saatte şu günahı işlemişsin." diyecekler. Böylece o, günahlarını hatırlayacak ve "Evet işlemiştim." diyecek. O anda, küçük günahlarıyla karşılaştığı için, şimdi büyük günahlarımla da karşılaşacağım diye endişe eder dururken, günahları affedici olan Allah (cc), meleklerine emrederek, her günahın yerine bir sevap verin buyuracak. Böyle beklenmeyen bir lütuf karşısında adam tamaha kapılacak ve "Benim büyük günahlarım da vardı, onları hesap defterimde göremiyorum. Keşke onlar da ortaya çıksa da karşılığında sevaplar verilse." diyecek. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), olayı tablolaştırıp anlatırken, şahsın bu tavrına ve sözlerine o derece güldü ki, arka dişleri bile gözüktü.[488]

---

485 Buharî, 24/Zekat, 47 (II, 127); Müslim, 12/Zekat, 123 (I, 728).

486 Müslim, 19/Lian, 4 (II, 1130).

487 İbn Kayyım, a.g.e., c. 3, s. 247.

488 Tirmizî, Şemâil, s. 254.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) burada, bir kulun günahlarından kurtulup sevaba kavuşmasını ve her inananın arzulayacağı cenneti ve Rabb'inin hoşnutluğunu kazanmasını, tebessümden daha da ilerde coşkulu bir şekilde gülerek anlatmış, tablonun hoşluğunu gülmesiyle, yani mimikleriyle yansıtmış ve etkili olmuştur. Aksine, cennet hakkındaki bir temayı, bazı hitâbelerinde olduğu gibi, tonu yüksek ve kızgınlığı belirten bir sesle, yüce Allah'ın azabından bahseder gibi anlatmış olsaydı, mimikleri yerli yerinde kullanılmış olmayacağından etkili olmayacaktı.

4.3.1-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Mimik ve Jestleri

Bedenimizle ilettiğimiz mesajlar genellikle bilinçsiz olarak meydana gelen, ruh halimizi ve hislerimizi anlatan belirtilerdir.[489] Bunlar mimik ve jestlerdir. Mimik; kaynağın iç yaşantı, düşünce ve duygularını, hedef kişi veya kişilere vurgulayarak iletmek üzere, yüz hareketleriyle yansıtmasıdır. Mimik genellikle bütünleyici bir anlatım aracı olarak jestle birlikte yer alır.[490] Kaynağın, sözel iletişimini destekleyici nitelikte kullandığı baş, el, kol, ayak, bacak ve beden hareketlerine de jest denir.[491]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mimik ve jestlerine geçmeden önce, beden yapısına kısaca göz atalım:

Ebû Tufeyl'in tarifine göre, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), son derece güzel, orta boylu, ne zayıf ne de şişman, gayet mütenâsip bir vücut yapısına sahipti.[492] Yüzünün rengi nurani beyazdı.[493] Gülüşü, tebessümden ibaretti. Abdullah b. Haris (ra), "Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem) daha çok tebessüm eden birini görmedim." demiştir.[494] Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) görünüşü ve yüzü kendisini görenlere güven vermiştir. Özellikle yüz, bütün vücudun özetidir. Görmesini bilen için, her insanın yüzünden onun beden ve ruh tarifini okumak mümkündür.[495] Nitekim, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Medine'ye hicret ettiğinde, Yahudi

---

489 Schober, a.g.e., s. 21.

490 Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, TC. Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1995, s. 430.

491 Schober, a.g.e., s. 63; Baltaş, a.g.e., s. 37.

492 Buharî, 61/Menâkıb, 23 (IV, 164); Tirmizî, 22/Libas, 21 (IV, 233); Ali Yardım, Peygamberimizin Şemâili, Damla Yay., İst., 1997, s. 69.

493 Müslim, 43/Fedâil, 98, 99 (II, 1820); Tirmizî, Şemâil, s. 32.

494 Tirmizî, Şemâil, s. 253.

495 Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Çev.: Refik Özdek, Yağmur Yay., İst., 1970, s. 84.

bilginlerinden Abdullah b. Selam (ra) da onu görmeye gelmişti. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yüzünü gördükten sonra, "Anladım ki, onun yüzü yalancı yüzü değildir."[496] demiş ve sonra da Müslüman olmuştur.

Tarık b. Abdullah (ra) da, şöyle bir olay anlatmıştır: "Birkaç arkadaşla hurma almak için Medine'ye gidiyorduk. Yanımızda kadınlar da vardı. Şehre yakın bir yerde mola verdik. Derken beyaz elbiseli bir adam çıkıverdi ve bizi selamladı, nereli olduğumuzu, nereye gittiğimizi, ne yapacağımızı sordu. Yanımızda kızıl bir devemiz vardı. 'Devenizi satar mısınız?' dedi. Biz de şu kadar hurma karşılığında satabileceğimizi söyledik. Fiyatımızı pazarlıksız kabul etti ve deveyi aldı gitti. Gözden kaybolunca kendi kendimize 'Biz ne yaptık, tanımadığımız bir adama ücretini almadan devemizi verdik' diye, birbirimizi suçlarken yanımızdaki kadınlardan biri 'Niçin telaş ediyorsunuz? Onda size haksızlık yapacak bir sima yok, biz bu kadar parlak yüzlü bir adam görmedik.' dedi. Maksadı, böyle bir adamın yalan söylemeyeceğini anlatmaktı. Hal böyleyken bir adam geldi ve 'Yüce Allah'ın Elçisi size yiyeceğinizi ve devenizin karşılığı olan hurmanızı gönderdi.' dedi. Biz de o zatın Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) olduğunu anladık."[497]

Bir tevazu âbidesi olan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) simasından onun farklılığını anlayanlar olduğu gibi anlamayanlar da vardı. Ancak bu tür değerlendirmelerin kişilerin bakış açılarına göre değişebileceğini bilmek gerekir. Nitekim, Dımâm b. Sa'lebe de, Medine'ye ilk geldiğinde Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi vesellem) tanıyamamış, "Hanginiz Muhammed?" diye sorma ihtiyacı hissetmişti.[498] Yine, Medine'ye hicret ettiklerinde ilk karşılaştığı insanlar Peygamber'i (sallallâhu aleyhi vesellem) tanıyamamışlar, önce Ebû Bekir'e selam vermişlerdi. Daha sonra, üzerine güneş geldiği için Ebû Bekir O'nu gölgelendirmeye kalktığı zaman, tanıyabilmişler ve O'na selam vermişlerdi.[499]

Bu yorumlardan hareketle, Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi vesellem) önceden tanımayanların, karşılaştıklarında da onu fiziki yapısından dolayı

---

496 Tirmizî, 35/Sıfatü'l-Kıyame, 42 (IV, 652); Köksal, a.g.e., c. 1, s. 81.

497 İbn Kayyım, a.g.e., c. 4, s. 195; Osman Keskioğlu, *Rahmet Peygamberi Hatemü'l-Enbiyâ Muhammed*, Kılıç Kitabevi, Ank., 1985, s. 185.

498 Buharî, 3/İlim, 6 (I, 23).

499 Buharî, 63/Menâkibu'l Ensâr, 45 (IV, 258); İbn Hişam, a.g.e., (1936), c. 2, s. 137.

tanımadıklarını anlıyoruz. Zira Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) dış görünümünde sıradan ve normal bir bakışla fark edilebilecek bir ayrıcalık, fiziki yapısında, yüz hatlarında O'nun peygamber olduğunu gösteren herhangi bir işaret veya alâmet bulunmamaktaydı.[500]

Beden dili de denilen sözsüz iletişimde, vücuttaki değişik organların ayrı ayrı rolü vardır. Bunlardan en çok alıcı ve verici konumda olan ise baş bölgesi, yani mimiklerdir ve burada da göz önemli yer tutmaktadır. Bunun dışında iletişim gücü olanlar yüz, dudak, el, kol, ayak gibi organlardır.[501]

Göz, vücudun hem dış, hem de iç güzelliğini yansıtan en güzel organıdır. Duyguların aynasıdır. İletişimde gözler sayesinde, yani karşılıklı bakışmayla mesaj alışverişi gerçekleşir. Birbirlerinden hoşlanan kişiler daha sık ve uzun süre göz göze bakışırlar. Böyle ilgi, sempati, çekicilik hatta mutlu bir buluşma anlatan bakışlar olduğu gibi toplumsal statü, etki, çekim ve üstünlük ifade eden yaptırımcı bakışlar da vardır.[502] Dolayısıyla göz, arada bir engel yoksa, alıcı ve verici konumdadır.

Allah (cc), inanan kullarına gözlerini haramdan sakınmalarını emretmiştir.[503] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, göz bir harama tesadüfî ilişse, derhal terkini istemiştir. Hz. Ali'ye "Bakışlar bakışları takip etmesin, birinci bakış senin, diğeri ise senin değildir."[504] buyurarak, irade dışı bakışı lehte, aksini ise aleyhte ve haram bir bakış olarak değerlendirmiştir. Bu emirle aynı zamanda yasak ilişkileri önleme hedeflenmiştir. Zira birbirleriyle karşılaşan iki insan, belirli bir uzaklıkta, saniyenin yarısından daha kısa bir zaman dilimi içinde, karşılıklı olarak birbirlerinin özelliklerini görürler. Bilinç uyanıklığı ve algı işlevlerini de içeren bu bilgiyi zihinsel süreçlerden geçirir ve iletişimi sürdürmek için gereken ilk iletiyi gözler verirler. Göz göze durumunun sürdürülmesi, iletişimi sürdürmek için gerekli olan "evet"; gözlerin kaçırılması ise, iletişimin kesildiğini belirleyen "hayır" anlamına gelir. Verilen ileti "evet" ise göz göze durumu sürdürülür ve bunu diğer sözlü ya da sözsüz iletiler izler.[505] İşte bu tür sözlü veya sözsüz

---

500 Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 83.

501 Karakaya, a.g.e., s. 121.

502 Schober, a.g.e., s. 56.

503 Bkz.: Kur'ân, Nur (24): 30-31.

504 Ebû Davud, 12/Nikah, 43 (II, 610); Tirmizî, 41/Edeb, 28 (V, 101).

505 Köknel, a.g.e., s. 72-73.

iletilerin, dince hoş sayılmayan bir kısım yasak ilişkilere sebebiyet vermesini önlemek için, tesadüfi olmayan kasıtlı bakışlar haram sayılmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, bakışları etkin bir şekilde kullanmıştır. Örneğin o, sevindiği zaman gözlerini yumarak[506] mutluluğunu ima etmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) karşılıklı iletişim içinde bulunduğu kişiye, sadece başını çevirmemiş, bütün vücuduyla yönelerek kendini muhâtabına vermiş, başka tarafa bakmamıştır.[507] Böylece muhâtaplarıyla sıcak bir iletişim ortamı oluşturmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) minberde konuşurken konunun durumuna göre bazen de gözleri kızarmış, sesi yükselmiş, sinirleri gerilmişti.[508]

Öte yandan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) "Göz değmesi haktır."[509] buyurarak, bazı kimselerin bakmasıyla, bakılan üzerinde olumsuz etkiye sebep olduğunu bildirmiş[510] ve gözün iletişim gücüne dikkat çekmiştir.

Yapılan araştırmalar, bütün insanların yüz ifadeleriyle açığa vurdukları mutluluk, üzüntü, öfke, hayret, tiksinti ve korku gibi temel his ve duyguları ileten kas hareketlerinin aynı ve evrensel olduğunu göstermiştir.[511] Buna göre, acaba Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çoğu kere tebessüm eden yüzü bu değişik ve evrensel duyguları nasıl yansıtıyordu?

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yüzüne yansıyan mimiklerinden açık ve net olarak görülenleri mutluluk, üzüntü ve öfke duygularıydı. Bunlar, mesajlarının söz ötesi imalarla güzel bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktaydı. Şimdi onun bu yönünü örneklerle değerlendirmeye çalışalım.

Mekke'nin fethedildiği günlerde Sa'd b. Ubâde (ra), Mekkeli kadınlar hakkında, birisiyle olan tartışmasını ve adamın elinden zor kurtulduğunu Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi vesellem) haber vermişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, onun sarf ettiği sözleri bizzat kendisinden duyunca, Ubâde'ye o kadar kızmıştı ki; yüzü, sanki tutuşup yanmış, al al olmuştu.[512] Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hiçbir söz söylemese

---

506 Tirmizî, Şemâil, s. 250.

507 Tirmizî, Şemâil, s. 23.

508 Müslim, 7/Cuma, 43 (I, 592).

509 Buharî, 76/Tıb, 36 (VII, 24); İbn Mâce, 31/Tıbb, 32 (II, 1159).

510 İbrahim Canan, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, Tuğra Neşriyat, İst., ts., s. 245.

511 Baltaş, a.g.e., s. 47.

512 Köksal, a.g.e., c. 8, s. 343.

de, kesinlikle hoş bulmadığı bu tavrından dolayı Sa'd'a karşı tepkisini mimikleriyle yansıttığını görmekteyiz. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) öfkesi kendi namına olmadığı gibi, üzüntüleri de kişisel değildi. Onun bir haksızlık karşısındaki üzüntü veya öfkesi, onda herhangi bir anormal tutum ve davranışa sebep olmamıştır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hoşnutsuzluğunu ima ettiği bir hadise de şudur: Bir bedevî Resûlüllah'a gelerek, kendisine bir şeyler vermesini istemişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ona biraz yardımda bulunduktan sonra:

"Şu anda sana verebilecek bir şeyim yok, fakat sen git, sana ne lazımsa benim adıma satın al, elime geçerse senin borcunu ben ödeyeceğim." demişti. Bu durum Hz. Ömer'i oldukça üzmüş, Resûlüllah'ın bu derece rahatsız edilmesinden huzursuz olmuştu. Söze karışarak, "Ey Allah'ın Elçisi! İstedi, ona verebildiğini verdin, şimdi de böyle bir külfete ne gerek var. Kaldı ki Allah (cc), sana, gücünün yetmediği bir şeyi yüklememiştir." demişti. Ancak bu sözler, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hiç hoşuna gitmemişti. Kaşlarının hafif çatıldığını gören Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî kalkmış:

"Ey Allah'ın Elçisi! Ver ve hiç korkma. Arşın sahibi olan Allah (cc), hiçbir zaman seni darlığa düşürmez." demişti. Bu sözler Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) o kadar hoşuna gitmişti ki, yüzündeki üzüntü ve hoşnutsuzluğun yerini sevinç almış ve memnuniyetle:

"İşte ben bununla emrolundum."[513] buyurmuştur.

Hz. Ömer'in sözüne üzüldüğünü mimikleriyle açıkça ima eden Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu geri bildirimini, yani hoşnut olmadığı bir tavra karşı kaşlarını çatmasını, sadece sözsüz bir tepki vermek için yaptığını söylemek elbette doğru değildir. Zira, her insan gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de duygu sahibiydi. Bazen üzülmekte, bazen de sevinmekteydi. Bu tutumu, onun mimiklerinden rahatça anlaşılmaktaydı. Bu örneğimizde de, onun önce üzüldüğünü, sonra da sevindiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in, üzülüp gözyaşı döktüğü bazı olaylar da vardır. Örneğin, oğlu İbrahim'in can çekişmekte olduğunu görünce gözyaşlarını

---

513 Kandehlevî, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, s. 252.

tutamaması bunlardan biridir. Bu duruma sahabe-i kiramdan birinin hayret edip: "Sen de mi ey Allah'ın Elçisi?" diye sorması üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), gözyaşının bir rahmet eseri olduğunu ve kalbin hüzün duymasının normalliğini anlatarak "Biz Rabb'imizin razı olmayacağı bir şey söylemiyoruz."[514] buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir arkadaşının cahiliyye dönemine ait olaylardan biri olan kız çocuğunu diri diri toprağa gömmesini anlatması üzerine gözyaşını tutamamış ve ağlamıştı.[515]

İnsanların ortak mimiklerinden biri de "hayret" ifadesidir. Bu, "beklenmedik, garip bir şeyin sebep olduğu şaşkınlık, şaşırma..."[516] hali olarak ele alınırsa, Hz. Peygamber'de (sallallâhu aleyhi vesellem), ne diyeceğini ve ne yapacağını bilemeyecek türde, olumsuz tutum ve davranışa sebep olabilecek bir şaşkınlık söz konusu olmamıştır. Kur'ân'da "büyük bir ahlak üzere"[517] olduğu vurgulanan Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), davranışlarıyla "en güzel örnek"[518] olmasından dolayı, hakkında olumsuz bir imaj bulmak mümkün değildir. Beklenmedik bir gelişme karşısında hayretinden dolayı âcizlik gösterme gibi bir tavır, Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem) beklenemez. Bu yorumlar ışığında biz, yukarıda bütün insanlar için aynı ve evrensel olduğuna değindiğimiz "hayret" duygusunu yansıtan mimiğin, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'deki görünüşü ile ilgili olarak şu iki misali vermek istiyoruz:

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yanında Kureyş'ten bazı kadınların olduğu bir sırada, Hz. Ömer, huzuruna girmek için izin istemişti. Bu olay, "Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sesinin üstüne çıkarmayın, birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da yüksek sesle konuşmayın..."[519] ayeti gelmeden önce gerçekleştiği için, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi vesellem) birtakım sorular soran bu kadınlar, Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sesini bastıracak kadar yüksek sesle, gürültülü bir şekilde konuşuyorlardı. Hz. Ömer izin isteyince kadınlar

514 Buharî, 23/Cenâiz, 44 (II, 85); Müslim, 43/Fedâil, 62 (II, 1808).
515 Dârimî, Mukaddime, 1 (I, 13).
516 Eren vd., a.g.e., c. 1, s. 627.
517 Kalem (68): 4.
518 Ahzab (33): 21.
519 Hucurât (49): 2.

telaşlandılar, hemen toparlanıp perdenin ardına geçtiler ve sustular. İçeri girdiğinde, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) gülüşüne bir anlam veremeyen Hz. Ömer:

"Yâ Resulallah! Allah (cc) seni daima güldürsün." dedi.

"Şu yanımdaki kadınların haline hayret ettim. Senin sesini işitince aceleyle örtülerine sarıldılar."

"Yâ Resulallah! Siz onların saygı ve hürmet göstermesine daha lâyıksınız." (Hz. Ömer, kadınlar tarafına döndü ve):

"Ey kendi kendilerinin düşmanı olan kadınlar! Resulüllah'a hürmet etmeyip de, benden çekiniyorsunuz, öyle mi?"

"Evet, senden çekiniyoruz! Çünkü sen, Resûlüllah'tan daha sert ve daha katı yüreklisin."

Bu tartışma üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) söze karışarak:

"Sus Ya Ömer! Nefsim elinde bulunan yüce Allah'a yemin ederim ki, sen bir yolda giderken şeytan asla seninle karşılaşmak istemez. Muhakkak senin yolundan başka bir yola gider."[520] demiştir. Diğer örneğimiz de şudur:

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) torunu Hasan'ı öpüp okşadığı sırada gelen, Akra b. Hâbis:

"Benim on çocuğum var, bunlardan hiç birini öpmüş değilim." deyince, evlât şefkatinden mahrum olan bu insanın duygusuzluğu karşısında hayret içinde kalan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem):

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."[521] buyurarak, bu duyarsızlıktan hoşlanmadığını açıkça belirtmiştir.

Hz. Muhammed'in bu iki olayla ilgili anlatımlarından anlaşıldığı kadarıyla, hayret ettiğini ve bu duygusunun yüzüne yansıdığını, duruma göre de gereken tepkiyi ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Mimiklerden yansıyan diğer bir duygu da "tiksinti" duygusudur. Bu, diğer duygulardaki kadar belirli olmamakta ve fiziki yönden, midenin iç yüzeyinin şu veya bu şekilde bir uyarımın etkisinde kalması halinde ortaya çıkmaktadır.[522] İğrenme sözcüğüyle de ifade edilen bu duygu, her

---

520 Buharî, 78/Edeb, 68 (VII, 93); Miras, Tecrîd-i Sarîh, c. 9, s. 349-350.

521 Buharî, 78/Edeb, 18 (VII, 75); Müslim, 43/Fedâil, 65 (II, 1808).

522 Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev.: Şelale Başar, Dergah Yay., İst., 1997, s. 228.

şeyden önce bir insan olan, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) için de söz konusudur. Örneğin O, genel olarak yiyeceklerden hiçbir yemeği seçmemiş; önüne konulanı iştahı varsa yemiş, yoksa yememiştir.[523] Fakat, bir defasında kendisine keler[524] eti ikram edilmiş; o da, yemek için elini uzatmıştı. Kadınlardan biri:

"Resulüllah'a ikram ettiğimiz şeyin ne olduğunu söyleyin!" deyince, "keler" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber, yemeğe uzanmış elini hemen geri çekmişti. Orada bulunan Halid: "Bu haram mıdır, ya Resulallah?" diye sormuş, Peygamber de:

"Hayır, ancak o, bizim bölgede bulunmuyor. Bu sebeple (onu yemeğe alışkın olmadığımdan) içimde tiksinme hissediyorum!" buyurmuştur. Daha sonra Halid, Necid tarafından getirilen, kızartılmış keleri önüne çekip yemiş; Resulüllah da onu gördüğü halde yemesini yasaklamamıştır.[525]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yenmesinde dinî bir sakınca görmediği keler etini, bilmediği ve dolayısıyla alışık olmadığı için yememiş, ama bu durumun da kendisine tiksinti verdiğini ifade etmiştir. Bilindiği gibi, Ebû Hanîfe ve Şâfiî gibi bir kısım bilginlerce "habis"[526] sözcüğünden, genellikle insanların veya Kur'ân'ın indiği sırada Arap toplumunun tiksindiği, iğrendiği şeyler algılanmış; dolayısıyla insan tabiatının iğrendiği canlıların yenmesi bu bilginlerce haram sayılmıştır.[527] Keler de Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iğrenip yemekten hoşlanmadığı bir canlıdır. Ancak o, yukarıda da belirtiliği gibi, tiksinme sebebinin haram oluşuna değil de, yaşadığı çevrede keler yemenin âdet olmamasına bağlamıştır. Buradan hareketle, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) de, herkes gibi, insan fıtratının iğrenebileceği şeylerden iğrendiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mimiklerine yansıyan bir diğer duygu da "korku" hissidir. Kaynaklar, Hz. Peygamber'in (sallallâhu

---

523 Buharî, 70/Et'ime, 21 (VI, 204); Müslim, 36/Eşribe, 188 (II, 1633); Ebû Davud, 26/Et'ime, 13 (IV, 137); Tirmizî, 25/Birr, 84 (IV, 377).

524 Bir nevi iri kertenkele. Bkz.: İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, Feza Gazetecilik AŞ., İst., ts., c. 18, s. 353.

525 Buharî, 70/Et'ime, 10, 14 (VI, 200, 201); 72/Zebâih, 33 (VI, 231); Müslim, 34/Sayd, 43, 44 (II, 1543).

526 Bkz.: Araf (7): 157.

527 Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İz Yay., İst., 2001, s. 35.

aleyhi vesellem) böyle bir duyguyu ilk vahyi aldığı zaman yaşadığından bahsetmektedir. Anlatıldığına göre, Hz. Cebrâil ile karşılaştıktan sonra kalbi ürperti içinde evine dönmüş, birdenbire karşılaştığı olayın etkisiyle, eşi Hz. Hatîce'nin yanına gelerek "Beni örtün!" demiş; üzeri örtülmüş, derken korkusu geçmişti. Sonra Hatîce'ye "Kendimden endişe ediyorum." demiş, o da: "Hayır, endişe etme, vallahi yüce Allah seni hiç utandırmaz, zira sen yakınlarını gözetir, darda kalanlara yardımcı olursun, muhtacı giydirirsin, misafiri sevip ikram edersin ve kötü gün dostu olarak musibetzedelere, düşkünlere yardım edersin."[528] diyerek O'nu teselli etmiştir.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece yüce Allah'tan korkmuş ve yine O'na sığınmıştır. O, birçok duasında da bu korkusunu dile getirmiştir. Onun korku gibi psikolojik ve temel bir duygunun etkisi ile,[529] Rabbine yönelip "Allah'ım! Rahmetini umarak, azabından korkarak kendimi Sana teslim ettim..."[530], "Allah'ım! Fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, icâbet edilmeyen duâdan sana sığınırım."[531] vb. gibi dua ve yönelişleri çoktur. Bu dualarında o, sorumlu bir insan ve bir peygamber olarak içinden hissettiği duygularını özlü ifadeleriyle yüce Allah'a arz etmiş, birinci duasında azap korkusundan, ikincisinde ise korkmayan kalpten yüce Allah'a sığınmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), akla gelebilecek her türlü tehdit ve işkencelere uğramıştır. Bu durumu Kur'ân'ın, "İnkâr edenler, tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı..."[532] ayetinde de görmekteyiz. Cesûr bir insan olan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Mekke döneminde kendine yönelen bütün tehditlere rağmen, davasından vazgeçmemiş, sabır ve azimle, yılmadan hak bildiği yoluna devam etmiştir. Medine döneminde O'nun, Uhud Savaş'ında öldürüldüğüne dair söylentilerin yayılmasından sonra, etrafında az sayıda sahabe kalmasına rağmen O, cepheyi terk etmemiştir. Bu esnada

[528] Buharî, 1/Bedü'l-Vahy, 3 (I, 3); Müslim, 1/İman, 252 (I, 141); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (VI, 153, 232).

[529] Korku duygusunun iletişimi etkilemesi ile ilgili olarak bkz.: Köknel, a.g.e., s. 115-116; Cüceloğlu, a.g.e., s. 205-206.

[530] Buharî, 80/Deavât, 6 (VI, 146); Müslim, 48/Zikir, 56 (III, 2081).

[531] Müslim, 48/Zikir, 73 (III, 2088); Ebû Davud, 8/Vitir, 32 (II, 192).

[532] Enfal (8): 30.

arkadaşlarına seslenişini Kur'ân şöyle haber vermektedir: "Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz boyuna (düşmandan) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz..."[533]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), her şeyden önce bir kuldu, yüce Allah'a karşı sorumluluğu vardı. Bu sebeple O, bir beşer olarak da sadece yüce Allah'tan korkmaktaydı. Bütün endişe ve kaygıları Allah korkusuna yönelikti. Gündüzleri oruç tutmak, geceleri namaz kılmak ve hanımlardan uzak durmak isteyen bir grup insana "Sizin, Allah'tan en çok korkanınız benim. Bununla beraber, bazen oruç tutar, bazen yerim. Hem ibadet eder hem de uyurum. Kadınlarla da evlenir, beraber olurum. Benim sünnetime uymayan benden değildir."[534] diyerek, bu kişilere hem tepkisini göstermiş hem de kendini örnek almalarını istemiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah'a karşı kendini kul olarak sorumlu hissettiği duygularının dışında, bir insan olarak cesur bir kişiliğe sahipti. Onun cesaretini tablolaştıran bir hadise de şudur: Huneyn Savaşı'nda çatışma başlar başlamaz, Müslüman saflarında bir panik yaşanmış, bir anda bütün İslâm ordusunu sarıvermişti. Bu bozgunda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), birkaç yakın arkadaşıyla yapayalnız kalmış, telaşa kapılmadan soğukkanlılığını korumuş hatta, üzerine bindiği devesini cesaretle düşmana doğru sürmüş, "Ben Peygamberim, yalan yok; ben Abdulmuttalib'in oğluyum."[535] diyerek âdeta tek başına savaşmıştı. Kur'ân, o günkü olayı şu şekilde tablolaştırmıştır: "Andolsun Allah size birçok yerlerde, Huneyn gününde de yardım etmişti. Hani (o gün) çokluğunuz, sizi böbürlendirmişti. Fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti, nihayet, bozularak arkanızı dönmüş (kaçmağa başlamış)tınız. Sonra Allah, Resulünün ve mü'minlerin üzerine sekînetini (güven veren rahmetini) indirdi, sizin görmediğiniz askerler indirdi ve kâfirleri azâba çarptırdı (bozguna uğrattı). İşte kâfirlerin cezası budur!"[536]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) için günlük hayatta karşılaşılan tarzda ürkme, dehşete kapılma, endişe ve kaygı duyma söz konusu değildi.

---

533 Al-i İmran (3): 153.

534 Buharî, 67/Nikah, 1 (VI, 116).

535 Buharî, 56/Cihad, 52 (III, 218); 61, (III, 220); 97, (III, 233); Müslim, 32/Cihad 78-80 (II, 1400-1401).

536 Tevbe (9): 25-26.

Aslında bu ifademizle biz, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) duygusuz bir insan olduğunu ima etmek istemiyoruz. Ancak Onun, korku duygusunun tesiri ile görevini, yani sözlü-sözsüz iletişimini ihmal etmediğini ve hiçbir tedbiri de elden bırakmayarak örnek tutumlar sergilediğini belirtmek istiyoruz.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bazen de mimik ve jestleri, birlikte ve yerli yerinde kullanarak, sözlü iletişimle vermek istediği mesajlarını daha da anlaşılır hale getirmiştir.

Günümüzde; insan biyolojisi üzerine yapılan araştırmalar okşamak, sevmek, hafifçe kaşımak, elini koymak ve sarılmak gibi hareketlerin anne çocuk arasındaki sinyaller olduğunu ve sakinleştirmek ve memnun etmek için kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca, sosyal açıdan konumu yüksek olan bir kişinin, daha aşağıda olan birinin omzuna elini koyması hem statü farkı hem de himaye altına alma işareti sayılmıştır.[537]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, bir jest, yani el hareketi olarak dokunmayı etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu davranışını örnek bir olayla inceleyelim:

Rafi' b. Amr (ra), bir defasında yaramazlık yapmış ve birinin hurma ağaçlarını taşlamıştı. Bahçe sahibi, onu yakalamış ve Peygambere getirmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hurma ağaçlarını neden taşladığını sormuş, Rafi' de mahcûp bir şekilde aç olduğunu ve yemek için taşladığını söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir daha ağaçları taşlamamasını söylemiş; ancak yere düşenleri alıp yiyebilmesine izin vermiş, daha sonra çocuğun başını okşayarak "Allah'ım! Bu yavrunun karnını sen doyur." diye dua etmişti.[538]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hurma ağacını taşlamasını yasaklamakla Hz. Peygamber'in bu çocuğu açlığa terk etmemiş, bilâkis çözüm yolu göstermiş ve başka bir davranışa yönlendirerek eğitmiştir.[539] Burada dikkat çekici birkaç nokta vardır. Açlığını giderme maksadıyla hurma ağacını taşlayan bir çocuk suç üstü yakalanmış, Hz. Peygamber'in huzuruna getirilerek şikayet edilmiştir. Bu, hiç kimsenin karşılaşmayı arzu etmeyeceği

537 Schober, a.g.e., s. 69.

538 Ebû Davud, 15/Cihad, 85 (III, 90-91); İbn Mâce, 12/Ticaret, 67 (II, 771).

539 Yusuf Ziya Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, Timaş Yay., İst., 1997, s. 40.

bir durumdur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ise, çocuğa bir baba şefkatiyle, onu rencide etmeden, niçin taşladığını sormuş; çocuk ise, açlık gibi kabul edilebilir mazeretini ileri sürmüş, ancak Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yine de yapılanın yanlış olduğunu söyleyerek, ağaçları taşlamamasını istemiş, böyle aç kalma vb. ihtiyaçları için ağacın altına düşenlerden yemesine izin vermiştir. Sonuç daha da önemlidir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bütün şefkatiyle çocuğun başını okşayarak, "Allah'ım! Bu yavrunun karnını sen doyur." diye dua etmiş ve mahcubiyet içindeki çocuğu onore etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çocuğa dokunma eylemini, yani başını okşamasını, her ne yapmış olursa olsun çocuğu samimiyetle bağrına basarak himayesine alması ve içten bir sevgi ile aralarındaki yakınlık duygusunu vurgulaması olarak düşünebiliriz.[540]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çocukları sevip öpmesi ve başlarını okşaması ile ilgili örnekler oldukça fazladır. Bu konuyla ilgili olarak genç sahabe Enes şöyle bir olay anlatmıştır:

"Ailesine karşı Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi vesellem) daha şefkatli olan birisini görmedim. Oğlu İbrahim, Medine'nin kenar mahallelerinden birinde oturan bir süt anneye verilmişti. Kadının kocası demircilik yapmaktaydı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), her gün çocuğunu görmek için oraya gider, dumanlı eve girer, çocuğunu kucaklayarak bağrına basar, koklar ve öperdi."[541] Yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), torunları Hasan ve Hüseyin'i kucaklamakta, bağrına basarak öpmekteydi.[542]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu davranışları sadece kendi çocuklarına yönelik değildi, bütün çocuklara da aynı ilgiyi göstermekteydi. Yusuf b. Abdullah'ın anlattığına göre, Hz. Peygamber ona Yusuf

---

540 Bu olayı bir makalesinde inceleyen Mustafa Öcal, Hz. Peygamber'in tutumuyla ilgili iki noktaya dikkat çeker: Bunlardan biri, Hz. Peygamber'in, yapılan davranışın sebebini araştırması, çocuğu suça yönelten psiko-sosyal nedenleri tesbit etmeden herhangi bir yaptırım uygulamamasıdır. Diğeri de, bir daha hurma ağacını taşlamamasını tavsiye etmesine karşılık, makul bir serbestlik tanıyarak, çocuğun seviyesine uygun, becerebileceği bir alternatif göstermesi, ağacın dibine dökülenleri yemesine izin vermesidir. Daha geniş bilgi için bkz.: Mustafa Öcal, "Bir Hadis-i Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu", Diyanet Dergisi, c. 25, sy.: 4, DİB. Yay., Ank., 1989, s. 177-182.

541 Müslim, 43/Fedâil, 63 (II, 1808); Buharî, 78/Edeb, 18 (VII, 74).

542 Buharî, 62/Eshâbü'n-Nebî, 22 (IV, 216); Tirmizî, 25/Birr, 11 (IV, 317); İbn Mâce, 33/Edeb, 3 (II, 1209).

ismini vermiş, sonra da kucağına oturtarak başını okşamıştı.[543] Kalbinin katılığından şikayet eden birine de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), “Yetimin başını okşa, yoksulu doyur.”[544] tavsiyesinde bulunmuştu.

Bu konu ile ilgili olduğunu düşündüğümüz bir yorumda şöyle denilmektedir: Dokunma, bir insana en kısa yoldan “Sen benim için önemlisin, seni yalnız bırakmayacağım.” mesajını verir. Hiçbir söz, bu mesajı, dokunma kadar etkili olarak ifade edemez. Bir babanın çocuğunun başını şefkatle okşaması, saatlerce açıklama ve anlatımlardan daha etkilidir. Dokunma duyusu, gelişme için yeme içme kadar önemlidir. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında yetimhanelerde ölen çocukların oranı oldukça yüksekti. O zamanki hekimlik, bebeğin sadece biyolojik beslenmesine ve temiz çevrede bulunmasına önem veriyor, fakat çocukların psikolojik ihtiyaçlarını düşünmüyordu. Yıllar sonra yapılmaya başlanan araştırmalar, bebeklerin gıda yoksunluğundan değil, kucağa alınıp sevilmemekten öldüklerini ortaya çıkarmıştır. Batı ülkelerinde bugün, yetimhanelerde bebeğin günde birçok kez kucağa alınıp sevilmesi, onunla konuşulması yöntemi uygulanıyor. Çocukların kucağa sık sık alınmasıyla, ölüm oranında bir düşme olduğu gözlenmiştir.[545]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sadece erkek çocuklarına değil, aynı şekilde kız çocuklarına da sevgi ve şefkat göstermiştir. Bir defasında kız torunu Ümâme sırtında olduğu halde namaz kıldırmıştı. Rükûa vardığında onu yere bırakıyor, secdeden başını kaldırdığı zaman tekrar omzuna alıyordu.[546] Bu hadise özellikle kız çocuklarını sevmemek, onları taşımaktan çekinmek gibi, Arapların cahiliye çağı âdetlerine tepki olarak da görülebilir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu anlamsız çekinme ve kibirlenmeyi reddetmek için, mübalağalı olarak, onların namazda bile taşınabileceklerini göstermiş oldu ki, böyle bir işi yaparak göstermek, söz ile anlatmaktan daha etkilidir.[547]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), selamlaşma ile birlikte tokalaşmayı da tavsiye etmiştir. İnsanların karşılıklı olarak ellerini tutmaları,

543 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (IV, 35).
544 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 263, 387).
545 Cüceloğlu, a.g.e., s. 46.
546 Müslim, 5/Mesâcid, 41-43 (1, 385-6)
547 Bkz.: Beyza Bilgin, *İslâm ve Çocuk*, DİB. Yay., Ank., 1997, s. 52.

birbirlerine dokunmaları, aralarında sevgi ve samimiyetin artmasına sebeptir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de karşılaştığı insanlarla tokalaşmış, karşısındaki kişi elini çekinceye kadar elini ondan çekmemiş, hatta muhatabı olan kişi, yüzünü çevirmedikçe, o da ondan yüzünü çevirmemiştir.[548]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bir şeye işaret edeceği zaman, sadece parmağıyla değil, bütün eliyle işaret etmekteydi. Bir şeye hayret ederse elini bulunduğu halden ters çevirmekteydi. Konuşurken ellerini jest olarak hareket ettirmekte, sol elinin avucu ile sağ elinin baş parmağına vurmaktaydı.[549] Kaynaklarımız bunlardan başka Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) ellerini işaret etmede de kullandığını göstermektedir. El işareti ile ilgili olarak iki örnek vermekle yetinmek istiyoruz:

Bir gün, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yanına saçı sakalı dağınık olan bir adam gelmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de eliyle adama işaret ederek ondan saç ve sakalını düzeltmesini istemişti.[550] Ancak, bu şahsın, sözle değil de niçin işaretle uyarıldığı bilinmemektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), muhtemelen kendisi veya bir başkası konuştuğundan dolayı sözü kesmek istememiş olabilir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) güzel yemek yapan İranlı bir komşusu vardı. Hz. Aişe ile birlikte olduğu bir anda Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e gelmiş, sözsüz iletişimle, yani el işareti ile kendisini yemeğe davet etmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), aynı şekilde işaretle, Hz. Aişe'nin de gelip gelemeyeceğini sormuş, hayır cevabını alınca kendisinin de gelmeyeceğini belirtmişti.[551] İranlı komşunun Arapça'yı konuşacak derecede bilmemesi veya dilsiz olması, sözsüz anlatımla aralarında anlaşmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Sonuçta, bu tür bir iletişime az rastlansa da, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve muhâtabı arasında işaretle de olsa meramın anlatıldığı ve hedef tarafından da isteklerin anlaşıldığı görülmektedir.[552] Buradan hareketle Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), ihtiyaç duyduğunda, uygun zaman ve yerde mimik ve jestleri

548 Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, c. 10, s. 423.
549 Tirmizî, *Şemâil*, s. 250.
550 İmam Malik, 51/Şaar, 7 (II, 949).
551 Nesâî, 27/Talak 23 (VI, 158).
552 Bkz. Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, s. 166-167.

birlikte kullandığı, insanlarla anlaşabileceği her türlü anlatım tekniğine başvurduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bazen sözlü ve sözsüz anlatımı birlikte kullanmış, yani sözlü anlatımını mimik ve jestlerle açmıştır. Örneğin O, insanın eceli ve emelini bir temsil ile anlatırken, el hareketinden faydalanmış; eline aldığı iki çakıl taşını, birini uzağa diğerini yakına atarak yanındakilere "Bunun ve şunun misali neye benzer bilir misiniz?" diye sormuş, onlar da; " Allah ve Resulü bilir." deyince "Şu (uzağa düşen taş) emel, bu (yakına düşen taş) da eceldir."[553] buyurmuştur. Böylece O, soyut bir konuyu, bir örnekle anlatmak istemiş ve örneğini canlı ve hareketli olarak da göstermiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), namaz ve hac gibi konularda uygulamanın kendisine bakılarak yapılmasını istemesi,[554] özellikle ibadetlere yönelik davranışlarında, beden dili ve hareketlerini, iletişim tekniği açısından etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), halkla iç içeydi. Hilmi, hayası, tevazuu ve örnek davranışlarıyla O, daima aynı mekanı paylaştığı insanlara karşı nazik ve saygılı davranırdı. Herkesin hakkını hukukunu gözetir, arkadaşlarından da böyle olmalarını isterdi. Onun huzurunda hiç kimse resmiyetle dışlanmaz, herkes ilgi ve alâka görürdü. İnkârcılar kendisinden özel muamele bekleyerek, bazılarını yanından kovmasını isteyince Allah (cc), "Sabah akşam Rab'lerinin rızasını isteyerek, O'na yalvaranları (Kureyş büyüklerinin arzusuna uyarak) kovma. (O müşrikler ister inansın, ister inanmasınlar.) Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, bu zavallıları kovup da zalimlerden olasın."[555] âyetiyle inananlardan ayrılmamasını emretti. Buna karşılık birlikte oldukları zaman, Kur'ân'la ilgili şüphe üretip alay ettiklerinde Allah (cc), Elçisini ve mü'minleri, inkârcıların mekanını terk etmeye çağırmış ve bu hususta şöyle buyurmuştur: "...Allah'ın âyetlerinin inkar edildiği ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın, yoksa siz de onlar

[553] Tirmizî, 41/Edeb, 82 (V, 152).
[554] Buharî, 10/Ezan, 18 (I, 155); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (III, 336).
[555] En'âm (6): 52.

gibi olursunuz..."[556] İnkârcıların ne zaman terk edileceğinin belirtildiği bu ve önceki âyete bakılırsa, etrafını saran halkın Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le içli dışlı olduğu, aynı mekanda samimi bir atmosferde, O'nun sözlü-sözsüz mesajlarından faydalandıkları anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını hiçbir zaman göz ardı etmemiş; hayatı boyunca karşılaştığı bir takım yeniliklere de açık olmuştur. Bu tür davranışlarıyla o, iletişim yöntemi olarak uyguladığı kurallar ve onların benzerlerini, ortam uygun olduğu sürece tereddütsüz bir şekilde kullanacağını göstermiştir.

4.3.2- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Giyim ve Kuşamı

İslâm dini, giyim ve kuşamla ilgili olarak, örtünmek (tesettür) ve güzel görünmek (zinet) gibi iki temel gaye hedeflemiştir.[557] Bu husus Kur'ân'da: "Ey İnsanoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbiseler gönderdik... Şeytan, ana babanızı, ayıp yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belaya düşürmesin..."[558] ayetleriyle vurgulanmıştır.

Gerek Kur'ân ayetlerinden ve gerekse Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) uygulamalarından anlaşıldığına göre giyim ve kuşamın, avret yerlerini örtecek kadar uzunlukta ve genişlikte olması, şekil ve renk yönüyle karşı cinse ait olmaması, kibre vesile olmayıp dikkat çekmemesi dînî yönü olarak görülmüştür.[559]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), giyim ve kuşamı etkili bir şekilde kullanmış; güzel giyinmesiyle içinde yaşadığı toplumda iyi izlenim oluşturmuştur. Zira giyilen kıyafetler, onların seçimine gösterilen özen, kişisel zevk ve tutumları yansıttığı kadar,[560] hedef kitleye ne ölçüde değer verildiğini de göstermektedir.[561] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), elbisesinin temiz ve düzenli olmasını, benzerlerini başkalarının da giyebilmesini arzulamış; ancak dikkat çekecek derecede iyi veya kötü

---

[556] Nisâ (4): 140.

[557] Karaman, *Helâller ve Haramlar*, s. 48.

[558] A'râf (7): 26-27.

[559] İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamberin Şemâili, Seha Neşriyat*, İst., 1990, s. 199.

[560] James, a.g.e., s. 17.

[561] Zıllıoğlu, a.g.e. s. 217.

olmamasına özen göstermiştir. Onun giyecekle alâkalı düşüncesi, "temizlik, tertiplilik, estetiği gözetme, kendine yakıştırma, sadelik ve ihtiyacı karşılama"[562] olarak değerlendirilmiştir. Bir hadisinde "Giyimde sadelik imandandır."[563] buyurmuş; giyim ve kuşamda söz konusu olabilecek üstünlük taslama ve çalım satma gibi davranışları hoş görmediğini ifade etmiştir. Ancak sadelik, pejmürde giyim tarzı da değildir. Yine bir sözüyle Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Allah (cc), nimetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever."[564] buyurmuş ve cimrilikten sakınılmasını istemiştir ki bununla, insanların rol ve statülerine, fakirlik ve zenginlik gibi durumlarına göre değişebilecek bir giyim kuşam anlayışına sahip olabileceklerine işaret etmiştir.[565]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), yukarıda kısaca değindiğimiz genel tutumunu dikkate alarak, değişik tarzda elbiseler giydiğini söyleyebiliriz. Örneğin O, yün, pamuk ve ketenden üretilen yöresel giysiler, hatta gayri müslimlerin imal ettiği, devlet başkanlarının hediye olarak gönderdiği elbiseler giymiştir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), en sevdiği elbise çeşidi, kolları ve yakası olan, ön tarafı kapalı, etekleri ayakların üstüne kadar uzanan "gömlek" olmasına karşın; kollu ve diğer elbiselerin üzerine giyilen dikişli "cübbe"; sırta giyilen ve yakası olup cübbeye benzeyen "hırka"; belden aşağısını örten "izar"; bedenin üst tarafını örten "ridâ"; izar ve ridâ ikilisinden oluşan takım elbise "hulle" ve "sirval" denilen şalvar, giymiştir. Ayrıca onun, çoğu kere başında, üzerine "sarık" sarılmış; takke, bazen de sarıksız takke kullandığı görülmüştür.[566]

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kumaşta alacasız, desensiz olanı beğenmiş; göze batıcı, rahatsız edici çiğ renkleri tercih etmemiştir.[567] En çok beyaz renkten hoşlanmış ve: "Elbiselerinizin en hayırlısı beyaz olanıdır. Beyaz giyinin ve ölülerinizi onunla kefenleyin."[568] buyurmuştur. Buna karşılık, Hz. Peygamber'in

---

[562] Algül, *Peygamberimizin Şemâili*, s. 94.

[563] Ebû Davud, 32/Tereccül, 1 (IV, 393); İbn Mâce, 37/Zühd, 4, (II, 1379).

[564] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (II, 182).

[565] Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetüllâh'l-Bâliğa*, Çev.: Mehmet Erdoğan, İz Yay., 1994, c. 2, s. 601.

[566] İbn Kayyım, a.g.e., c. 1, s. 125-133.

[567] Geniş bir değerlendirme için bkz.: İbn Kayyım, a.g.e., c. 1, s. 125-133.

[568] Ebû Davud, 27/Tıb, 14 (IV, 209); 31/Libas, 13 (IV, 332); Tirmizî, 8/Cenâiz, 18 (III, 319); İbn Mâce, 6/Cenâiz, 12 (I, 473).

(sallallâhu aleyhi vesellem) çoğu kere tercih ettiği renk "beyaz" olsa da, yeşil, kırmızı, siyah ve desenli renklerden imal edilmiş elbiseleri de giydiği ifade edilmektedir.[569] Fakat, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) karşılıklı iletişim ve etkileşimde bir mesaj olarak, herhangi bir rengi, özellikle "yeşil" ve "siyah" rengi telkin etmemiştir.[570] Bu sebeple, renkler arasında bir ayırım yapılması ve günümüz iletişiminde olduğu gibi, değişik renklerin reklam ve propaganda amaçlı kullanılmış olması söz konusu değildir. Beyaz renge gelince; açık olması, temeli temizlik olan bir dinde, kirlerin hemen görülüp temizlenmesi, koyu renkler karşısında özellikle bazı ayetlerde[571] bir sembol olarak geçmesi, tercih edilmesinde etkili olmuş olabilir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), temizlik ve düzene çok önem vermiş, terleyince yün kokmaya başlayan bir elbisesini hemen çıkartmıştır.[572] Güzel koku sürünmeyi de ihmal etmeyen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bazen kulaklarının yarısına,[573] bazen de omuzlarına kadar inen[574] saçlarını, sakalını hiçbir zaman dağınık bırakmamış,[575] i'tikafta[576] olduğu zamanlar bile başını uzatarak eşine taratacak derecede saçlarına dikkat etmiştir.[577]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) içinde yaşadığı toplumca benimsenmiş geleneklerin, O'nun yiyip içmesi, giyim ve kuşamı, saç, sakal ve bıyıklarıyla ilgili tutumunda, etkili olduğu anlaşılmaktadır. Gerçi bu tür davranışları, âdet olduğu için mi, yoksa dinî bir gereklilik olduğu için mi yaptığı tartışılmıştır. Ancak, Muhammed Ebû Zehra, özellikle bıyık ve sakal hakkında,[578] "icma ile kesinlik ifade etmeyen" yasaklamanın, aslında Yahudi

---

569 İbn Kayım, a.g.e., c.1, s.129; Cengiz Kallek, "Cübbe", DİA., TDV. Yay., İst., 1993, c. 8, s. 103.

570 Sadık Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Etüt Yay., Samsun, 1996, s. 162-165.

571 İlgili ayetler: Bakara (2): 187; Âl-i İmrân (3): 106-107; Saffât (37): 46; Kasas (28): 32; Değerlendirme için bkz., A. A. Abdülkadir Kâmil, *İslâm'a Göre İnsan ve Birey*, Çev.: Cemal Arzu, Çeşme yay., İst., ts., s. 81-84.

572 Ebû Davud, 31/Libas, 19 (IV, 339).

573 Tirmizî, Şemâil, s. 52.

574 Buharî, Menâkıb, 23 (IV, 165); Müslim, Fedâil, 95 (II, 1819).

575 Ebû Davud, 32/Tereccül, 3 (IV, 394).

576 İbadet amacıyla bir müddet camide kalmak. Bilgi için bkz. Mehmet Şener, "İ'tikaf", DİA., TDV. Yay., İst., 2001, c. 23, s. 457.

577 Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, s. 55.

578 Söz konusu hadis şudur: "Bıyığınızı kırpın, sakalınızı da uzatın". Bkz, Ahmed b. Hanbel, Müsned, (II, 299).

ve diğer gayimüslimlere benzememek için olduğunu, dolayısıyla bir âdet meselesi olduğunu belirtmektedir.[579] Nitekim, insanların yapageldikleri örfe dayalı uygulamalar, hakkında kitap ve sünnetten delil olmayan ve bu iki kaynağa da ters düşmeyen konular, bazı İslâm bilginlerince geçerli kabul edilmiştir.[580] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de giyiminde, gerek İslâm öncesi ve gerekse sonrasında, yaşadığı yörenin geleneklerini dikkate almıştır. Zira, O'nun beşer vasfıyla yaptığı yeme içme ve giyim kuşam türü tutumları tartışılmamıştır. Bu yorumlardan hareketle Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) genel tutumunu, kolayına geleni ve her yerde münasip olanı giyme şeklinde özetleyebiliriz.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kendisine yabancılar, heyetler, elçiler geldiği zaman elbiselerinin en güzelini giymiş, giysilerini düzeltmiş, yanında bulunan arkadaşlarının da aynı şekilde giyinmelerini istemiştir.[581] Ayrıca arkadaşlarına: "Bulabilen bir kimse, iş elbisesinden başka, cuma gününe mahsus bir elbise giyinse"[582] tavsiyesinde bulunmuştur. Arkadaşlarından böyle bir istekte bulunan Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendisinin de özellikle cuma ve bayram günlerine ait özel giysisi olduğunu düşünmekteyiz. Bu tutumuyla O'nun, insanların yoğun olduğu zamanlarda, özellikle cuma namazı için toplanılan mescide gelirken, boy abdestini emretmesiyle temizliğe önem verdiğini, ter vb. kokuların sebep olduğu hoş olmayan durumu bertaraf etmeye yöneldiğini düşünebiliriz.

---

579 Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, Çev.: Abdülkadir Şener, Ank., 1981, s. 101.

580 Ebû Zehra, a.g.e., s. 235.

581 Kettânî, a.g.e., c. 2, s. 209.

582 Ebû Davud, 2/Salat, 212 (I, 650).

Üçüncü Bölüm

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) İLETİŞİM İLKELERİ VE İLETİŞİMİNDE KARŞILAŞTIĞI BAZI SORUNLAR

HZ. MUHAMMED'İN (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM) İLETİŞİM İLKELERİ VE İLETİŞİMİNDE KARŞILAŞTIĞI BAZI SORUNLAR

1- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) İletişim İlkeleri

1.1- Kendini Olduğu Gibi Tanıtması

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hem bireysel yönünü hem de Peygamberlik yönünü ikinci bölümde ele almış, Kur'ân'ın açık beyanı ve vurgulamasıyla O'nun, bizim gibi bir insan olduğunu;[583] ama dinî içerikli konuşmalarının ve fiillerinin vahiy destekli olduğunu[584] belirtmiştik. Bu nedenle onun, ilâhî mesajın şartlara bağlı insanî bilgi ve davranışlara dönüştürülmesinde ilk kaynak olarak, yorumlama ve açıklamalarıyla insanlara örnek olduğunu[585] ve bu açıklamalarının da vahye dayalı olmasından dolayı,[586] genel-geçer bir karakter kazandığını ifâde etmiştik. Burada da Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendini tanıması, diğer bir yorumla kendini nasıl tanıttığı konusu üzerinde durmak istiyoruz.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Mekke'de gayet tabiî bir hayat sürmekteydi. Güvenilir bir kişiliğe sahip olmasının dışında, toplumca bilinen farklı bir yönü yoktu. Bundan dolayıdır ki, peygamberliğini ilan ettiğinde, insanların: "O ihtar (Kur'ân, başka kimse kalmadı da), aramızdan

---

583 Kehf (18): 110.

584 A'râf (7): 203; Yûnus (10): 15.

585 Ahzab (33): 21.

586 Necm (53): 3.

ona mı indirildi?..."[587] şeklindeki itirazlarıyla karşılaştı. Muhâtaplarına "... Allah (cc) dileseydi ben onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım (Böyle bir şey yapamamıştım), düşünmüyor musunuz?"[588] demesi emredildi. Yine Allah (cc), Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi vesellem) "...Ben ancak bana vahy olunana uyuyorum..."[589] demesini istemiş; aksi halde Peygamber "...bâzı laflar uydurup bize iftirâ etseydi... onun can damarını keserdik, sizden hiç kimse de buna engel olamazdı."[590] buyurarak, görevin Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) yüce Allah tarafından verildiği ve yüce Allah'ın bildirmesiyle İslâm'ı tebliğ ettiği vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kırk yaşına kadar bunca yıl, kendi hesabına yalan söylememişti, bundan böyle Allah (cc) adına da söylemesi söz konusu olamazdı.[591] O halde, O'nun çıkışı ve bütün faaliyetleri yüce Allah adına olacaktır. "...Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir..."[592] âyeti de insanlardan bir beklenti içinde olmadığını, mal, makam, şan, şöhret peşinde koşmadığını belirtmektedir. Yine Kur'ân'da Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem): "...Ben size Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem; size ben meleğim de demiyorum...";[593] "...Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, elbette çok hayır (mal ve menfaat) elde ederdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[594] demesi emredilmiştir. Görüldüğü gibi Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), insanlar üzerine bir vekil değildir.[595] İnkârcıların yaptıklarından da uzaktır.[596] Bu sebeple O, yine Kur'ân'da vurgulandığı gibi; "De ki: Ey Kâfirler! Ben

---

587 Sâd (38): 8.
588 Yûnus (10): 16.
589 Yûnus (10): 15.
590 Hâkka (69): 44-47.
591 Buharî, 1/Bedü'l-Vahy 6 (I, 6); Şiblî, a.g.e., c. 1, s. 318.
592 Yûnus (10): 72.
593 En'âm (6): 50.
594 A'râf (7): 188.
595 Yûnus (10): 107.
596 Şuarâ (26): 216.

sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapıcı değilsiniz... Sizin dininiz size, benim dinim bana."[597] demiştir.

İletişimde "kendini tanıma" sözüyle kişinin, kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendinde olup biten duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa kavuşması dile getirilir[598] ki bu, başarı için oldukça önemli bir noktadır. Zira kendini tanıyan kimse, gerçek duygu ve düşüncelerinin farkında olur. Örneğin, elini sıktığı bir kişinin yüzüne gülümsediğinde, sevgi, ilgi ve sempatiden mi, yoksa kıskançlıktan mı veya muhatabın kötülüğünden emin olmak, durumu geçiştirip idare etmek için mi gülümsediğini bilir; duygularının farkında olur. Ayrıca insanları nasıl etkilediğini ve onlar tarafından nasıl etkilendiğini idrak eder. Bu tür, kişinin kendini tanımasına yönelik duygular, başarılı bir iletişim için önemli etkendir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, tutum ve davranışlarına etki eden ruh halini zaman zaman çevresindekilere anlatmış ve arkadaşlarını bilgilendirmiştir. Hz. Aişe'nin anlattığına göre bir gün, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le görüşmek için bir adam gelmiş ve yanına girmek için izin istemişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu gelen şahsı görüp, sesini duyunca:

"İzin verin girsin, o, kabilesinin en kötü insanıdır." demişti. Adam içeri girerken Resulüllah'ın onu iyi karşılayıp güler yüz gösterdiğini ve onunla dostça konuşmaya başladığını gören ve aralarında eskiden beri samimiyetin bulunduğunu sandığını söyleyen Hz. Aişe (ra), adam çıkıp gittikten sonra:

"Ey Allah'ın Elçisi! Adam kapıya geldiği zaman şöyle şöyle demiştin, içeri girince de güzel güzel sohbet ettin, bu neden böyle?" dediğini, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) cevaben:

"Ey Aişe! Benim kaba davrandığımı hiç gördün mü? Kıyamet günü, yüce Allah katında insanların en kötüsü, şer ve belasından korkarak, kendinden insanların kaçtığı kimsedir."[599] buyurduğunu anlatmıştır.

Bu olayda açıkça görülmektedir ki, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi

[597] Kâfirûn (109): 1-4, 6.
[598] Cüceloğlu, a.g.e., s. 94-95.
[599] Buharî, 78/Edeb, 38 (VII, 81).

vesellem), kaba, kötülükten çekinmeyen bir kabile reisinin sesini duyunca, bu şahıs hakkındaki gerçek duygularını, düşüncelerini yansıtmış; sonra da ona, bir misafire nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde davranmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), içinden geçirdiği gerçek düşüncesine karşın, farklı bir eylemde bulunmasını da zaman zaman dile getirmiştir. Örneğin o, uzun uzun kıldırma arzusuyla namaza durduğunu, ancak bu esnada bir çocuğun ağlama sesini duyunca, bundan dolayı annenin çocuğuna ilgisini ve duyacağı sıkıntıyı bildiği için, namazı kısa kesip hemen selam verdiğini anlatmıştır.[600]

Kur'ân'da ve hadislerde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i tanıtıcı beyanlara yer verilmektedir. Özellikle hadislerde bunun örneğini yeteri kadar bulmak mümkündür. Bu tür ifadelerinde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah ile insanlar arasındaki elçilik görevine ısrarla dikkat çekmiş, diğer peygamberler gibi yüce Allah tarafından gönderildiğini ve kendisinin peygamberlerin sonuncusu olduğunu vurgulamış ve konumunu şöyle anlatmıştır: "Benimle peygamberler zümresinin benzeri, şu kimsenin meseli ve benzeri gibidir ki; o kişi, bir ev yaptırmış ve binayı tamamlayıp süslemiş de yalnız bir tuğlası eksik kalmış. Bu vaziyette iken, insanlar binaya girip gezmeye başlarlar ve eksik yeri görüp hayret ederek: 'Şu bir tuğlanın yeri boş bırakılmış olmasaydı!' derler." Bu benzetme sonunda Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem): "Ben o yeri boş bırakılan kerpicim, ben peygamberlerin sonuncusuyum."[601] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kişilerle görüşürken oldukça samimi davranmış, hissettiklerini, uygun bir üslûpla aktarmıştır. Örneğin o, amcasının katili Vahşî, Müslüman olmaya karar verip yanına geldiğinde:

"Sen amcam Hamza'yı öldürmüştün; mümkünse bana seyrek görün."[602] demiştir. Bu ifadesiyle, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), elinde olmayarak, hâkim olamadığı duyguların tesirinde kalabileceğini, ama böyle bir şey arzulamadığını belirtmiştir. Burada onun peygamberlik görevi açısından da sahip olduğu duygularını kontrol edip iletişimi sürdürmek istediği ve Vahşi'ye o şekilde yaklaştığı düşünülebilir. Çünkü o, hem yaratılışı, hem

---

600 Buharî, 10/Ezan, 65 (I, 173); Müslim, 4/Salat, 191 (I, 342).

601 Buharî, 61/Menâkıb, 18 (IV, 163); Müslim, 43/Fedâil, 23 (II, 1791).

602 Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, c. 12, s. 48.

de misyonu gereği insanlarla iyi geçinmeyi ve onlara güzel örnek olmayı arzulamaktaydı.

Katıldığı bir toplulukta bazılarının "Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var." demeleri üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Ama bunu demeyin, zira yarın ne olacağını ancak yüce Allah bilir!"[603] diye onları ikaz etmiş, kendisinin sadece yüce Allah'tan vahiy alan bir peygamber olduğunu vurgulamıştır.

Bedir Savaşı'na giderken askerler, ellerinde bulunan 70 deveyi Resûl-i Ekrem'le aralarında paylaşmaktaydılar. Bazıları kendi nöbetlerini O'na ikram etmek isteyince onlara: "Ne siz benden daha güçlüsünüz, ne de ben sizin aldığınız sevaptan müstağniyim."[604] demiş ve empatik bir tavırla kendinin de insanlarla eşit olduğuna, arada fark bulunmadığına ve insani yönüne dikkat çekmiştir.

Bir defasında Ebû Zer (ra)'e Uhud dağını göstererek "Uhud dağı kadar altınım olsa, kendim için ayırdığım üç dinar hariç, hepsini yüce Allah yolunda harcamış olmaktan başka bir şey istemezdim."[605] buyurarak, başkalarını anlama ve ihtiyaçlarını giderme gibi diğer kâmlık duygusuna, sosyalleşme ve sosyal iletişime vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendini tanıttığı diğer bazı hadisleri şöyledir:

"Allah'ım, ben de insanım! Hangi mümine lanet etmiş, kötü söyle-miş ya da el kaldırmışsam, bunu o kimse için bir dua, bir bağış, kıyamet günü kendisiyle sana yaklaşacağı bir araç kıl."[606]

"Karşılığında dünyanın en iyi nimetleri verilmesi pahasına da olsa bir başkasını taklit etmekten hoşlanmam."[607]

"Bana, kimse arkadaşlarımın birinden (canımı sıkacak bir) şey getirmesin. Zira ben sizin karşınıza, içimde hiçbir şey olmadığı halde hoş duygularla çıkmak istiyorum."[608]

İnsanları oldukları gibi görmemizi engelleyen birçok faktör vardır ve bunlardan biri de psikolojik hazırlık durumudur. Buna göre, bir insan

---

603 İbn Mâce, 9/Nikah, 21 (I, 611).
604 Ahmed b. Hanbel, Müsned, (I, 411).
605 Buhârî, 24/Zekat, 4 (II, 112); Müslim, 12/Zekat, 34 (I, 690).
606 Müslim, 45/Birr, 90 (III, 2008); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (VI, 107).
607 Ebû Davud, 40/Edeb, 35 (V, 192).
608 Tirmizî, 46/Menâkıb, 63 (V, 710); Ebû Davud, 40/Edeb, 28 (V, 183).

ya da grup hakkında bize daha önce verilen bilgiler, o insanı ya da grubu algılamamızı etkiler,[609] ki bu durum iletişimi zorlaştırır. Buna karşılık, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sergilemiş olduğu tavrın ön yargısız[610] ve olumlu düşünceyle iletişimi kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

Olumlu tutum ve davranışlar, eşler arası iletişimi de olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim, bu durumu Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) şu sözünde de görebiliriz:

"Sizin en hayırlılarınız, hanımlarına karşı en hayırlı olanınızdır. Ben ise içinizde hanımlarına karşı en hayırlı olanınızım."[611]

"Bana vahiy indirilmeyen konularda, aranızda ben de ancak kişisel görüşüme göre karar veriyorum."[612].

"Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, beni aşırı şekilde methetmeyin! Ben ancak yüce Allah'ın kuluyum. Öyleyse bana 'Allah'ın kulu ve Resulü' deyin."[613] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu sözleriyle aynı zamanda aşırı yüceltmeye dayanan duyguların iletişim ve insan ilişkilerindeki olumsuz rolüne de dikkat çekmiştir. Yine aşağıdaki sözleriyle Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) peygamberlik görevine dikkat çektiği görülmektedir:

"Ben sadece tebliğciyim, hidâyet edip doğru yola ileten yüce Allah'tır."[614]

"Yüce Allah beni tebliğci olarak gönderdi, zorlayıcı olarak göndermedi."[615]

"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."[616]

"Ben, muallim olarak gönderildim."[617]

"Ben, günde yüz defa yüce Allah'a istiğfarda bulunurum."[618]

---

609 Baymur, a.g.e., s. 277.

610 Ön yargıların ve genelleştirilmiş önermelerin iletişim çatışmalarına sebep oluşuyla ilgili olarak bkz.: Köknel, a.g.e., s. 224.

611 Tirmizî, 10/Rada', 11 (III, 466).

612 Ebû Davud, 23/Akdiye, 7 (IV, 15).

613 Buhârî, 60/Enbiyâ, 48 (IV, 142); Ahmed b. Hanbel, Müsned,(I, 23-4, 47, 55); Dârimî, 20/Rikak, 68 (II, 626).

614 Ahmed b. Hanbel, Müsned, (IV, 101).

615 Tirmizî, 44/Tefsir, 66 (V, 423).

616 Malik, 47/Husnu'l-Hulk, 8 (II, 904).

617 İbn Mâce, Mukaddime, 17 (I, 83).

618 İbn Mâce, 33/Edeb, 57 (II, 1254).

"Ben, ne cimriyim ne yalancıyım ne korkağım."[619]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de her insan gibi zaman zaman şakalaşmış, güzel espriler yapmıştır. Resûl-i Ekrem'in bu tutumunu bilmeyenler, şaka yaptığını görünce şaşırmışlar ve "Sen de bizimle şakalaşıyorsun!" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi vesellem), kişisel tutum ve tavrını, çevresindekilere bir örnek olarak göstererek, "Ama ben gerçeği söylerim."[620] demiş, şaka bile olsa bir müminin doğruluktan ayrılmaması gerektiğini anlatmak istemiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kendi özelliklerine dikkat çektiği gibi, çevresindeki insanların da kişisel özelliklerine dikkat etmiştir.

1.2- Bireyin Özelliklerini Dikkate Alması

İnsanlar arasında, birçok bireysel ayrılıkların bulunması psikolojik araştırmaların ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden birisidir. İnsanlar, yetişme tarzları ve geçmiş yaşantıları, yani görgüleri, bilgileri, alışkanlıkları, yakın çevrelerinden kazandıkları değer yargıları bakımından farklılık gösterirler. İnsanlar, içinde bulundukları kültürel çevrenin görenek, gelenek ve değerler sisteminin, uygulanan eğitim yöntemlerinin etkisi altında, kendilerine özgü bir kişilik geliştirirler.[621]

Bireysel ayrılıklar üzerinde duygusal ve sosyal ilişkilerin de rolü vardır. Bu sebeple, insanların zekâ, akıl ve kültürel düzeyleri, dikkatleri, kavrayış ve anlayışları, eğilimleri, değişik insanlara bakış açıları sağlıklı bir iletişim için göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlardır. Bu ve benzeri bireysel farklılıkların etkisiyle Sahbe-i Kiram, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) söz ve davranışlarını farklı farklı algılayabilmişlerdir.

İletişimde bireysel ayrılıklara dikkat çeken Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), insanlarla anlayabilecekleri kadar, onların seviyelerine göre konuşmuştur.[622] Zira, kavrayamayacakları bir konu karşısında, insanların şüphe ve tereddüt içinde kalmaları ve yanlış anlamaları mümkündür.

619 Buharî, 56/Cihad, 24 (III, 209); 57/Humus, 19 (IV, 60).

620 Tirmizî, 25/Birr, 57 (IV, 357).

621 Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Kitapevi, İst., 1994, s. 225-226.

622 Ebû Davud, 40/Edeb, 20 (V, 173); Hz. Ali'nin "İnsanlarla anlayacakları şekilde konuşunuz" tarzındaki bir tavsiyesi için bkz.: Buharî, 3/İlim, 49 (I, 41).

Sohbet konusunun gerçek ve doğru olması kadar, üslûbun da doğru seçilmesi gerekir. Her doğrunun her yerde söylenmesi hoş olmayabilir. Bunun için muhatabın özel yaşamı, ilgi alanları, inanç ve değerleri gibi kişisel özellikleri, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

"Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez."[623] âyetiyle vurgulandığı gibi, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), dinî birer sorumluluk olan namaz, zekat, oruç ve hac gibi ibadetlerde, aklî yeterlilik, din ve vicdan hürriyetine sahip olma, malî imkân ve sağlık durumu gibi, kişiden kişiye değişebilen farklı durumlarda, uyulması gereken kuralları göstermiştir.

Kur'ân'ı Kerim, "De ki: 'Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?'..."[624] âyetiyle kabiliyet ve liyakatlere değer vermeyi vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bilgiye, liyakate değer verilmediği ve işler ehil olmayanlara bırakıldığı zaman, bu kişiler de üstlendikleri işi gereği şekilde yürütemeyecekleri için, her şeyde düzenin bozulacağını bildirmiştir.[625] Kabiliyetleri yerli yerinde değerlendiren, insan unsurunu kullanmada birtakım önceliklere, başarı ve yeteneklere önem veren Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), cemaate imam olmak gibi, kamu hizmetini yürütecek kişinin, Kur'ân'ı en iyi bilen ve en iyi okuyan olmasını istemiştir. Kur'ân bilgisinde eşit olma durumunda ise, sünneti ve dini pratikleri en iyi bilip uygulayanın; eğer bunda da denk olurlarsa, önce hicret etmiş olanın; bunda da denk iseler, yaşça en büyüğün imam olması gibi, objektif kriterlere uyulmasını istemiş; ayrıca yetkili bir kişinin olduğu yerde, onun izni olmadıkça bir başkasının imamlığa geçmesinin hoş olmayacağını belirtmiştir.[626]

Bu tavrıyla Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) büyüğe-küçüğe, mevki ve makama gereken ilgiyi gösterdiği sonucunu çıkarabiliriz. Nitekim Hz. Aişe (ra), kapısına gelen bir dilenciye, bir parça ekmek verirken, kılığı kıyafeti düzgün bir başkasını da sofraya buyur ederek, yemek ikram etmiş, böyle davranmasının sebebini soranlara da, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi

[623] Bakara (2): 286.
[624] Zümer (39): 9.
[625] Buharî, 3/İlim, 2 (I, 21); 81/Rikak, 35 (VII, 188).
[626] Müslim, 5/Mesâcid, 290 (I, 465).

vesellem), insanların mevkii, makam ve seviyelerine göre muamele edilmesini istediğini belirtmiştir.[627]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), insan insana diyaloglarında da bireysel farklılıklara dikkat etmiştir. Örneğin, eşinin doğurduğu siyah çocuğun kendisinden olmadığı iddiasıyla çocuğunu reddetmek isteyen bir bedevî ile aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

"Benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum."

"Senin develerin var mı?"

"Evet."

"O develerin renkleri nasıldır?"

"Kırmızıdır."

"Bunların içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mı?"

"Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır."

"Öyleyse bu boz renklerin nereden geldiğini düşünüyorsun?"

"Ya Resulallah bu soyunun damarıdır, ona çekmiştir."

"Belki bu oğlan da eski bir soy köküne çekmiştir (yani ona benzemiştir)."

Bu yaklaşımıyla, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bedevînin çocuğunu reddetmesine izin vermemiştir.[628] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) burada, peygamberlik otoritesine dayanarak, "Hayır, ben yüce Allah'ın Elçisi olarak söylüyorum, bu senin çocuğundur." dememiş; bedevînin anlayacağı dilden, yaşadığı hayattan bir benzetme ile,[629] seviyesini dikkate alarak konuşmuş, muhatabın tecrübesinden de faydalanarak, ikna edici bir üslûpla, âdeta sonucu bedevîye söylettiren bir yöntemle problemi çözmüştür.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimine hedef olan insanların seviyelerine ve derecelerine göre muamele ederek, herkesin statüsüne uygun davranılması gereğine işaret etmiştir. Onun, sözlü-sözsüz iletişiminde de, bunun örneğini görmek mümkündür. Eşi Aişe'nin anlattığına göre, bir gün Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra), kısa bir arayla yanına girmek

---

627 Ebû Davud, 40/Edeb, 20 (V, 173).

628 Buharî, 96/İtisam, 12 (VIII, 150).

629 Örnek vererek ve benzeterek bilgilendirme için bkz.: Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, İfav Yay., İst., 1989, s.206-210.

için Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'den izin istemişlerdi. Resulüllah (sallallâhu aleyhi vesellem) o sırada yatağında idi, bacakları da açıktı. Onları kabul etti. Bir müddet sonra, Hz. Osman (ra) kapıyı çaldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) kalktı, giysilerini düzeltti ve oturdu, sonra da Hz. Osman'a izin verdi. Onlar gittikten sonra, Osman'a karşı farklı davranışının sebebini soran Hz. Aişe'ye Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) cevaben: "Osman çok hürmetkâr ve hayâlı bir insandır. Osman'ı bulunduğum vaziyette içeri alsam, isteğini söylemek üzere girmekten vazgeçeceğinden korktum."[630] demiştir. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i kabul ederken oturuş tarzı ve kıyafeti ile daha serbest olan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Hz. Osman gelirken, onun çok utangaç olduğunu ve çekineceğini düşünerek toparlanma ihtiyacı hissetmiş, çok yakından tanıdığı, ilgi alanlarını ve değerlerini iyi bildiği muhatabının bireysel özelliklerini dikkate almıştır. Bu konuda şu misali de hatırlamakta fayda vardır:

Cerir b. Abdullah (ra), bir kabile başkanıydı. Müslüman olduktan sonra da bir müddet Medine'de kalmıştı. Bir gün, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) sahabe-i kirâm ile birlikte iken, Cerir ziyaretine gelmiş; her nasılsa oturanlardan hiçbiri ona yer açmamıştı. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), üst giysisini ona uzatmış ve: "Ey Cerir! şunu al, otur!" buyurmuştu. Gösterilen bu ilgiye aynı zamanda bir kabile reisi olan Cerir (ra) teşekkür etmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, çevresindeki arkadaşlarına: "Size bir toplumun kerem ve şeref sahibi ulusu geldiği zaman, ona ikram ve hürmet edin."[631] buyurarak, bir toplumu temsil eden kişiyle ilgilenilmesini ve lidere saygı gösterilmesini istemiştir.[632]

Bir hadis-i şerifte "İş, ehli olmayanlara tevdi edildiği zaman kıyameti bekle!"[633] buyuran Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), insanları yetenek ve becerilerine göre doğru yerde ve doğru yolda değerlendirmenin, yani işi ehline vermenin önemi üzerinde durmuştur. Bir seferinde Ebû Zer (ra), Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e "Beni vali tayin etmez misin?" demişti. Bu istek üzerine, Allah Resulü eliyle omzuna dokunduğu Ebû

630 Müslim, 44/Fedâilu's-Sahabe, 27 (II, 1866).
631 İbn Mâce, 33/Edeb, 19 (II, 1223).
632 Köksal, a.g.e., c. 10, s. 103.
633 Buharî, 3/İlim, 2 (I, 21).

Zer'e hitaben, "Ey Ebû Zer! Ben seni zayıf irâdeli bir kişi olarak tanıyorum. Ben şahsım için arzu ettiğimi senin için de arzu ederim. Sakın iki kişiye bile yönetici olma, bir yetimin malına bakma görevini üzerine alma!"[634] demiştir. Muhtemelen, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), muhatabının idarecilik statüsü ve rolüne uygun davranmada zaaf göstereceğini bildiği için, kendini onun yerine koyarak, gönül alıcı bir tavsiyede bulunmuş, muhatabının bireysel özelliklerine dikkat etmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), küçüklerle iletişimde onların bireysel özelliklerine de önem vermiştir. Bir gözlemini anlatan Ümmü Hâlid (ra), babasıyla beraber üzerinde sarı (renkli, yeni) bir gömlek olduğu halde Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e geldiklerini ve Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'in: "Güzel, güzel...(çocuğum çok yaşa da) gömleğini (güle güle giy)."[635] dediğini anlatmıştır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu tavrıyla, bireysel özelliklerini dikkate aldığı küçük çocuğa sıcak ilgi göstermiş, üzerindeki elbise ile mutlu olan çocuğun sevincini, onun seviyesine uygun mutluluk ifade eden sözleriyle dile getirmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), muhâtaplarını olduğu gibi kabul etmiştir. Müşrik, Yahudi, Hıristiyan veya bir yabancı, kim olursa olsun, hiç kimseye "İnancını terk et, öyle görüşelim." dediği görülmemiştir. İnsanları oldukları gibi kabul etmekle kalmamış, onlardan gelen eziyetlere de sabretmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e yeni Müslüman olmuş, ama İslâm'ı tam tanıyamamış, anlayamamış kaba ve haşin bedevîler de gelmiştir. Örneğin, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) mescidde arkadaşları ile konuşurken içeri giren bir bedevî iki rekat namaz kılmış, ellerini kaldırarak: "Allah'ım! Bana ve Muhammed'e rahmet et, kimseye de bizimle beraber rahmet etme!" diye dua etmişti. Bunu duyan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "Pek geniş olan ilâhi rahmete sınır çektin!" buyurmuş, bedevînin hatasını düzeltmeye çalışmıştı. Bu bedevî az sonra kalkmış, mescidin bir tarafında abdest bozmaya başlayınca şaşıran insanlar ona bağırmıştı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) duruma müdahale ederek, "Bırakın, (işini görsün) sonra idrarının üzerine bir kova su dökün; zira siz güçlük değil, kolaylık göstermek üzere gönderildiniz." buyurmuş, ardından da

---

634 Müslim, 33/İmare, 16-17 (II, 1457); Ebû Davud 17/Vasaya, 4 (III, 290).

635 Buharî, 56/Cihad, 188 (IV, 36); 78/Edeb, 17 (VII, 74).

bedeviyi yanına çağırarak, ona: "Bu mescitler ne idrar ne de başka bir pislik içindir. Bunlar, yüce Allah'ı anmak, namaz kılmak ve Kur'ân okumak için yapılmıştır."[636] diye uyarmıştır. İnsana öyle geliyor ki, arkadaşlarından çok Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) hiddetlenmesi, mescidinin maruz kaldığı böyle bir hakaret karşısında asıl onun öfkelenmesi gerekirdi. Fakat, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bedevînin bu işi kasten yapmadığını, bilgisizliği sebebiyle böyle davrandığını düşünmüş olmalıdır. Dolayısıyla ona bağırıp çağırma, azarlama doğru bir hareket değildir.[637] Nitekim, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, onu bu haliyle kabullenip muhatap almış ve doğruları kendisine anlatmıştır.

Arkadaşlarından Enes (ra), karşılaştığı bir olayı şöyle anlatmıştır:

"Allah'ın Elçisi ile beraber yürüyordum. Üzerinde, Necran kumaşından yapılmış sert ve kalın bir elbise vardı. Çölde yaşayan bir bedevî Arap, yaklaşarak Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) elbisesinden kuvvetlice çekti. O kadar çekti ki, elbisesinin yakası ensesinde iz bıraktı. Sonra da şöyle dedi: 'Muhammed! Sende olan Allah malından bana da verilmesi için emret.' Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), adama döndü, gülümsedi ve kendisine bir şey verilmesini emretti."[638] Bir çöl bedevîsinin rahatça gelip elbisesinden tutup çekebildiği şahıs, yüce Allah'ın insanlık için seçip gönderdiği bir peygamber, hem de peygamberlerin imamı ve Allah'ın habibidir. Dinî kişiliği yanında, siyasi bir kimliği de vardır. Bu kimliği ile o, uğrunda seve seve can vermeye hazır binlerce gönüllünün bulunduğu bir devlet başkanıdır. Nezaket kurallarına aykırı bir şekilde kendisinden istekte bulunan kişiye karşı sergilediği tavırda, kızgınlık ve gücenme yoktur. Tatlı bir tebessümle, bu insanın isteğini yerine getirmiştir.[639] Böylece, göçebe ve çadır hayatı yaşayan, deve sahibi ve çobanı olan, katı kalpli, sert mizaçlı, kendini beğenen ve başkalarının rahatsız olup olmadığına aldırış etmeyen[640] bu bedevînin tavrından Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) pek de rahatsızlık duymamış; aksine gülümsemiştir. Onun bu tavrı, bireyin özelliklerini dikkate aldığını göstermektedir. Hz. Muhammed (sallallâhu

636 Müslim, 2/Tâhâret, 100 (I, 237).
637 Kandemir, İslâm Ahlâkı, s. 289.
638 Buharî, 77/ Libas, 18 (VII, 40).
639 Recep Kılıç, *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, TDV. Yay., Ank., 1998, s. 50.
640 Mustafa Fayda, "Bedevî", DİA., TDV. Yay., İst., 1992, c. 5, s. 314-315.

aleyhi vesellem), peygamberlik görevini, insan insana olduğu kadar, kitlelere karşı da sürdürmekteydi. Bunun için toplum psikolojisini de göz önünde bulundurmaktaydı.

1.3- Toplumun Özelliklerini Dikkate Alması

Toplum deyimiyle dile getirilen insan topluluğu, belli bir ekonomik altyapıyla belirlenmiş, belli üstyapı kurumlarına sahip olan sosyo-ekonomik bir biçimlenmedir.[641] Toplum, yaşamı sürdürmek ve birçok temel çıkarları gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir kültürü olan insan kümelerine[642] verilen addır. Anlamların aktarım ve paylaşım süreci olan iletişim, her zaman, insan insana değil, bazen de böyle bir toplum içinde gerçekleşmekte, mesaj birden çok insana yönelmektedir. Bu durumlarda mesajın iyi algılanabilmesi ve etkileşim sağlayabilmesi için, iletişimde taraf olan kişilerin yaşantıları, bilgi düzeyleri, inançları, temel değer ve tutumları, o anki ruhsal özellikleri iyi bilinmelidir. Ayrıca, mesajların kodlanmasında kullanılan simgelerin, onları alacak, algılayacak ve açıp yorumlayacaklar tarafından bilinen simgeler olması gerekir. Kısaca, ortak yaşam deneyimleri, ne denli benzeşiyorsa, anlamların paylaşımında da benzerliğin sağlanma şansı o denli yüksektir. Burada, taraflar için ortak olan referanslar anlamların paylaşımında da etkili olmaktadır.[643]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) de farklı farklı muhatapları olmuştur. Onlardan bazıları, kendisini görebilmekte, dinleyebilmekte, günlük hayatı onunla paylaşıp, sürekli O'nunla etkileşim içinde bulunabilmekteydi. Bazıları ise, bu kadar canlı bir iletişim içinde bulunamazken, diğer bazıları da, daha sonradan inananlara katılmış veya sonradan gelmiş nesiller içinde bulunacaklardı. Dolayısıyla Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), peygamberlik misyonu gereği toplumu oluşturan fertlerin bireysel özellikleri kadar, toplum psikolojisini de çeşitli iletişim yöntemlerini kullanırken göz önünde bulundurmuştur.

Bütün insanlığa örnek bir peygamber olarak gönderilen Hz. Muham-

641 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst., 1993, s. 412.
642 Ozankaya, Toplumbilime Giriş, s. 367.
643 Bkz.: Zıllıoğlu, a.g.e. s. 251-253.

med (sallallâhu aleyhi vesellem), beşeriyetin paylaştığı dünyanın belirli bir bölgesinde, hem de çok dar bir bölgede yaşamış ve peygamberlik süresi içinde bu bölgedeki iki şehirden başka yerlerde uzun süre kalmamıştır. Getirdiği dinin ilke ve esasları evrensel olsa da, bunların ilk pratiğini burada bulunan az sayıdaki insanla beraber yaşamıştır. Ayrıca getirdiği din, dünya durdukça devam etse bile o, tarihin belli bir döneminde, zamanın belli bir diliminde yaşamış ve belirli bir süre sonra hayata veda etmiştir. Bu sebeple o, bütün insanlığı ilgilendiren evrensel ilke ve esasları ilan ederken, içinde yaşadığı toplumdan kopmamış, aksine toplumun özelliklerini her zaman dikkate almıştır. Örneğin O, yerken, içerken, giyinirken yaşadığı bölgenin şartlarına göre hareket etmiştir. Yine O, konuşurken, hutbe irat ederken, kendisini dinleyen ilk muhataplarının yeteneklerini sürekli gözetmiş, örneklerini, muhataplarının yaşadığı ve iyi bildiği bir dünyadan seçmiştir. Hayvanlardan deve, bitkilerden hurma O'nun başlıca örneklerini teşkil etmiştir. Onun çevresindeki insanların bir kısmını medenîler, bir kısmını bedevîler oluşturmuştur. Bu sebeple Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bütün çağları ve bütün insanlığı kapsayacak mesajlarını iletirken, özellikle ilk muhataplarının akıl ve düşüncelerine, algı ve kabiliyetlerine göre iletişimde bulunmak gibi, oldukça zor bir sorumluluğun bilinci içinde hareket etmiştir.[644]

Kur'ân, "(Benden) sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili (sonraki nesiller arasında iyilikle anılmak, iyi bir ad bırakmak) nasip eyle.";[645] "(Kulların) diriltileceği gün, beni utandırma."[646] ayetleriyle, Hz. İbrahim (as) gibi, bütün insanlar tarafından sevilen ve hayırla anılan bir Peygamber'in bile, dualarında toplumun kanaatini göz önünde bulundurduğuna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), topluma yönelik sosyal bir görevi sürdürürken, bildirmek istediği bazı şeyleri sadece birkaç kişiye, halka duyurmamaları şartıyla anlatmıştır. Bununla ilgili bir örneği arkadaşlarından Muaz b. Cebel (ra) vermektedir:

Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'le birlikteydim, bana:

"Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerinde, kulların da yüce Allah üzerinde

644 Konu ile ilgili daha ayrıntılı değerlendirmeler için bkz.: Görmez, a.g.e., s. 301-303.
645 Şuarâ (26): 84.
646 Şuarâ (26): 87.

ne hakkı vardır, bilir misin?" diye sorunca, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem):

"Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak tutmamalarıdır. Kulların da yüce Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak tutmayanlara azap etmemesidir." buyurdu. Ben hemen:

"Ey Allah'ın Elçisi! Bunu insanlara müjdeleyeyim mi?" dedim.

"Müjdeleme, onlar buna güvenip tembellik ederler" buyurdu.[647]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), insanların bilmesini istediği, ancak vereceği mesaj için toplumun henüz hazır olmadığını düşündüğü bir durum karşısında, dünya hayatının ve kendisinin geçiciliğini düşünerek, muhtemelen kısa bir süre herkesin bilmesini arzulamadığı bir gerçeği sır olarak saklamak istememiş, zamanı gelince açıklanacağını ümit ederek bir arkadaşına bildirmiştir. Onun bu davranışı bize, her gerçeğin her yerde ve herkese söylenemeyeceğini, insanların ve toplumun verilecek mesajı algılamaya ve gereğini yapmaya hazır olup olmadığını gözetmek gerektiğini göstermiştir.

Diğer bir örnek de şudur:

Münafıkların başı olan Abdullah b. Übeyy hastalanınca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onu ziyarete gitmişti. Bu sırada Abdullah b. Übeyy, Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem), öldüğünde namazını kıldırmasını ve kabri başında dua etmesini istemişti. Daha sonra, kendisine kefen olsun diye gömleğini istediği Resûlullah'a birisini yollamıştı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de ona gömleğini göndermişti. Bu gelişmeler karşısında Hz. Ömer (ra): "O, pis kimseye gömleğini niçin veriyorsun?" diye hoşnutsuzluk belirtisi göstermiş, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de: "Benim gömleğim, ondan, yüce Allah'ın azabından herhangi bir şeyi savuşturmaz. Fakat, ben bu sayede onun bağlılarından çoklarının samimi Müslüman olmasını umuyorum." demişti. Zira, münafıklar Abdullah'tan ayrılmıyorlardı. Daha sonra, Abdullah'ın Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) gömleği peşinde olduğunu ve ondan bir fayda ve şifa umduğunu gören münafıkların çokları imanlarında samimi olmuşlardı.[648]

---

647 Buharî, 56/Cihad, 46 (III, 216); Müslim, 1/İman, 49 (I, 58).

648 Köksal, a.g.e., c. 9, s. 425-426; Muhittin Akgül, "Hz. Peygamberin İsmetiyle İlgili Bazı Ayetlerin Yorumu", DİD., DİB. Yay., Ank., 2000, s. 267.

Gerçekten insanlar, kendilerini bir aileye, bir şehre, bir millete, bir takıma, bir arkadaş kliğine mensup olarak düşündükleri zaman diğer insanlarla birlikte umumî menfaate iştirak etmektedirler.[649] Muhtemelen, menfaat olgusu ve birlikte hareket etme psikolojisi, Abdullah'ın etkisindeki bu insanların, yaşadıkları tecrübelerden sonra, samimi bir inançla İslâm'a yönelmelerinde etkili olmuştur. Ayrıca bu gelişmeler, toplumu oluşturan grupları ve insanları, onların tutum ve değer yargılarını iyi tahlil edebilen ve buna göre davranış geliştirebilen Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) başarısını göstermektedir. Öte yandan, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), itiraz görmesine rağmen, Abdullah'ın cenaze namazını kılarken kişisel kanaati ile hareket ettiği, Abdullah'ın görünüşte Müslüman olmasına itibar ettiği, iyi bir Müslüman olan oğlunun gönlünü almak istediği, reisleri ölen Hazrec'e karşı bir yakınlık kurmayı arzuladığı, ayrıca onlardan gelebilecek kötülükleri bertaraf etme siyaseti güttüğü düşünülmektedir.[650] Sebep her ne olursa olsun, sonuçta münafıkların başı olan bir kişinin cenaze namazını kılan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimine hedef olan toplumun temel değerlerini, tutumlarını, grup standartlarını bilerek, ona göre hareket etmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), birçok defa, bazı aşırı münafıkların öldürülmesi hususunda aldığı teklifleri redetmiş, "İnsanların, 'Muhammed arkadaşlarını öldürüyor.' demelerinden yüce Allah'a sığınırım."[651] demiştir. Yine O'nun, Kâbe'yi yıkıp Hz. İbrahim'in attığı temeller üzerine yeniden inşa etmek istediği halde, toplumun muhtemel tepkisini düşünerek bundan vazgeçtiği[652] anlaşılmaktadır. Arkadaşlarından birinin, yaptığında kendisini yüce Allah'ın ve insanların seveceği bir davranışı sorması üzerine, "Dünyaya iltifat etme ki, yüce Allah seni sevsin, insanların eline bakma ki, halk seni sevsin."[653] öğüdünde bulunmuş; arkadaşlarının da, aynen kendisi gibi, insanların ve toplumun değerlerine önem vermesini istemiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimine hedef olan insanların ve aynı zamanda kendileriyle birlikte yaşadığı toplumun bilgi düzeyini ve

---

649 R. M., MacIver, Charles H. Page, *Cemiyet I*, Çev.: Âmiran Kurtkan, MEB., Yay., İst., 1994, s. 54.

650 Bkz.: Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 132-133.

651 Müslim, 12/Zekat, 142 (I, 740).

652 Buharî, 25/Hac, 42 (II, 156); Müslim 15/Hac, 399 (I, 969).

653 İbn Mâce, 37/Zühd, 1 (II, 1373).

algılama yeteneğini de devamlı göz önünde bulundurmuştur. Buna ilişkin örneği O'nun: "Biz ümmî (okur-yazar olmayan) bir topluluğuz; hesap kitap bilmeyiz. Ay böyledir, böyledir ve böyledir, (Bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırpmış, üçüncü çırpışta sağ baş parmağını yummuştu.)"[654] sözünde görmekteyiz. Burada Resûl-i Ekrem, Ramazan ayının tespitinde o günün şartlarına göre oldukça zor olan matematiksel hesabı değil de, ayın görülmesini esas alarak, insanların algı, bilgi ve kültür seviyelerine göre tutum belirlemiştir.[655]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bir defasında da, yüce Allah'a yakınlaşma düşüncesiyle yaptığı bir işi, daha sonra kendisini örnek alacak topluluklara sıkıntı vereceği düşüncesiyle yapmamış olmayı dilemiş, toplumun temel değerleri sebebiyle taşıdığı endişeyi, "Ben bugün Kâbe'nin içine girdim, ama sonradan da, bunu yapmamış olmayı istedim. Çünkü benden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum."[656] sözleriyle dile getirmiştir. Nitekim, günümüzde özellikle hac mevsiminde, Kâbe'nin bir köşesinde yer alan, "Hacer-i Esved"i öpebilmek için, şart olmadığı halde insanlar sürekli izdiham oluşturmaktadırlar. Öyle anlaşılıyor ki, şayet bu öpme, dinî bir gereklilik olsaydı, onu gerçekleştirme pahasına insanlar birbirlerini ezebilir ve izdihamdan ölebilirlerdi.

1.4- Her Fırsatta İnsanlarla İletişim Kurmaya Çalışması

Günlük hayatta belli bir sosyal çevrede yaşayan insanlar, farkında olarak veya olmayarak birbirleriyle sürekli iletişim içindedirler. İletişim kurmak için belirli bir davranış gösterme zorunluluğu olmadığı gibi, hiçbir davranışta bulunmamanın da anlamlı bir mesaj oluşturduğu ifade edilmektedir.[657]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, çevresindeki insanlarla canlı bir iletişim içinde olmuş, yanına gelene iyi davranmış, gelmeyenleri de ziyaret ederek, mesajını ulaştırmaya gayret etmiştir. O, hiçbir zaman insanların kendini dinleme ve kabul etme mecburiyeti içinde oldukları şeklinde bir tavra girmemiş, başta ilâhi mesajı kabul etmeyenler olmak

[654] Müslim, 13/Sıyam, 15 (II, 761); Buharî 30/Savm, 13 (II, 230).
[655] Kardavi, a.g.e., s. 270.
[656] Tirmizî, 7/Hac, 45 (III, 223); İbn Mâce, 25/Menâsik, 79 (II, 1018).
[657] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cüceloğlu, a.g.e., s. 20.

üzere, herkesi ve her kesimi dolaşarak görevini ifa etmeye çalışmıştır. Onun panayırları dolaşması ve Taif'e gidişi de iletişim amaçlı olmuştur. Ayrıca, misafirperverlik ve misafire ikramda bulunma, gelmeyene gitme, ilişkiyi kesmeme, hasta ziyaretinde bulunma, cenazelere katılma onun günlük işleri ve tavsiyeleri arasındadır.

Kur'ân, "Nefsini, sabah akşam, rızasını isteyerek Rabb'lerine yalvaranlarla beraber tut (onlarla beraber bulunmaya candan sabret)..."[658] âyetiyle Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem) fakir Müslümanlarla birlikte olmasını istemiştir. Yine Kur'ân'dan öğrendiğimize göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), programı çok yoğun bir insan olmasına rağmen, fakirlere, misafirlere, akraba ve dostlarına yemek yedirmiş, iyilikte bulunmuştur.[659] Hz. Aişe'nin anlattığına göre Sa'd b. Muaz (ra), Hendek Savaşı sırasında kol damarından yaralanınca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onun için mescitte kendisini ziyaret edip yakından ilgilenmek amacıyla bir çadır kurdurmuştur.[660]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) ziyaret ve ziyafet gibi faaliyetlerini ele alırken, aslında O'nun, iletişim misyonunu gerçekleştirme amacına dikkat çekmek istiyoruz. Nitekim, peygamberliğin ilk dönemlerinde o, bir toplantı tertip ederek, aile mensuplarını yemeğe davet etmiş, bu ikramını vesile yaparak yemek sonrası misafirlerine yüce Allah'ın Elçisi olduğunu duyurmuştu.[661] Yine Yahudilerden kendisine hizmet eden bir çocuk vardı. Hastalanınca onun ziyaretine gitti. Baş ucuna oturdu ve bu esnada onun Müslüman olmasını arzuladığını bildirdi. Çocuk, yanı başındaki babasına bakınca, babası da Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e uymasını istedi ve çocuk Müslüman oldu. Bütün inananlara tavsiyesi, "...senin vasıtanla yüce Allah'ın bir tek kişiye hidayet vermesi, senin için kırmızı develere sahip olmaktan daha hayırlıdır."[662] şeklinde olan Hz. Peygamber (as), bu çocuğun Müslüman olması üzerine sevinç ve memnuniyetini "Onu, benim vesilemle ateşten kurtaran yüce Allah'a hamd olsun."[663] sözleriyle dile getirmiştir.

---

658 Kehf (18): 28.
659 Ahzab (33): 53.
660 Ebû Davud, 20/Cenâiz, 4 (III, 477); Nesâî, 8/Mesâcid, 18 (II, 45).
661 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c.1, s. 96-97.
662 Buharî, 62/Ashabu'n-Nebi, 9 (IV, 207); Müslim, 44/Fedâilü's Sahabe, 34 (II, 1872).
663 Buharî, 23/Cenâiz, 80 (II, 97); Ebû Davud, 20/Cenâiz, 5 (III, 474).

Hz. Cabir'in yorumuna göre, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), dışarıdan çeşitli amaçlarla gelen insanları, kalplerine tesir edip yumuşatması için mescitte ağırlamaktaydı.[664] Kur'ân'ın, "Ve eğer ortak koşanlardan biri eman dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki, yüce Allah'ın sözünü işitsin; sonra da onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Böyle (yap), çünkü onlar, bilmez bir topluluktur."[665] âyeti, inkarcıların ilâhi mesajı dinleyebilmelerine ve onun hayattaki pratiğine dair örnekleri, örnek bir ortamda, canlı olarak görebilmelerine fırsat verilmesini istemektedir. Bunun için mescit, en ideal yer olmalıdır. Çünkü, sosyal hayatın merkezi olması yanında, günde beş vakit Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) arkasında namaz kılma ve Kur'ân okuma gibi ibadetlere yönelik uygulamalar mescitte gerçekleşmekteydi. Nitekim, namaz vakitlerini bilmediğini söyleyen bir yabancıya Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iki gün yanlarında kalıp, kendileriyle birlikte namaz kılmasını söylemiş; birinci gün namazları ilk vaktinde, ikinci gün ise son vaktinde kıldırmış, sonuçta muhatabına, namaz vakitlerinin, gördüğü iki sınır arasındaki zaman dilimi olduğunu söylemiştir.[666]

Mekke döneminde İslâm'ın hayata bakan yönünü görünür yapan mekan, özellikle gizli tebliğin yapıldığı ilk devrede Erkam'ın evi iken, Medine'de Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), gelen elçileri bazen Harîs kızı Remle'nin evinde misafir etmiştir.[667]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) her fırsatta insanlarla iletişim kurmaya çalışması, amacının ve misyonunun bir gereği olarak değerlendirilmelidir. Zira yüce Allah, O'ndan emrolunduğu şeyi açıkça söylemesini istemiş,[668] böylece ilk yıllarda gizlice yapılan İslâmî tebliğ, ancak Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra açıktan yapılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) muhtemel problemleri önleme, geleceğe dönük planlarının uygulama alanı bulabilmesi ve iletişim sürecini koruma gibi genel düşüncelerle gizlilikten faydalanmıştır. Buna rağmen gizli-açık her fırsatta iletişim çalışmalarını sürdürme gayreti içinde olmuştur.

---

664 Ebû Davud, 19/İmaret, 26 (III, 420).
665 Tevbe (9): 6.
666 Müslim, 5/Mesâcid, 176 (I, 428).
667 Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. l, s. 444.
668 Hicr (15): 94.

1.5- Empati Kurarak Karşısındaki Kişileri Etkilemesi

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir iletişim ilkesi olarak insanlarla empati kurmuş ve onlara empati kurmasını öğretmiştir. Bizzat yüce Allah, Elçisini "Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli, merhametlidir."[669] şeklinde tanıtmış, kendisine, "Ben de sizin gibi bir insanım."[670] demesini emrederek onun empatik tavrına dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de bir hadisinde inananların, birbirlerini ve hissettikleri duygularını karşılıklı olarak anlamaya çalışmalarını isteyerek: "Nefsim kudretinde olan yüce Allah'a and olsun ki, bir kul kendisi için istediğini komşusu-veya-kardeşi için istemedikçe tam iman etmiş olamaz."[671] buyurmuştur. Bu sözü ile O, kendisini bir başkasının yerine koymasını ve buna göre değerlendirme yapıp insanları anlamaya çalışmasını bilmeyen bir kişinin sağlam bir inanç sahibi olamayacağına dikkat çekmiştir.

Empati konusunda geniş bir araştırması olan Üstün Dökmen, iletişimi çatışmalı, çatışmasız ve empatik olarak üçe ayırdıktan sonra, "…çatışmalı iletişim kurmaya çalışan taraflar hem yeterli bilgi edinemezler, hem de yalnız kalırlar. Çatışmasız iletişimde taraflar birbirlerine yeterli bilgi aktarabilirler, ancak yine de yalnızdırlar. Empatik iletişimde ise hem yeterli bilgi aktarımı olur, hem de taraflar yalnız kalmazlar."[672] demekte ve empatik yaklaşımın önemine ve iletişimi kolaylaştırıcı yönüne dikkat çekmektedir.

İletişimde empatik bir tavır sergileyen ve bunu arkadaşlarına da tavsiye eden Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) huzuruna bir gün bir genç gelmiş ve:

"Ya Resulallah, zinâ etmeme izin ver!" demişti. Hoş olmayan bir istekle karşılaşan insanlar "sus, sus..." diye gence karşı tavır alırken, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) gayet sakindi. Genci, " Bana yaklaş" diyerek yanına aldı ve onunla konuşmaya başladı:

"Bir başkasının senin annenle zinâ etmesini ister misin?

"Hayır, istemem."

---

[669] Tevbe (9): 128.

[670] Kehf (18): 110.

[671] Müslim, 1/İman, 71 (I, 67).

[672] Dökmen, *Empati*, s. 156.

"Zaten hiç kimse annesiyle böyle bir şey yapılmasını istemez."

"Bir başkasının senin kızınla zinâ etmesini ister misin?"

"Hayır ya Resûlallah, istemem."

"Zaten hiç kimse kızlarıyla zinâ edilmesini istemez."

Daha sonra Hz. Peygamber (as), kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi yakınlarıyla zinâ edilmesine gönlünün razı olup olmayacağını sormuş; genç her defasında "Hayır" cevabını vermişti. Öyle anlaşılıyor ki, her insan için söz konusu olabilecek doğal bir duygunun baskısı altında kalan bu genç, âdeta "Ben artık bu duygularımın şiddetine tahammül edemiyorum" der gibi, problemi için Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e gelmiş; ondan bir çözüm istemiştir. Gencin bu yaklaşımı, oradaki insanlarca hoş karşılanmamasına rağmen, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onu dizinin dibine almış, sorduğu sorularla "kendisini başkasının yerine koymasını, kendisi için istemediği bir şeyi başkası için istemesinin doğru olmayacağını; aksine kendisi için arzu ettiği şeyi başkaları için de arzu etmesi gerektiğini" samimi duygularla gence anlatmıştır.

Empati kurma yöntemiyle, akla hitap ederek, temel his ve duyguları eğitmesini bilen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), gencin hatasını kavramasını sağlamış; elini gencin omzuna koyarak, bunlar tabiî duygulardır,[673] böyle şeyler olur dercesine şefkatli bir baba gibi, "Allah'ım! Bunun günahını affet; kalbini temizle ve organlarıyla günah işlemekten koru!"[674] diyerek ona dua etmiştir. Bu yaklaşımıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), duygularında samimi olan bu genci onore ederek, rencide edilmesini önlemiştir. Burada Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimine hedef olan bir insanın temel duygularına ve aklına hitap etmiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), terâvih namazı için mescide gelip kendisine eşlik etmek isteyenlere, "Sizin bu gece yaptıklarınızı gördüm. Fakat yanınıza gelmeme bu namazın üzerinize farz olmasından korkmam engel oldu."[675] demesini de, empatik bir yaklaşım olarak değerlendirebiliriz.

---

[673] Kişiliğin gelişmesi ve olgunlaşmasında cinsel içgüdü ve rolü için bkz.: Köknel, a.g.e., s. 282.

[674] Ahmed b. Hanbel, Müsned, (V, 256-257).

[675] Buhârî, 31/Terâvîh, 1 (II, 252).

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) insanlarla sürekli bir iletişim içinde bulunduğunu gösteren ve empati kurmaya yönelik öğütlerinden bazıları da şunlardır:

"Siz, içten giyilen elbisenin vücuda yakınlığı gibi bana insanlardan daha yakınsınız. İnsanlar da üstten giyilen elbise gibi sizden sonra gelmektedir."[676]

"Mü'min, mü'minin aynasıdır. Eğer onda bir ezâ görürse onu kardeşinden gidersin."[677]

"Mü'minin mü'mine bağlılığı, taşları birbirine kenetli, biri diğerine kuvvet veren yalçın bina gibidir."[678] Bu örneği Kur'ân'da da görmekteyiz: "Allah, kendi yolunda kurşunla kaynatılmış binâlar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."[679]

Yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını, gideren kimsenin yüce Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslüman'dan bir sıkıntıyı giderirse, yüce Allah o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslüman'ın ayıp ve kusurunu örterse, yüce Allah da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter."[680] buyurmuştur.

1.6- İnsan Sevgisini Öne Çıkarması

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimi kolaylaştıran ve sürekliliği sağlayan olumlu duygulardan sevgi duygusunu da etkili bir şekilde kullanmıştır. Kur'ân da, bu temayı etkili bir şekilde dile getirmektedir: "... O onları sever, onlar da O'nu severler...";[681] "...Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...";[682] "Peygamber, mü'minlere canlarından daha ileridir. Onun eşleri de onların anneleridir..."[683]; "Ne Medine halkının, ne de

---

676 Buhârî, 64/Megazi, 56 (V, 104); Müslim, 12/Zekat, 139 (I, 738).
677 Ebû Davud, 40/Edeb, 49 (V, 217).
678 Müslim, 45/Birr, 65 (III, 1999); Tirmizî, 25/Birr, 18 (IV, 3125).
679 Saf (61): 4.
680 Buharî, 46/Mezâlim, 3 (III, 98); Müslim, 45/Birr, 58 (III, 1996).
681 Mâide (5): 54.
682 Âl-i İmran (3): 31.
683 Ahzab (33): 6.

onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, yüce Allah'ın elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri, onlara yakışmaz..."[684] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, insanların kendisine ve birbirlerine karşı sevgi ve ilgi duymaları gereğini zaman zaman dile getirmiştir. Örneğin O, Peygamber sevgisinin imandan olduğuna işaret ederek; "Sizden biriniz beni annesinden-babasından, çoluk-çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz."[685] buyurmuştur.

"Sizden biri, bir başkasını sevdiğinde bu sevgisinden onu haberdar etsin."[686] buyuran Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir gün Muaz b. Cebel'in elinden tutarak: "Ey Muaz, vallâhi ben seni severim. Kıldığın namazların ardından, 'Allah'ım, seni zikretmek, sana şükretmek, sana güzelce ibadet etmek üzere bana yardımcı ol.' diye dua etmeyi sakın ihmal etmeyesin."[687] diye öğütte bulunur. Diğer bir sözünde de: "Canım kudret elinde olan yüce Allah'a yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız."[688] buyurmuştur.

Enes b. Malik (ra) de, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e on yıl hizmet ettiğini, kendisine bir defa olsun "öf" demediğini, yaptığı bir şeyi niçin yaptın, yapmadığı bir şeyi de niçin yapmadın demediğini anlatmıştır.[689] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir gün arkadaşlarıyla birlikte Baki' kabristanına gitmiş ve "Selam size, ey mü'minlerin yurdunda sakin olanlar, biz de inşallah sizlere kavuşacağız." demişti. Yine bu ziyaret sırasında yanındakilere, "Kardeşlerimi özledim." demesi üzerine arkadaşlarıyla aralarında şu diyalog geçmişti:

"Bizler senin kardeşlerin değil miyiz, ey yüce Allah'ın Elçisi?"

"Hayır, sizler benim arkadaşlarımsınız. Kardeşlerim henüz dünyaya gelmediler."

---

[684] Tevbe (9): 120.

[685] Buharî, 2/İman, 8 (I, 9); Müslim, 1/İman, 69-70 (I, 67).

[686] Ebû Davud, 35/Edeb, 122 (V, 343).

[687] Ebû Davud, 2/Salat, 361 (II, 181).

[688] Müslim, 1/İman, 93 (I, 74).

[689] Tirmizî, Şemâil, s. 349

"Ey Allah'ın Elçisi, daha dünyaya gelmeyen ümmetini nasıl tanıyacaksın?"

"Sizden birinin, alnında ve ayaklarında beyaz nişan olan bir atı olsa, siyah atların arasında gördüğü zaman onu tanımaz mı? Onlar, kıyamet günü, alınlarında nur, abdest organlarında nur oldukları halde gelecekler. Ben onların önüne düşüp Kevser Havuzuna götüreceğim." [690] Bu cevabıyla Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), ümmetine olan sevgi ve özlemini dile getirmiş olmaktadır.

Hz. Ali'nin gözlemlerine göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), beraber oturduğu insanlarla yeteri kadar ilgilenir, her birine gerekli iltifat ve ilgiyi gösterirdi. Öyle olurdu ki, her biri Hz. Peygamber(sallallâhu aleyhi vesellem)'in en çok sevdiği insanın kendisi olduğunu sanır ve O'nun yanında kendisinden daha kıymetli biri olabileceğini düşünmezdi.[691] Nitekim Amr b. As (ra), Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) toplum içindeki en kötü insanlarla bile diyaloğa geçtiğini ve onlarla en güzel şekilde konuştuğunu, bu tavırlarıyla onları İslâm'a ısındırdığını, hatta kendisine bile teveccüh edip güzel karşıladığını ve güzel konuştuğunu, O'nun bu yaklaşımı üzerine kendisini halkın en hayırlısı zannettiğini anlatmıştır.[692]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sevgi ve tasada gönül birliği yaptığı arkadaşlarıyla çok yakından ilgilenmiş, onların da birbirlerine aynı şekilde ilgi duyup kenetlenmelerini istemiştir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu tutumu, engin hoşgörüsü ve şefkatiyle çevresi üzerinde olumlu etki uyandırmış ve sonuçta Peygamberlik görevini en güzel şekilde yerine getirmiştir.

1.7- İnsanların Akıl ve Duygularına Hitap Etmesi

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) önemli bir iletişim ilkesi de insanların akıl ve duygularına hitap etmesidir. "Bilgi edinmeye yarayan güç" ve "bu güç ile elde edilen bilgi"[693] olarak da tanımlanan akıl, bir yönüyle dinen sorumlu olmanın esasını teşkil etmektedir. Kur'ân'da "Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz, ama onları bilenlerden başkası

690 Müslim, 2/Taharet, 39, (I, 218).
691 Tirmizî, Şemâil, s. 342.
692 Tirmizî, Şemâil, s. 348.
693 Süleyman Hayri Bolay, "Akıl" DİA., TDV. Yay., İst., 1989, c. 2, s. 238.

düşünüp anlamaz."[694] buyrularak, ancak bilenlerin akledebileceğine dikkat çekilmiştir. Nitekim yüce Allah, âyetlerini akledilsin diye açıklamaktadır.[695] Kur'ân insanların düşünme ve akletme duygularına sık sık vurgu yapmakta, verdiği örnekleri akla ve düşünme gücüne yöneltmektedir. Şu âyetlerde bu durumu açıkça görebiliriz:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette aklıselim sahipleri için ibret verici deliller vardır. Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken yüce Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: 'Rabb'imiz, bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi ateş azabından koru' (derler)!"[696]

"İnsan, bizim kendisini nasıl bir nutfe(sperm)den yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi? Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' dedi. De ki: 'Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir.' O ki size yeşil ağaçtan ateş yaptı da siz ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerini yaratmaya kâdir değil midir? Elbette Kâdirdir. Her şeyi yaratan herşeyi bilen O'dur."[697]

Yine Kur'ân, insanın akıl ve duygularına hitap yöntemiyle insandaki bazı şeylere karşı duyulan sevgi duygusundan hareketle, inananlara vadedilen cennette hazırlanmış nimetlerden[698] bahsetmiş ve bunları bir insanın arzu ve istek duyacağı, duyup da onlara ulaşmak isteyeceği bir üslup içinde anlatmıştır. Buna karşılık, insandaki korku duygusundan hareketle, cehennemin varlığı ve orada insanların başına gelecek acı durumlar dile getirilerek,[699] iyi birer insan olmaları ve kimseye zarar vermeden dünyadaki yaşayışlarını sürdürmeleri istenmiştir.[700]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) de iletişimde çevresindeki insanların akıl ve duygularına hitap ettiği görülmektedir. Örneğin O,

---

[694] Ankebut (29): 43.

[695] Bkz.: Bakara (2): 242.

[696] Âl-i İmrân (3): 190-191.

[697] Yâsin (36): 77-81.

[698] Cennet ve nimetleriyle ilgili bilgi için bkz.: Bekir Topaloğlu, "Cennet", DİA., TDV. Yay., İst., 1993, c. 7, s. 376-386.

[699] Cehennem ile ilgili olarak bkz.: Furkan (25): 13; Meryem (19): 71; Vakıa (56): 43-44; Kâri'a (101): 9-10; Burûc (85): 10; Mürselat (77): 32-33.

[700] Daha fazla bilgi için bkz.: Akgül, *Kur'ân İnsan ve Toplum*, s. 229-230.

sahabe-i kiram'dan bazılarının, "Ey Allah'ın Elçisi! Zenginler sevapları alıp gittiler. Bizim gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar, hem de mallarının fazlasını bağış olarak veriyorlar." demeleri üzerine, "Allah sizlere bağışlayacağınız bir şey vermedi mi zannediyorsunuz? Her tesbihe, her tahmide, her tehlile, her iyiliği emretmeye ve her kötülükten alıkoymaya da bağış sevabı vardır. Hatta, birinizin eşiyle ilişkiye girmesinde bile bağış sevabı vardır." buyurmuştu. Bu defa arkadaşları hayret içinde, "Ey yüce Allah'ın Elçisi! Birimiz şehevi arzusunu giderince bunda da sevap var mıdır?" diye sormuşlardı. Hz. Peygamber de cevaben: "Bir insan şehvetini haram yollarla giderirse bu davranışından dolayı ona günah var mıdır? O halde helâl yollarla giderdiğinde de sevap vardır."[701] buyurmuş, hatalardan uzak, olumlu her bir davranış için sevap olacağını beyan buyurmuştur.

Halid b. Velid (ra), Müslüman olmaya karar verip Resûl-i Ekrem'in huzuruna geldiğinde, selâmına Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) güler yüzle karşılık verdiğini belirtmekte ve kendisine "Beri gel! Sana hidayet eden, doğru yolu gösteren yüce Allah'a hamd olsun! Senin akıllı bir kimse olduğunu ve er geç Müslüman olacağını umuyordum!" dediğini anlatmaktadır.[702] Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu sözleriyle, akıllı bir insana değer verdiği açık bir şekilde görülmektedir.

Yine annesinin haccetmeyi adadığını, ancak haccedemeden vefat ettiğini söyleyen bir kadınla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) arasında şöyle bir diyalog gerçekleşmiştir:

"Annemin yerine haccedebilir miyim?"

"Evet, onun yerine haccet. Söyle bana, annenin borcu olsa ödemeyecek miydin?"

"Evet."

"Allah'ın hakkını da ödeyin. Çünkü yüce Allah, (kendisine verilen söze) vefa gösterilmeye daha lâyıktır."[703]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu diyalogda açıkça görüldüğü gibi, kendisine gelen bir kişinin henüz vefat eden annesi ile duygusal bağını dikkate almış, yapması gerekeni söylerken akıl ve duygularına hitap etmiştir.

---

701 Müslim, 12/Zekat, 53 (I, 697).

702 Köksal, a.g.e., c. 8, s. 23.

703 Buharî, 28/Cezâ'is-Sayd 22, (II, 217)

1.8- İnsanları ve Onların Değer Verdiği Şeyleri Önemsemesi

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) tebliğ metodlarından biri de, iletişimi kolaylaştıran bir unsur olarak insanların değer verdiği şeylere saygılı olmasıdır. İslâm'a göre bireye, insan olması, inancı, tutum ve davranışları, doğru-dürüst yaşayışı vb. sebeplerle değer verildiği bilinen bir husustur.[704] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, bir iletişim ilkesi olarak dost ve düşman, yaşlı ve çocuk, genellikle herkese ilgi göstererek değer vermiştir.[705]

Kur'ân'ın açık ve kesin olan "Dinde zorlama yoktur..."[706] beyanından Müslüman olsun veya olmasın, bir kimsenin dinî inanç ve vicdanî kanaati üzerinde baskı kurulamayacağı anlaşılmaktadır. Yine Kur'ân'ın "...Bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adâletten saptırmasın..."[707] şeklindeki genel uyarısı, dinî ve vicdanî kanaatlere saygı duyulmasını, baskı yapılmamasını emretmektedir.

Kur'ân'da, insanların kişisel olarak değer verdikleri kutsallarına dil uzatılmaması gereğine de dikkat çekilmiştir. "(Onların) Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler!.."[708] âyeti, diğer insanların değer verdikleri şeylere saygılı davranmayı emretmektedir. Bu sebeple, küfür ve inançsızlık düşünce ve fikir olarak reddedilse de, her kim olursa olsun, bireyin değer verdiği kişisel inancına, düşünce ve kanaatine saldırmak, ahlâkî bir davranış olarak görülmemektedir.[709]

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, başkaları için değerli olan herhangi bir şeye karşı saygılı olunması gereğine dikkat çekmiştir. Örneğin, müşriklerin reisi Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin hanımı, Mekke'nin fethi sırasında İslâm'ı kabul etmişti. Bu arada kocası İkrime korkusundan Yemen'e kaçtığından, onu affedip Müslümanlığa kabul etmesi hususunda Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi vesellem) söz almıştı. Bunun üzerine eşi İkrime'yi bulup Müslüman olması için huzuruna getirdiğinde Hz.

---

704 Kandemir, *İslâm Ahlakı*, s. 95-96.

705 Bkz.: Kettânî, a.g.e., c. 2, s. 145-147.

706 Bakara (2): 256.

707 Mâide (5): 8.

708 En'âm (6): 108.

709 Bkz.: Yazır, a.g.e., c. 3, s. 494.

Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "Hoş geldin süvari yolcu!" diyerek onu güler yüzle karşıladı. (Efendimiz bu ifadeyle ona iltifat ediyordu.) Öte yandan çevresindeki arkadaşlarına da, "İkrime aranıza katılıyor, onu gördüğünüzde babası Ebû Cehil'e sövüp hakaret etmeyin, çünkü ölüye yapılan hakaret, hayatta olanı incitir." buyurdu.[710]

Bu tutumuyla O, arkadaşlarını hoş olmayan bir davranış içine girmekten alıkoyduğu gibi, yıllarca İslâm'a karşı tavır almış, sonunda kaçıp gittiği yerden emanla getirilmiş olan İkrime'nin de onurunu korumuş olmaktadır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) istişareyi bir prensip olarak benimseyişi, onun insanlara değer vermesi ve ortak bir diyalog ortamı oluşturma gayretinin sonucu olarak görülmelidir. Nitekim, "...(Yapacağın) iş(ler) hakkında onlara danış..."[711] "...İşleri aralarında danışma, (konuşma) iledir..."[712] âyetleri, istişare ve danışmaya verilen önemi, dolaysıyla vasıflı insanlara verilmesi gereken değeri vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), vahiy almadığı konularda, bazen kişisel görüşü ile karara varmış, bazen de bir konuyu arkadaşlarına danışarak, onlarla konuşup ortak bir kanaate ulaşma yollarını aramıştır. Böylece, danışma ile iletişime taraf olan ve alınan karara fikir ve düşünceleriyle katkıda bulunan herkes, kararın bağlayıcılığı karşısında kendini sorumlu hissetmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bunu, yani sorumluluğun paylaşıldığı yaklaşımı, misyonu gereği, etkili bir şekilde kullanmıştır. Özellikle toplumu ilgilendiren konularda ve savaş stratejisi gibi önemli ve kritik hususlarda arkadaşlarına danışarak kararlar aldığı bilinmektedir.[713]

Çevresindeki insanların fikirlerine değer veren, gerektiğinde onları sabırla dinleyen Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) namaz vaktinin girdiğinin nasıl ilan edileceği hususunda da istişare yaptığı bilinmektedir. Nitekim Müslümanlar, Medine'ye geldiklerinde namaz vakitlerini birbirlerine sormaktaydılar. Bir gün, kendi aralarında bu konuyu görüştüler. Bazısı çan çalmayı, bazısı da boru öttürmeyi teklif etti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bu tekliflerden hiçbirini uygun bulmayarak kararı

710 Kettânî, a.g.e., c. 1, s. 271.
711 Âl-i İmran (3): 159.
712 Şûrâ (42): 38.
713 Hz. Peygamber'in istişareleri ile ilgili daha değişik örnekler ve değerlendirmeler için bkz.: Canan, Peygamberimizin Tebliğ Metotları, s. 338-346.

sonraya bıraktı. Ertesi gün ise, Abdullah b. Zeyd'in rüyasında gördüğü şekliyle bugünkü ezan benimsendi.[714]

Psikologlar, yapıcı ve olumlu iletişim ve ilişkiler için kaynağın, kendisiyle bağdaşım içinde, yani samimi, dürüst, içi-dışı, özü-sözü bir olması; hedefine saygı duyması; onları duyarlı, anlayışlı, sempatik bir tutumla dinleyebilme becerisine sahip olması gibi noktalara değinmişlerdir.[715] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, yukarıda verilen örneklerde ve ezanla ilgili uygu-lamada da görüldüğü gibi, çevresindeki arkadaşlarına, onların duygu ve düşüncelerine değer vermiş ve kanaatlerine saygı göstermiştir.

1.9- Kişilerin Yeteneklerinden Yararlanması

Hz. Peygamber (as), değişik işler için görevlendirdiği insanların yeteneklerini dikkate almıştır. İşlerin liyâkatli ve yetenekli olanlara verilmemesini de hoş bulmamıştır. Nitekim, "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye soran kişiye, "Emanet zayi edildiği zaman kıyameti bekle!" buyurmuş, aynı şahsın emanetin nasıl zayi olacağını sorması üzerine de, "İşler ehil olmayan kimselere verildiği zaman" demiştir.[716] Burada, her şeyin çığırından çıkacağı, bilgi ve liyâkate değer verilmeyeceği, işlerin yeteneksiz kişilere bırakılacağı, dolayısıyla her şeyin düzeninin bozulacağına dikkat çekilmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Bedir Savaşı'nda esir alınanlardan bir kısmını, Müslüman çocuklara öğretmen olarak tayin ettiği daha önceden geçmişti. Hicret yolculuğu sırasında rehberi, inanmamış bir kişiydi.[717] Medine döneminin ilk yıllarında, kâtip olarak Yahudilerden yazı bilen kişileri kullandığı, sonra da Zeyd b. Sabit (ra)'e Yahudi yazısını öğrenmesini emrettiği ve "Mektuplarım hususunda, Yahudilere güvenim yok."[718] buyurduğu bilinmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) mescidin inşası sırasında, Kays b. Talk'ın çamur yapma ve karıştırmadaki ustalığını görünce, arkadaşlarına, bu

---

714 Bkz.: Müslim, 4/Salat, 1 (I, 285).
715 Baymur, a.g.e., s. 278.
716 Buhârî, 3/İlim, 2, (I, 21).
717 Buharî, 37/İcare, 4 (III, 48).
718 Ebû Davud, 24/İlim, 2 (IV, 60).

işi Kays'ın gözetim ve yönetiminde yapmalarını söylemiştir.[719] Bu tavrıyla O, uzmanlık alanına değer verdiğini ve bunun hem iletişimi anlamlı kıldığını hem de sosyal ilişkilerde verimliliği artırdığını göstermiştir. Yine O, askeri başarıları ile ünlü olan Halid b. Velid (ra)'e yüce Allah'ın kılıcı anlamında "Seyfullah" demiş, yetenek ve başarısını takdir etmiştir.[720]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), şiiri bir iletişim aracı olarak kullanmış; çağının sözlü iletişim geleneğine uyarak şairlerin yetenek ve becerilerinden İslâm'ı müdafaa etmede ve inkarcılara karşı tavır almada faydalanmıştır. O, "Şiirde hikmet vardır";[721] "Çünkü şiir, Kureyş'i okdan daha fazla yaralar."[722] buyurmuştur.

Şiirin düşmana karşı tavır almadaki önemini yansıtması bakımından, şu olay oldukça dikkat çekicidir. Mekke reisi Ebû Süfyan Müslüman olmadan evvel, müttefik ve dost olarak Mekke'ye yerleşen, Ebû Uzeyhir adında bir Yemenlinin, Mekke'nin önde gelen reislerinden biri tarafından öldürülmesini görmezden gelmiş ve katili cezalandırmamıştı. Haber Medine'ye ulaştığında, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), gözde şairi Hassan b. Sabit (ra)'i çağırarak Ebû Süfyan'ı korkaklık ve ihanetle suçlayan bir hicviye hazırlamasını ve bu şiirde maktulün akrabalarını onun intikamını almaya teşvik etmesini sağlayacak unsurlara yer vermesini istemiştir. O devirde şiirler, kolay bir şekilde yayıldığı için, Hassan'ın söylediği hicviye türündeki şiir o kadar etkili oldu ki, maktulün Yemen'deki akrabaları Yemen'de seyahat etmekte olan Mekkelilerden intikam almak için onların ticaret yollarını kapatıp ekonomik açıdan onlara büyük darbe vurdular. Hassan'ın hicivlerinin neden olduğu tahribat karşısında şaşkına dönen Ebû Süfyan, Ebu Uzeyhir'in kabilesini güçlükle yatıştırabildi.[723]

Bu yaklaşım tarzıları gösteriyor ki, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sanat olarak şiirden, insan unsuru olarak da şairden ve diğer mesleklerde de konusunda uzman olan insanların yeteneklerinden faydalanmıştır. Bu tavır O'nun, çevresindeki insanları iyi tanıdığı ve yeteneklere göre kimi, ne zaman, nerede ve nasıl değerlendireceğini iyi bildiğini de göstermektedir.

---

719 Kettânî, a.g.e., c. 2, s. 307.
720 Buhârî, 62/Fedâilü'l-Ashab, 25 (VI, 318).
721 Buharî, 78/Edeb, 90 (VII, 107).
722 Müslim, 44/Fedâilu's- Sahabe, 157 (II, 1935).
723 Bkz.: Hamidullah, *İslâm Peygamberi,* c. 2, s. 1104-1105.

1.10- Hediye Vererek İnsanların Gönlünü Kazanması

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), dostlukları kuvvetlendirme, sevgiyi pekiştirme, gönül kazanma, İslâm'a yönlendirme, muhtemel kötülükleri önleme, hizmet ve başarıyı ödüllendirme gibi çeşitli gayelerle, beşeri bir âdete uyarak çevresindeki insanlara hediye vermiş ve başkalarının hediyelerini de kabul etmiştir.[724]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), muhtaçları gözetmiş ve onları kendi nefsine tercih etmiştir. Bazen yedirmek, bazen de giydirmek suretiyle onlara iyilik yapmıştır. Bir defasında genç sahabe Cabir'den devesini satın almış, parasını ödedikten sonra almış olduğu deveyi ona hediye etmişti.[725]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hediye kabul eder, karşılığında ondan daha fazla hediye verirdi. İyilikle karşılık vermeyi prensip edinen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hem sahip olduğu şeylerle, hem davranışlarıyla ve hem de sözüyle iyilikte bulunurdu.[726] Oldukça cömertti. Hayatı boyunca kendisinden bir şey isteyene asla hayır dememişti.[727] Bir kadın, "Bunu size giydirmek için kendi ellerimle dokudum." dediği bir kumaşı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e hediye etmişti. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de kumaşı aldı, giydi. Arkadaşlarından biri, "Bu ne güzel kumaşmış, onu bana verseniz." deyince "Olur" dedi ve az sonra kalkıp evine gitti, kumaşı katlayıp arkadaşına gönderdi. Oradakiler: "İyi yapmadın! Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), buna ihtiyacı olduğu için giymişti. Sen onun kendisinden bir şey isteyenleri boş çevirmediğini bildiğin halde, o kumaşı istedin." diye kızdılar. O da, "Ben onu giymek için değil, kendime kefen yapmak için istedim." dedi.[728]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kin ve düşmanlıkları giderici ve sevgiyi pekiştirici olarak gördüğü hediyeleşmeyi özellikle teşvik etmiştir.[729] Ashabın önde gelenlerinden Enes'in anlattığına göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), İslâm için kendisinden ne istenirse onu mutlaka vermekteydi. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) bu tutumunun

---

724 Benzeri bir değerlendirme için bkz.: Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, s. 294.

725 Müslim, 22/Müsakat, 110 (II, 1221).

726 İbn Kayyım, a.g.e., c. 2, s. 33-34.

727 Müslim, 43/Fedâil, 56 (II, 1805).

728 Buhârî, 77/Libas, 18 (VII, 40).

729 Malik, 47/Husnu'l Hulk, 16 (II, 908); Tirmizî 29/Velâ', 6 (IV, 441); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (II, 405).

sonucuyla ilgili olarak Enes, kimilerinin sırf dünya menfaati için Müslüman oldukları, fakat çok geçmeden Müslümanlığın bu kimselerin gözünde dünyadan ve dünya üzerindeki her şeyden daha değerli hale geldiği tespitinde bulunmaktadır.[730]

Kur'ân'ın, zekattan faydalanacak kimselere, kalpleri henüz (yeni) ısındırılmış olanları[731] da ilave etmesi üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yukarıdaki örnekte olduğu gibi, ruhî ve manevî konularla pek fazla ilgilenmeyen kabile reislerine ve bazı önde gelenlere, muhtemelen gönül kazanma ve bunlar kanalıyla çevrelerindeki insanlarla etkili iletişim kurabilme düşüncesiyle çeşitli yardımlarda bulunmuş ve hediyeler vermiştir.

1.11- Mesajını Kolaylık ve Tedricilik Yöntemiyle Benimsetip Bıktırmaması

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), peygamberlik misyonu gereği, ilâhî mesajı, insan zihninin işleyiş ve algılayış yeteneğini dikkate alarak, bir anda değil de, zamana yayıp, önce basit ve kolay olandan başlayarak, yani tedricî olarak iletmiştir. İlâhî mesaj da kendisine yüce Allah tarafından tedricî olarak indirilmiştir. Bu konu Kur'ân'da, "İnkar edenler: 'Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak (kolayca ezberlemeni sağlamak ve çeşitli olaylara karşı yeni gelen ayetlerle kalbini takviye etmek) için, onu böyle (parça parça indirdik) ve ağır ağır okuduk. Onların sana getirdiği her misale (her batıl soruya) karşı mutlaka Biz sana, (o batılı yok edecek) gerçeği ve güzel açıklamayı getiririz."[732] âyetleriyle vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in 23 sene gibi bir süreçte, âyet âyet, sûre sûre indirilmiş olması tedricîliğin en önemli uygulanış tarzı olmuştur. Bu yöntemde mesaj, belli bir program içinde, zamana ve şartlara göre, hedef insanların ihtiyaçları, eksiklikleri, mesajı almaya hazır ve istekli olmaları gibi durumlar da göz önünde bulundurularak azar azar iletilmektedir. Nitekim, ilk gelen âyetlerle son gelen âyetler arasında hem hacim, hem de içerik açısından

730 Bkz.: Müslim, 43/Fezâil, 57-58 (II, 1806).
731 Bkz.: Tevbe (9): 60.
732 Furkan (25): 32-33

farklılıklar görülür. Örneğin, ilk gelen âyetler: "Yaratan Rabb'in adıyla oku. O insanı alâktan (kan pıhtısı biçimini alan embriyodan) yarattı. Oku, Rabb'in en büyük kerem sahibidir. O (insana) kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti"[733] iken, son inen ise: " Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (tahta veya taşla) vurul(arak öldürül)müş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve canavar parçalayarak ölmüş olan hayvanlar-henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç, dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet (şans) aramanız size haram kılındı. Bunlar fısktır (insanı yoldan çıkaran kötü şeylerdir). Bugün artık inkâr edenler, sizin dininiz(i yok etmek)den umudu kesmişlerdir. Onlardan korkmayın, Benden korkun! Bugün size, dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğendim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan merhamet edendir."[734] âyeti olmuştur. İlk inen âyetler, daha çok Allah'ın varlığı ve birliği, peygamberlik kurumu ve ahiret hayatı gibi inanç konularına ağırlıklı olarak vurgu yaparken, son inen âyetler, örnekte de açıkça görüldüğü üzere, pratiğe yönelik dini kurallar içermektedir.

Kolaylaştırma ve tedricilik konusunda, Hz. Aişe'ye ait şu tespit oldukça aydınlatıcıdır: "Kur'ân vahyi, önce cennet ve cehennemden bahseden sûrelerle başladı. İnsanlar, İslâm etrafında toplanınca, helâl ve haramlar indi. Şayet ilk önce: 'İçki içmeyin!' şeklinde bir emir gelseydi, o zaman insanlar: 'İçkiden kesinlikle vazgeçemeyiz.' derlerdi. Şayet: 'Zina etmeyin!' şeklinde bir hüküm gelseydi, onlar: 'Zinayı asla bırakmayız.' derlerdi."[735] Bu yoruma göre ıslahat yavaş yavaş olmuş, kökleşmiş alışkanlıkların değiştirilmesinde aceleci davranılmamıştır.

Tedricilik ilkesi ilâhi mesajın iletilmesini kolaylaştırmıştır. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iki hususla karşılaştığı zaman, günah olmadıkça sürekli kolay olanı tercih etmiş[736] ve bu ilkeyi etkili bir şekilde uygulamıştır. Öncelikle İslâmî inancın tebliği, namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetlerin zamana yayılışı, sosyal hayatı ilgilendiren konular, örneğin

---

733 Alâk (96): 1-5.

734 Mâide (5): 3.

735 Buhârî, 66/Fedâilu'l-Kur'ân, 6 (VI, 101).

736 Tirmizî, Şemâil, s. 352.

alkolün yasaklanışı bu tedricilik ve kolaylaştırma ilkesi ışığında uygulamaya konulmuştur. Ancak biz, genel bir yaklaşımla, bu konuyla ilgili sadece iki örnek üzerinde duracağız.

Anlatıldığına göre, Necid halkından gelen saçı-başı dağınık bir bedevî ile Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) arasında şöyle bir diyalog gerçekleşmişti:

"İslâm nedir?"

"Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz kılmak."

"Bu namazlardan başka, yapmam gereken bir şey var mı?"

"Hayır, şayet fazladan kılmak istersen kılabilirsin. Bir de Ramazan orucu var."

"Üzerimde bundan başkası da olacak mı?"

"Hayır, istersen fazladan oruç tutabilirsin. Yalnız bir de zekat var."

"Yapmam gereken daha başka bir şey var mı?"

"Hayır, sadaka vermek istersen verebilirsin."

Bu diyalogdan sonra Necidli kalkıp giderken:

"Vallahi, bundan ne fazla, ne eksik bir şey yaparım." demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem):

"Eğer, dediği gibi sözünde durursa kurtuldu gitti." buyurmuştur.[737]

Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine hedef olan bu kişinin, İslâm hakkında temel bilgilerden yoksun olmasını, şehir dışından geldiğini ve yerine geri döneceğini düşünerek, sorusuna ve ihtiyacına binaen oldukça kısa ve özlü bilgileri, kolayca aklında tutabileceği, üstelik unutmayacağı bir teknikle vermeye çalışmıştır.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), arkadaşlarından Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken şu tavsiyeleri yapmıştı: "Ehl-i Kitaptan bir kavme gideceksin. Onları yüce Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim yüce Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet etmeye davet et. Eğer buna itaat ederlerse, yüce Allah'ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek bir zekatı yüce Allah'ın onlara farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur."[738]

---

[737] Buharî, 2/İman, 34 (I, 17).

[738] Müslim, 1/İman, 29 (I, 50); Buharî, 24/Zekat, 1 (II, 108); 41 (II, 125).

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bu tutumuyla mesajını ileteceği aracı kişiden, yüce Allah'a iman gibi en önemli bir noktadan başlamasını, kolaylığı tercih etmesini, ama nefret ettirmemesini istemiştir. Ayrıca, bu yaklaşımıyla Resûl-i Ekrem'in, iletmek istediği mesajı, insanların ilk anda tam olarak algılayamamayarak, çok zannetmelerini ve toptan reddetmelerini, nefret ve kaçışlarını önlemiş olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuçta, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) etkili bir şekilde uyguladığı kolaylaştırma ve tedricilik prensiplerinden anlaşıldığına göre, iletişime hedef olan bir insanda öncelikle doğru bilgi ve sağlam bir inanç oluşturulması önemli bir ögedir. Bu aşamadan sonra, inandıklarını pratiğe çevirme, yani inancın gereği doğrultusunda tutum ve davranış belirleme sağlanmalıdır. Bu süreç, en güzel yöntemlerle, ürkütmeden, nefret ettirmeden, zorlaştırmadan kolaylaştırarak gerçekleştirilmelidir. Ayrıca bu aşamada hedefin yaşı, sağlık durumu, verilen bilgileri alma ve algılama yeteneği, sosyal hayat ve çevresel şartlara uyum gibi noktalar da göz önünde bulundurulmalıdır.

1.12- Orijinaliteye Önem Vermesi

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kişiliği, sözlü anlatımdan daha çok temsili tercih edişi, her türlü yapmacık ve rolden uzak samimi yaşantısı, gönül alıcı tutum ve davranışları insanları etkilemiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bir Peygamber olarak hep aksiyoner olmuş, insanları iyiye yönlendirmiş, hoş olmayan eğilimleri önlemeye çalışarak, iyi olanların yapılmasını sağlamıştır. Yine O, çevresindeki kişilerin silik şahsiyetli değil, aksiyoner ve bilinçli kişilerden olması için çaba harcamıştır. Bu arada, başka kültürlerin olumsuz etkisini azaltarak, kendi orijinal modelini oluşturmaya gayret etmiştir. Nitekim, O'nun sünnet olarak algılanan örnek davranışlarının, bir özellik olarak da yeni ve orijinal olması gerektiği ifade edilmektedir.[739]

Bilindiği gibi, insanın bir özelliği de taklide meyilli olmasıdır. Bu husus Kur'ân'da da vurgulanmaktadır: "Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve Resule (itaate) gelin!' dense, 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter!' derler. Babaları hiçbir şey bilmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler

---

[739] Görmez, a.g.e., s. 222.

olsa da mı?"[740] Âyette inkârcıların kınanan bu taklitçi tutumuna karşılık yüce Allah, inananlara hitap ederek: "Ey inananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar veremez..."[741] buyurmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de asıl örnek alınacak olanı, imanın bir parçası ve gereği olarak göstermiştir[742] ki, Kur'ân'ın şu âyetini bu bağlamda değerlendirmek gerekir:[743] "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan, esirgeyendir."[744]

Orijinal olma, örnek ve model bir toplum oluşturma Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) özellikle üzerinde durduğu bir nokta olmuştur. Ezan'ın başlangıcında yapılan tartışmalar, bizi bu kanaate götürmektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) görünüşte bile olsa, başkalarının model alınmasını hoş bulmamıştır. Örneğin, Mekke'de iken O'nun saç modeli Mekkeli müşriklerden farklı, Medine'deki saç modeli ise, orada egemen olan Yahudi kültürünün saç modelinden farklı olmuştur. Böylelikle O, Müslümanların kendilerinden olmayan unsurlarla birlikte yaşadıkları bir toplumda bir "kimlik bilinci" geliştirmek istemiş, kendi değerlerine güveni olan her toplumda olduğu gibi, yeni oluşturduğu Müslüman toplumun üyelerinin birbirini tanıyacağı kültürel değerleri benimsetme gayreti içinde olmuştur.[745]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), görüntü dışında da arkadaşlarının şahsiyetli ve onurlu insanlar olmalarını arzu etmiş ve onları bu yönde eğitmiştir. Bir hadis-i şerifte O, "Sakın sizden kimse kararsız (zayıf fikirli) olup da: 'Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparlarsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım.' demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de yapın, kötülük yaparsa siz yapmayın, zulme yer vermeyin."[746] buyurmuş, arkadaşlarını kişilikli[747]

---

740 Mâide (5): 104.
741 Mâide (5): 105.
742 Bkz.: Canan, Peygamberimizin *Tebliğ Metotları*, s. 37.
743 Bkz.: Canan, Peygamberimizin *Tebliğ Metotları*, s. 37.
744 Âl-i İmran (3): 31.
745 Bkz.: İslâmoğlu, a.g.e., s. 237-238.
746 Tirmizî, 25/Birr, 63 (III, 364).
747 Kişilik, bir insanı başkalarından ayıran duyuş, düşünüş ve davranış tarzlarının tümüdür. Kişilik hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Baymur, a.g.e., s. 268.

olmaya davet etmiştir. Bir başka hadiste de malını, dînini, canını ve ailesini müdafaa ederken öldürülenlerin şehit olacağını ifade etmiştir.[748]

Yine, benzer bir konuda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ile bir sahabe arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

"Ey Allah'ın Elçisi! Bir kişi gelip malımı gasbetmek isterse ne yapayım?"

"Ona malını verme."

"Benimle döğüşürse?"

"Sen de onunla döğüş!"

"Ya beni öldürürse!"

"Sen şehit olursun"

"Peki, ben onu öldürürsem?"

"O cehennemdedir!"[749]

Arkadaşlarını şahsiyetli ve onurlu bir hayata yönlendiren Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), şahsiyetlice tutum ve davranış geliştiren, şeref ve haysiyetini koruyan, yerine göre de sabırlı ve tahammüllü olmasını bilen vefalı bir arkadaş çevresi oluşturmuş, dinî pratikleri bu insanlarla birlikte yaşamış ve İslâm'ı dünyaya bu mükemmel insanlarla yaymıştır.

1.13- Ortak Noktaları Ön Plana Çıkarması

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iyi bir iletişim kurabilmek için, bir ilke olarak insanlarla ortak noktalarda buluşma çabası içinde olmuştur. O, daha önce gelmiş peygamberler silsilesinin devamı olarak kendisini farklı bir konumda görmemiş ve peygamberler arasında bir ayırım yapmamıştır.[750] Hatta o, öncekilere iman etmekle kalmamış, birini diğerinden üstün tutmayı da reddetmiştir.[751] Bir Kur'ân ifadesi olarak, "Ehl-i kitap"[752] üzerinde ısrarla duran Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Yahudi ve Hıristiyanları, Allah'ın birliği formülüyle İslâm adı altında birleştirmeyi ümit etmiştir.[753]

Bu konu ile ilgili olarak Kur'ân'da: "De ki: 'Ey Kitap ehli, bizim ve sizin

---

748 Tirmizî, 14/Diyat, 21 (IV, 30).

749 Müslim, 1/İman, 225, (I, 124).

750 Bakara (2): 285.

751 Bkz.: Müslim, 43/Fedâil, 159, (II, 1843).

752 Kur'ân-ı Kerim'de genellikle Yahudiler ve Hıristiyanlar için kullanılan bu ifade için bkz.: Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap" DİA., TDV. Yay., İst., 1994, c. 10, s. 516.

753 Yorum için bkz.: Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, s. 148-149.

aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birimiz, diğerini Allah'tan başka tanrı edinmesin.' Eğer yüz çevirirlerse: 'Şahit olun, biz Müslümanlarız!' deyin."[754] "İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve tanrınız birdir ve biz O'na teslim olanlarız.' deyin"[755] buyrulmuş ve böyle temel bir ortak referans çerçevesinde buluşulması istenmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), ehl-i kitapla iletişimini, söz konusu öneriler doğrultusunda ortak değer ve inanç temeli üzerinde diyaloglarını gerçekleştirmiştir.

1.14- Diyalog Ortamını Sürekli Korumaya Çalışması

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), etkili bir iletişim için insanlarla sürekli diyalog ortamı oluşturmaya gayret etmiştir. Ağır şartlarına rağmen, Hudeybiye sözleşmesini kabul ederek barış ortamı sağlama girişimi, O'nun bu yönü hakkındaki kanaatimizi güçlendirmektedir. Nitekim, Kur'ân'da da "Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince, Allah sizi, onlara iyilik etmeden, adalet ve insaf gözetmeden menetmez..."[756] ve yine "...Onlar size dürüst davrandıkça, siz de onlara dürüst davranın..."[757] âyetleriyle Hudeybiye antlaşması ile oluşan barış atmosferinin ve diyaloğun korunması istenmiştir.[758] Buna göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Hz. Ömer'in antlaşma aleyhine yaptığı itirazlara aldırmamış, kendisine sığınan Ebû Cendel'i Müslüman olmasına rağmen antlaşmaya konulan bir madde gereği, Mekkeliler adına orada bulunan babası Süheyl'e istemeyerek de olsa teslim ederek antlaşma ve diyaloga olan taraftarlığını göstermiştir.[759]

Sonuçta Hudeybiye barış antlaşması, Mekkeliler ve onlarla birlikte hareket eden kabilelerle 10 yıl savaş dahil, herhangi bir problemin yaşanmayacağı anlamına gelmekteydi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu dönemde İslam'ın tebliği misyonuna uygun bir şekilde iletişim

---

754 Âl-i İmran (3): 64.
755 Ankebût (29): 46.
756 Mümtehine, (60): 8.
757 Tevbe (9): 7.
758 Bkz.: Yazır, a.g.e., c. 4, s. 279
759 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 279, 282.

çalışmalarında bulunabilecek durumdaki arkadaşlarından bir kısmını çeşitli yerlere göndermiştir. Yine, Medine dışından gelen insanlarla daha rahat ve gailesiz bir ortamda görüşme yapma imkânı bulmuş, süregelen diyalog ortamı sayesinde oluşan olumlu havanın etkisiyle insanlar grup grup İslâm'a girmişlerdir.[760] Bu süreç Kur'ân'da "Ve insanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman"[761] âyetiyle anlatılmıştır.

Yine Kur'ân'da tartışma ve kavgadan uzak, diyaloga açık davranışlar övülerek "...Barış daima iyidir..."[762] buyrulmuş, düşman toplumlardan gelecek barış teklifi için de "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a dayan, çünkü O, işitendir, bilendir."[763] âyetiyle barış ve diyalog önerilmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, iletişimi zora sokucu ve engelleyici bazı durumlara sebebiyet vermeyi uygun bulmamıştır. Sözgelimi, İslâm'a davetin gizli yapıldığı ilk dönemde, yeni dini araştırmak ve Hz. Peygamber(sallallâhu aleyhi vesellem)'le tanışmak için Mekke'ye gelen Ebû Zer (ra), kendi arzusuyla Müslüman olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) Ebû Zer'e: "Sen şimdi bu işi gizli tut ve memleketine dönüp git. İşi açığa vurduğumuzu haber aldığın zaman gel!" demişti. Ancak o, Müslümanlığını bağırarak açıklayacağını söylemiş ve Mescid-i Haram'a giderek yüce Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) yüce Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu haykırmıştı. Bunun üzerine Mekkeli inkârcılar onu öldüresiye dövmüşlerdi ancak Hz. Abbas'ın müdahalesiyle ellerinden kurtulmuştu.[764]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Mekke'ye geliş maksadı oldukça farklı olan ve yeni inanç kimliği ile görüldüğü yerde çatışmaya sebep olabilecek bu yabancının makul bir süre için Mekke dışında kendi memleketinde kalmasını istemiştir. Dolayısıyla biz bu olaydan hareketle, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) henüz gizli de olsa mevcut diyalog ve iletişimi sürdürebilmek için muhtemel çatışma ve kavga ortamlarının oluşmasını engelleyecek önlemler düşündüğünü söyleyebiliriz.

---

760 Muhammed Ali, a.g.e., s. 245-251.

761 Nasr (110): 2.

762 Nisâ (4): 128.

763 Enfal (8): 61.

764 Köksal, a.g.e., MD., s. 179-180.

1.15- Mesajını Yaymak İçin Çevresindeki İnsanlara Sorumluluk Vermesi

Hz. Peygamber(sallallâhu aleyhi vesellem)'in iletişim ilkelerinden biri de, çevresindeki insanları ortak bir sorumluluk altına davet etmesidir. Bu tutumuna ilişkin bir örneği Veda Hutbesi'nde görmekteyiz. Burada Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) "Sizden burada bulunanlar sözlerimi burada bulunmayanlara ulaştırsın. Belki burada bulunan, kendinden daha anlayışlı ve sözlerimi daha iyi muhafaza edecek birine ulaştırır."[765] diye hitap etmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) bir defasında da: "Benim sözümü duyan, ezberleyen ve işittiği gibi kendinden sonrakilere ulaştıranı yüce Allah nurlara gark etsin. Kendinden daha anlayışlı olanlara ilim taşıyan nice insanlar vardır. Niceleri de âlim olmadıkları halde ilim taşırlar."[766] buyurarak, mesajının başkalarına iletilmesini temenni ettiği duasıyla insanları teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) mesajının yayılmasında olduğu gibi, korunması ve asliyetini muhafaza edebilmesi için de çevresindeki insanlara sorumluluk vermiştir. Sözgelimi O, mesajına yalan haber karıştırılmasını hoş bulmayarak şöyle demiştir: "Benim adıma söylenmiş bir yalan, bir başkasının adına söylenen yalan gibi değildir. Bile bile benim adıma yalan uyduran kişi cehennemdeki yerine hazırlansın."[767] Bir diğer sözünde de, mesajını içeren bilgileri gizleyenler için: "Kendisinden sorulan bir bilgiyi gizleyen ve onu insanlara ulaştırmayan kişiye kıyamet günü ateşten gem vurulur."[768] buyurmuştur.

Bunlar adeta beddua gibi bir temenniyi yansıtmakta ve inananları İslâm'ı tebliğ ve iletişim amacına yönelik ortak bir sorumluluğa çağırmaktadır..

1.16-Zaman Zaman Sembolik Anlatımlarla Mesajına Dikkat Çekmesi

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimde çeşitli sembollerden de faydalanmıştır. Dinlerde kişilerin çevrelerini tanımlamalarına ve hislerini

---

765 Buhârî, 3/İlim, 9 (I, 24).
766 Ebû Davud, 24/İlim, 10 (IV, 68); Tirmizî, 39/İlim, 7 (V, 34).
767 Buhârî, 23/Cenâiz, 34 (II, 81); Müslim, Mukaddime, 4 (I, 10).
768 Ebû Davud, 24/İlim, 9 (IV, 67); Tirmizî, 39/İlim, 3 (V, 29).

ifade etmelerine yardımcı olan bir inanç, sembol ve değerler yapısı vardır. Din, kullandığı çeşitli sembolik ifade biçimleriyle inananlarını motive eder ve toplum hayatında sembollerle belirginleşir.[769]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de, çevresindekilere zaman zaman sembolik anlatımda bulunmuştur. Örneğin O, renkleri motive edici birer sembol olarak kullanmış ve bir duasında: "Allah'ım beni hatalardan beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi temizle."[770] buyurmuştur. Beyaz rengin saflığı, doğallığı ve temizliği sembolize ettiğini söyleyebiliriz. Beyaza karşıt olan felaket ve kötülüğü, saklanması gereken sır hisleri[771] sembolize eden kara renk ise, Kur'ân'ın bir ayetinde: "Onlardan birine kız (çocuğu olduğu) müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. (Şimdi ne yapsın) onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bak ne kötü hüküm veriyorlar!"[772] şeklinde vurgulanmıştır. Bu âyet, ruhsal kirliliğin, kötü ve gizli düşüncenin kapkara bir şekilde yüze yansımasını sembolize etmektedir. Kur'ân'da başka bir âyette, beyaz ve siyahın gündüzün aydınlığını ve gecenin karanlığını[773] sembolize ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), sayıları da sembolik bir değer olarak kullanmıştır. Örneğin O, bir hadisde, günde yetmiş defadan fazla tevbe ettiğini[774] belirtmiştir. Bir başka sözünde ise şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, iyilik ve kötülükleri takdir edip yazdıktan sonra bunların iyi ve kötü oluşunu şöyle açıkladı: 'Kim, bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, yüce Allah bunu, yapılmış mükemmel bir iyilik olarak kaydeder. Şayet bir kimse iyilik yapmak ister, sonra da onu yaparsa, yüce Allah, o iyiliği on mislinden başlayıp yedi yüz misliyle, hatta kat kat fazlasıyla yazar. Kim, bir kötülük yapmak ister de vazgeçerse, yüce Allah bunu, mükemmel bir

---

769 Dinde sembolün fonksiyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Erkan Perşembe, "Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm'da Sembolik Değerlerin Bugünü," OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.: 10, Samsun, 1998, s. 93.

770 Buhârî, 10/Ezan, 89 (I, 181); Müslim, 5/Mesâcid, 147 (I, 418).

771 Türkkan, a.g.e., s. 76.

772 Nahl (16): 58-59.

773 Bakara (2): 187.

774 Buhârî, 80/Daavât, 3 (VII, 145).

iyilik olarak kaydeder. Şayet insan bir kötülük yapmak ister, sonra da onu yaparsa, yüce Allah, o fenalığı sadece bir günah olarak yazar."[775]

Sayıların sembolize ettiği bu hususlar Kur'ân'da da etkin bir şekilde yer almaktadır: "Kim iyilik getirirse, ona o (getirdiği)nin on katı vardır. Kim kötülük getirirse, sâdece onun dengiyle cezalandırılır, onlar haksızlığa uğratılmazlar";[776] "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bir dânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah (ın lûtfu) geniştir, (O) bilendir";[777] "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et, eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa (onlar) iki yüz (kâfir)i yenerler. Sizden yüz kişi olsa (onlar) kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü o kâfirler, anlamaz bir topluluktur.";[778] "Evet, sabreder, (Allah'tan) korkarsanız; onlar hemen şu dakikada üzerinize gelseler, Rabb'iniz size nişanlı beş bin melekle yardım eder."[779] Aslında, yüce Allah'ın bir meleğinin, yerin altını üstüne getirmeye gücü yeteceği halde, böyle çokça melek ile yardım edeceğini bildirmesi, savaş hali gibi nazik durumlarda, insanların gözünde sayının özel bir önemi olmasını ve sayıca az olan askeri kuvvetlerin artmasını ifade etmektedir.[780]

1.17- Olumsuz Tepkilere Karşı Sabır ve Tahammül Göstermesi

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişim sürecinde karşılaştığı yalan, iftira, alay, tuzak, tehdit ve suikast gibi olumsuz tepki ve engellemelere karşı sabırlı olmuş ve tahammül etmiştir. Zira yüce Allah, Elçisinden şahsına yönelik kötülüklere aynıyla karşılık vermemesini; bilâkis önceki peygamberlerin yaptığı gibi sabırlı olmasını isteyerek, "O halde sen de, peygamberlerden azim (ve irâde) sahiplerinin sabrettiği gibi sabret. Onlar için acele etme; onlar, tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki gündüzün sadece bir saati kadar (dünyada) kalmış gibi olurlar. (Bu), bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluktan başkası helâk edilir mi?"[781] buyurmuştur. Yine "Sabret, sabrın ancak Allah(ın yardımı) iledir, onlara da

---

775 Buhârî, 81/Rikak, 31 (VII, 187); Müslim, 1/İman, 205-207 (I, 117).
776 En'âm (6): 160.
777 Bakara (2): 261.
778 Enfal (8): 65.
779 Âl-i İmran (3): 125.
780 Yazır, a.g.e., c. 2, s. 420.
781 Ahkaf (46): 35; En'âm (6): 34.

üzülme, kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme";[782] "Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl. Beni ve o nimet sahibi yalanlayıcıları baş başa bırak ve onlara biraz mühlet ver."[783] âyetleri de Peygamberimize sabrı tavsiye etmektedir.

Mekke ileri gelenlerinin Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e "Sana inanmamızı istiyorsan, şu fakirleri yani Bilâl-i Habeşî (ra), Habbab b. Eret (ra), Suheyb-i Rumî (ra) ve diğerlerini yanından kov. Onlarla bir arada bulunmak bizim gururumuza dokunuyor. Onlar için, senin yanında toplanacakları başka bir vakit tayin edersin."[784] diyerek, kendi misyonuna ters bir konuma düşürmek istemeleri üzerine yüce Allah: "Nefsini, sabah akşam rızasını isteyerek Rab'lerine yalvaranlarla beraber tut (onlarla beraber bulunmağa candan sabret). Gözlerin dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme."[785] âyetini indirmiştir. Bu âyetle Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) cahiliyye dönemi insanının fakirlik, zenginlik, makam, mevki, kabile, ırk vb. unsurların etkisinde kalarak yaptığı olumsuz tutum ve davranışlar karşısında sabırlı olması ve onlara boyun eğmemesi gerektiği belirtilmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), olumsuz tepkilere karşı sabır ve tahammül göstermesiyle ilgili olarak Abdullah b. Mes'ud şöyle anlatmaktadır:

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Huneyn Savaşı ganimetlerini taksim ederken bir kişi:

"Vallahi bu taksimde adalet yoktur." dedi. Durumu öğrenince kızgınlığından Hz. Peygamber(sallallâhu aleyhi vesellem)'in yüzü kıpkırmızı kesildi. Şu cevabı verdi:

"Allah ve Resulü de adalet etmezse, hiç kimse adalet etmez." Daha sonra da şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, Musa'ya rahmet etsin. O bundan daha ağır bir ithama maruz kalmıştı da sabretmişti."[786]

---

782 Nahl (16): 127.

783 Müzemmil (73): 10-11.

784 Sabûnî, a.g.e., c. 3, s. 438-439.

785 Kehf (18): 28

786 Buhârî, 78/Edeb, 53 (VII, 87); Müslim, 12/Zekat, 148 (I, 744).

Görüldüğü gibi, büyük ahlak sahibi olan[787] Hz. Muhammed(sallallâhu aleyhi vesellem), şahsına karşı yapılan kabalıklara tahammül etmiş ve insanların hatalarını hoş görmüştür. Eşi Âişe Hz. Peygambere, Uhud Savaşı'nın yapıldığı günden daha zor bir gün yaşayıp yaşamadığını sormuş, o da şu şekilde cevap vermiştir:

"Evet, senin kavminden çok kötülük gördüm. Bu kötülüklerin en fenası, onların bana (Taif'de bir mevkii olan) Akabe günü yaptığıdır. Taifli İbn Abdülyâlîl'e sığınmak istemiştim de beni kabul etmemişti. Ben de geri dönüp, derin kederler içinde yürümekteydim. Karnüsseâlib (denilen yere) varıncaya kadar kendime gelemedim. Orada başımı kaldırıp baktığımda, bir bulutun beni gölgelediğini gördüm. Dikkatlice bakınca bulutun içinde Cebrâil'i fark ettim. Cebrâil bana seslenerek:

"Allah, kavminin sana ne söylediğini ve seni himâye etmeyi nasıl reddettiğini duymuştur. Onlara dilediğini yapması için de sana Dağlar Meleği'ni göndermiştir." dedi. Bunun üzerine Dağlar Meleği bana seslenerek selam verdi. Sonra da:

"Ey Muhammed! Kavminin sana ne dediğini yüce Allah işitti. Ben Dağlar Meleği'yim. Ne yapmamı istiyorsun? Eğer dilersen şu iki dağı onların başına geçireyim." dedi. O zaman:

"Hayır, ben onların soylarından sadece yüce Allah'a ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını Allah'tan dilerim, dedim."[788]

Burada anlatıldığına göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), cahillerin ve kendini bilmezlerin kabalıklarına ve hakaretlerine aynıyla cevap vermek yerine, sabrederek onları bağışlamanın ve kusurlarını görmezden gelmenin peygamberâne bir davranış olduğunu ortaya koymuştur.

1.18- İyiliği Tercih Etmesi, İntikam Alma Yoluna Gitmemesi

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) bütün hayatı boyunca, genel olarak, kötülüklere kötülükle değil, iyilikle karşılık vermeyi tercih etmiş; bu hususu iletişiminin vazgeçilmez bir ilkesi haline getirmiştir.

Hiç şüphesiz, ortaya atılan tezin doğruluğu kadar onu savunmada takınılacak tutumun da doğru üslûp ve yöntemle olması gerekmektedir:

---

787 Kalem (68): 4.

788 Buhârî, 59/Bed'ü'l-Halk, 7 (IV, 83); Müslim, 32/Cihad, 111 (II, 1420).

"(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir? İyilikle kötülük bir olmaz, (sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman (bakarsın ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir";[789] "Affı (kolaylık yolunu) tut, iyiliği emret, câhillere aldırış etme"[790] âyetleri Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem), iyilik ve kötülüğün bir tutulamayacağını, kötülüğe iyilikle karşılık verilmesinin daha yararlı olacağı mesajını iletmiştir.

Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) karşı çıkan çevreler, onun iletişimini engellemek için her türlü yöntemi kullanmışlar; işi, hile, tuzak, alay, tahkir, iftira ve yalandan cana kast etmeye kadar vardırmışlardı. Kullandıkları yöntemlere karşılık verebilmenin tek yolu, yine aynı yöntemleri kullanmaktan geçmekteydi. Fakat Hz. Peygamber (as), onların olumsuz tutum ve davranışlarına hiçbir zaman aynı şekilde karşılık vermemiştir.

Hz. Âişe'nin değerlendirmesine göre, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah yolunda savaşma hali dışında, ne bir kadına ne de bir hizmetçiye, kısacası hiçbir kimseye eliyle vurmamış, kendisine fenalık yapan kimselerden intikam almaya kalkmamıştır. Yalnız yüce Allah'ın yasak ettiği şeyler çiğnenince, o yasağı çiğneyenden yüce Allah adına intikam almıştır.[791] Nitekim O (sallallâhu aleyhi vesellem), davranışların en üstününün Allah için sevmek ve Allah için tepki vermek olduğunu[792] belirterek, bütün davranışların yüce Allah için olmasına dikkat çekmiştir. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iyiliği tercihi ve intikam alma yoluna gitmemesi ile ilgili olarak şu örnek dikkat çekicidir:

Hanîfe oğullarından Sümâme b. Usâl, Mekke'de Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'le karşılaştığında, Hz. Peygamber'in kendisini İslâm'a davet etmesi üzerine, "Bir daha bu teklifini yaparsan seni öldürürüm." diyen ve bir başka sefer, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kendisine gönderdiği elçiyi öldürmek isteyecek kadar düşmanlıkta ileri giden bir kişiydi. Bir İslâm askeri birliği onu yakalayarak Medine'ye getirmişti. Fakat,

789 Fussilet (41): 33-34.
790 A'râf (7): 199.
791 Müslim, 43/Fedâil, 79 (II, 1814); Ebû Davud, 40/Edeb, 4 (V, 142).
792 Ebû Davud, 34/Sünne, 3 (V, 7).

askerler yakaladıkları bu kişiyi tanıyamamışlardı. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) onu görür görmez tanımış ve mescitte bir direğe bağlanmasını ve kendisine saygılı davranılmasını emretmişti. Namaz için mescide giriş ve çıkışlarda, bizzat Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) kendisiyle ilgilenmiş ve ona iman teklif etmiştir. Onun bu isteğine cevaben Sümame'nin hep, "Şayet beni öldürecek olursan, zaten kanı dökülecek katil bir kimseyi öldürmüş olacaksın; şayet kan diyeti istersen istediğini veririm." sözleri karşısında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), ona hiç karşılık vermeksizin oradan uzaklaşıp gitmekteydi. Sümame, bu arada camide olup bitenleri ve İslâm'ın nasıl bir din olduğunu bizzat görmekteydi. Üç gün sonra o, yine bildik cevabını tekrar edince Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), onun hiçbir fidye alınmaksızın serbest bırakılmasını istedi. Sümame, bu tavırdan oldukça etkilenmiş olmalı ki, serbest kalınca camiden çıktı, şehir dışında bir yerde güzelce temizlendikten sonra, tekrar Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e gelerek, Müslüman olduğunu bildirdi ve şöyle dedi: "Şu ana kadar sen bana dünyanın en sevmediğim adamı gibi duruyordun; işte artık şimdi seni herkesten çok seviyorum."[793]

Bir sözünde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem): "Allah, her varlığa iyi davranılmasını emretmiştir. Öyleyse canlı bir varlığı öldürmeniz gerektiğinde, bu işi can yakmayacak şekilde yapın. Bir hayvanı boğazlayacağınız zaman, ona eziyet vermeyerek güzel bir şekilde kesin. Bu işi yapacak kimse bıçağını iyi bilesin, hayvana acı çektirmesin."[794] buyurmuştur. Âlemlere rahmet olarak gönderilen[795] Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), hayatın her alanına yönelik, bütün tutum ve davranışlarda "Allah kötülüğü kötülükle yok etmez, ancak iyilikle yok eder"[796]; "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin"[797] buyurmak suretiyle iyiliği tavsiye etmiştir. Nitekim yüce Allah, O'nun insan insana iletişimdeki kolaylaştırıcı ve tatlı dilli tavrını hatırlatarak "... Sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi..."[798] buyurmuştur.

---

[793] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 442-443.

[794] Müslim, 34/Sayd, 57 (II, 1548); Ebû Davud, 16/Edâhi, 11 (III, 244).

[795] Enbiyâ (21): 107.

[796] Ahmed b. Hanbel, Müsned, (I, 387).

[797] Buhârî, 3/İlim, 11 (I, 25); Müslim, 32/Cihad, 6-7 (II, 1358).

[798] Âl-i İmran (3): 159.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), tehdit ve düşmanlıklara karşı "...Allah bu husustaki emrini bildirinceye kadar affedin, hoş görün..."[799] âyetinde de belirtildiği gibi, affetme ve hoşgörü ile karşılık vermiştir. Savaş ortamlarında bile haksız yere taarruz yapılmaması, fiilen savaş içinde olmayanlar, kadınlar, çocuklar, rahipler ve savaşacak durumda olmayanların öldürülmemesi, müsle yapılmaması, yani ölülerin burnu, kulağı vb. organlarının kesilmemesi gibi birçok kurala uyulmasını istemiştir. Ayrıca yiyecek ihtiyacı gibi bir maksat dışında hayvan kesilmesini, ağaçlara zarar verilmesini, imar edilmiş yerlerin tahrip edilmesini de yasaklamıştır.[800]

1.19- Bazen Sosyo-Psikolojik Bir Baskı, Bazen de Uyarı, Azarlama ve Müdahale Etme Yoluna Gitmesi

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimine engel olanlara ve kendisine karşı gelenlere, tavsiye ve uyarıda bulunma, azarlama, kızma, müdahale etme vb. gibi farklı tepkilerde bulunmuştur.[801] Onun bu tür tavır ve tepkilerinin tesirli olmasında hiç şüphesiz bir kısım âyetler de etkili olmuştur. Örneğin: "Hayır, Rabb'in hakkı için onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan (verdiğin hükme gönül hoşluğiyle razı olup) tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar."[802]; "...(Allah Resulü)nün emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belanın çarpmasından, yahut onlara acı bir azabın uğramasından sakınsınlar."[803] şeklindeki âyetler, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'in verdiği kararlara uymamanın ve emrine aykırı davranmanın ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağını ifade etmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hoş görmediği durumlarda tepkisini bazen bulunduğu yeri terk etmek şeklinde ortaya koymuştur. Sözgelimi O itikafa girmek istemiş, fakat itikafa gireceği yerde Hz. Aişe'nin, Hafsa'nın ve Zeynep'in çadırlarını kurduklarını görünce,

---

799 Bakara (2): 109.

800 Müslim, 32/Cihad, 3, (II, 1357); Ebû Davud, 15/Cihad, 82 (III, 86); Ayrıca bkz.: Yazır, a.g.e., c. 2, s. 34.

801 Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, Işık Yay., İst., 2000, s. 89-133.

802 Nisâ (4): 65.

803 Nur (24): 63.

mescidin bu kadar çadırla işgal edilmesini hoş bulmamış ve onlara "İyilik yaptığınızı mı sanıyorsunuz? demiş ve o yılın Ramazan ayında yapmayı düşündüğü itikafını şevval ayında yerine getirmek suretiyle tepkisini ortaya koymuştur.[804]

Zübeyr b. Avvam (ra) ile Medineli komşusu su yolu ve su nöbeti hususunda aralarında anlaşmazlığa düştüklerinden dolayı Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e gelmişlerdi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) Zübeyr'e kendi tarlasını sulamasını, sonra da suyu komşusuna salmasını söylemişti. Bu taksimden hoşlanmayan komşunun, Zübeyr'in, halasının oğlu olduğu için onun kayrıldığını söyleyerek karara itiraz etmesi üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), adaletine söz edilmesine ve bu konuda şüphe duyulmasına kızmış, yüzünün rengi değişmiş ve bu defa Zübeyr'e, hurmalığını sulamasını, sonra suyu tutmasını ve hurma ağaçlarının köklerine erişinceye kadar da salmamasını emretmiştir.[805]

Bu tavrıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hakkındaki lütufkâr taksime razı olmayan ve bunun adalete uygun düşmediğini ifade eden şahsa, gerçek adaleti herhangi bir müsamahaya yer vermeden uygulamak suretiyle tepkisini ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bazen toplumsal boykot uygulama yoluna gitmiştir. Rivayetlere göre, Ka'b b. Mâlik (ra), askerî bir sefere katılması gerekirken her nasılsa ihmal etmiş, katılmamıştı. Onun bu tavrı Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) tarafından hoş karşılanmamış ve kendisiyle elli gün konuşulmamıştı. Bu durumda olan, ondan başka iki kişi daha vardı. Yüzlerine dahi bakılmadığı, kendileriyle iletişimin tamamen kesildiği böyle bir tavır, aslında savaşa katılan Müslümanlarla birlikte hareket etmedikleri için bir nevi cezalandırmaydı. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) kırgın ve kızgın bir şekilde "Allah'ın hükmü gelinceye kadar kalk, git!" dediği Ka'b b. Malik, bu elli günlük sürede, yeryüzünün kendisine dar geldiğini söylemiştir. Bu süre sonunda samimi tevbeleri üzerine yüce Allah, affedildiklerini bildiren şu ayeti indirmiştir:[806] "Ve (savaştan) geri kalan o üç kişinin (tevbelerini kabul

[804] Muvatta, 19/İtikaf, 7 (I, 316).
[805] Buhârî, 53/Sulh, 12 (III, 171).
[806] Buhârî, 64/Meğâzi, 79 (V, 132).

buyurdu). Bütün genişliğiyle beraber arz başlarına dar gelmiş ve canları kendilerini sıktıkça sıkmış ve Allah'tan, yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Allah onların tevbesini kabul buyurdu ki, tevbe etsinler. Çünkü Allah, tevbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir."[807]

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), her zaman hak ve özgürlükleri savunmuş; din ve vicdan gibi temel hak ve hürriyetlere karşı çıkılmasını ve dini inancın istenildiği gibi yaşanmasına engel olmayı cihad sebebi saymıştır. Bu olayda ise, misyonuna ve iletişim amacına yönelik engellemeden dolayı giriştiği mücadelede, kendisiyle birlikte hareket etmeyen arkadaşlarına Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) vahiy gereği tavır alması; onlarla elli gün konuşmaması ve sosyal bir boykotla onları cezalandırması söz konusu olmuştur.

1.20- Rol ve Statü İlişkilerini İyi Ayarlaması

Kişinin kendisini bilmesi, yeteneklerini, zaaflarını, çeşitli duygularını tanıması güzel bir şeydir. Böyle bir insan, toplum içindeki yerini, kişisel konumunu iyi bilir ve statüsüne göre roller geliştirerek etkili iletişimde bulunabilir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) insanlık âlemi içinde, farklı statü ve rollere sahip olan tüm insanların peygamberi olmuştur. O, insanlara kendi içlerinden gönderilen[808] bir insan peygamber[809] olup, en belirgin özelliği de "kulluğu" ve "peygamberliği"dir. Bunun dışında; aile reisliği, devlet başkanlığı, komutanlığı, tüccarlığı vardır. Ailesine vefalı bir eş, çocuklarına şefkatli bir baba ve dede iken; devlet idaresinde adil bir başkan ve savaş alanlarında cesur ve oldukça dirayetli bir komutandır. Böylece O, her yönden "güzel bir örnek"[810] ve toplumun her kesiminin kendisinden bir şeyler bulabileceği bir peygamberdir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) bir başka açıdan da, hem normal insanlar gibi doğan, yiyip içen, konuşan, yaşayan ve ölen bir beşer, hem de getirdiği mesajı anlatma, açıklama, öğretme gibi iletişim misyonu olan bir peygamberdir. Hem ilâhi vahiy alan bir elçi, hem de kendi görüşü ile

807 Tevbe (9): 118.
808 Tevbe (9): 128.
809 İsrâ (17): 93.
810 Ahzab (33): 21.

hareket eden bir beşerdir. Hem içinde yaşadığı toplumdan bağımsız hareket edebilen bir birey, hem de içinde bulunduğu toplumun şartlarına, örf ve âdetlerine riayet eden bir ferttir. Bütün bu özellikleri şahsında bulunduran bir kişinin davranışlarını incelemek elbette kolay değildir.[811]

Bununla birlikte Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişim sürecindeki bir sözü veya yaptığı bir işi, hangi rol ve statü ile söylediği veya yaptığı hususunun bilinmesi iletişim yönünden oldukça önemlidir. Ancak yine de, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) temsil ettiği rol ne olursa olsun, onu, yüce Allah'tan vahiy almakta olan bir "Peygamberlik görevi" nden soyutlamak imkânsızdır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Medine döneminde devlet başkanı statüsü ile gerçekleştirdiği önemli bir iş, şehri oluşturan halk ile vatandaşlık sözleşmesi yapması olmuştur. Onun, yine bu statü ile devlet başkanlarına elçi ve mektuplar gönderdiğini, gelen elçi ve mektupları kabul ederek komşu ülkelerle diplomatik iletişimde bulunduğunu, onun yazılı iletişimini değerlendirirken ele almıştık. Mekkeli müşrikler ile yapılan Hudeybiye antlaşmasına Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), Medine devleti Müslümanları adına taraf olduğu da önceden geçmişti.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) devlet başkanlığı statüsü, sadece diplomatik olaylar için söz konusu değildir. Aynı zamanda o, kişiler arası ilişkilerde ve toplumsal olaylarda hakem rolünde ve hâkim statüsünde olmuştur. Şu âyetler, onun bu statüsünü dile getirmektedir:

"Biz sana Kitabı gerçeğin tâ kendisini olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin; hainlerin savunucusu olma!"[812]

"Hayır, Rabb'in hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan (verdiğin hükme gönül hoşluğuyla razı olup) tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar."[813]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hem devlet başkanı hem de hâkim sıfatıyla yüce Allah'ın indirdiklerini ve emirlerini referans almakta, bunlara

---

811 Görmez, a.g.e., s. 281.

812 Nisâ (4): 105.

813 Nisâ (4): 65.

göre tavır ve davranış belirlemekte ve kararlarında adaleti gözetmekteydi. Bu tür rolleri çeşitli görevleri yaparken O'nun, peygamberlik misyonu ile hayatın her alanında örnek tutum ve davranışlar gösterme fonksiyonu bulunmaktaydı. Hiç kimse O'nu, siyasetçi, diplomat veya hukukçu statüsü ile yaptıklarından dolayı, salt bir hâkim, bir komutan veya bir idareci olarak algılamamaktaydı. Çünkü O, "Hakk'a giden yolda onları rehber ve pişdârı olan emire ihtiyaçları olduğunda tuğra basıp sikke kesen; kumandaya ihtiyaç duyduklarında onları en mükemmel erkân-ı harplerden daha mükemmel eden bir nebi"ydi.[814]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), merhameti ve şefkati ile bilinen biriydi. İnsanlara da böyle olmalarını tavsiye etmekteydi. Bir hırsızlık olayı üzerine, onun temsil ettiği statü ve rolü algılamada hataya düşen veya istismar etmek isteyen bazıları, çok sevdiği Üsame'yi ikna ederek, cezanın kaldırılması hususunda aracı olması için kendisine göndermişlerdi. Bu tavra üzülen Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), öfkelenmiş, Üsame'ye: "Yüce Allah'ın emrettiği bir cezanın kaldırılması için aracılık mı yapıyorsun?" diyerek çıkışmıştır. Sonuçta, gerekli ikazlarda bulunduktan sonra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), hırsızın cezasını verdirmiş,[815] bir devlet başkanı ve bir hâkim rolüyle yapması gerekenlere merhamet duygusu engel olmamıştır. Nitekim Kur'ân'ın, "...Allah'a ve ahiret gününe inanan (insan)lar iseniz Allah'ın dini(ni uygulama hususu)nda sizi, onlara karşı acıma duygusu tut(up engelle)mesin..."[816] âyeti, yapılması gerekeni açıkça bildirmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah'ın emir ve izni ile düşmanlarıyla savaşmak için hazırladığı ordulara komuta etmiş; ama bir Peygamber olarak da "Allah adına çıkın. Çünkü siz Allah yolunda savaşıyorsunuz, o halde zulmetmeyin. İnsanların organlarını kesmek suretiyle işkence yapmayın. Çocukları öldürmeyin."[817] vb. tavsiyelerde bulunmuştur.

Sosyal alanda sorumlulukların bireyselliği ve herkesin kendi rol ve

---

814 M.Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*-1,20,21

815 Buharî, 60/Enbiyâ, 54 (IV, 150-151); 86/Hudud, 12 (VIII, 16).

816 Nur (24): 2.

817 Müslim, 32/Cihad, 3 (II, 1357); Ebû Davud, 15/Cihad, 82 (III, 86); Malik, Muvatta, 21/Cihad, 11 (II, 447); Ahmed b. Hanbel, Müsned, (IV, 240).

statüsüne göre davranması gereğine dikkat çeken Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Hepiniz yöneticisiniz ve her biriniz yetki alanınızdan sorumlusunuz. Devlet başkanı yöneticidir ve halkından sorumludur. Bir aile reisi de yöneticidir ve ailesinden sorumludur. Ev hanımı da yetkili olup evinden sorumludur. Hizmetçi de adına çalıştığı kimsenin malının çobanıdır ve o da sahibinin malından sorumludur. Hepiniz çoban gibisiniz ve emriniz altındakilerden sorumlusunuz".[818] Bu hadisle işaret edildiği gibi, toplumu oluşturan insanlar, kendilerine uygun olan rolü oynamak durumundadırlar. Patronunun malından sorumlu olan bir işçi, devlet başkanlığı ile sorumlu değildir; hiç kimse bu konuda ona hesap soramaz. Ancak, böyle bir işçi, kendisini yönetici zanneder ve o rolü oynamaya kalkarsa, kendisine hiçbir zaman devlet başkanı gözüyle bakılmaz, emir ve talimatları, söyledikleri, hiçbir zaman bir yöneticinin sözleri gibi ciddi olarak algılanmaz.

Belli bir rolün gereği olan otoriteye ait saygınlığın ve gücün bilinmemesi veya azımsanması, veyahut da gereğinden fazla abartılması, iletişimde problemlere neden olmaktadır.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), peygamberlik misyonu yanında, diğer insanlar gibi bir eş ve aile reisidir. Çocuklarının babası, torunlarının dedesidir. Birçok komşu ve akrabası bulunan bir insandır. Bütün bunlara rağmen O'nda (sallallâhu aleyhi vesellem), üstlendiği rollerin niteliğinden veya bu rolleri yerine ve zamanına göre kullanış biçiminden dolayı "rol uyumsuzluğu"[819] söz konusu olmamıştır. Bu çeşitli tabiî ve toplumsal rolleriyle de o, en iyi davranışlar sergileyerek örnek olmuştur.

Hayatı yoğun bir iletişim süreci içinde geçen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), yüce Allah'ın kendisine gönderdiği mesajlar doğrultusunda tutum ve davranışlar belirlemiş, etkili iletişim ilkeleri uygulayarak, kendilerine örnek olduğu arkadaşlarına dinin pratiklerini göstermiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), çalışmamız içinde ancak bir kısmına yer verdiğimiz bu iletişim ilkelerini misyonu gereği, etkili ve yerinde kullanarak gerçekleştirmiştir.

---

[818] Buharî, 11/Cuma, 11 (I, 215); Müslim, 33/İmaret, 20 (II, 1459); Ebû Davud, 19/İmaret, 1 (III, 342).

[819] Dökmen, Empati, s. 120.

2- Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) İletişimde Karşılaştığı Bazı Sorunlar

2.1- Etkili Dinleme Sorunu

Dinleme, yaratıcının insana verdiği önemli bir duyu işlevidir. Konuşmalar, bu yetenekle algılanır, değerlendirilip yorumlanır ve sonuca uygun tepkiler oluşturularak iletişim sağlanır.

İletişimde en çok kullanılan, kısa konuşmalardır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) konuşmaları da oldukça kısa ve sadedir. Nitekim O, çoğu kere susmuş; gerek duyulduğunda, bir iyiliğe yönelik olarak konuşmuştur. Böyle kısa ve özlü konuşmalar önemlidir; iyi dinleme gerektirir. Zirâ dinleme, etkili iletişimin temelidir.[820]

Çeşitli dinlemeler vardır, bunlar; etkin dinleme, seçerek dinleme, görünüşte dinleme, saplantılı dinleme, savunucu dinleme ve tuzak kurucu dinlemedir.[821] Çalışmamızın birinci bölümünde, dinleme ile ilgili genel bir bilgi verilmişti.

İyi bir dinleme; dinlemeye hazır olan, konuya dikkat ve ilgisini veren, gerektiğinde konuyu açabilen, geribildirim veren, iletişim sürecini bozabilecek duygularını kontrol edebilen, soru sorarak iletişime katılabilen kişilerin gerçekleştirdiği etkin bir süreçtir.[822] Kur'ân'da, ayetler okunurken düşünerek dinleme, ona saygı için susup dinleme istenerek: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin."[823] buyurulmaktadır.

Konuşmaları samimi, içten ve gönülden olan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), konuşmaya başladığında ashab-ı kiram O'nu, "başına konan kuşu kaçırmak istemeyen" bir insanın sessizliğiyle dinlemekteydiler.[824] O'nun huzurunda inananlar, başlarını eğerek otururlar, O söze başladığında kulak kesilirlerdi.[825]

Allah (cc), sözü dinleyen ve en güzel olanına uyanların müjdelen-

---

820 Robertson, a.g.e., s. 47, 63-64.
821 Wolff vd., a.g.e., s. 76-77.
822 Bkz.: Doğan, a.g.e., s. 85-86.
823 A'râf (7): 204.
824 Ebû Davud, 27/Tıb, 1 (IV, 192).
825 Şiblî, a.g.e., c. 2, s. 23.

mesini istemiş ve böylelerin aklıselim sahibi olduklarını bildirmiştir.[826] Yalan söyleme ihtimali olan kişinin sözüne ise, itibar edilmemesini; bilâkis, sözün doğruluğunun araştırılmasını emreden yüce Allah: "Ey inananlar, size fâsık (yoldan çıkmış) bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."[827] buyurmuştur. Burada iyi bir dinleyici olma ve sözün doğrusunu araştırıp ona itibar etme söz konusudur ki, bu dinleme, etkili ve seçerek dinlemedir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de arkadaşlarından, dinlediklerinde etkin ve seçici olmalarını istemiş; dikkatleri, dinlemenin usul ve ahlaki yönüne çekmiştir. Dinlenilenlerden hoş olmayan şeylerin anlatılmasının yanlışlığını belirtmek için verdiği bir örnekte: "Hikmeti dinlemek için oturan ve dinlediği kişiden ancak duyduğu şeylerin en kötü olanını anlatan kişinin misali, şu adamın durumuna benzer; bu adam bir çobana gelir ve 'Ey Çoban! Bana (kesip yemeye elverişli) iyi bir koyun ver.' der. Çoban da: 'Git, iyilerinden bir tanesinin kulağından tut (al).' der. Adam da gider, sürünün köpeğinin kulağından tutar."[828] buyurmuş, dinlenilen sözün en güzeline uymak varken, kötü söze kulak vermeyi, köpek kulağı tutmaya benzetmiştir.

Kur'ân'da müminlerden, yüce Allah'a ve Peygamberine itaat etmeleri, ilâhi mesajı işitip dinlediği halde ondan yüz çevirmemeleri onlara emredilmiş, mü'minlerin işitmedikleri halde "işittik" diyenler gibi olmamaları istenmiş;[829] ancak işitenlerin çağrıya icabet edeceği[830] belirtil-miştir.

Kur'ân, yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'i zaman zaman dinlemeye gelen, fakat gerek Allah'tan vahiy alan bir Peygambere, gerekse onun getirdiği mesajlara ilgi duymayan, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'in söylediklerini duysa da, gönülden bir ilgi göstermeyen, dinledikleri konuyla ilgili olarak, iletişim sonrası düşünce ve tutumlarında herhangi bir değişiklik olmayan kimselerin durumundan da bahsetmektedir:

"İçlerinden, gelip seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından

[826] Zümer (39): 18.
[827] Hucurât (49): 6.
[828] Ahmed b. Hanbel, Müsned, (II, 405, 508).
[829] Enfal (8): 20-21.
[830] En'âm (6): 36.

çıktıkları zaman, kendilerine bilgi verilmiş olanlara (seni çekiştirmek, dinlediklerini küçümsemek amacıyla): 'Demin ne söyledi?' derler. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerini mühürlemiştir de kendi heva ve heveslerinin ardına düşmüşlerdir."[831] Bunlar etkili dinleme yapamayan; dinleyişleri görünüşte ve yüzeysel olan kişilerdir. Çünkü onlar, Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ile birlikte oturuyorlar, söylediklerini dinliyorlar, fakat O'na önem vermiyorlardı. O'nun yanından çıktıklarında da bilgili olanlara "Muhammed demin ne dedi?" diye küçümser tutum takınıyorlardı.

Sübjektif eğilimlerinin baskısından kurtulamamış kimselerin işitme ve algılama pozisyonlarını Kur'ân şöyle bildirmektedir: "Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın (Onu sen mi savunacaksın)? Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi sanıyorsun? Hayır, onlar, hayvanlar gibidir, hatta yolca (hayvanlardan) daha sapıktır."[832] "Ona âyetlerimiz okunduğu zaman sanki onları hiç işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi, büyüklük taslayarak (arkasını) döner..."[833]

Allah (cc), Elçisine, kendisini dinleyenlerden kiminin bir yanlış ve hatasını yakalamak ve kendisine tuzak kurmak amacıyla dinlediklerini bildirerek: "Biz onların, seni dinlerken ne sebeple dinlediklerini, kendi aralarında gizli gizli konuşurlarken de o zalimlerin: 'Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!' dediklerini gayet iyi biliyoruz."[834] buyurarak tuzak kurucu dinlemeye dikkat çekmiştir. İletişim sürecinde kaynağa yönelik tavırlar, mesaj ve amacın algılanamaması gibi problemlere neden olmuştur. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), arkadaşlarından kendisini etkili dinlemelerini isteyerek, münafıkların engellemelerini aşmıştır.

2.2- Amaç ve Algılama Sorunu

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), gönderiliş amacını, kendisine indirilen ilâhi mesaja öncelikle uymak, eksiksiz iletmek ve insanları ona çağırmak ve onu açıklayarak ve yaşayarak öğretmek suretiyle gerçekleştirmiştir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), misyonu gereği

---

831 Muhammed (47): 16.
832 Furkan (25): 43-44.
833 Lokman (31): 7.
834 İsrâ (17): 47.

mesajını insanlara iletmiş, onları bilgilendirme, eğitme ve ikna etme, onlarda iyi tutum ve davranışlar geliştirme, iyi olmayanları da değiştirme gayreti içinde olmuştur.

Hedef kitleye düşen önemli görev ise; dinlemek, öğrenmek, anlamak ve bu doğrultuda tutum ve davranış geliştirmektir. Ancak insan aracılı iletişim sürecinde, önemli bir şekilde algılama sorunu, mesaj içeriğinin değişikliğe uğraması ve bozulması sorunları yaşanmaktadır. Özellikle, sözcüklerle simgelenen kavramlar, birden fazla anlamlara gelebildiği için, alıcının mesaj içeriğini bu farklı anlamlardan biriyle algılaması ve aynı zamanda içeriğe yönelik kişisel yorumu, bu tür sorunlara sebep olmuştur. Aslında H. P. Rickman'ın da değindiği gibi, bir ifadenin basit, doğal, geçici, amaçsız ve salt bir ifade olması veya karmaşık, göreneğe bağlı, sürekli, amaçlı olması ve bir olguya işaret etmesi algılama sorunlarına sebep olabilmektedir.[835] Şüphesiz sözsüz mesajlar da farklı farklı algılanabilmiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) görevi, daha çok anlatıma/söze dayalı olduğu için, iletmek istediği mesajı, kodladığı ifadeler açısından zaman zaman, amacı dışında algılamalara sebep olabilmiştir. Çünkü Kur'ân'da olduğu gibi Efendimiz ifadelerinde de müteşabihat vardır. Başka bir ifade ile O, dolaylı ve dolaysız anlatım tarzına başvurduğu gibi, Arap dilinde ağırlık teşkil eden teşbih, istiare, mecaz, kinaye[836] vb. gibi bütün anlatım tarzlarını kullanmıştır. Mesajın yanlış anlaşılmasına etki eden, sadece teşbih, istiare, mecazi vb. anlatım tarzı değildir. O'nun, çokluk, azlık, uzaklık, yakınlık ve imkânsızlık gibi şeyleri anlatırken kullandığı bazı kinayeler, rakamlar, mesafeler, ölçü ve tartı birimleri de yanlış anlaşılabilmiştir.[837]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) sözlü ifadelerinin büyük bir kısmının orijinal lâfızlarıyla değil, mânâ/içerik olarak anlatıldığı da bir gerçektir. İçeriğin ne derece anlaşıldığı ve ifade edildiği, duyup anlatanların yetenek ve kapasitelerine bağlı bir şeydir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) fiili uygulamaları ve davranışları da sözlü ifadelerle

[835] Rickman, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, Çev.: Mehmet Dağ, Ank., 1992, s. 69.

[836] Teşbih, zayıf bir şeyi, kuvvetli bir şeye benzetmek; istiare, kısaltılmış bir teşbih; mecaz, bir sözün gerçek anlamından farklı kullanımı; kinaye ise, bir fikri, bir düşünceyi kapalı söylemektir. Benzeri kavramlar ve açıklamaları için bkz.: Şadi Eren, *Güzel Konuşmanın Sırları*, Nesil Basım Yayın, İst., 1997.

[837] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Görmez, a.g.e., s. 256, 264.

anlatılmış ve anlatanların her biri, gözlemlerini ayrı ayrı sözlerle ifade edebilmiştir.[838] Sonuçta, insan aracılı iletişimde algı yanılmaları kaçınılmaz gözükmektedir. Şimdi bu konuyu, sorun oluşturabilen durum, amaç ve söz açısından birkaç örnekle değerlendirmeye çalışalım.

"Ev, kadın ve at uğursuzdur."[839] sözünü duyan Hz. Aişe (ra), nakledildiğine göre, öfkelenmiş; Kur'ân'ı, Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'e indiren Allah'a andolsun ki, o, asla böyle bir şey dememiştir; O, sadece Yahudilerin veya cahiliyye insanının bu üç şeyi uğursuz saydığını, ancak bunu işitenlerin eksik duyup da hatalı olarak anlattıklarını söylemiştir.[840]

Ebû Tufeyl (ra), İbn Abbas'a "İnsanlar Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Kâbe'yi tavaf ederken remel (çalımlı yürüme) yaptığını ve bunun sünnet olduğunu söylüyorlar." deyince, İbn Abbas (ra), "Hem doğru, hem yanlış; Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) remel yaptığı doğrudur, fakat bunun sünnet olduğu yanlıştır." demiş ve ardından da algılama sorunu oluşturan noktayı açıklayarak, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem), kendilerine hasta diyen inkarcılara karşı dinç ve sağlıklı olduklarını göstermek için remel yaptığını söylemiştir.[841]

Hz. Aişe'ye, Abdullah İbn Ömer'in, "Ölü ailesinin/dirinin ağlaması sebebiyle azap görür."[842] dediği hatırlatılınca, Hz. Aişe şöyle demiştir: "Yüce Allah, İbn Ömer'e rahmet eylesin, bir şey işitmiş, ama tam ezberleyememiştir. Allah'ın Elçisi ölmüş bir Yahudi'nin kabrinin önünden geçerken, aile fertlerinin kabir üzerinde oturup ağladığını görmüş, bunun üzerine, 'Kabrin içindeki azap görüyor, üstündekiler de ağlıyorlar.' buyurmuştur." Hz. Aişe bu açıklamasına ayrıca, "Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü yüklenmez."[843] âyetini de ilave etmiştir.[844]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), alışverişte insanları aldatan hilekâr bir tüccar gördüğünde "Tacir, facirdir."[845] buyurmuş, bu sözüyle,

---

838 Görmez, a.g.e., s. 195.

839 Buhârî, 56/Cihad, 47 (III, 217); 67/Nikah, 18 (VI, 125); Müslim, 39/Selam, 116 (II, 1747).

840 Ahmed İbn Hanbel, Müsned, (VI, 246, 240).

841 Ahmed İbn Hanbel, Müsned, (I, 233).

842 Müslim, 11/Cenâiz, 22 (II, 640).

843 Necm (53): 38.

844 Bedruddîn Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltttiği Eleştiriler*, Yayına hazırlayan: Bünyamin Erul, Ank., 2000, s. 74.

845 Ahmed İbn Hanbel, Müsned, (III, 428).

o sadece hilekâr adamı kastetmiştir. Ancak bazıları bu sözü, bütün tüccarı kapsayacak şekilde genelleştirerek algılama hatasına düşmüşlerdir.[846]

Genelleştirme sonucu, algılama sorunu yaşayanlardan biri de Hz. Ömer'dir. Bir defasında Hz. Peygamber'in kendisine gönderdiği bazı şeyleri geri çevirmiş ve "Ey Allah'ın Elçisi, kimseden bir şey almamamızın bizim için daha hayırlı olduğunu bize haber vermemiş miydin?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "O, ancak istemekten dolayıdır; ama istemeksizin olursa, o, yüce Allah'ın sana verdiği bir rızıktır." buyurmuştu. Bunun üzerine, Hz. Ömer: "Seni hak olarak gönderene yemin ederim ki, kimseden bir şey istemeyeceğim, istemediğim halde bana gelen şeyleri de alacağım."[847] demiştir.

Hz. Peygamber'in tek bir cümlesiyle gaye edindiği tek bir hedefi bulunmasına rağmen, sözlerinden farklı farklı anlamlar çıkarıldığı da görülmüş; dolayısıyla amacının algılanamaması gibi bir sorun da yaşanmıştır. Rivayet edildiğine göre, hicretin dokuzuncu yılı Kurban Bayramında etraftan pek çok insan gelmiş, bunu gören Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), kurban kesenlere: "Kendinize üç günlük et ayırın ve kalanını dağıtın." demiştir.[848] Bu, Kurban'da Medine'ye gelen insanların gıda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla söylenmiş bir sözdü. Sadece o yıla mahsustu. Ancak Hz. Peygamber'in amacı farklı farklı algılandı. Nitekim, ertesi sene bazıları Peygambere gelerek, "Ey Allah'ın Elçisi! Yine geçen yıl yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem): "Hayır! Yiyiniz, yediriniz, biriktiriniz. Geçen yıl insanların sıkıntısı vardı, bu yüzden ben sizin bu hususta onlara yardımcı olmanızı istemiştim."[849] buyurmuştur.

Bir algılama sorunu da Hz. Hafsa (ra) ile ilgilidir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Hudeybiye bîatına katılan hiç kimse inşallah cehenneme girmeyecektir." deyince, eşi Hz. Hafsa itiraz etmiş, ancak onun bu yaklaşımını Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Hafsa (ra), Kur'ân'ın "İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. (Oraya girmeleri), Rabb'inin üzerine aldığı kesinleşmiş bir

---

846 Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Zerkeşî, a.g.e., s. 75.

847 Malik, Muvatta, 58/Sadaka, 9 (II, 998); Algılama sorunu ile ilgili farklı örnekler için bkz.: Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 155-169.

848 Malik, 23/Dahaya, 7 (I, 484); Müslim, 35/Edahi, 28 (II, 1561).

849 Buhârî, 73/Edahi, 16 (VI, 239); Müslim, 35/Edahi, 34 (II,1563).

hükümdür."[850] âyetini okumuş; buna cevaben Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), "Yüce Allah şöyle de buyurmuştur." diyerek, "Sonra (günahtan) korunanları kurtarırız ve zalimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız."[851] âyetine dikkat çekmiştir.[852]

Söz de, bazen algılama sorunu olmuştur. Örneğin Adî b. Hâtim (ra) şunu anlatmıştır:

"...Sizin için şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin, için..."[853] âyeti nazil olunca, bununla ne kastedildiğini bilmeyerek hemen bir siyah, bir de beyaz ip edindim. Bunları yastığın altına koydum. Gece zaman zaman bu iplere bakıyordum. Fakat bir türlü birbirinden ayırt edemiyordum. Sabah olunca Allah'ın Elçisine gittim. Bu durumu kendilerine arz ettim. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), bu gecenin siyahlığından gündüzün beyazlığının ayrılmasıdır." buyurdu.[854] Bu örnek olayda ilâhi mesaja muhatap olan bir insanın, söz konusu mesajı yanlış olarak yorumlamasında, içeriğin etkili olduğu görülmektedir. Nitekim, gece karanlığı ve sabah aydınlığı yerine, değişik algılanmaya uygun, siyah ve beyaz ip sözcükleri kullanılmıştır. Ancak burada mecazi bir anlam kastedilmiştir. Bu algılama sorununun tek bir kişi için söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla farklı farklı anlamları içerdikleri için, birçok sözcüğü problem olarak görmek; Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çevresindeki insanları sık sık algı hatasına düşmüş zannetmek uygun değildir.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) amacı ve mesajının algılanması ile ilgili sorunlar, henüz Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) hayatta olduğu için kendisine müracaatla çözülmüş ve tereddütler giderilmiştir.

2.3- Hedefin Mesajı Tahrif Etmesi

İnananlarda mesajı algılamaya yönelik sorunların çıkabildiğini böylece gördükten sonra, inkârcılar tarafından da mesajın kasıtlı olarak tahrif edildiğine şahit olmaktayız. Münafıklar: "...'Allah'a ve ahiret gününe inandık' derler, oysa inanmamışlardır."[855] "İnanmış olanlara rastladıkları

---

850 Meryem (19): 71.
851 Meryem (19): 72.
852 Müslim, 44/Fedâilu's-Sahabe, 163 (II, 1942).
853 Bakara (2): 187.
854 Buhârî, 30/Savm, 16 (II, 231).
855 Bakara (2): 8.

zaman: 'İnandık' derler, fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman: 'Biz, sizinle beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz' derler."[856]

Münafıkların bu alaycı tavırları muhtemelen, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ve O'nun getirdiği ilâhi mesajı basitleştirmeye ve değersiz şeyler olduğu imajını vererek, insanların inanmalarına engel olmaya yöneliktir. Nitekim Kur'ân, Ehl-i kitap'ın, Tevrat ve İncil'de özellikleri anlatılan Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi vesellem), bir insanın kendi çocuğunu bildiği gibi bildiğini belirtir. Kur'ân bu konuyu, "Kendilerine kitap verdiklerimiz, oğullarını tanıdıkları gibi onu tanırlar (onun Allah tarafından geldiğini bilirler), ama kendilerini ziyana sokanlar inanmazlar."[857] âyetiyle vurgulamış; inat ve kıskançlığın, bilip durdukları gerçekleri itiraf etmelerine engel olduğuna dikkat çekmiştir.[858] Onlar, gerçekleri bilmelerine rağmen, inkâr edenlere: "Bunlar inananlardan daha doğru yoldadır."[859] diyerek, kin ve düşmanlık yüzünden şirki, yani yüce Allah'a ortak koşmayı tevhitten, yani yüce Allah'ı birlemekten üstün göstererek, gerçekleri ters yüz etmekteydiler.

Kitap ehli olanlar yine, değişik şekillerde ilâhi mesajı çarpıtmaktaydılar.[860] Örnek olarak, Yahudi din adamlarından bir grup kendi aralarında anlaşarak, günün başlangıcında, yalnız dil ile görünüşte İslâm'a girip, akşama doğru "Biz kitabımıza baktık, Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'in (Tevrat'ta anlatılan) peygamber olmadığını anladık, (haşa) bu gerçek bir din değilmiş." diyerek İslâm'dan çıkmayı ve böylece Müslümanların içine şüphe tohumları atıp onların da dinden dönmelerini sağlamayı kararlaştırdıklarını[861] Kur'ân şöyle haber vermektedir: "Kitap ehlinden bir grup, 'Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar da dönerler.' dedi."[862] Âyetten anlaşıldığına göre, bir grup Yahudi din adamı, İslâm inancını tahrif etme düşüncesiyle önce Müslüman olduk diyecek, sonra da bu gerçek din değilmiş diyerek tekrar eski inançlarına

856 Bakara (2): 14.
857 En'âm (6): 20.
858 Sâbûnî, a.g.e., c. 2, s. 182.
859 Nisâ (4): 51.
860 Âl-i İmran (3): 71.
861 Yazır, a.g.e., c. 2, s. 390.
862 Âl-i İmran (3): 72.

dönecek ve bununla (haşa) Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) gerçek bir peygamber sayılmayacağı mesajını vermek isteyeceklerdir. Böylece Müslümanları dinlerinden soğutmaya ve döndürmeye çalışacaklardır.

Kur'ân'da başka bir ayette de, inkârcıların Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mesajına karşı çıkmaları ve ona, içinde senden istediklerimiz bulunan başka bir Kur'ân getir, demeleri şöyle dile getirilmiştir: "Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar: 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.' dediler. De ki: 'Onu kendi tarafımdan değiştirmek, benim için imkânsızdır. Ben sadece bana vahiy olana uyarım. Şayet ben Rabb'ime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım.'"[863] Âyet, bu insanların açıkça inkârcı ve alaylı tavırlarına ve hatta Kur'ân'a yönelik bozma ve değiştirme eğilimlerine dikkat çekmektedir.

İnkârcıların ilâhi mesaja karşı tahrife yönelik tavırları şu âyette de açıkça görülmektedir: "Onlar ki Kur'ân'ı bölük bölük ettiler."[864] İbn Abbas, Kur'ân'ı parçalara bölerek bazı kısmına inanıp, bazı kısmına inanmayanların Ehl-i Kitap, yani Yahudi ve Hıristiyanlar olduğunu bildirmiştir.[865]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve inananlar, iletişim amacıyla zaman zaman müşriklerle birlikte oturmaktaydılar. Fakat onlar, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ve Kur'ân hakkında dedikodu yapmakta, sövüp alay etmekteydiler. Bu hoş olmayan durum karşısında inananların memnuniyetsizlik göstermeleri, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) alay konusu yapıldığı bir ortama karşı tavır takınmaları emredilerek şöyle buyrulmuştur: "...Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz..."[866]

Kur'ân-ı Kerim değişik âyetleriyle ehl-i Kitap'ı, özellikle Yahudileri, yüce Allah'ın sözünü tahrif etmek, değiştirmek ve kendi elleriyle yazdıklarını Kitap'tan zannettirmek için onları, dillerini eğip bükmekle itham etmiştir:

---

863 Yûnus (10): 15; Sâbûnî, a.g.e., c. 3, s. 20.
864 Hicr (15): 91.
865 Buharî, 65/Tefsir Hicr, 4 (V, 222); 63/Menâkibu'l Ensar, 52 (IV, 270).
866 Nisâ (4): 140.

"Onlardan bir grup var ki, Kitap'ta olmayan bir şeyi, siz Kitap'tan sanasınız diye dillerini Kitap'a eğip büker (uydurdukları sözleri, vahiymiş gibi göstermek için kelimeleri dillerinde bükerek okur, onları kitabın sözlerine benzetmeye çalışır)lar ve: 'O, Allah katındandır.' derler. Oysa o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."[867] Onların yaptığı şuydu: Kitabı okurken çıkarlarına ve kendi uydurdukları dini inançlarına uygun olmayan bazı kelime veya cümlelerde kasıtlı olarak dillerini sürçmekteydiler. Böylece, insanları hataya düşürmek ve yanlış sonuçlara yöneltmek için anlamları değiştirmekteydiler.[868] Bu yaklaşımlarına paralel Yahudiler yine, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e ve Müslümanlara selam verirken 'esselamu aleyküm' diyecekleri yerde, kelimeleri çarpıtarak 'essâmu aleyküm' (Ölüm sizin üzerinize olsun) demekteydiler,[869]

Yahudiler, aralarından iki kişi zina edince, Tevrat'ta bu hususla ilgili bilgi olmasına rağmen onu gizlediler, Resulüllah'a gelerek bunun Kur'ân'daki hükmünü sordular. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) de onlara Tevrat'taki hükmü sorunca, gerçeği, yani böyle bir hükmün varlığını inkâr ettiler. Sonuçta Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), Tevrat'ta olduğu şekliyle hüküm verdi.[870] Kur'ân bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet, onların keyiflerine uyma ve onların, Allah'ın indirdiği şeylerin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın!.."[871]

Şu âyetler de, ilâhi mesajı tahrife yönelik çabaları yansıtmaktadır:

"Ey Resûl, ağızlarıyla 'inandık' deyip kalpleriyle inanmamış olanlardan ve Yahudilerden, küfürde yarış edenler seni üzmesin. Onlar yalana kulak verirler; sana gelmeyen diğer bir topluluğa kulak verirler; kelimeleri yerlerinden değiştirirler..."[872]

"Vay haline o kimselerin ki, Kitabı elleriyle yazıp, az bir paraya satmak

---

[867] Âl-i İmran (3): 78

[868] Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, c. 1, s. 239. Mevdûdî'nin belirttiğine göre, bazıları Kur'ân'da da aynı şeyi denemeye çalışmışlardır. Örneğin Hz. Peygamber'in insan üstü özelliklere sahip olduğuna inananlar, Kehf suresinin 110. ayetindeki "Ben de sizin gibi bir beşerim" cümlesini değiştirip, "Gerçekten ben sizin gibi bir beşer değilim" anlamına gelen bir şekilde okumuşlardır.

[869] Buhârî, 88/İstitabe, 4 (VIII, 51); 78/Edeb, 35, 38 (VII, 80).

[870] Müslim, 29/Hudûd, 26-28 (II, 1326); Ebû Davud, 37/Hudûd, 25 (IV, 594).

[871] Mâide (5): 49.

[872] Mâide (5): 41.

için "Bu Allah katındandır, derler! Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!"[873]

"Sözlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hâinlik görürsün. Yine onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever."[874]

"Şimdi siz (ey mü'minler), bunların size inanmalarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardır ki, Allah'ın sözünü işitirlerdi de düşünüp akıl erdirdikten sonra, bile bile onu değiştirirlerdi."[875]

"Yahudilerden öyleleri var ki, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar: 'İşittik ve isyan ettik'; 'Dinle, dinlemez olası' ve dillerini eğip bükerek, (bizi gözet yerine) 'raina'(bizim çoban) diyor, dini taşlıyorlar. Eğer onlar: 'İşittik ve itaat ettik', 'Dinle ve bize bak' deselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Fakat Allah, inkârlarından dolayı onları lanetlemiştir, pek az inanırlar."[876]

İnkârcıların ilâhi mesajı tahrife yönelik tutumları, yüce Allah tarafından Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) bildirilmiş, gereken tedbirleri alması ve yüce Allah'ın Kitabını eğlence konusu yapanlara aldırmaması, onların bu tavırları karşısında üzülmemesi istenmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem), her zaman olduğu gibi sabır, tahammül ve hicretle engellerin aşılmasında bizlere en güzel örnek olmuştur.

2.4- Hedefin Önyargı İle İletişimi Reddetmesi

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bir Peygamber olarak getirdiği mesaj, bazılarının menfaatlarıyla uyuşmadığı için yadırganmış, sunduğu mesaj ve iletişimi engellenmek istenmiştir. Bu tür davranışlarda, hedefin ön yargılı olması etkili olmuştur.

Ön yargı; bir kimse veya bir şeyle ilgili, belirli şart, olay veya görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, yani peşin hüküm[877] olup, bilgi eksikliği sonucu oluşan ve sağduyu verilerine karşı çıkan bir durumdur. Aslında ön yargılar, kaygılı ve bunaltılı kimselerin,

---

873 Bakara (2): 79
874 Mâide (5): 13.
875 Bakara (2): 75.
876 Nisâ (4): 46.
877 Eren vd., a.g.e., c. 2, s. 1140.

kendilerini rahatsız eden bu durumlarından kurtulmak için sürdürdükleri bir savaşın ürünüdür.[878]

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine karşı oluşan bazı ön yargıları; hedefin bilgisizliği, yanlış inançları, liderlik anlayışı, büyüklenme duygusu, kavmiyetçilik fikri ve ekonomik kaygılar olarak değerlendirebiliriz. Şöyle ki:

Müşriklerin âdetleri, kendi yanlış inançları üzerine kurulmuştu. Onlara göre lider veya peygamber olacak kişi zengin ve çok çocuk sahibi biri olmalıydı. Bu şartlar liderlik vasıfları açısından söz konusuydu. Bu anlayışla beraber, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Peygamber olarak ortaya çıkması, liderlik beklentisi içinde olan bazılarını hayal kırıklığına uğrattı.[879] Onlar, "İçimizde malı ondan daha çok, reisliği ondan daha üstün olan kimseler vardı. Hal böyle iken "O ihtar (Kur'ân, başka kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi?"[880] demişlerdir. Bilgisizlikleri, peygamberliği krallık zannetmeleri onları böyle bir önyargıya sahip olmaya itmiştir. Onlara göre, eğer Allah, gerçekten birini peygamberlik rütbesine çıkarmak ve ona kitabı indirmek istemiş olsaydı, en büyük şehirlerden olan Mekke ve Taif'in ünlü, tanınmış, zengin ve güçlü bir şahsiyetini bu göreve getirirdi.[881] Bu sebeple dediler ki: "Bu Kur'ân iki kentten, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"[882] Onların liderlik hakkındaki kısır düşünceleri kendilerini, anlamsız bir ön yargıya itmiş; Hz. Peygamber'i daha baştan reddetmelerine sebep olmuştu.

Onlardan bazıları, bir insanın peygamber olamayacağını; peygamberin de, bir insan olamayacağını düşünmekteydi. Bu anlayışları onları, vahiy; yani ilâhi mesajı alması dışında, aynen kendileri gibi bir insan[883] olduğunu belirten Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi vesellem) karşı ön yargılı olmaya itti. Ondan yüz çevirdiler, kendileri gibi bir insanın peygamberlik rolünde olmasını kabullenemediler. Kur'ân'ın vurgulamasıyla onlar: "Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz." dediler.[884]

---

878 Gürün, a.g.e., s. 108.
879 Remzi Kaya, *Kur'ân'da Dostluk İlişkileri*, Ayışığı Kitapları, İst, 2000, s. 85.
880 Sâd (38): 8.
881 Mevdûdî, *Hz. Peygamber*, c. 1, s. 260.
882 Zuhruf (43): 31.
883 Bkz.: Kur'ân, Kehf (18): 110.
884 Kamer (54): 24.

Müşriklere göre bir peygamber, meleklerden olmalı veya kendisine bir melek eşlik etmeliydi. Bunun için şöyle dediler: "Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor, çarşıda geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olarak bir melek indirilmeli değil miydi?"[885] Yani peygamberlik iddiasında bulunan bu adam, niçin bizim yediğimiz gibi yiyor, niçin bizim gibi geçimini temin amacıyla pazarlarda dolaşıyor? Şüphesiz O ne bir melek ne de bir meliktir. Çünkü melekler yemez, melikler ise pazarlarda dolaşmazlar.[886] Aslında onlar bu tutumlarıyla, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) ile eğlenmekte, Kur'ân'ın vurgulamasıyla "Seni gördükleri zaman, mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar: 'Allah bunu mu peygamber göndermiş? Eğer biz, onlara (inanmakta) ısrar etmeseydik, neredeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı...' demekteydiler."[887]

Büyüklenme duygusu da, ön yargıya neden olmuştu. Mal ve evlat çokluğu, yani zenginlik ve şöhret, inkârcıları, bir yetim olan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i küçümsemeye itti. Tıpkı şeytanın "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın."[888] diyerek Hz. Adem'i küçümsemesi gibi, inkârcılar da kibirlenerek Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e karşı ön yargılı olmuşlardır. Bilindiği gibi, kendini başkalarından üstün görme ve bunu davranışları ve sözleriyle belli etme tutkusu, çoğu kez kendisine ve başkalarına zararları yansıyabilen ve megalomani de denilen bir karakter bozukluğudur.[889]

Kabilecilik anlayışı da, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) tarafından gerçekleştirilen iletişimin daha baştan reddedilmesine sebep olmuştur. Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) elçilikle görevlendirildiği dönemde Mahzumoğulları ve Haşimoğulları arasında bir rekabet bulunmaktaydı ve diğer kabileler de Mahzumoğullarını desteklemekteydiler. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'in Hâşimîlerden olması, diğer kabileleri kıskançlığa yöneltti. Bu kıskançlık yüzünden oluşan ön yargı ile Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ve mesajı reddedildi. Bunun için Ebû Cehil: "Onlar

---

885 Furkan (25): 7.

886 Sâbûnî, a.g.e., c. 4, s. 266.

887 Furkan (25): 41-42.

888 A'râf (7): 12.

889 Rasim Adasal, *Normal ve Anormal Açıdan Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri*, Minnetoğlu Yay., İst., 1979, s. 21.

kendisine gökten vahiy gelen bir Peygamberimiz var demekteler; biz bunun dengini nereden bulur, onlara nasıl yetişebiliriz? Vallahi biz, hiçbir zaman O'na inanmayız ve O'nu tasdik etmeyiz."[890] demiştir.

Ekonomik kaygı da, iletişimi reddedici bir ön yargıya sebep olmuştur. Zira Mekke ve Kâbe dini bir merkez idi. Hac için Mekke'ye gelenler, ticari faaliyetlere de katılmaktaydılar. Putperestlik tamamen kalkacak olsa, Mekke'ye Kâbe'deki putları ziyarete gelenler, bu ziyaretten ve dolayısıyla ticari faaliyetten vazgeçecekler; sonuçta Mekke ve halkı ticari hayat yönüyle tam bir kayba uğrayacaktı. Onlar, yanlış bilgi ve inançtan kaynaklanan bu vb. kısır döngü içinde güya kendi haklılıklarını iddia etmekte idiler. Bu sebeple, Kur'ân'a da yansıdığı gibi, "Biz seninle beraber doğru yola gelirsek yurdumuzdan atılırız." demişler; (bunun üzerine yüce Allah): "Biz, onlara kendi katımızdan bir rızık olarak, her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri (Mekke'yi) mekan vermedik mi? Fakat çokları bilmiyorlar."[891] buyurmuştur. İşte bu bilgisizlik onları, kendi içlerinden gelen Peygamber'i, birtakım kuruntu ve zanlarla reddetmeye yöneltmiştir.

Taklit düşüncesiyle, körü körüne atalarının izlerini takip eden ve Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine ön yargı ile yaklaşan Mekke toplumuna Kur'ân, Hz. İbrahim'den bir örnek vermiştir:

"Onlara İbrahim'in haberini de oku: Babasına ve kavmine:

"Neye tapıyorsunuz?" demişti.

"Putlara tapıyoruz, onlara kulluk ediyoruz." dediler.

"Peki, dedi, siz duâ ettiğiniz zaman onlar işitiyorlar mı?"

"Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?"

"Hayır, ama babalarımızın böyle yaptığını gördük, (onun için biz de böyle yapıyoruz)." dediler.

"Şimdi gördünüz mü neye tapıyorsunuz?" dedi.

"Siz ve eski atalarınız?"[892]

Bu âyetler, insanların inançlarını sorgulamalarının gereğine işaret etmektedir. Zirâ, taklide yönelip önyargılı bir tutum sergileyen bu insanlar, Hz. İbrahim (as)'ın mesajına karşı direnmişler, "Biz inancımızı gözden

890 Köksal, a.g.e., MD., s. 271; Kapar, a.g.e., s. 117.
891 Kasas (28): 57.
892 Şuarâ (26): 70-76.

geçirdik, üzerinde iyice düşündük ve şu delillerin ışığında doğru yolda olduğumuz kanaatine vardık." demeleri veya aksini söylemeleri gerekirken, babalarından devraldıkları inanç sisteminin sorgulanamayacağı konusunda önyargı engeline takılmışlardır.[893] Bu ayetler Mekkelilere siz de böyle körü körüne taklit içindesiniz mesajını vermektedir.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine önyargı ile yaklaşanlara dair bazı Kur'ân âyetleri şöyledir:

"Dediler ki: 'Yerden bize bir göze fışkırtmadıkça sana inanmayacagız!' 'Yâhut senin hurmalardan ve üzümlerden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fışkırtmalısın!', 'Yahut altundan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Mamâfih, sen bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin (tek başına) göğe çıkmana da inanmayız!..'[894]

'Kalblerimiz, perdelidir' dediler. Hayır, ama inkarlârından dolayı Allah onları lanetlemiştir, artık çok az inanırlar"[895]

"Çünkü onlara: 'Allah'tan başka tanrı yoktur!' denildiği zaman büyüklük taslarlar: 'Cinlenmiş bir şâir için biz tanrılarımızı mı terk edeceğiz?' derler.[896]

"Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yahut arzın parçalandığı, yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı (Bu kitap olurdu.)..."[897]

Yüce Allah, Kur'ân âyetleriyle Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine ön yargı ile yaklaşanların tutumlarını bildirmiş; elçisinin gönlünü her zaman takviye ederek, teselli etmiştir. İlâhi vahye mazhar olan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bütün problemlerde olduğu gibi, ön yargı engelini de yılmadan sabır ve tahammülle aşmıştır.

2.5- Hedefin Engelleme ve Tehditleri

Engelleme ve tehditleri, iletişim açısından, bir kişinin davranışlarının bir başka kişiyi engellemeye, ona müdahale etmeye, ya da zarar vermeye yöneldiği bir durum ve kişiler arası anlaşmazlıklar hali olarak ifade

---

893 Yorum için bkz.: Kasapoğlu, a.g.e., s. 156.

894 İsrâ (17): 90-93.

895 Bakara (2): 88.

896 Saffât (37): 35-36.

897 Ra'd (13): 31.

edebiliriz.[898] Öncelikle engelleme, fikir ve düşüncelere karşı oluşun bir ifadesidir; ancak fikir ve düşüncelere misliyle karşılık verilemeyince bu, insana yönelik kişisel saldırılara kadar varmaktadır.[899] İnkârcılar Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çağrısına karşı sessiz ve tepkisiz kalma aşamasından, dinlenmesini önleme, gürültü yapma, bilgisizleri yanıltma, nihayet mesajını ve şahsını alay konusu yapmaya, hatta öldürmeye kadar bir dizi girişimlerde bulunmuşlardır.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) mesajına karşı çıkanların başvurdukları öncelikli yöntem, O'nun bulunduğu ortamlarda huzuru bozmak ve gürültü çıkarmak olmuştur. İnkâr edenlerin bu tavrı: "(Kafirler): 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, (okunurken) gürültü edin, (gürültüyü Kur'ân'ın sözlerine karıştırın, böylece onun anlaşılmasına engel olun); belki (böylece) ona galip gelirsiniz.' (başka türlü onunla başa çıkmanıza imkan yoktur) dediler."[900] âyetiyle vurgulamıştır. Çeşitli vesilelerle duyup, çevreden Mekke'ye gelen, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ve mesajı hakkında bilgi almak isteyen insanları inkârcılar yanıltmışlar; bu mesajdan habersiz insanlar, Kur'ân'da da belirtildiği gibi, inkârcılara: "Rabb'iniz ne indirdi?" dedikleri zaman, "Evvelkilerin masalları!"[901] demişler ve Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine ve mesajına engel olmaya çalışmışlardır.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) hakkında çeşitli iftira ve yakıştırmalarda bulunmak da, inkârcıların çabaları arasındaydı. Bu tavırlarıyla onlar, güya Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) için birtakım kusur ve eksiklikler ortaya koyarak O'nun değerini düşürmek, önemsiz bir kişi olduğu imajı vermek istemişlerdi. Özellikle erkek evlat sahibi olmanın kişiye itibar kazandırdığı düşünülen bir toplumda Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'i erkek çocuklarının ölmesiyle ebter, yani sonu kesik[902] olmakla ayıplamışlar, dolayısıyla itibarı olmayan bir insan olarak göstermek istemişlerdir.

---

[898] Mutlu, a.g.e., s. 79.

[899] Kişiler, kendilerine ulaşan bir mesajın kapsamına karşı olduklarında, sırf bu yüzden mesajın kaynağıyla çatışmaya başlayabilirler. Açıklama ve örnek için bkz.: Dökmen, *Empati*, s. 133.

[900] Fussilet (41): 26.

[901] Nahl (16): 24.

[902] Kevser (108): 3.

İnkârcılar, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) çağrılarına karşılık olumsuz cevap vererek, mecnun (deli), şair, kâhin ve sihirbaz yakıştırmalarında bulunmuşlar; Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Allah'ın elçisi ve O'nun adına bir iletişimci olamayacağı; dolayısıyla muhatap alınmaması gerektiğini anlatmak istemişlerdir. Kur'ân, onların bu tavrını ve eleştirilerini, "Cinlenmiş bir şair için biz tanrılarımızı mı terk edeceğiz..."[903], "Yoksa 'Onda bir delilik var' mı?"[904] şeklindeki sözlerini yansıtan âyetleriyle vurgulamıştır. Ayrıca, inkârcıların iddialarına karşın Kur'ân'da, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Rabb'inin nimeti sayesinde kâhin ve mecnun olmadığı[905] bildirilmiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) ve O'nun getirdiği mesaja karşı çıkıp engelleme çabasında olan inkârcıların olumsuz tavırları ve sözleri, bazı Kur'ân âyetlerinde şöyle ifade edilmektedir:

"Hayır, (Muhammed'in söyledikleri), karmakarışık rü'yalar, (boş hayaller); hayır onu uydurmuş; hayır, o şairdir. (Eğer bizim kendisine inanmamızı istiyorsa) o halde bize, öncekilerin (kavimlerine mu'cizelerle) gönderildikleri gibi o da bir mu'cize getirsin."[906] dediler.

"...Sen, 'Öldükten sonra diriltileceksiniz.' desen, inkârcılar mutlaka bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, derler."[907]

"...Sen (Allah'a) iftira ediyorsun (bu sözleri kendin uydurup Allah'a atıyorsun) derler..."[908]

"...Ona bir insan öğretiyor dediklerini Biz biliyoruz."[909]

"...Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir dediler..."[910]

"...Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi, dediler..."[911]

"...İşittik, istesek biz de bunun gibisini söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir, demişlerdir."[912]

---

903 Sâffât (37): 36.
904 Mü'minûn (23): 70.
905 Tûr (52): 29.
906 Enbiyâ (21): 5.
907 Hûd (11): 7.
908 Nahl (16): 101.
909 Nahl (16): 103.
910 Yûnus (10): 15.
911 Furkan (25): 32.
912 Enfal (8): 31.

İnkârcılar bu söz ve tavırlarıyla Kur'ân'ı, cahil halkı aldatmak, onları dünya zevklerinden ve hürriyetlerinden yoksun bırakmak suretiyle, üzerlerinde baskı kurmak için uydurulmuş bir hile, bir oyun ve bir büyü saymaktadırlar.[913]

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) iletişimine hedef olan inkârcılar, engelleme ve tehditlere başvururken alay etmeyi de bir yöntem olarak görmekteydiler. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem) Taif'e gidip mesajını onlara ilettiğinde, birisi, "Allah, (haşa) Peygamber göndermek için, senden başka kimse bulamadı mı?" derken, bir başkası da "Vallahi! Ben seninle hiçbir zaman konuşmayacağım! Çünkü sen, eğer dediğin gibi Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber isen, senin sözünü reddetmekte büyük tehlike var! Eğer sen, (Allah'ın Resulüyüm!) diye, Allah adına yalan söylüyorsan, o takdirde de ben seninle konuşmak istemem demiştir."[914]

Kur'ân, inkârcıların alay konularına yer vererek, onların:

"Kâfirler seni gördükleri zaman, seni ancak alaya alırlar: 'Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?' diye. Oysa kendileri Rahman'ı anmayı (O'nu birlemeyi) inkâr ediyorlar. (O halde asıl alay edilmeleri gereken kendileridir)."[915]

"Seni gördükleri zaman, mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar: 'Allah bunu mu Peygamber göndermiş?"[916]

Zayıf biçare mü'minleri görünce de, "...Allah, aramızdan şunlara mı lütfu layık gördü..."[917] dediklerini bildirmiştir.

İnkârcıların engellemeleri sadece gürültü yapmaları, iftira ve alay etmelerinden ibaret değildi. Müslümanlarla ve onları koruyanlarla her türlü ilgiyi kesme de amansızca uyguladıkları bir yöntem olmuştur.[918] Bu safhadan sonra, artık elle müdahale başlamış; birçok Müslüman'a eziyet ve işkence edilmiştir. Bilâl-i Habeşi (ra), Ammar b. Yasir (ra), Suheyb-i Rumi (ra), Habbab b. Eret (ra), Ebû Fükeyhe (ra), Lübeyne (ra), Zinnire (ra), Nehdiyye (ra) ve Ümmü Abis (ra) bunlardan bazılarıdır.[919] Ammar (ra) bir

913 Yazır, a.g.e., c. 4, s. 523.
914 Köksal, a.g.e., MD., s. 343.
915 Enbiyâ (21): 36.
916 Furkan (25): 41.
917 En'âm (6): 53.
918 Bkz.: Köksal, a.g.e., MD., s. 310-317.
919 Köksal, a.g.e., MD., s. 211.

defasında kendisine eziyet edilirken, işkencecilerin istediği gibi, üzücü bazı şeyler söylemek zorunda kalmış; daha sonra olup bitenleri Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'e anlatmıştı. Bunun üzerine yüce Allah, "İnandıktan sonra Allah'ı inkâr eden, -kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkâra) zorlanan değil, fakat küfre göğüs açan, (küfürle sevinç duyan)- kimselere Allah'tan bir azap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."[920] ayetini indirerek, Ammar için bir özrün söz konusu olduğunu bildirmiştir.[921]

İşkencecilerin başında Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) amcası Ebû Leheb gelmekteydi. Hakkında Kur'ân'ın 111. Tebbet-sûresi inmiştir. Bundan başka Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Ümeyye b. Halef ve kardeşi Übey, Âs b. Vâil ve Nadr b. Haris gibi kimseler vardı.[922] İnkârcıların genel tavrı Kur'ân'da, "İnanmış erkek ve kadınlara işkence edip sonra (yaptıklarına) tevbe etmeyenler (yok mu), onlar için cehennem azabı vardır ve onlar için yangın azabı vardır."[923] âyetiyle anlatılmıştır.

Müslümanların ilk defa Habeşistan'a olmak üzere, Medine'ye hicretleri işkence nedeniyle olmuştur. Zirâ Mekke'de, iman etmiş Müslümanların diledikleri gibi inanma ve inandıklarını yaşama, hatta inançlarını dışa vurup açıklama hürriyetleri yoktu.

İşkencecilerin Hz. Peygamber'i (sallallâhu aleyhi vesellem) öldürme kararları, özellikle Medine yolculuğuna çıkarken başvurdukları birtakım planlar ve girişimler, Kur'ân'da şöyle yer almaktadır: "İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı..."[924]

Ancak bir kısmına değindiğimiz bu gibi faaliyetler, Hz. Peygamber'in mesajını yaymasına ve insanlarla iletişim kurmasına yönelik engelleme girişimleriydi. Durum böyle olmakla birlikte, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), gerekli af ve hoşgörü içersinde insanlara dostluk elini uzatmış, çeşitli iletişim yöntemlerini kullanarak birçoğunun Müslüman olmasını sağlamıştır.

---

920 Nahl (16): 106.

921 Bkz.: Yazır, a.g.e., c. 5, s. 263-264.

922 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Berki-Keskioğlu, *Hazreti Muhammed*, s. 70-78.

923 Bürûc (85): 10.

924 Enfal (8): 30.

SONUÇ

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), tarihin belirli bir diliminde, sınırlı bir coğrafyada ve küçük bir toplum içinde yaşamış; bu süreçte, peygamberlik misyonu gereği, iletişimin en temel ve en genel ögeleri açısından, kaynak olarak ilâhi mesajı iletmiş; alıcı ve hedef rolünde geribildirim vermiştir.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) asli görevi elçiliktir. İletişimine konu olan mesajın aslî sâhibi ise yüce Allah'tır. İlâhi mesaj, Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi vesellem) insanlara, yatay iletişim süreciyle iletilmiş; mesaj duraklamayarak, ilk alıcı ve mesajın kodlarını çözücü Peygamber (sallallâhu aleyhi vesellem)'den hedef bireylere ulaşmıştır.

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi vesellem) misyonu, sadece asıl kaynaktan, yüce Allah'tan aldığı bir bilgiyi iletmek, ona dâvet etmek veya onu açıklamak değil; aynı zamanda gönderildiği topluma, ilâhi mesajın nasıl uygulanacağını da öğretmek olmuştur. Resûl-i Ekrem'in, 23 yıl boyunca aldığı mesajı iletmesi ve pratiğinin nasıl olacağını göstermesi, içinde yaşadığı toplum tarafından, İslâm dininin ikinci aslî kaynağı olarak algılanmasını sağlamıştır.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) temel görevi, yüce Allah'tan aldığı vahiy doğrultusunda çevresi üzerinde etkin olarak, başkalarında iyi tutum ve davranışlar geliştirmek ve iyi olmayanları da değiştirmek olmuştur. Böylece Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), misyonu gereği ilâhi mesajları, insanlar tarafından algılanabilir, duyulup hissedilebilir; okunup konuşulabilir ve yazılabilir hale çevirmiş; yaşanılan hayata döndürülebilir ve örnekleri çoğaltılabilir bir yapıya kavuşturmuştur.

Kur'ân ve diğer kaynaklar, O'nun iletişimci yönüyle ilgili örneklere

yer vermekte; yaşadığı çağın köhneleşmiş zihniyetini, iletişim yöntem ve tekniklerini en ideal bir şekilde değiştirdiğini göstermektedir. Ancak O'nun, iletişim için yüce Allah'ın özel yetiştirmesi hariç, daha önceden aldığı bir eğitimden, kurs ve seminer gibi iletişim içerikli çalışmalardan söz etmek mümkün değildir.

İnsanın kendini ve iletişimine hedef olanları tanıması ve bireysel farklılıkları göz önüne alması, iletişimde son derece önemlidir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem) de, gerçekleştirdiği iletişimle, bir çığır açmış, her zaman ve her yerde önemini kaybetmeyecek iletişim ilkeleri uygulamıştır. Nitekim O, kendileriyle iletişim süreci içinde olduğu insanların zihin, algı, bilgi, yaş, beden, irsiyet, çevre vb. bireysel yönlerini sürekli göz önünde bulundurmuştur.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), bir peygamber olarak çeşitli durumlarda, örneğin namaz kıldıran bir imam, verdiği karara uyulan bir hâkim, savaşta komutları dinlenen bir komutan ve insanları bilgilendiren bir eğitimci olmuştur. Bir Peygamber olduğu halde O'nun, değişik statü ve rolleri temsil eden bir birey olarak kabul edilmesi, otoritesini yansıtmaktadır. O, bu görevleri yerine getirirken, hiçbir zaman ideal bir eş, baba, dede ve arkadaş rollerini ihmal etmemiş, yüksek ahlaki vasıflarından hiçbir şey kaybetmemiştir.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) gerçekleştirmiş olduğu iletişim, Kur'ân esaslarına dayanmıştır. Aslında O, yüce Allah'a ait olan Kur'ân'ın, yaşayan insana dönüşmüş biçimi olmuştur. Bu yönüyle O, ilâhi mesaja uygun, en güzel örnek davranışları sergilemiş; çevresindekilere sık sık ben de sizin gibi bir insanım diyerek, onların da kendisi gibi olmaları ve örnek bir hayat yaşamaları gerektiği mesajını vermiştir.

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişiminde silahlı mücadeleyi hiçbir zaman asıl hedef olarak görmemiş; aksine şartlara göre affedicilik, şefkat, merhamet, sabır ve hicret esas alınarak, her zaman ve her yerde insanlarla diyalog zemini oluşturmaya çalışmıştır. O'nun, başta Mekkeliler olmak üzere, gerek Medine Yahudileri ve gerekse çevredeki şehir halkları ve kabileleriyle hep görüşme ve antlaşma yollarını araması, çeşitli devlet adamlarını mektuplarla dine davet etmesi, barış ortamında iletişimini gerçekleştirme niyetinin açık göstergesidir.

İnsanlık tarihine bakıldığında, çatışma ve savaşların kısmen de olsa

iletişim yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), düşmanlarıyla karşılaşmak zorunda kaldığı savaş gibi önemli ve kritik durumlarda bile, barış yollarını araştırmış, karşılıklı iletişim kurulup niçin savaşıldığı anlaşılmadıkça ve ilk tepki karşı taraftan gelmedikçe, savaşa başlamamış; son ana kadar savaşı önleme, hiç olmazsa zararını en aza indirme yollarını aramış, kılıca değil kaleme ve sözlü iletişime verilmesi gereken önemi göstermiştir. Böyle bir iletişim anlayışının sonucudur ki, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem)'le gelen İslâm mesajı, 23 yıl gibi kısa bir zaman diliminde bütün Arap yarımadasında etkili bir konuma gelirken, savaşlarda ölenlerin sayısı sınırlı olmuştur.

Her zaman aktif ve aksiyoner olan Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), her türlü engellemelere karşın iletişimini ısrarla sürdürmüş; hiçbir zaman bıkkınlık ve usanma belirtileri göstermemiştir. Devamlı insanlarla birlikte oluşu, onlarla sözlü-sözsüz, canlı bir iletişim içinde bulunmasını gerektirmiştir. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi vesellem), iletişimini engelleyici gördüğü bazı tutum ve davranışları hoş karşılamamış, ancak söz konusu tavırları sabırla, metanetle bertaraf etmiştir.

KAYNAKÇA

Adasal, Rasim, **Normal ve Anormal Açıdan Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri**, Minnetoğlu Yay., İst., 1979

Adler, Alfred, **İnsanı Tanıma Sanatı**, Çev.: Şelale Başar, Dergah Yay., İst., 1997

Ağırman, Cemal, "Hz. Peygamberden Davranış Modelleri", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sy.: 8, İst., 2001, ss.: 115-138

Ahmed**,** Muhammed b. Hanbel, **Müsned,** Çağrı Yay., İst., 1992

Akgül, Muhiddin**,** "Hz. Peygamberin İsmetiyle İlgili Bazı Ayetlerin Yorumu", **DİD.,** ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, ss.: 245-270

—, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber, Işık Yay., İzmir, 1999

—, **Kur'ân İnsan ve Toplum**, Işık Yay., İst., 2001

Aksan, Doğan, **Anlambilim**, Engin Yay., Ank., 1999

—, **Her Yönüyle Dil**, TDK. Yay., Ank., 2000

Aktaş, Şerif, **Edebiyatta Üslup ve Problemleri**, Akçağ Yay., Ank., 1998

Algül, Hüseyin, "Asr-ı Saadet'te İdari Hayat", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, c. 2, Beyan Yay., İst., 1994, ss.: 145-162

—, Hz. Muhammed, TDV. Yay., İst., 1994

—, Peygamberimiz'in Şemâili Ahlâk ve Âdâbı, Nil Yay., İst., ts

Atlan, Bayram, "Zıhar", **İslamî Bilgiler Ansiklopedisi,** c. 3, Hikmet Neşriyat, İst., 1993

Armağan, Servet, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler,** DİB. Yay., Ank., 1992

Ateş, Süleyman, **İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar**, Kevser Yay., Ank., ts.

—, **Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali**, Kılıç Kitabevi, Ank., ts.

Aydemir, Abdullah, "Peygamber", **İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi,** Hikmet Neşriyat. İst., 1993

Aydın, Hayati, **Kur'ân'da Psikolojik İkna**, Timaş Yay., İst., 2001

Aydın, M. Akif, "Anayasa", **DİA.**, c. 3, TDV. Yay., İst, 1991

Aydın, Mehmet, "Kur'ân-ı Kerim'in Işığında İslâm-Hıristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi", **DİD.,** ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, ss.: 423-432

Aydın, Selim**, Bilgi Çağında İnsan,** TÖV. Yay., İzmir, 1994

A'zamî, Mustafa, "Asr-ı Saadet'te Yazı ve Vahiy Katipleri", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, c. 1, Beyan Yay., İst., 1994, ss.: 367-462

Baktır, Mustafa, "Hutbe", **DİA.**, c. 18, TDV. Yay., İst, 1998

Batlaş, Zuhal-Baltaş, Acar, **Bedenin Dili**, Remzi Kitabevi, İst., 2000

Baymur, Feriha, **Genel Psikoloji**, İnkılâp Yay., İst., 1994

Bayraklı, Bayraktar, **İslam'da Eğitim,** İfav Yay., İst., 1989

Bayraktar, İbrahim, **Edebi ve İlmi Açıdan Hadis**, Işık Yay., İzmir, 1993

—, **Peygamberin Şemaili,** Seha Neşriyat, İst., 1990

Berki**,** Ali Himmet–**Keskioğlu**, Osman, **Hazreti Muhammed ve Hayatı**, DİB. Yay., Ank., 1981

Bilgin, Beyza, **İslâm ve Çocuk**, DİB. Yay., Ank., 1997

Bolay**,** Süleyman Hayri**,** "Akıl", **DİA.,** c. 2, TDV. Yay., İst, 1989

Buharî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, **Sahih,** Çağrı Yay., İst., 1992

Bulaç, Ali, "Asr-ı Saadet'in Siyasi Olayları" **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, c. 2, Beyan Yay., İst., 1994, ss.: 45-68

Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi, Feza Gazetecilik AŞ., İst., ts.

—,**Peygamberimizin Tebliğ Metotları, Nesil Yay., İst., 1998**

—, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, Tuğra Neşriyat, İst., ts.

—, **Peygamberimizin Yanılması Meselesi**, Rağbet Yay., İst., 1999

Carnegie, Dale, **Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak**, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Âlem Yay., İst., ts.

Carrel, Alexis, **İnsan Denen Meçhul**, Çev.: Refik Özdek, Yağmur Yay., İst., 1970

Cihan, Sadık, **Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi,** Etüt Yay., Samsun, 1996

Comfort**,** Alex, **Heilen-Der Dialog mit dem Menschen,** Aus dem Amerikanischen von Liselotte und Ernst Mickel, Umschau Verlag, Frankfurt, 1982

Cüceloğlu, Doğan, **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İst., 1999

Çağırıcı, Mustafa, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker", **DİA**, c. 11, TDV. Yay., İst, 1995

Çakan, İsmail L., **Dini Hitabet**, Kuşak Yay., Ank., 1975

—, Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, Büşra Yay., İst., 1992

Çalışlar, Aziz, **Tiyatro Ansiklopedisi,** TC. Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1995

Çamdibi, Mahmut, **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli**, İFAV. Yay., İst., 1994

Çanga, Mahmud, **Kur'ân Kelimelerinin Anahtarı**, Timaş Yay., İst., 1986

Çetin, Abdurrahman, **Hitabet ve İrşad**, Aksa Yay., Bursa, 1998

Çetin, Nihad M., "Arap", **DİA.**, c. 3, TDV. Yay., İst, 1991

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah Abdurrahman, **Sünen**, Çağrı Yay., İst., 1992

De Vito, Joseph A., **The Interpersonal Communication Book,** Harper and Row, NY., 1989

Dihlevi, Şah Veliyyullah, **Hüccetullâhi'l-Baliğa**, Çev.: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İst., 1994

Doğan, Orhan, **Kişiler Arası İlişkiler**, Somgür Yay., Ank., 2000

Dökmen, Üstün, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yay., İst. 1999

—, **Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, Sistem Yay., İst., 2000

Dölek**,** Adem, **Edebi Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller**, Ekev Yay., Erzurum, 2001

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, **Sünen**, Çağrı Yay., İst., 1992

Ebû Gudde, Abdulfettah, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları**, Çev.: Enbiyâ Yıldırım, Yasin Yay., İst., 2001

Ebû Zehra, Muhammed, **İslâm Hukuku Metodolojisi,** Çev.: Abdülkadir Şener, Ank., 1981

Elmalı, Hüseyin, "Hitâbet", **DİA.**, c. 18, TDV. Yay., İst, 1998

Eraslan, Sadık, "Hz. Peygamber'in Askeri Faaliyetleri Üzerine Bazı Düşünceler", **DİD.,** ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, ss.: 453-468

Eren, Hasan vd., **Türkçe Sözlük**, TDK. Yay., Ank., 1988

Eren, Şadi, **Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller,** Işık Yay., İst., 2001

—, **Güzel Konuşmanın Sırları**, Nesil Basım Yayın, İst., 1997

Erul, Bünyamin, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, TDV. Yay., Ank., 1999

Evliyaoğlu, Gökhan, **İletişim Psikolojisi Psikolojik İletişim**, Gazeteciler Cemiyeti Yay., Ank., 1987 _

Fayda, Mustafa, "Bedevî" , **DİA.**, c. 5, TDV. Yay., İst., 1992

Fazlur, Rahman, **İslâm**, Çev.: Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, Selçuk Yay., Ank., 1993

Goleman, Daniel, **Duygusal Zeka**, Çev.: Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yay., İst., 2000

Gökçe, Orhan, **İletişim Bilimine Giriş**, Turhan Kitabevi, Ank., 1993_

Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, TDV. Yay., Ank., 2000

Guiraud, Pierre, "Uslup İlminin Vazifeleri", Çev.: Eriman Topbaş, **Türk Yurdu**, sy.: 53, Ank., 1992, ss.: 37-39

Güner, Osman, "Sünnetin Anlaşılması Sorunu", **DİD.,** c. 35, sy.: 4, DİB. Yay., Ank., 1999, ss.: 57-72

Hamidullah, Muhammed, **Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, Çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İst., 1990

—, "Hudeybiye Antlaşması", **DİA.**, c. 18, TDV. Yay., İst, 1998

—, **İslâm Peygamberi**, Çev.: Salih Tuğ, İrfan Yay., İst., 1980

—, **İslâm Müesseselerine Giriş**, Çev.: İhsan Süreyya Sırma, Bir Yay., İst., ts.

Halder, Alois - Müller, Max, Philosophisches Wörterbuch, Verlag Herder, Freiburg, 1993

Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Sözlüğü,** Remzi Kitabevi, İst., 1993

Hatib, Muhammed Accâc, "Hz. Peygamberin Öğretim Metodu",

Çev.: Mücteba Uğur, **Diyanet Dergisi,** sy.: 2, Ank., 1973, ss.: 90-96

Hiebert, G. Paul, **Cultural Antropology**, Baker Book, Grand Rapids, Michigan, 1983

Hitti, Philip K., **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi,** Çev.: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İst., 1980

httb://Sozialarbeitspsychologie. de/nonvkom. htm., den 19.07.-2002

İbn Hişam**,** Ebû Muhammed Abdülmelik, **Es-Siretü'n-Nebeviyye**, Neşredenler: Mustafa es-Sekka vd., Kahire, 1936 (Ayrıca M. Muhyiddin Abdu'l-Hamid Neşri, Kahire 1963 baskısı)

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevzîyye, **Zâdü'l-Meâd**, Çev.: Şükrü Özen vd., İklim Yay., İst., 1988

İbn Mace, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Çağrı Yay., İst., 1992

İslâmoğlu, Mustafa, **Üç Muhammed**, Denge Yay., İst., 2000

Izutsu, Toshihiko, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, Çev.: Süleyman Ateş, Kevser Yay., Ank., ts._

İpşirli, Mehmet, "Elçi", **DİA.**, c. 11, TDV. Yay., İst, 1995

James, Judi, **Beden Dili,** Çev.: Murat Sağlam, Alfa Yay., İst., 1999

Ros, J. Brun, **Hatiplik Sanatı**, Çev.: Nazife Müren, Remzi Kitapevi, İst., 1973

Jamieson, Harry, **İletişim ve İkna**, Çev.: Nejdet Atabek – Banu Doğtaş, AÜ. Yay., Eskişehir, 1996

Kallek, Cengiz, "Cübbe", **DİA.**, c. 8, TDV. Yay., İst, 1993

Kamil, A. A. Abdülkadir, **İslâm'a Göre İnsan ve Birey,** Çev.: Cemal Arzu, Çeşme Yay., İst., ts

Kandehlevi, M. Yusuf, **Hayâtü's-Sahâbe,** Çev.: Ahmet Meylânî, Divan Yay., İst., 1980

—, **Asr-ı Saâdet Hutbeleri**, Çev.: Kerim Türkoğlu, Fırat Kitabevi, İst., ts.

Kandemir, Yaşar, "Cevâmiu'l Kelim" **DİA.**, c. 7, TDV. Yay., İst, 1993

—, "Hadis", **DİA**, c. 15, TDV. Yay., İst, 1997

—, **Örneklerle İslâm Ahlâkı**, Nesil Yay., İst., 1980

Kapar, M. Ali, **Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri**, Esra Yay., Konya, 1993

Karacabey, Salih, "Hz. Peygamber'in İnsan İlişkilerine Verdiği Önem", **DİD.,** ÖS., DİB. Yay., Ank., 2000, ss.: 95-118

Karakaya, Zeki, **Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım,** Etüt Yay., Samsun, 1999

Karaman, Hayrettin, **Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar**, İz Yay., İst., 2001

—, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İrfan Yay., İst., 1978

Kardavi, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem**, Çev.: Bünyamin Erul, Rey Yay., Kayseri, 1993

Kasaboğlu, Abdurrahman, **Kur'ân-ı Kerim ve İletişim**, Nursan Yay., İst., 2000

Kaya**,** A. Raşit, **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yay., Ank., 1985

Kaya, Mahmut, "Hitâbet", **DİA.,** c. 18, TDV. Yay, İst, 1998

Kaya**,** Remzi, "Ehl-i Kitap", **DİA**., c. 10, TDV. Yay., İst, 1994

—, Kur'ân'da Dostluk İlişkileri, Ayışığı Kitapları, İst, 2000

Kayaalp, İsa, **İletişim ve Dil**, TDV. Yay., Ank., 1998

Kazancı, Ahmed Lütfi, **Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı**, Marifet Yay., İst., 1997

—, **Peygamberimize Neden İnanmadılar**, Nil Yay., İzmir, 1993

—, **Peygamber Efendimizin Hitabeti**, Marifet Yay., İst., 1995

Keenan, Kate, **İletişim Kurma**, Çev.: Veysel Atayman, Remzi Kitabevi, İst., 1997

Keskin, Yusuf Ziya, **Nebevî Hoşgörü,** Timaş Yay., İst., l997

Keskioğlu, Osman, **Rahmet Peygamberi Hatemü'l-Enbiyâ Muhammed**, Kılıç Kitabevi, Ank., 1985

Kettânî, Muhammed Abdülhayy, **Terâtîbü'l-İdârîyye**, Çev.: Ahmet Özel, İst., 1990-1992 _

Kılıç, Recep, **Hz. Peygamberin Hayatında Davranış Modelleri**, TDV. Yay., Ank., 1998

Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri, "Sünnetin Yeni Tanımının Yorumu", **İAD.,** c. 5, sy.: 3, Ank., 1991, ss.: 154-164.

Koçyiğit, Talat, **Hadis Istılahları,** İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ank., 1985

Koçyiğit, Talat-Cerrahoğlu, İsmail, **Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, DİB. Yay., Ank., 1985

Köknel, Özcan, **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar Yay., İst., 1997

Köksal, M. Asım, **İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet, (Mekke Devri),** Şamil Yay., İst., 1981

Küçük, Raşit; Kandemir, Yaşar; Çakan, Lütfi, **Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi,** Erkam Yay., İst., 1997

Kutub, Seyyid, **Fî Zılâl-il Kur'ân**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1971

Leigh, Andrew – Maynard, Michael, **Kusursuz İletişim**, Çev.: Füsun Doruker, Altın Kitaplar Yay., İst., 1999

Lucas**,** E. Stephen, **The Art of Public Speaking,** Random House, N. Y., 1986

Maclver, R. M., Charles, H. Page, **Cemiyet l**, Çev.: Âmiran Kurtkan, MEB. Yay., İst., 1994

Malik, Enes b., **Muvatta**, Çağrı Yay., İst., 1992

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, **Tefhimu'l-Kur'ân**, Çev.: Mehmet Kayani vd., İnsan Yay., 1988

Ahmet Naim - Miras, Kamil, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi,** DİB. Yay., Ank., 1978

Muhammmed Ali, Mevlana, **Peygamberimizin Hayatı**, Çev.: Ali Genceli, Nur Yay., ts,

Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İst., 1995

Mutlu, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yay., Ank., 1998

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccac, **Sahih**, Çağrı Yay., İst., 1992

Myers, Gail E.-Myers**,** Michele T., **The Dynamics of Human Communication: A Laboratory Approach,** McGraw-Hill Book, NY., 1988

Necati, M. Osman, **Hadis ve Psikoloji,** Çev.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ank., 2000

—, **Kur'ân ve Psikoloji**, Çev.: Hayati Aydın, Fecr Yay., Ank., 1998

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünen,** Çağrı Yay., İst., 1992

Oktay, Mahmut, **Davranış Bilimlerine Giriş**, Der Yay., İst., 1996

—, **Halkla İlişkiler Mesleğinin İletişim Yöntem ve Araçları**, Der Yay., İst., 1996

Okuyan, Mehmet, **Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir**, Samsun, 2001

Oskay, Ünsal, **İletişimin ABC'si**, Der Yay., İst., 1999_

Ozankaya, Özer, **Toplumbilimine Giriş**, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ank., 1979

Öcal, Mustafa, "Bir Hadis-i Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu", **Diyanet Dergisi**, c. 25, sy.: 4, DİB. Yay., Ank., 1989, ss. 177-182.

Önkal, Ahmet, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", **I. Din Şûrası**, c. 1, DİB. Yay., Ank., 1995, ss.: 145-153

—, **Resûlüllah'ın İslâm'a Davet Metodu,** Esra Yay., Konya, 1989

Özbek, Abdullah**, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed,** Esra Yay., Konya, 1997

Özel, Ahmed, "Cihad", **DİA.**, c. 7, TDV. Yay., İst, 1993

—, **İslâm Hukukunda Ülke Kavramı,** Marifet Yay., İst., 1984

Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadet'te Hıristiyanlarla İlişkiler", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, c. 2, Beyan Yay., İst., 1994, ss.: 381-414

Peker, Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Samsun, 1993

Perşembe, Erkan, "Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm'da Sembolik Değerlerin Bugünü", **OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.: 10, Samsun, 1998, ss. 89-101

Rickman, H. P., **Anlama ve İnsan Bilimleri,** Çev.: Mehmet Dağ, Ank., 1992

Robertson, Arthur K., **Etkili Dinleme**, Çev.: E. Sabri Yarmalı, Hayat Yay., İst., 1999

Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't - Tefâsîr**, Çev.: Sadreddin Gümüş – Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İst., 1995

Salih, Subhi, **Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları,** Çev.: M.Yaşar Kandemir, DİB.Yay., Ank., 1981

Sancaklı, Saffet, "Sünnet Vahiy İlişkisi" **DİD.**, c. 34, sy.: 3, DİB. Yay., Ank., 1998, ss.: 53-70

Schacht, Roland, **Fremdwörter-Lexikon**, Verlag Ullstein, Frankfurt, 1972

Schober, Otto, **Beden Dili**, Çev.:, Süeda Özbert, Arıon Yay., İst., 1999

Selçuk, Mualla, **Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler**, Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 1999

—, "Dinî Hitabet Uygulamalarımız", **İAD.,** c. 5, sy.: 3, Ank., Temmuz 1991, ss.: 165-174

Sillars, Stuart, **İletişim,** Çev.: Nüzhet Akın, MEB. Yay., Ank., 1995

Sourdel, Domınıque, **İslâm**, Çev.: Davut Dursun, İletişim Yay., İst., 1992

Stewart, John-D'Angelo, Gary, **Together: Communicating İnterpersonally,** Rondam House, NY., 1988

Şanver, Mehmet, **Kur'ânda Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, Pınar Yay, İst., 2001

Şenbay, Nüzhet, **Alıştırmalı Diksiyon Sanatı,** MEB. Yay., İst., 1997

Şener, Mehmet, "İ'tikaf", **DİA.,** c. 23, TDV. Yay, İst, 2001

Şentürk, Habil, **Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı**, Bahar Yay., İst., ts.

Şiblî, Mevlana, **Asr-ı Saadet**, Çev.: Ö. Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Eser Neşriyat, İst., 1972

Tansel, Fevziye Abdullah, **İyi ve Doğru Yazma Usulleri**, Milli Kültür Yay., Ank., 1963

Taylor, Anita vd., **Communiating**, Prentice-Hall, NJ., 1989

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sünen**, Çağrı Yay., İst., 1981

—, Şemâili Şerife, Tercüme ve Şerh: Hüsamüddin Nakşibendi, Sadeleştiren: Mehmet Sadık Aydın, Hilal Yay., Ank., ts.

Thomas, Stafford H., **Personal Skills in Public Speech,** Prentice Hall, NJ., 1985

Topaloğlu, Bekir, "Cennet", **DİA**., c. 7, TDV. Yay., İst., 1993

Tubbs, Stewart L.-Moss, Sylvia, **Human Communication**, McGraw-Hill, NY., 1991

Tuğ, Salih, **İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri**, İrfan Yay., İst., 1969

Turnagil, A. Reşid , **İslâmiyet ve Milletler Hukuku,** Sebil Yay., İst., 1993

Türkkan, Reha Oğuz, **İkna ve Uzlaşma Sanatı**, Hayat Yay., İst., 2000

Türkmen, Ali, **İslâm İletişim Hukuku**, Samsun, 1996

Uludağ, Süleyman, **İslâm Düşüncesinin Yapısı**, Dergah Yay., İst., 1979

—, İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ', Uludağ Yay., Bursa, 1992

Uraler, Aynur, **Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık**, Işık Yay., İst., 2000

Ünal, Ali, **Kur'ân'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., İst., 1986

Wolf, Florence I. vd., **Perceptive Listening,** Holt, NY., 1983

Yardım, Ali, "Adî b. Hâtim et-Taî" , **DİA.**, c. 1, TDV. Yay., İst, 1988

—, Peygamberimizin Şemaili, Damla Yay., İst., 1997

Yavuz, Yusuf Şevki, "Cedel", **DİA.**, c. 7, TDV. Yay., İst, 1993

Yazır, M. Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd., Feza Gazetecilik, İst., ts.

Yeğin, Abdullah vd. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat,** Türdav Basım Yayım, İst., 1978

Yıldırım, Suat, **Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş**, Ensar Neşriyat, İst., 1983

Yıldız, İsmail Hakkı vd., **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yay., İst., 1992

Yoder, Donald vd., **Creating Competent Communication,** Brown and Benchmark, Madison, Winconsin, 1993

Yüksel, Nevzat, **Kur'ân-ı Kerim Fihristi,** Bayrak Yay., İst., 1993

Zerkeşî, Bedruddîn, **Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltti̇ği Eleştiriler,** Yayına hazırlayan: Bünyamin Erul, Ank., 2000

Zeydan, Abdülkerim, **İslâmda Fert ve Devlet Münasebetleri**, Çev.: Burhanettin Kayhan, Kayıhan Yay., İst., 1978

Zıllıoğlu, Merih, **İletişim Nedir?**, Cem Yay., İst., 1993

Zuhayli, Vehbe, **İslâm Hukukunda Savaş,** Çev.: İsmail Bayer, İhtar Yay., Erzurum, 1996

EKLER

1-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) **Herakliyus'a Yazdığı Mektup**

"Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den,

Bizanslıların büyük reisi Herakliyus'a:

Selam ve hakikat yolunu izleyene (olsun)!.

İlave edeyim ki, seni bütün olarak İslâm'ı kabule davet ediyorum. İslâm'ı kabul et ki, felah bulasın. İslâm'ı kabul et ki, Allah değerini iki kat artırsın. Ama eğer kaçınırsan, tebeanın günahı da senin üzerine yüklenecektir: "Ey Kitâp ehli! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birimiz diğerini Allah'tan başka tanrı edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse:

'Şahit olun, biz Müslümanlarız' deyin."[925]

2-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) **Habeş Kralı Necaşi'ye Yazdığı Mektup**

"Bismillahirrahmanirrahim.

Resûlullah Muhammed'den,

Habeşlerin kralı Necaşî'ye:

Kendisinden başka ilah olmayan, gerçek Hükümdar, Kuddüs, Selam, Koruyucu, Kurtarıcı olan Allah'ın övgüsünü sana bildiririm. Tasdik edip şehadet ederim ki, Meryem oğlu İsa, Allah'ın Ruhu ve Kelimesidir ve (bu kelimeyi) iffetli, namuslu, kendisine erkek dokunmamış, Meryem'e

[925] Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s.116.

bırakmıştır. Böylece o, İsa'ya hamile olmuş ve Allah da onu, kendi Rûh ve Nefsinden olmak üzere, Âdem'i nasıl yarattı ise, onu da öyle yaratmıştır.

Seni tek olan Allah'a çağırıyorum ki, O'nun hiçbir ortağı yoktur; bana uy, bana gelen şeye iman et. Zira ben Allah'ın Elçisiyim. Bu duruma göre seni ve etrafındaki askerlerini Kadir ve Azim olan Allah'a davet ediyorum. Nasihat ve sözlerimi kabul etmenizi tavsiye ederim. Selam, hidayet yolunu takip edenlerin üzerine olsun."[926]

3-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Bahreyn Hâkimi Münzir b. Sâvâ'ya Yazdığı Mektup

"Bismillahirrahmanirrahim.

Resûlullah Muhammed'den

Münzir b. Sâvâ'ya:

Hidâyet yolu üzerinde bulunana selâm olsun!

Bu durumda seni İslâm dînine davet ediyorum. İslâm'a gir, sonunda emniyet ve selâmet içinde olursun ve Allah şimdiden senin ellerin arasında bulunan (iktidarı) tam olarak sana bağışlayacak, senin yapacaktır. Şurasını bil ki, benim sahip olduğum din, (yumuşak) tabanı üzerine (basan) develerle, (sert) tırnakları üzerinde (koşan) atların varabilecekleri sınırlara kadar (uzanan ülkelerde) yakın zamanda muzaffer olacaktır."[927]

4-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Mısır Kralı Mukavkıs'a Yazdığı Mektup

"Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den

Kıptîlerin büyük başkanı Mukavkıs'a:

Allah'ın selamı, hidâyet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm daveti ile (İslâm'a) çağırıyorum. İslâm'a gir, sonunda emniyet ve selâmet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap verir; şayet bundan kaçınacak olursan, bütün Kıptilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır: "Ey Kitâp ehli! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım;

---

926 Özkuyumcu, *Asr-ı Saadette Hıristiyanlarla İlişkiler*, s. 398.

927 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 411.

birimiz diğerini Allah'tan başka tanrı edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse:
'Şahit olun, biz Müslümanlarız' deyin."[928]

5-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Kisrâ'ya Yazdığı Mektup

"Bismillahirrahmanirrahim.

Allah Resûlü Muhammed'den,

İranlıların büyüğü Kisrâ'ya:

Selam, hakikat yolunu izleyip Allah'a ve Resûlüne iman edenlerin ve Allah'dan başka ilah olmadığına, O'nun bir ve ortaksız olduğuna ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şehadet edenlerin üzerine olsun! Seni İslâm'ı kabule çağırıyorum. Zira ben, Allah'ın, canlı olan herkesi uyarmak ve ilâhi kelamın kafirlere karşı hükmünü tamamlaması için tüm insanlara gönderdiği elçisiyim. İmdi İslâm'a teslim ol ve felaha er. Ama eğer reddedersen, o zaman Mecusilerin günahları da senin üzerine olacaktır."[929]

6-Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi vesellem) Umman Melikleri Ceyfer ve Abd'e Gönderdiği Mektup

"Bismillahirrahmanirrahim.

Allah Resûlu Muhammed'den,

Cülenda'nın iki oğulları Ceyfer ve Abd'e:

Selam, hakikat yoluna tabî olanlara olsun!

Sizin her ikinizi İslâm'ın davetine çağırıyorum. İslâm'a tabî olun ve kurtuluşa erin. Zira ben, Allah'ın tüm canlıları uyarmak üzere ve vadini kâfirler üzerinde tamamlaması için tüm insanlığa gönderdiği Elçisiyim. İmdi, eğer her ikiniz de İslâm'ı tanırsanız, her ikinize de iktidar vereceğim. Ama ikiniz de, (İslâm'ı) kabul etmeyi reddederseniz, ikinizin de krallığı sizden uzaklara yok olup gidecektir; süvarilerim, ülkenizde ordugâh kuracaklar ve Peygamberlik vasfım krallığınıza galip gelecektir."[930]

---

928 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 343.

929 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 138.

930 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 155-156.

7-Eksem b. Sayfî'nin Hz. Peygambere Gönderdiği Mektup

"Ey Allah'ım, senin adınla başlarım.

Bir kulundan diğer kuluna!

Sana gelen şeyi bize de bildir; zira, seninle ilgili aslını bilemediğimiz bir takım haberler aldık. Şayet doğruların yoluna girmen sana nasîp edildiyse, bizi de o doğru yola ilet. Şayet sana birtakım şeyler öğretildiyse, bize de öğret ve bildiğin şeylere bizi de ortak et!

Selam."[931]

8-Hz. Peygamber'in Eksem b. Sayfî'ye Gönderdiği Mektup

"Allah'ın Resûlü Muhammed'den

Eksem b. Sayfî'ye!

Allah'ın Selamı ile başlar, Allah'ın övgü ve senalarımı sana mektubla bildiririm. Gerçekten de Allah bana, bizzat kendisi müstesnâ Allah'tan başka hiçbir tanrı olmadığını insanlara söylememi emretti; O Tek'dir, Bir'dir, hiçbir ortağı ve eşi yoktur ve işte ben de bu sebeple, bütün insanların bunu kabul edip söylemelerini onlara hatırlatıyor ve uyarıyorum. Yaratılmış olan her şey Allah'ın yarattığıdır; emir, Allah'ın emridir; böylece her şey O'na aittir. Allah onları yaratmış bulunuyor; onlara ölümü tattıracak olan da Allah'tır. Onları tekrar diriltecek olan da sadece Allah'tır. Gidiş Allah'adır. Ben, sizi evvelki Peygamberlerin çağırdığı şeye çağırıyorum. Gerçekten sen, sorguya çekileceksin ve sen, gerçekten işin sonunda hakiki haberi öğreneceksin."[932]

9-Hz. Peygamberin Muâz b. Cebel'e Gönderdiği Taziye Mektubu

"Bismillahirrahmanirrahim,

Allah Resûlü Muhammed'den Muâz b. Cebel'e,

Allah'ın Selamı üzerine olsun,

Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a hamdettiğimi sana iletmek isterim. İmdi; Allah ecrini artırsın, sana sabretme gücü versin. Bizi ve seni şükre muvaffak kılsın. Zira canlarımız, mallarımız, ailelerimiz,

---

931 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 430-431; Kapar, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, s. 230-321.

932 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 430-431; Kapar, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, s. 230-231.

aziz ve celil olan Allah'ın bize tatlı hibeleri, geçici bir süre için yanımıza bıraktığı emânetleri cümlesindendir. Allah, sana o çocuğu vermekle seni sevindirdi. Şimdi de onu, büyük bir ecir karşılığında senden aldı. Onun karşılığında Allah'tan rahmet, mağfiret ve hidayet bekliyorsan sabret. Üzüntü ve kederin, ecrini yok etmesin, sonra pişman olursun. Bil ki, ağlayıp sızlamak hiçbir şeyi geri getirmez, hüzün ve kederi de defedemez; başa gelecek olan zaten gelmiştir."[933]

10

Vesika metni:

1-Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli Mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tâbi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihat edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir.)

2-İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler.

3-Kureyş'den olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necâtını Mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

4-Benû 'Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

5-Benû Hâris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

6-Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

[933] Raşit Küçük, Yaşar Kandemir, Lütfi Çakan, *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, Erkam Yay., İst., 1997, c. 1, s. 220-221.

7-Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, müminler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

8-Benû'n-Neccâr'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, müminler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

9-Benû Amr İbn Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, müminler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

10-Benû'n Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

11-Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

12/a-müminler kendi aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necât veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

12/b-Hiçbir mümin diğer bir müminin mevlâsına (kendisi ile akdî kardeşlik râbıtası kurulmuş kimse) mümânaat edemez (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mümin diğer bir müminin mevlâsı ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır).

13-Takvâ sahibi müminler, kendi aralarından mütecâvize ve haksız bir fiil îkaını tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da müminler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

14-Hiçbir mümin bir kâfir için, bir mümini öldüremez ve bir mümin aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

15-Allah'ın zimeti (himâye ve temînatı) bir tekdir; müminlerin en

ehemmiyetsizlerinden birinin (tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zîra müminler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

16-Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muârız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâheretimize hak kazanacaklardır.

17-Sulh, mü'minler arasında bir tekdir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpde, diğer mü'minleri hâriç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adâlet esasları üzere yapılacaktır.

18-Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münâvebe edeceklerdir.

19-müminler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

20/a-Takvâ sahibi müminler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

20/b-Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mümine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücûm etmesine mani olamaz).

21-Herhangi bir kimsenin, bir müminin ölümüne sebep olduğu katî delillerle sâbit olur da maktûlün velîsi (hakkını müdafaa eden) rızâ göstermezse, kısas hükümlerine tabî olur; bu halde bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.

22-Bu sahîfe (yazı) nin muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Âhiret gününe insan bir müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyamet Günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir taviz alınacaktır.

23-Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

24-Yahudiler, Mü'minler gibi, muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

25/a-Benû 'Avf Yahudileri, müminlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu,

"ma'a" (=ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (=den) olarak zikredilir.] bir ümmet (: câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

25/b-Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendine ve âile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

26-Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

27-Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

28-Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

29-Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

30-Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

31-Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız kim ki, haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

32-Cefne (âilesi) Sa'le'benin bir kolu (batn)dur; bu bakımdan Sa'lebe'ler gibi mülâhaza olunacaklardır.

33-Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

34-Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

35-Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

36/a-Bunlar (Yahudiler)'dan hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere) , Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

36/b-Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki, bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve âile efradını mes'ûliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır (Yani bu kaideye riâyet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

37/a-(Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

37/b-Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm îka edemez; muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

38-Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

39-Bu sahîfenin (yazının) gösterdiği kimseler lehine Yesrib vâdisi dahili (cevf), harâm (mukaddes) bir yerdir.

40-Himâye altındaki kimse (cârr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm îka edecektir.

41-Himâye verme hakkına sahip kimsenin izni müstesnâ, bir himâye hakkı verilemez.

42-Bu sâhifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münâzaa vak'alarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahîfeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

43-Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye altına alınmayacaktır.

44-Onlar (=Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

45/a-Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, müminlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

45/b-Her bir zümre, kendilerine ait mıntakadan (gerek müdafaa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) mes'ûldür.

46-Bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi

şahıslarına, bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler,sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah, bu sahîfede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir.

47-Bu kitap (yazı), bir haksız fiil îka eden veya cürüm işleyen (ile cezâ) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm îkaı halleri müstesnâdır. Allah ve Resûlullah Muhammed himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.[934]

---

[934] Salih Tuğ, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İrfan Yay., İst., 1969, s. 35-40.